

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE-FİNANSMAN BİLİM DALI**

**HİLELİ MALİ RAPORLAMADA YARATICI MUHASEBE
VE BİR UYGULAMA**

Doktora Tezi

Nermin ÇITAK

İstanbul, 2007

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE-FİNANSMAN BİLİM DALI**

**HİLELİ MALİ RAPORLAMADA YARATICI MUHASEBE
VE BİR UYGULAMA**

Doktora Tezi

Nermin ÇITAK

Danışman: Prof. Dr. Nuran CÖMERT DOYRANGÖL

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İŞLETME Anabilim Dalı MUHASEBE FİNANSMAN Bilim Dalı Doktora
öğrencisi NERMİN ÇITAK'ın HİLELİ MALİ RAPORLAMADA YARATICI
MUHASEBE VE BİR UYGULAMA adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun
tarih ve sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

- Tez Savunma Tarihi : 27.06.2007
- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. NURAN CÖMERT DOYRANGÖL
- 2) Jüri Üyesi : PROF. DR. NEJAT BOZKURT
- 3) Jüri Üyesi : PROF. DR. ŞAHAMET BÜLBÜL
- 4) Jüri Üyesi : PROF. DR. AHMET KIZIL
- 5) Jüri Üyesi : PROF. DR. DURSUN ARIKBOĞA

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TABLolar LİSTESİ	IV
ŞEKİLLER LİSTESİ	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GENEL KAVRAMLAR VE AÇIKLAMALAR	3
1.1 Genel Amaçlı Finansal Tablo Kavramı ve Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri	3
1.1.1 Finansal Tablo Kavramı ve Finansal Tabloların Amaçları	3
1.1.2 Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri	5
1.2 Finansal Tabloların Hazırlanması ve Denetiminde Sorumluluk	7
1.3 Finansal Tabloların Güvenilirliği ve Hesap Verilebilirlik	15
1.4 Hile Kavramı ve Hileli Finansal Raporlama	20
1.4.1 Hile Kavramı	20
1.4.2 Hileli Finansal Raporlama	23
1.5 Yaratıcı Muhasebe Kavramı	26
1.6 Hile ve Yaratıcı Muhasebe İlişkisi	27
1.7 İşletme Yöneticilerini Yaratıcı Muhasebeye İten Nedenler	29

İKİNCİ BÖLÜM

2. YARATICI MUHASEBE TEKNİKLERİ VE UYGULAMALARI	33
2.1. Varlık ve Gelirlerin Fazla Bildirimi	37
2.1.1 Uygun Olmayan Gelir Tanınması	37
2.1.1.1 Gelirin Tanınma Zamanı ve Gerçek Olmayan Gelirin Tanınması	37
2.1.1.2 Siparişi Alınmış Ancak Sevk Edilmemiş Mallar	43
2.1.1.3 Siparişi Alınmamış Ancak Sevk Edilmiş Mallar	48
2.1.1.4 İşletmelerin Gelir Tanıma Politikalarının Anlaşılması	51
2.1.1.5 Erken Kayda Alınmış veya Gerçek Olmayan Geliri Belirlemek İçin Kontrol Listesi	54

2.1.2 Bir Kerelik Kazançlarla Gelirin Yüksek Gösterilmesi.....	56
2.1.3 Gelir Hilelerinin Yapılma Yöntemleri ve Gelir İlişkilerinde Oluşan Değişimler	58
2.1.4 Varlıkların Uygun Olmayan Biçimde Tanımlanması	68
2.2 Yükümlülüklerin ve Giderlerin Eksik Bildirimi.....	69
2.2.1 Giderlerin Uygun Olmayan Şekillerde Aktifleştirilmesi	70
2.2.2 Muhasebe Politikalarının Değiştirilmesi ve Cari Giderlerin Daha Önceki Dönemlere Kaydırılması	72
2.2.3 Uzun Dönemli Amortisman Ayrılması.....	73
2.2.4 Değersiz Varlıkların Zarar Kaydedilmemesi	74
2.2.5 Varlıkların Karşılıklarının Azaltılması.....	75
2.2.6 Giderlerin ve Bazı Pasif Kalemlerin Kaydedilmemesi Yoluyla Gelirin Yüksek Gösterilmesi	77
2.2.7 Gelecek Dönem Giderlerinin Cari Yıla Kaydırılması	79
2.2.7.1 Özel Bir Yükleme İle Cari Dönem Giderlerinin Şişirilerek Gelecek Dönemlerde Kar Yaratılması.....	79
2.2.7.2 İsteğe Bağlı Giderlerin Cari Dönemde Artırılması.....	80
2.2.8 Stok Değerlerinin Yüksek Gösterilmesi ve Satılan Malların Maliyetinin Düşük Bildirilmesi	81
2.2.8.1 Stok ve Satılan Malların Maliyeti Hileleri	83
2.2.8.2 Stok ve Satılan Malların Maliyeti Hilelerinin Ortaya Çıkartılması	85
2.3 Yanlış, Yetersiz veya Atlanılan Bildirimler	91
2.4 Kazanç Yönetimi.....	96
2.4.1 Kazanç Yönetimi ve Gelirin Düzgünleştirilmesi Kavramları	97
2.4.2 Hileyle Kazanç Yönetimi Arasındaki Ayırım.....	99
2.4.3 Kazanç Yönetimine Neden Olan Koşullar.....	102
2.4.4 Kazanç Yönetimini Uygulama Teknikleri	104
2.4.5 Bir Kazanç Yönetimi Tekniği Olarak Gelirin Düzgünleştirilmesi	106
2.5. Yaratıcı Muhasebe ve Kazanç Yönetimi Uygulamalarının Göstergeleri.....	108
2.5.1 Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarının Göstergeleri.....	108
2.5.2 Kazanç Yönetimi Uygulamalarının Göstergeleri	109
2.6 Yaratıcı Muhasebenin Dikkat Çekici Örnekleri	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YARATICI MUHASEBE UYGULAMALARININ ÖNLENMESİ	119
3.1 COSO Raporunda Yer Alan Tespitler ve Öneriler	119
3.1.1 COSO- Hileli Raporlama Konusunda Ulusal Komisyon Raporu (Report of National Commission on Fraudulent Reporting).....	121
3.1.2 COSO- İç Kontrol Bütünleşik Genel Çerçeve (Internal Control Integrated Framework)	123
3.1.3 Hileli Finansal Raporlama: 1987-1997 ABD'deki Halka Açık Şirketlerin Analizi (Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997 An Analysis of U.S. Public Companies).....	127
3.2 Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesi Amacına Yönelik Olarak Bağımsız Denetim Standartlarında Yer Alan Düzenlemeler	129
3.3 Sarbanes Oxley Kanunu'nda Yer Alan Düzenlemeler	135
3.4 Türkiye'deki Gelişme ve Düzenlemeler	139
3.4.1 Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)	140
3.4.2 Bankacılık Mevzuatında Yer Alan Düzenlemeler	145
3.4.3 Türk Ticaret Kanunu (TTK)	148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ÜLKEMİZDE YARATICI MUHASEBE UYGULAMALARININ VARLIĞI KONUSUNDA TESPİTLER VE DEĞERLENDİRMELER	153
4.1 Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarıyla İlgili Olarak Türkiye'de Yapılan Araştırmalar	154
4.2 Türkiye'de Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarına İlişkin Tespitler ve Bir Şirket Örneği	155
4.2.1 (X) A.Ş.'nin Kuruluşu, Amacı, Faaliyet Konusu ve Gelişme Öyküsü.....	156
4.2.2 (X) A.Ş.'nin Yıllar İtibariyle Finansal Durumu.....	159
4.2.3 (X) A.Ş.'nin Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarına İlişkin Tespitler	166
SONUÇ.....	183
EKLER.....	187
KAYNAKÇA.....	192

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1:	Bireysel Yatırımcıların Denetim Raporlarına İnanma Oranları.....	18
Tablo 2:	Nakit ve Tahakkuk Esasına Göre Gerçekleşme	40
Tablo 3:	İşletmelerin Yapmış Oldukları Gelir İşlemleri ve Olası Gelir Hileleri.....	59
Tablo 4:	Lucent Şirketi'nin Stok ve Stok Değer Düşüklüğü Karşılığının 1996-1999 Ara Dönemleri İtibariyle Durumu	77
Tablo 5:	Sunbeam Şirketinin Faaliyet Sonuçları.....	80
Tablo 6:	Satılan Malın Maliyeti Etkisi ve Potansiyel Hile Yöntemleri.....	84
Tablo 7:	Kazanç Yönetiminde Koşullar ve Teşvik Edici Unsurlar	104
Tablo 8:	Kazanç Yönetimi Teknikleri veya Faaliyetleri	105
Tablo 9:	X A.Ş.'nin 1990-1999 Yılları Arası Finansal Oranları	160
Tablo 10:	X A.Ş.'nin 1993-1997 Yılları Arası Ara Dönem Finansal Oranları	161
Tablo 11:	X A.Ş.'nin A İştirakinin Sermaye Artırım Öncesi ve Sonrasındaki Ortaklık Yapısı	168
Tablo 12:	X A.Ş.'nin B İştirakinin Sermaye Artırım Öncesi ve Sonrasındaki Ortaklık Yapısı	169
Tablo 13:	X A.Ş.'nin C İştirakinin Sermaye Artırım Öncesi ve Sonrasındaki Ortaklık Yapısı	170

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1:	Finansal Raporlama Sisteminde Sorumluluk.....	9
Şekil 2:	Halka Açık Şirket, İç Kontrol Ortamı Kurumsal Kültür.....	10
Şekil 3:	Halka Açık Şirketlerce Yapılan Finansal Raporlamanın Gözetimi.....	12
Şekil 4:	Bağımsız Denetçilerin Gözetimi	14
Şekil 5:	Hile Üçgeni	22
Şekil 6:	Yaratıcı Muhasebe Teknikleri.....	36
Şekil 7:	Gelirle İlgili Tipik İşlemler	58
Şekil 8:	Hileyle Kazanç Yönetimi Arasındaki Ayırım.....	101

KISALTMALAR

AAA:	American Accounting Association - Amerikan Muhasebe Kurumu
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ACFE:	Association of Certified Fraud Examiners- Diplomalı Hile Araştırmacıları Enstitüsü
A.g.k.:	Adı geçen kaynak
AICPA:	American Institute of Certified Public Accountants-Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü
ASB:	Auditing Standards Board- Denetim Standartları Kurulu
BDDK:	Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu
CEO:	Chief Executive Officer- Yönetim Kurulu Başkanı
CFO:	Chief Financial Officer-Üst Düzey Finansal Yönetici
COSO:	The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission- Treadway Komisyonu Sponsor Organizasyonlar Komitesi
FASB:	Financial Accounting Standart Board - Finansal Muhasebe Standartları Kurulu
FEI:	Financial Executives Institute-Finansal Yöneticiler Enstitüsü
FIFO:	First in First Out- İlk Giren İlk Çıkar
GKGMİ:	Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
GVK:	Gelir Vergisi Kanunu
IAASB:	International Auditing and Assurance Standart Board- Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu
IASB:	International Accounting Standarts Board- Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu
IIA:	Institute of Internal Auditors- İç Denetçiler Enstitüsü
IMA:	Institute of Management Accountants- Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü
İMKB:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
Md:	Madde
NASD:	National Association of Securities Dealers- Ulusal Aracı Kurumlar Birliği
ÖAŞ:	Özel Amaçlı Şirketler
PCAOB:	Public Company Accounting Oversight Board- Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu

SAS 53:	The Auditor Responsibility to Detect and Report Errors Irregularities - Denetçinin Hata ve Düzensizlikleri Ortaya Çıkartma ve Raporlama Sorumluluğu
SAS 82:	Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit- Finansal Tablo Denetiminde Hilenin Gözönüne Alınması
SAS:	Statements on Auditing Standarts-Denetim Standartları Tebliği
SEC:	Securities and Exchange Commission- Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu
SMMM:	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SOA:	Sarbanes Oxley Act- Sarbanes Oxley Kanunu
SPK:	Sermaye Piyasası Kurulu
SPKn:	Sermaye Piyasası Kanunu
TMS:	Türkiye Muhasebe Standartları
TMSK:	Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu
TTK:	Türk Ticaret Kanunu
TÜDESK:	Türkiye Denetim Standartları Kurulu
UMS:	Uluslararası Muhasebe Standartları
YMM:	Yeminli Mali Müşavir

GİRİŞ

1980'lerden sonra yaşanan büyük şirket skandalları (Enron, Worldcom, Ahold v.s.) finansal bilgiye olan güvenin azalmasına, var olan düzenlemelerin gözden geçirilmesine ve bu düzenlemelerde değişiklik yapılmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler, muhasebecilerin ve denetçilerin, işletmelerin finansal durumlarının açıklamasında ne denli önemli bir rol üstlendiklerinin daha net bir şekilde anlaşılmasına neden olmuştur.

Finansal kararların alınmasında kullanılacak olan muhasebe bilgisinin doğruluğu, finansal işlemlerin kaydedilmesinde, sınıflanmasında, özetlenmesinde ve finansal tablo haline getirilerek raporlanmasında genel kabul görmüş muhasebe ilke ve kurallarına uyulmasıyla sağlanabilir. Muhasebe ilkelerini evrensel boyutta kabul gören ölçütler haline getirmenin asıl amacı, genel amaçlı finansal tablo kullanıcılarına gerçeğe uygun bilgilerin sunulmasıdır. Bu bilgilerin işletmenin faaliyet amaçlarına uygun, güvenilir ve yasalara uygun olması işletmeyle ilgili bütün kesimler için çok önemlidir. Ancak her kesimin çıkarlarını koruyarak bunu başarmak oldukça zordur. Bazen işletmenin faaliyet amacına uygun olan bir karar, bir muhasebe işlemi yasalar ya da yatırımcılar açısından uygun olmayabilir. İşletmeyle ilgili kesimlere doğru bilgi sunma işletme sahip ve yöneticilerinin sorumluluğundadır. Ancak bazı yöneticiler kendi çıkarlarını diğer kesimlerin çıkarlarının üstünde görerek finansal tablo kullanıcılarını yanıltacak kararlar alabilmektedirler.

Muhasebe politikalarındaki esneklik, düzenlemelerdeki eksiklik ve yetersizlikler finansal tabloların farklı bir şekilde hazırlanması, sunulması ve yorumlanmasına neden olabilmektedir. Özellikle tepe yönetimi, muhasebe politikalarındaki esnekliklerden yararlanmak suretiyle, işletmelerin istedikleri hedeflere ulaşmasını sağlayabilmektedirler. Yaratıcı muhasebe olarak adlandırılan bu uygulamalar işletmelerin gerçek finansal durumlarını görmede bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa vadede şirkete ve yatırımcılara önemli kazançlar getirmesi sebebiyle oldukça sık kullanılan yaratıcı muhasebe teknikleri uzun vadede telafisi zor sorunlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır.

Enron başta olmak üzere dünyada yaşanan şirket skandallarının çıkış noktası finansal tablolardaki bilgilerin; anlaşılabilir, ihtiya a uygun, güvenilir ve karşılaştırılabilir olmasını engelleyen yaratıcı muhasebe uygulamalarıdır.

Doğurduğu sonuç nedeniyle, özünde hile yatan yaratıcı muhasebe uygulamalarının neler olduğunu ortaya koymak ve ülkemizdeki uygulamalar açısından bir tespit yapabilmek amacıyla ele aldığımız tezimiz giriş ve sonuç dışında dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, konuyla ilgili genel kavramlar ve açıklamalar yapılmış, ikinci bölümde belli başlı yaratıcı muhasebe teknikleri ele alınmış, yaratıcı muhasebenin göstergeleri ve dünyadaki dikkat çekici örnekleri hakkında bilgi verilmiştir.     nc  bölümde, yaratıcı muhasebe uygulamalarının önlenmesi amacıyla hem dünyada hem de ülkemizdeki düzenlemeler ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, ülkemizde yaratıcı muhasebe uygulamalarının varlığı konusunda tespitler ve değerlendirmeler yapmak amacıyla bu konuda yapılmış araştırmalara yer verilmiş, ülkemizde yaratıcı muhasebe uygulamalarına örnek teşkil eden bir şirket skandalı ayrıntılı bir biçimde ele alınarak hangi yaratıcı muhasebe uygulamalarının yapıldığı ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünde ise önceki bölümlerde yapılan açıklamalar ışığında ülkemizde güvenilir finansal raporlama için önerilerde bulunulmuştur.

1. GENEL KAVRAMLAR VE AÇIKLAMALAR

1.1 Genel Amaçlı Finansal Tablo Kavramı ve Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri

Konumuzla yakından ilgili olması nedeniyle bu bölümde öncelikle genel amaçlı finansal tabloların amaçları ve taşıması gereken niteliksel özellikleri aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır.

1.1.1 Finansal Tablo Kavramı ve Finansal Tabloların Amaçları

Finansal tablo kavramını ortaya koymak için muhasebenin tanımını hatırlamak gerekir¹. Örgütün finansal verisini kaydeden, sınıflayan ve raporlayan bir süreç olarak tanımlanan muhasebenin temel çıktıları finansal tablolardır². Finansal tablolarla sunulan muhasebe bilgilerinin amacı diğer bilgi çeşitlerinde de olduğu gibi bilgili olmayı artırmak, karar almaya yardımcı olacak riski azaltmaktır³. Finansal tablo kullanıcıları ve bunların bilgi ihtiyaçları aşağıdaki gibidir⁴.

- a. Yatırımcılar: Sermayeyi sağlayarak sermaye riskini üstlenenler ve onların fikir danıştığı kimseler yatırımların taşıdığı risklerle ve yatırımın getirisi ile ilgilenirler. Yatırımcıların satın alma, elde tutma veya satma kararlarını vermelerine yardımcı olacak bilgilere ihtiyaçları vardır. Bir işletmenin ortakları aynı zamanda bu işletmenin kendilerine kar payı ödeme gücünü anlamalarını sağlayacak bilgilere de ihtiyaç duyarlar.
- b. Çalışanlar: Çalışanlar ve onları temsil eden gruplar işverenlerinin devamlılığı ve karlılığı ile ilgili bilgilere ihtiyaç duyarlar. Bunlar aynı zamanda çalıştıkları işletmenin kendilerine ücretlerini, emekli olmaları halinde emeklilikle ilgili yükümlülüklerini ödeme kabiliyetini ve işletmenin iş sağlama imkanlarını anlamalarına sağlayacak bilgilerle de ilgilenirler.

¹ Nalan Akdoğan; Nejat Tenker, **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, 11. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2007. s.3.

² Nuran Cömert Doyrangöl ve Cemal İbiş, **Genel Muhasebe Tekdüzen Hesap Planına Uygun Defter Tutma Uygulamaları**, Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları No:536/269, 2007, s.13.

³ Doyrangöl ve İbiş, s.14.

⁴ Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, **Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS) ile Uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları**, TMSK Yayınları, 2006, s.11.

- c. Borç verenler: Borç verenler verdikleri borçları ve borçlara ait faizleri zamanı geldiğinde tahsil edebilme imkanlarını belirlemek için bilgiye ihtiyaç duyarlar.
- d. Satıcılar ve diğer ticari tedarikçiler: Satıcılar ve diğer ticari tedarikçiler işletmenin kendilerine olan borçlarını zamanı geldiğinde ödeme gücünü belirlemelerini sağlayacak bilgilerle ilgilenirler. Ticari kreditorler, kendileri için önemli bir müşteri olmaması nedeniyle bir işletmenin devamlılığına ihtiyaç duymuyorlarsa, finansal borç verenlere nazaran bir işletmenin kısa vadedeki performansı ile daha çok ilgilenirler.
- e. Müşteriler: Müşteriler, özellikle uzun süredir iş yaptıkları ve kendi işleri için devamlılığına ihtiyaç duydukları işletmenin devamlılığına ilişkin bilgilerle ilgilenirler.
- f. Hükümetler ve kamu işletmeleri: Hükümetler ve kamu işletmeleri kaynakların tahsisi ile ilgilidirler. Dolayısıyla bunlar işletmenin faaliyetleri ile ilgilenirler. İşletmenin faaliyetlerine ilişkin yasal düzenleme yapmak, vergi politikasını belirlemek, ulusal gelir ve diğer istatistiki hesapları yapmak için de bilgi gereksinimi vardır.
- g. Kamu: Bir işletme genel olarak kamu diye adlandırılan toplumu etkileyebilecek birçok şey yapabilir. Örneğin, bir işletme bulunduğu bölgenin ekonomik yaşamına o bölge insanlarını çalıştırmak ve bölgesel satıcılardan mal veya hizmet almak gibi birçok şekilde katkı yapabilir. Finansal tablolar işletmenin başarıları ile ilgili geçmişteki trendler, en son gelişmeler ve işletmenin faaliyet konuları hakkında bilgi sunarak kamuya yardımcı olabilir.

Finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaç duydukları bütün bilgileri finansal tablolar içermeyebilir. Ancak bazı ihtiyaçlar bütün kullanıcılar için aynıdır. Yatırımcılar risk üstlenerek işletmeye sermaye koydukları için, bu kesimin ihtiyaçlarını karşılayan finansal tablolar diğer kullanıcıların ihtiyaçlarının büyük bir kısmını da karşılayabilir.

İşletmenin finansal tablolarının hazırlanmasından ve sunumundan işletme yönetimi sorumludur. Yönetim her ne kadar planlama, karar verme ve kontrol sorumluluklarını yerine getirmek için yardımcı olacak ilave yönetimsel ve finansal

bilgilere erişebilirse de finansal tablolarda yer alan bilgilerle de ilgilenir. Yönetim kendi ihtiyaçları için gereken ilave bilgilerin şeklini ve içeriğini belirleme olanağına sahiptir ve bu sorumluluk çerçevesinde yayınlanan finansal tablolar yönetim tarafından kullanılan, işletmenin finansal durumu, performansı ve finansal durumundaki değişiklikler hakkındaki bilgilere de dayanmalıdır.

Finansal tabloların amacı, çeşitli kullanıcıların ekonomik kararlar verirken faydalanmaları için işletmenin finansal durumu, performansı (faaliyet sonuçları) ve finansal durumundaki değişiklikler hakkında bilgi sağlamaktır. Bu amaç için hazırlanan finansal tablolar kullanıcıların büyük bir kısmının ortak ihtiyaçlarını karşılar. Ancak finansal tablolar çoğunlukla geçmişteki işlemlerin etkisini gösterir ve genellikle finansal olmayan bilgileri içermezler, bu nedenlerle kullanıcıların ekonomik kararlar alırken ihtiyaç duyacağı bilgilerin tamamını sağlamazlar. Finansal tablolar aynı zamanda yönetimin idaresinin sonuçlarını veya yönetimin idaresine verilen kaynakları kullanımının hesabını gösterir. Şirket sahipleri adına hareket eden yönetimin yeterliliğini ve hesaplarını gözden geçirmek isteyen kullanıcılar bu değerlendirmelere dayanarak ekonomik kararlar verebilirler. Bunlar, örneğin; işletmedeki yatırımlarını devam ettirmek veya satmak veya yönetimi yeniden atamak ya da değiştirmek şeklindeki kararları içerebilir⁵.

1.1.2 Finansal Tabloların Niteliksel Özellikleri

Normal koşullarda işletmenin sürekliliği ve öngörülebilir bir gelecekte faaliyetlerini sürdüreceği ve kullanıcıları sadece geçmişteki nakit tahsilatlar ve nakit ödemelerle sonuçlanan işlemler hakkında değil gelecekte nakit ödemesi gerektirecek mevcut yükümlülükler ve gelecekte nakde dönüşecek mevcut kaynaklar hakkında da bilgilendireceği temel varsayımlarına göre hazırlanan finansal tabloların taşıması gereken niteliksel özellikler aşağıdaki gibidir⁶.

- a. Anlaşılabilirlik: Finansal tablolarda yer alan bilgilerin taşıması gereken önemli bir özellik kullanıcılar tarafından tam olarak anlaşılabilir olmalarıdır. Bu konuda, kullanıcıların işletmenin iş kolu ve ekonomik faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olduğu, muhasebeden anladığı, bilgileri de makul seviyede bir dikkatle incelediği varsayılır. Ancak, karmaşık konularla ilgili

⁵ Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, s.13.

⁶ A.g.k., s.16-20.

olup kullanıcıların ekonomik karar verirken yararlanabilecekleri ve finansal tablolarda yer verilmesi gereken bilgiler, sadece bazı kullanıcılar için anlaşılması güç olacağı gerekçesi ile finansal tablolardan da dışlanmamalıdır.

- b. *İhtiyaca Uygunluk:* Bilginin faydalı olabilmesi için kullanıcıların karar vermeleri sırasındaki ihtiyaçlarına uygun olması gerekir. Eğer kullanıcıların ekonomik kararlarını geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki olayları değerlendirmelerine yardımcı olmak ya da geçmişteki olayları algılamalarını teyid etmek veya düzeltmek suretiyle etkiliyorsa, bilgi, uygunluk kalitesini taşır.
- c. *Güvenilirlik:* Faydalı olması için bilginin güvenilir de olması gerekir. Bilgi önemli hatalar içermiyorsa, önyargılı değilse ve belli bir konuyu makul bir şekilde açıklamış olduğu kabul edildiği ya da açıklamış olduğu beklendiği için kullanıcılar tarafından bu bilgiye dayanılacaksa bilginin güvenilirlik özelliği vardır. Bilgi uygun olabilir fakat içerik olarak güvenilir olmayabilir ya da anlaşıldığı şekliyle yanıltıcı olabilir. Örneğin, işletme aleyhine açılan bir zarar tazmini davasında davanın dayanağının geçerliliği ve tazminat talebi rakamı konusunda anlaşmazlık varsa, işletmenin bilançosunda tazminat talebinin tamamına karşılık ayırması uygun değildir, durumun ve rakamların finansal tablolara ilişkin notlarda açıklanması daha doğrudur.
- d. *Karşılaştırılabilirlik:* Kullanıcıların bir işletmenin belli bir zaman içerisinde finansal durumundaki ve faaliyetlerindeki değişimleri takip edebilmeleri için işletmenin finansal tablolarını karşılaştırma imkanları olmalıdır. Kullanıcıların aynı zamanda bu işletme ile başka bir işletmeyi de karşılaştırabilmek suretiyle bunların kendilerine özgü finansal durumlarını, faaliyet sonuçlarını ve finansal durumlarındaki değişimleri değerlendirebilme imkanına sahip olması gerekir. Böylece, benzer işlemlerin ve diğer olayların finansal etkilerinin hem bu işletmede hem de diğer işletmelerde nasıl ölçümlendiği ve gösterildiği zaman içerisinde, istikrarlı bir şekilde takip edilebilir. Karşılaştırılabilirlik niteliksel özelliğinin önemli bir şartı, kullanıcıların, finansal tabloların hazırlanmasında takip edilen muhasebe politikaları, bu politikalarda yapılan değişiklikler ve bu değişikliklerin etkileri hakkında bilgilendirilmeleridir. Kullanıcılar hem bir

işletmenin benzer işlemler ve diğer olaylar için takip ettiği muhasebe politikalarında dönemler itibarıyla herhangi bir değişiklik olup olmadığını, hem de diğer bir işletmenin kullandığı muhasebe politikaları ile farklılıklar olup olmadığını anlamaya ihtiyaç duyarlar.

Bu niteliksel özellikler yanında finansal tablolarda yer alan bilgilerin zamanında sunulması, fayda maliyet dengesinin gözetilmesi gerçeği doğru ve dürüst bir şekilde göstermesi de çok önemlidir. Dürüst gösterim niteliksel özelliklerin uygulanması ve ilgili muhasebe standartlarının uygun şekilde uygulanmasıyla yakından ilgilidir.

1.2 Finansal Tabloların Hazırlanması ve Denetiminde Sorumluluk

Finansal tabloların hazırlanması ile ilgili sorumluluk işletme yönetimine aittir. İşletme yönetimi ortaklara, kredi verenlere ve işletmeyle ilgili diğer kesimlere doğrudan sorumlu olup finansal tablolarda yer alan bilgiler denetimin konusu kapsamına giren iddialardır⁷.

ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'nde COSO⁸ tarafından 1987 yılında yayınlanan Hileli Finansal Raporlama Konusunda Ulusal Komisyon Raporu (Report of National Commission on Fraudulent Reporting)'nda halka açık şirketlerin finansal raporlarının hazırlanması ve sorumluluk dağılımlarını ayrıntılı bir şekilde açıklanarak bu konuda model oluşturabilecek genel bir çerçeve ortaya konulmuştur. 5 ana bölümden oluşan raporun birinci bölümünde genel olarak finansal raporlama sistemi ve hileli finansal raporlama açıklanmıştır. İzleyen 4 bölümde ise, sırasıyla bağımsız denetçilere, SEC (Securities and Exchange Commission- Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu) ve diğer düzenleyici otoritelere ve eğitimcilere tavsiyelerde bulunulmuştur. Raporun Finansal Raporlama Sistemi ve Hileli Finansal Raporlamaya Genel Bakış başlıklı birinci

⁷ Ersin Güredin, **Denetim**, 5. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Haziran 1993, s.11.

⁸ COSO (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission- Treadway Komisyonu Sponsor Organizasyonlar Komitesi) finansal raporlamanın meslek ahlakı, etkili iç kontroller ve kurumsal yönetim aracılığıyla kalitesinin artırılmasını amaç edinmiş ve belirlediği amaçları gerçekleştirmek amacıyla kurulan gönüllü bir kuruluştur.

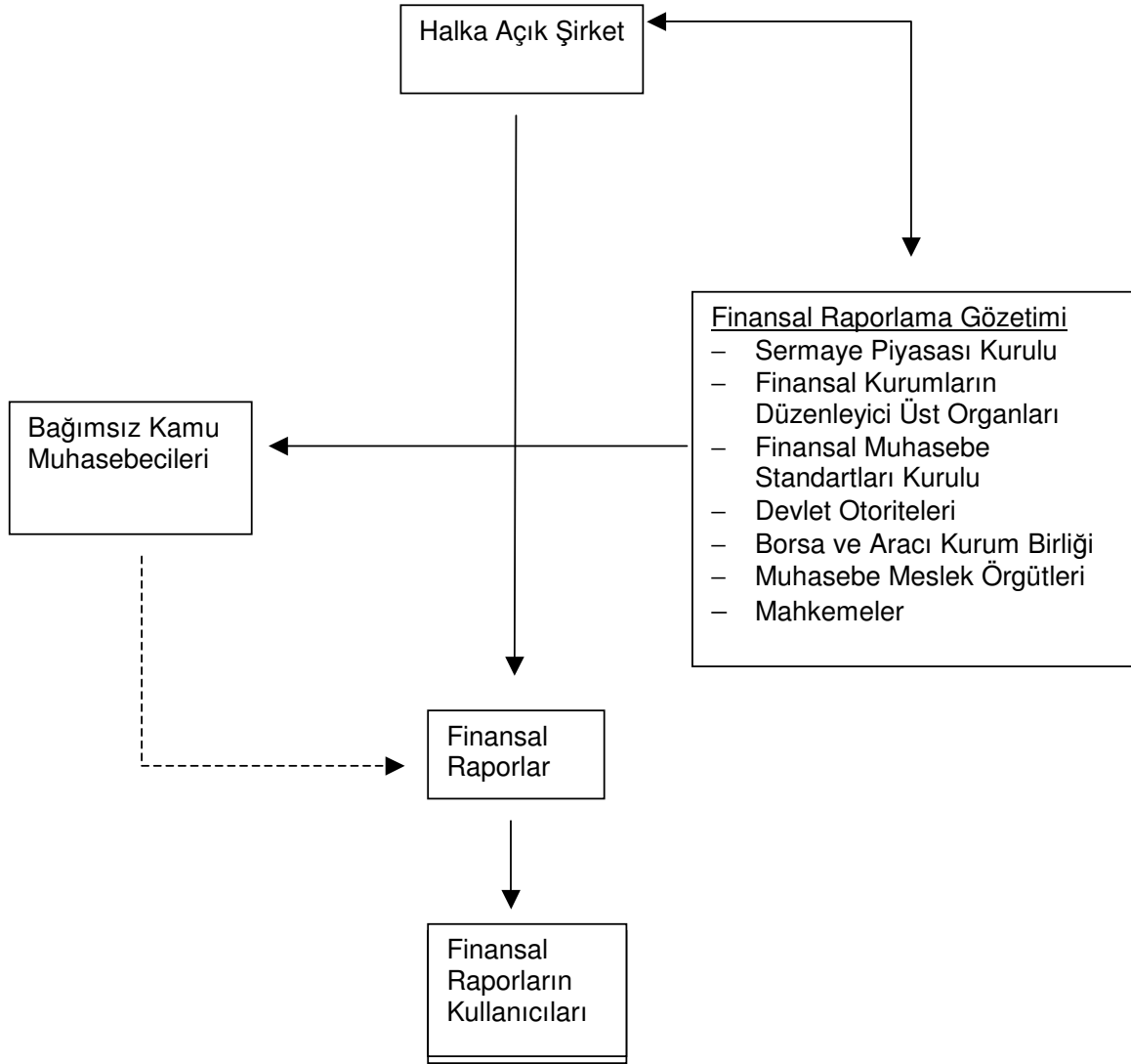
bölümünde belirtildiği üzere halka açık şirketlerde finansal raporlama sisteminde 3 ana grup vardır. Bu üç grup⁹;

- Şirket,
- Bağımsız denetçiler,
- Gözetim Kurumları.

Finansal raporlama sisteminde sorumluluğun kimlere ait olduğu, aşağıda Şekil 1'de gösterilmiştir.

⁹ The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, Report of National Commission on Fraudulent Reporting, Background to the Report, s.17, (<http://www.coso.org/Publications/NCFFR.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.04.2007))

Şekil 1: FİNANSAL RAPORLAMA SİSTEMİNDE SORUMLULUK

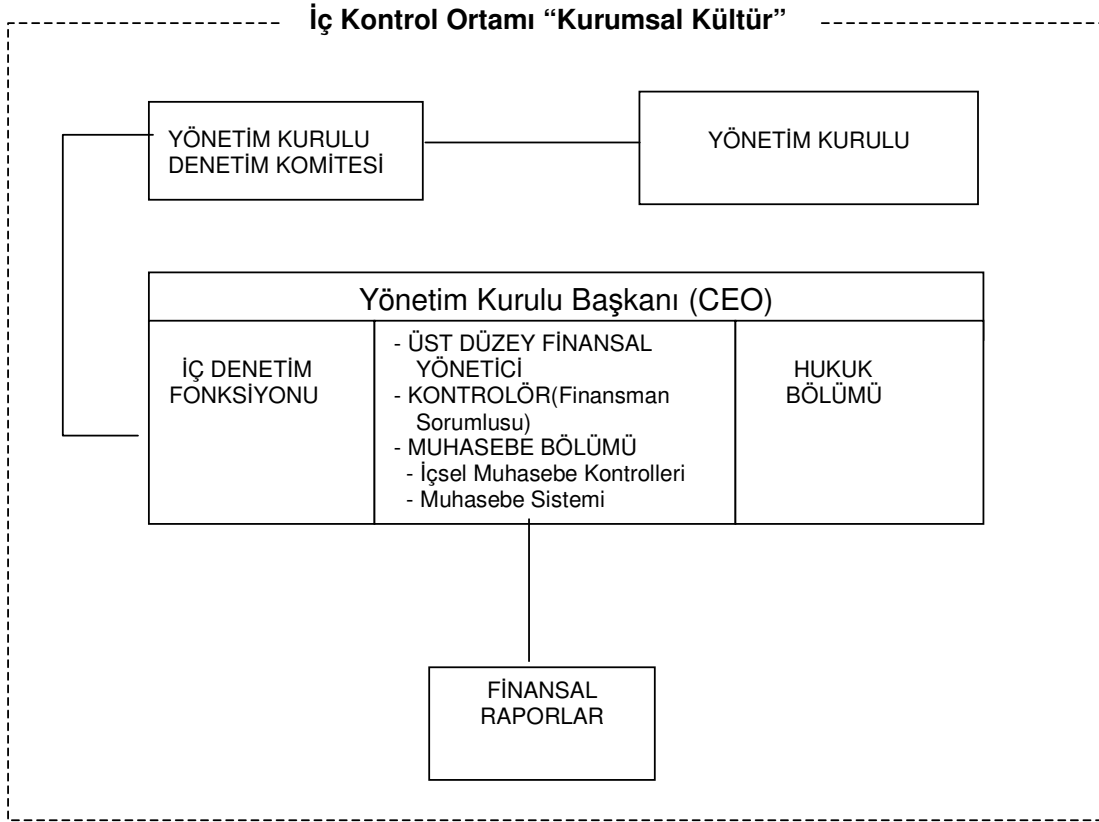
Kaynak: Overview of the financial reporting system and fraudulent financial reporting ,The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, s.18 (<http://www.coso.org/Publications/NCFFR.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.04.2007))

Şekil 1'de gösterildiği üzere finansal raporların hangi standartlara göre düzenleneceğini gözetim kurumları belirlemekte, raporlar şirket tarafından düzenlenmekte ve finansal raporların işletmenin finansal durumunu ve belirlenmiş

standartlara uygun şekilde doğru olarak yansıtip yansıtmadığı hakkında görüş bildirme sorumluluğu ise bağımsız denetçiye ait olmaktadır.

Yukarıda belirtilen üç gruptan biri olan şirketin kendi yapısı içinde finansal raporlama sistemi ise Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: HALKA AÇIK ŞİRKET

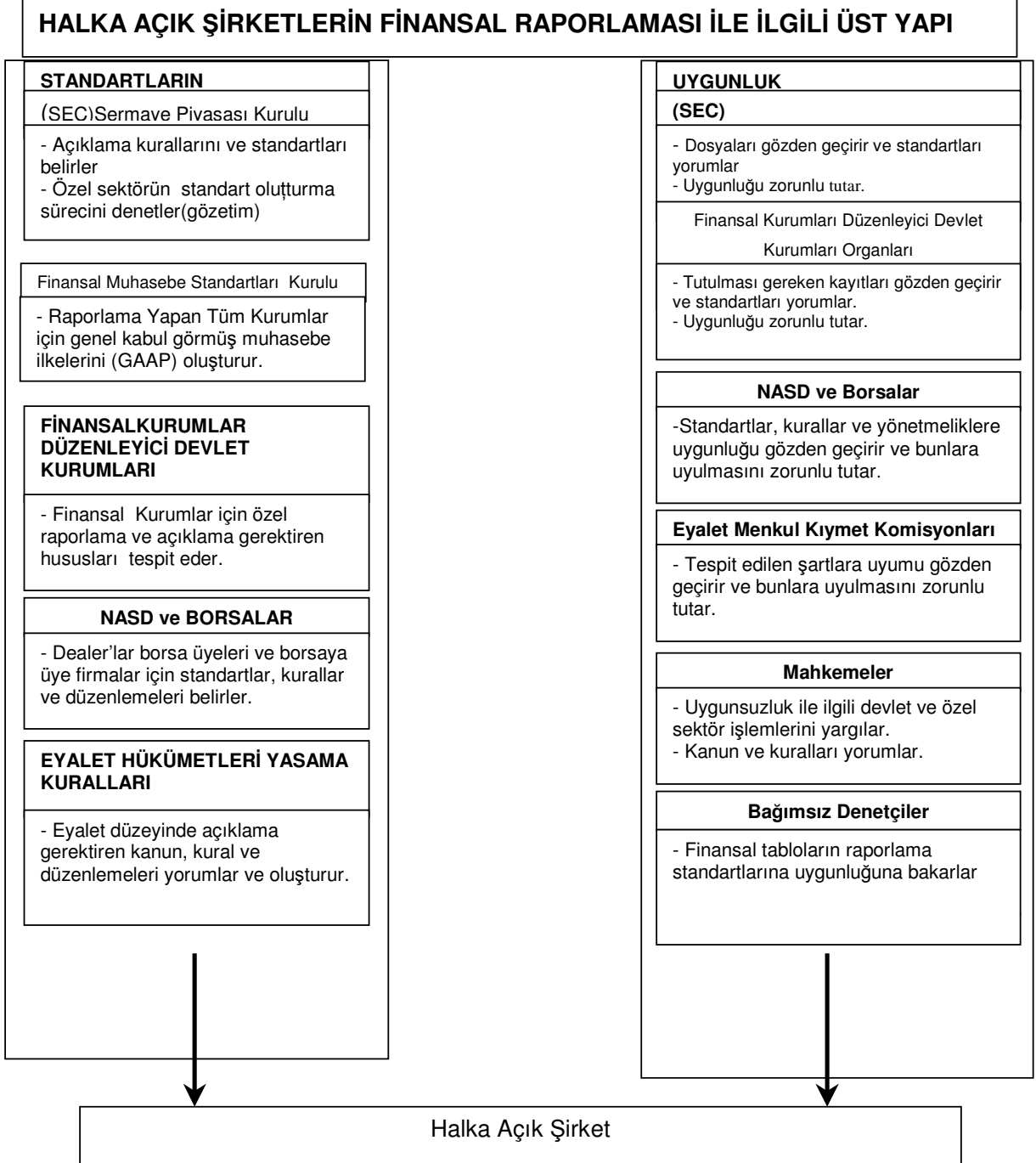

Kaynak: Overview of the financial reporting system and fraudulent financial reporting ,The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, s.19. (<http://www.coso.org/Publications/NCFFR.pdf>., (Erişim Tarihi: 20.04.2007)

Şekil 2'den anlaşılacağı üzere, finansal tabloların hazırlanması görevi muhasebe bölümüne, bu işin gözetimi ise en üst düzeydeki finansal işlerden sorumlu yöneticiye aittir. İç denetim ve hukuk birimleri ise yasalara ve düzenlemelere uygunluk yönünden denetim ve danışmanlık görevi yaparlar.

Finansal raporlamada en üst düzeyde sorumluluk ise yönetim kurulu ve denetim komitesine verilmiştir. Finansal raporlama ve genel olarak şirketin iç kontrol sisteminin oluşturulması ve bunların etkili ve verimli bir şekilde işletilmesi görevini denetim komitesine devreden nihai sorumluluk denetim komitesiyle birlikte yönetim kurulundadır. Gözetim kurumlarının yetki ve sorumlulukları Şekil 3'de gösterilmiştir.

**Şekil 3: HALKA AÇIK ŞİRKETLERCE YAPILAN FİNANSAL
RAPORLAMANIN GÖZETİMİ**

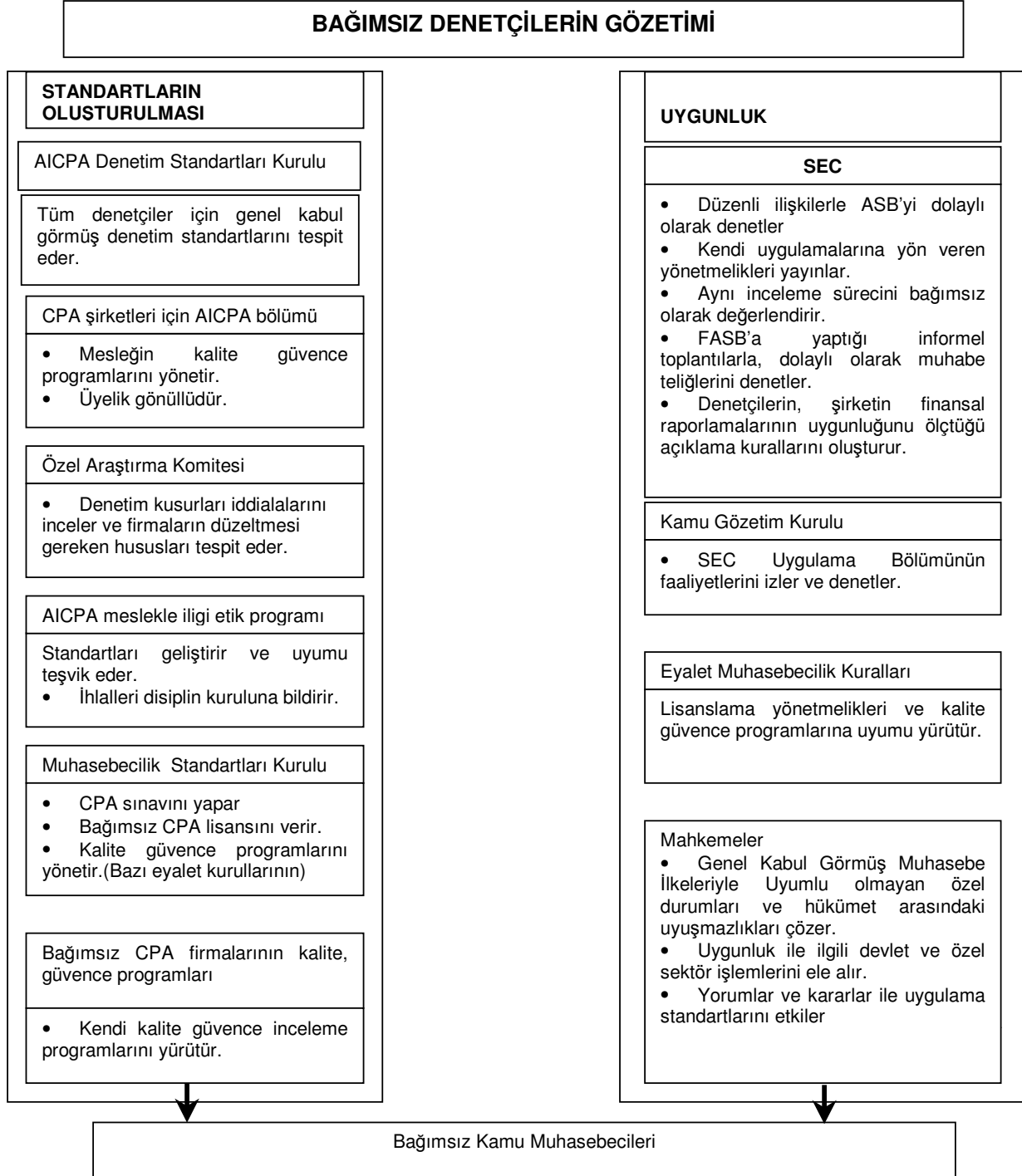
Kaynak: Overview of the financial reporting system and fraudulent financial reporting ,The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, s.21. (<http://www.coso.org/Publications/NCFFR.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.04.2007).

Şekilden görüleceği üzere kamuya açıklanacak bilgilerin belirlenmesi ve menkul kıymet yasalarının yürütülmesi sorumluluğu SEC'e aittir. SEC gözetim sorumluluğunu büyük ölçüde korumak kaydıyla finansal raporlama standartlarını hazırlama sorumluluğunu FASB (Financial Accounting Standart Board - Finansal Muhasebe Standartları Kurulu)'a devretmiştir. Halka açık şirketler finansal tabloların hazırlanmasında genel olarak hem SEC'in kurallarına ve tebliğlerine hem de AICPA (American Institute of Certified Public Accountants- Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü) bünyesindeki FASB'ın oluşturduğu genel kabul görmüş muhasebe ilke ve kurallarına uymak zorundadırlar. Raporlamayı yapan şirket, menkul kıymet yasalarına göre federal düzenleyici kurumların kurallarına tabi ise bu düzenlemelere de uymak zorundadır. Alım satıma konu menkul kıymetlerin listelenmesi ve buna ilişkin açıklamalar konusunda ise NASD (National Association of Securities Dealers- Ulusal Aracı Kurumlar Birliği) standartlar belirlemektedir. Finansal tablolar hazırlanırken bütün bu standart ve kuralların da göz önünde bulundurulması gereklidir¹⁰.

Finansal raporlamanın üçüncü unsuru olan bağımsız denetçilerin sorumluluğu ise şekil 4'de gösterilmiştir.

¹⁰The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, Report of National Commission on Fraudulent Reporting, Background to the Report , s.20, (<http://www.coso.org/Publications/NCFRR.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.04.2007))

Şekil 4:

Kaynak: Overview of the financial reporting system and fraudulent financial reporting ,The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, s.22, (<http://www.coso.org/Publications/NCFRR.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.04.2007)

Şekilden görüleceği üzere bağımsız denetçiler (CPA- diplomalı kamu muhasebecileri) için standartlar oluşturan kurum ve kuruluşlar şunlardır.

- AICPA'nın denetim standartları kurulu (ASB),
- SEC'in bağımsız denetim firmalarıyla ilgilenen uygulama bölümü,
- Muhasebecilik ve bireysel kamu muhasebesi firmalarının muhasebecilik ve kalite güvence programlarını belirleyen eyalet muhasebe kurulları,
- SEC Kamu Gözetim Kurulu,
- Eyalet Kurulları,
- Mahkemelerdir.

Yukarıdaki belirtilen şekil Sarbanes Oxley yasasıyla değişikliğe uğramış olup bağımsız denetim standartlarının oluşturulması Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (Public Company Accounting Oversight Board-PCAOB)'na verilmiştir. Bilgi verici, doğru ve bağımsız denetim raporlarının hazırlanmasında kamunun ve yatırımcıların çıkarlarını korumak amacıyla halka açık şirketlerin bağımsız denetçilerini denetlemek olan PCAOB'nun görevleri; denetim şirketlerinin kayda alınması, bağımsız denetim ve kalite kontrol standartları ile etik ve bağımsızlık ilkelerinin belirlenmesi, yerli ve yabancı bağımsız denetçilerin bunlara uyumunu denetleme ve bağımsız denetim şirketlerine, çalışanlarına cezai yaptırım uygulamaktır. Ülkemizde halka açık şirketlerde finansal raporların hazırlanması, denetlenmesi ve sunulmasına ilişkin düzenleme ve uygulamalar ABD'ndekine benzer özellikler taşımaktadır.

1.3 Finansal Tabloların Güvenilirliği ve Hesap Verilebilirlik

Sürekli gelişen ve gittikçe karmaşıklaşan bir ortamda, doğal olarak sunulan bilgilerin doğruluğunda da azalma görülmektedir. Gerek sunulan bilgilerin çeşitlenmesi ve gerekse bu bilgilerden yararlanan kesimin sayısının artması sonucu, sunulan bilgiye olan ihtiyaç ve güven duygusu giderek daha da önem kazanmaktadır.

Özellikle denetçi bağımsızlığı ihlalleri, yönetim üzerindeki kontrollerin azalmasına denetim şirketlerinin, denetledikleri şirketlerin yönetimleriyle bir takım

danışmanlık anlaşmalarının içine girmeleri, yöneticilere yasa dışı menfaatler sağlanması gibi nedenlerle ortaya çıkan şirket skandalları ve diğer sosyal paydaşları milyarlarca zarara uğratmış bunun sonucunda da denetlenmiş finansal tablolara güven önemli ölçüde yara almıştır¹¹.

Sunulan bilgiden yararlanan ile bilgiyi düzenleyen arasında bir çıkar çatışması söz konusu ise, bilgiyi sunan kaynak bunları kendi çıkarları doğrultusunda hazırlayabilmektedir. Bazen bunun nedeni, geleceğe dönük iyi niyetli bir amaç olabilse de, çoğu kez amaç kötü niyetle finansal bilgi kullanıcılarını yanıltmaktır¹².

Finansal tablolarda sunulan bilgilerin güvenilir olmama nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür¹³;

- (i) İşletmenin hesap planı, muhasebe bölümünde çalışanlar tarafından iyi anlaşılmamış olabilir,
- (ii) Muhasebe personeli, çalışmalarına gereken dikkat ve özeni göstermediği için bazı hatalar yapmış olabilir,
- (iii) Finansal tablolar, işletme yönetiminin istekleri doğrultusunda hazırlanmış olabilir,
- (iv) Bazı hile ve yolsuzlukları gizlemek ve işletmeyi olduğundan daha iyi göstermek amacıyla finansal tablolar gerçeğe aykırı bir şekilde düzenlenmiş olabilir,
- (v) Daha az vergi ödemek için bazı işlemler yapılmış olabilir,
- (vi) İşletmeyi daha prestijli göstermek amacıyla karı olduğundan fazla gösterecek işlemler yapılabilir.

¹¹ Jorge E. Guerra, **The Sarbanes-Oxley Act and Evolution of Corporate Governance**, The CPA Journal New York, April 2004, Vol.74, Iss.4, s.10-11, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 10.05.2005).

¹² Güredin, s.4.

¹³ Hasan Gürbüz, **Muhasebe Denetimi**, Bilim Teknik Yayınevi, 4. Baskı, 1995, s.27.

Finansal tablo kullanıcılarının özellikle yatırımcıların bu tablolarda sunulan bilgilerin doğru olduğuna ilişkin güvenlerinin sağlanması iki temel faktöre bağlıdır. Bunlar¹⁴;

- (i) Yatırımcıların, sermaye piyasasında işlem gören şirketler hakkında yeterli ve doğru bilgiye sahip olmaları,
- (ii) Menkul kıymetleri ihraç eden kuruluşlar ile bunların alımına aracılık eden aracı kuruluşlar arasındaki işlemlerin de açık ve dürüst olmasıdır.

Yatırımcılar özellikle işletmenin finansal durumu, performans, mülkiyet gibi işletmeyle ilgili maddi konularda doğru ve zamanında bilgiye ihtiyaç duyarlar ve bu bilgilerle genel olarak şu üç soruya cevap aralar¹⁵;

- (i) İşletmenin önceki yıl performansı nedir?
- (ii) İşletmede bu yıl ne gibi değişiklikler oldu?
- (iii) İşletmenin gelecek yıllardaki performans ne olacak?

Bu sorulara cevap aranırken elde edilen bilginin güvenilir ve gerçeği dürüst bir şekilde yansıtmaları gerekir. Bu nedenle analize konu bilgiler, denetlenmiş finansal tablolardan elde edilmektedir. Ancak, yapılan bir araştırma bireysel yatırımcıların dış denetim raporunu gerektiği gibi okumadan yatırım kararı aldıklarını bunun nedeni olarak da yatırımcıların denetim raporunda belirtilen görüşlere tam olarak inanmadıklarını göstermiştir¹⁶. Söz konusu araştırmanın bu konudaki sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

¹⁴Hayrettin Usul, İsmail Bekçi ve Kadir Kahraman, **Denetim Raporunun Bireysel Yatırımcı Kararına Etkileri**, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi MÖDAV, Cilt:4, Sayı:4, Aralık 2002, s.110.

Esin Okay Örerler, **Finansal Değerlendirme Açısından Finansal Tabloların Şeffaflığı**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:5, Sayı:15, Mayıs 2005, s.2.

¹⁵ Usul, Bekçi ve Kahraman,s.110.

¹⁶ A.g.k, s.116.

Tablo 1: Bireysel Yatırımcıların Denetim Raporlarına İnanma Oranları

Denetim Raporuna İnanma Oranları	Mutlak	%
İnananlar	259	28.2
Kısmen İnananlar	526	57.2
İnanmayanlar	72	7.8
Cevap Yok	62	6.8
TOPLAM	919	100

Kaynak: Hayrettin Usul, İsmail Bekçi ve Kadir Kahraman, **Denetim Raporunun Bireysel Yatırımcı Kararına Etkileri**, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi MÖDAV, Cilt:4, Sayı:4, Aralık 2002, s.116.

Tabloda da görüleceği üzere, yatırımcıların %57.2'si finansal tablolarda sunulan bilgilerin doğruluğuna kısmen inanmaktadır. İnanmayanlarla birlikte bu oran %65'e çıkmaktadır.

Aynı araştırma bireysel yatırımcıların, dış denetim raporlarına sadece göz attığını, öğrenim durumu yüksek ve gelir seviyesi yüksek olan yatırımcıların dış denetim raporlarına daha çok dikkat ettiğini, ev hanımı yatırımcıların ise dış denetim raporlarından haberdar bile olmadığını ortaya koymuştur¹⁷.

Finansal tablo okuma alışkanlığı olmayan yatırımcıların bu eksikliklerinin kendileri için tehlikeli sonuçlar yaratabileceği konusunda bilgilendirilmesi önemli olup özellikle şu konularda dikkatli olmaları önerilmektedir¹⁸;

- Finansal tabloları açıklayıcı notların (dipnotlar) anlaşılabilir olması yönetimin güvenilir olmadığı anlamına gelir. Eğer dipnotlar anlaşılır değilse ve yeterli bilgi sağlamıyorsa bunun bir nedeni de tepe yöneticisinin böyle istiyor olmasıdır.

¹⁷ Usul, Bekçi ve Kahraman, s.119.

¹⁸ Michael Birch, **Küreselleşme-Yol Ayrımındaki Muhasebe Mesleği**, Yıldız Öztürk (Çeviren), Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Globalleşmenin Muhasebe Mesleği Üzerine Etkileri ve Toplum Çıkarlarının Korunması, Yayın No:49, İstanbul 2004, s.24-25.

- İşletmelerin büyüme ve kazanç beklentilerini bilinçli bir biçimde duyurmalarına temkinli yaklaşılması doğru olacaktır.
- Muhasebe uygulamaları zayıf olan işletmelere çok dikkat etmek gerekir.

Her ne kadar son yıllarda yaşanan şirket skandalları bağımsız denetçilerin zayıflıklarının küçümsemeyecek bir boyutta olduğunu gösterse de, kamuya açıklanan bilgilerin güvenilir olup olmadığının araştırılmasında hala geçerli olan yöntemlerden önemli bir tanesi finansal tabloların bağımsız denetimidir. Ancak kamuya hesap verilebilirliğin bugün çok daha önemli bir kavram haline gelmesi bağımsız denetimin yanında kurumsal yönetim ilkelerinin çok önemli hale gelmesi sonucunu doğurmuş dünya ekonomisine yön veren otoritelerin benimsediği uluslararası kabul gören Kurumsal Yönetim İlkeleri yerel yasal düzenlemelerde de yer almaya başlamıştır.

Ülkemizde Sermaye Piyasası Kanunu (SPKn) çerçevesinde sermaye piyasasına ilişkin düzenlemeler yapmaya yetkili bir kurum olan Sermaye Piyasası OECD kurumsal yönetim ilkelerini ülkemizde uyarlayarak SPK (Sermaye Piyasası Kurulu), Kurumsal Yönetim İlkelerini yayınlamış SPKn'na tabi işletmelerin, özellikle halka açık şirketlerin, bu ilkelere uygun davranmasını öngörmüştür. Bu ilkelere yer alan bazı düzenlemeler Sermaye Piyasası mevzuatı içinde de yer almıştır.

Kurumsal Yönetim İlkeleri; pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde pay sahiplerinin hakları ve eşit işleme tabi olması konularındaki ilkeler yer almaktadır. Bu bölümde pay sahiplerinin bilgi alma ve inceleme hakkında genel kurula katılma ve oy verme hakkına, kar payı alma ve azınlık haklarına yer verilmiştir. İkinci bölümde, kamunun aydınlatılması ve şeffaflık kavramlarıyla ilgili ilkeler açıklanmış bu ilkeler çerçevesinde şirketlerin pay sahiplerine yönelik olarak bilgilendirme politikası kuralları oluşturmaları ve bu kurallar bütününe sadık kalarak kamuyu aydınlatmalarına yönelik ilkeler belirlenmiş, ayrıca dünyadaki güncel gelişmeler ve ülkemiz koşulları da göz önüne alınarak periyodik finansal tablolar ve raporlarda yer alacak bilgiler bir standarda bağlanmıştır. Üçüncü bölümde, işletme ile menfaat sahipleri arasındaki ilişkilerin düzenlenmesine yönelik ilkeler yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise, yönetim kurulunun fonksiyonu, görev ve sorumlulukları, faaliyetleri, yönetim kurulunun faaliyetlerinde yardımcı olmak üzere kurulacak komitelere ve yöneticilerine ilişkin ilkeler açıklanmıştır.

Kurumsal Yönetim İlkelerinin yukarıda özet olarak açıklanan kapsamından anlaşılacağı üzere finansal raporların hazırlanması, sunumu, denetimi ve bu konuda hesap verilebilirlik açısından yönetim kurulunun önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Buna göre; yönetim kurulu üyeleri görevlerini rasyonel şekilde ve iyi niyet kuralları çerçevesinde, şirketin çıkarları ile pay ve menfaat sahipleri arasındaki hassas dengeyi gözeterek yerine getirmeli, şirket hakkındaki gizli ve kamuya açık olmayan ve/veya ticari sır niteliğindeki bilgileri, ilgili mevzuatı da dikkate alarak, kendi eşleri ve üçüncü kişilerin çıkarları için kullanmalılardır. Yönetim kurulu ve yöneticiler, şirketin misyonu ve vizyonu çerçevesinde, bir şirketin belirlemiş olduğu hedeflere ulaşmasında esas sorumlu kişiler olarak belirlenmiş, yönetim kurulu ve yöneticilerin şeffaf bir şekilde performans değerlendirmesine tabi tutulması ve ödüllendirilmesi veya göreve son verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yönetim Kurulu Üyesinin şirket ile işlem yapamayacağı ve rekabet edemeyeceği açıkça belirtilmiştir. Ayrıca yönetim kurulu; periyodik finansal tabloların mevcut mevzuat ve uluslararası muhasebe standartlarına uygun olarak hazırlanmasından, sunulmasından ve gerçeğe uygunluğu ile doğruluğundan sorumlu olduğu ifade edilmiştir¹⁹.

1.4 Hile Kavramı ve Hileli Finansal Raporlama

Bir önceki bölümde yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, finansal tablodaki bilgilerin güvenilirliği, finansal tablo kullanıcıları açısından son derece önemlidir. Bu sebeple bu bölümde, öncelikle finansal tablo kullanıcılarını yanıltan ve yanlış kararlar almasına neden olan *hile* kavramı açıklanmaya çalışılacak ve hileli finansal raporlama hakkında bilgi verilecektir.

1.4.1 Hile Kavramı

Bir şeyi başkalarından yasal olmayan bir şekilde elde etmenin iki yolu mevcuttur. Bunlardan bir tanesi fiziksel kuvvet kullanmak, diğeri ise hile yapmaktır. İlk tanım soygun yapmak anlamına gelmektedir. Ayrıca bu kavram daha çok şiddet ve medyatik bir içeriğe sahiptir. İkinci tanım ise aldatma, güven ve üç kağıtçılık kavramlarını içermektedir ve hilenin unsurlarını oluşturmaktadır. Ayrıca, hile soyguna

¹⁹ Sermaye Piyasası Kurulu, **Kurumsal Yönetim İlkeleri**, Düzeltilmiş İkinci Yayınlanma Tarihi Şubat 2005, s.37-43.(www.spk.gov.tr/ofd/kurumsal/yonetim/kurumsal_yonetim_ilkeleri.pdf, (Erişim tarihi, 10.01.2006).

nazaran daha büyük kayıplar verilmesine neden olmaktadır²⁰. Kapsamı ve uygulama alanı çok geniş olan hile kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır.

Esasen bir suç olan hile, bir çalışanın içinde bulunduğu işletmenin kaynaklarını ve varlıklarını kasıtlı olarak uygun olmayan bir biçimde kullanarak veya ele geçirerek haksız kazanç sağlamasıdır²¹. İç denetçiler enstitüsü hile kavramını suiistimal olarak adlandırmış ve şu şekilde tanımlamıştır²²:

“Hile, sahtekârlık, emniyeti kötüye kullanma ile nitelendirilebilecek hukuk dışı fiillerdir. Bu fiiller, sadece şiddet tehdidi veya fizikî güç kullanımının gerçekleştirilmesine bağlı değildir. Suiistimaller para, mal veya hizmet sağlamak, hizmet kaybindan veya ödeme yapmaktan kaçınmak veya şahsıyla veya işle ilgili bir avantaj elde etmek amaçlarıyla çeşitli taraflar ve kurumlar tarafından gerçekleştirilebilir”.

Hile eyleminde ortaya çıkan ana unsurlar ise aşağıdaki gibidir²³;

- (i) Gizli yapılan bir faaliyettir,
- (ii) Hile yapan kendisine bir yarar sağlar,
- (iii) Kesinlikle kasıt unsuru vardır,
- (iv) Her durumda işletme zarar görür.

Hilenin oluşması için ise üç unsurun gerçekleşmiş olması gerekir. Bunlar; baskı, fırsat ve haklı göstermedir²⁴. Hile üçgeni olarak ifade edilen bu üç unsur şekil 5'de gösterilmiştir.

²⁰ Steve W. Albrecht ve Chad O. Albrecht, **Fraud Examination**, Ohio: Thomson South-Western, 2003, s.6.

²¹ Alvin A. Arens, Randal J. Elder ve Mark S. Beasley, **Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach**, Pearson Prentice Hall, 2006, 11th Edition, s.314.

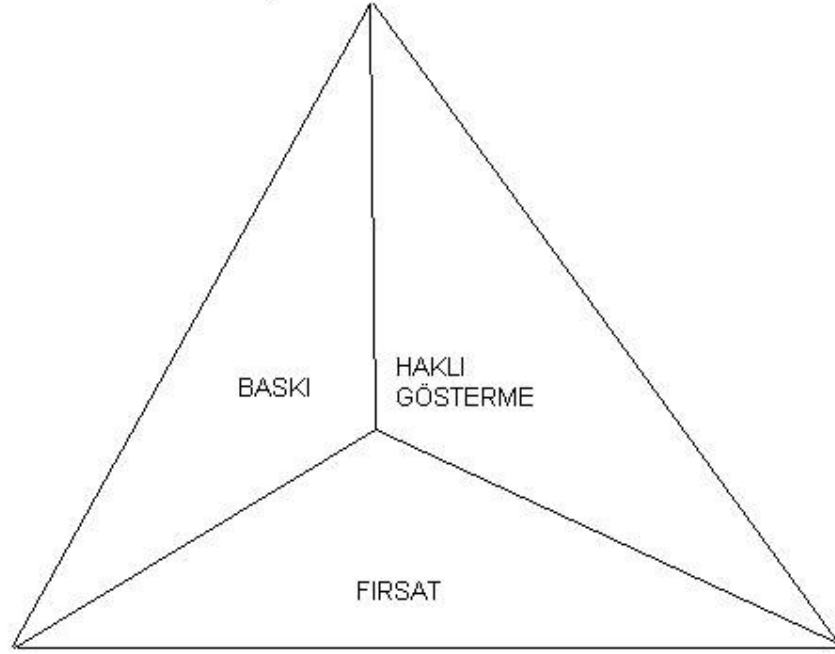
Martin T. Biegelman ve Joel T. Bartow, **Executive Roadmap to Fraud Prevention and Internal Control**, John Wiley & Sons, 2006, s.23.

²² www.tide.org.tr. (Erişim Tarihi, 15.05.2007).

²³ The ACFE's Report to the Nation on Occupational Fraud & Abuse, the Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), 2006, s.6.

²⁴ Arens, Elder ve Beasley, s.315.

Şekil 5: HİLE ÜÇGENİ

Kaynak: Alvin A. Arens, Randal J. Elder ve Mark S. Beasley, **Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach**, Pearson Prentice Hall, 2006, 11th Edition, s.316.

Hileyi hatadan ayıran birinci etken, finansal tablolardaki yanlış beyan ile sonuçlanan hareketin, kasıtlı ya da bilerek yapılmamış olmasıdır²⁵. Hata genellikle istenmeden yapılan yanlış beyanları ifade eder. Muhasebe hataları daha çok şu şekilde ortaya çıkmaktadır²⁶;

- Finansal tabloların hazırlandığı verilerin toplanıp işlenmesinde hatalar,

²⁵ Statement on Auditing Standards No.82 (SAS 82), **Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit**, s.3.

Patricia M. Dechow, Douglas J. Skinner, **Earnings Management: Reconciling the Views of Accounting Academics, Practitioners, and Regulators**, June 2000, Vol.14, No.2, s.238, Proquest Veritabanı, (12.02.2004).
Gülbüz, s.30.

²⁶ Nejat Bozkurt, **Mali Tablolarda İşletme Yönetimleri Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri**, Muhasebe-Finansman Dergisi, Yıl:9, Sayı:12, Nisan 2000, s.15.
SAS 82, s.3.

- Olayları görmemekten veya yanlış yorumlamaktan doğan makul olmayan muhasebe tahminlerinde oluşan hatalar,
- Tutar, sınıflandırma, sunum şekli ile ilgili muhasebe ilkelerinin uygulanmasında yapılan hatalar.

1.4.2 Hileli Finansal Raporlama

İşletmelerde yapılan hileler genellikle üç grupta toplanmaktadır. Bunlar; işletme varlıklarının kişisel amaçlı kullanımı (çalışan hileleri), hileli finansal raporlama, yolsuzluk ve ahlaki olmayan davranışlar olarak ifade edilebilir²⁷.

Finansal tablo hileleri, finansal tablo kullanıcılarını aldatmak için, finansal tablolarda tutarları veya elde edilen sonuçları kasıtlı olarak yanlış bildirme veya atlama yaparak, bir işletmenin finansal durumunu bilinçli olarak yanlış bildirmektir. Finansal tablo hileleri genellikle kendisi bir sonuç olmaktan çok bir sonuca gitme aracıdır. Bunun yapılmasındaki nedenler aşağıdaki gibi sıralanabilir²⁸;

- Şirketin beklenen veya hedeflenen kazançlarına ulaşmak,
- Kredi almalarını engelleyen iş problemlerini çözmek,
- Daha fazla zaman yaratmak,
- Dürüst finansal tablolar verildiğinde alınamayacak veya daha az olacak kredileri almak veya yenilemek,
- Hisse satışı yoluyla yatırımları yüreklendirmek,
- Artan hisse başına kazanç veya ortaklık karı yararlarını artırmak , böylece artan kar payı ödemeleri sağlamak,
- Olumsuz piyasa algılamalarını gidermek,
- Finansman taahhütlerine uyumu sergileyebilmek,
- Şirket amaç ve hedeflerini karşılayabilmek,

²⁷ The ACFE's Report, s.8.

²⁸ Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), **Fraud Examiners Manuel**, 2003, s.1.303.

- Performansla ilgili ikramiyeler almak.

Finansal tablo hileleri, genellikle, aktiflerin, gelirlerin ve karların fazla bildirimini ve pasiflerin, giderlerin ve zararların eksik bildirimi şeklinde görülmekle birlikte bazen bunun tam tersinin yapıldığı da görülebilmektedir. Yüksek kar edilen yıllarda karın izleyen dönemlerde düşük olma olasılığı dikkate alınarak gizlenmesi şeklinde bir değerlendirme de finansal tablo hilesi olarak adlandırılabilir²⁹.

Yukarıda açıklanan bu sınırlı nedenler listesi finansal hilede motivasyonun her zaman kişisel yarar içermediğini göstermektedir. Hile üçgeninde açıkladığımız baskı unsuru fırsatla beslendiğinde hileli finansal raporlama en uygun ortamını bulmuş olmaktadır. Duruma bağlı baskı örneklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz³⁰;

- Şirket veya endüstrinin yaşadığı ani gelir veya pazar payı düşüşleri,
- Özellikle kısa vade sonuçları için gerçekçi olmayan bütçe baskıları (geçerli durumlara bakılmaksızın yapılmış bütçeler oluşturulmuşsa, baskı daha da fazlalaşır),
- Kısa vadedeki ekonomik performansa dayanan ikramiye kaynaklı finansal baskılar (eğer bu ikramiyeler kişinin aldığı toplam paranın önemli bir kısmını oluşturuyorsa bu baskılar özellikle çok fazla olur)

Hileli finansal raporlamada fırsatlar diğer hile türlerinde olduğu gibi daha çok zamanla ortaya çıkar. Genel olarak bu olanaklar şirket içindeki kontrol işlevi yeterli olmadığında ortaya çıkabilir. Şirket içindeki kontrol işlevleri, sadece ve kendi başına olması, hilenin belirlenmesini garanti etmez, kontrol işlevinin etkili yanıt vermesi de gerekmektedir. Tartışmaya açıktır ama, hilenin ortaya çıkartılabileceğinin algılanması, iç kontrol dışında hilenin en güçlü engelleyicisidir. Aşağıdaki durumların varlığı ise hilenin göstergeleri olarak kabul edilmektedir³¹;

- Yönetim kurulu veya denetim komitesinin görüşlerinin olmaması veya uygun olmaması, yönetim kurulunun veya komitenin unutkan davranışı,

²⁹ ACFE, s.1.303.

³⁰ A.g.k., s.1.305.

³¹ A.g.k., s.1.305.

- Etkili olmayan iç denetim ve dış denetimin eksikliği ya da yetersizliği de dahil olmak üzere zayıf veya var olmayan iç kontroller,
- Olağanüstü veya karmaşık işlemler.

Ortaya çıkartılması mümkün olmasa bile finansal tablolarda hile yapıldığını gösteren ve kırmızı bayrak olarak ifade edilen bazı belirtiler bulunmaktadır. İşletmelerin tepe yönetimlerine doğru ilerledikçe kırmızı bayrakların belirlenmesi daha güç olmakla birlikte denetçiler aşağıda sıraladığımızı benzer daha fazla soru sorarak kırmızı bayrakları belirleyebilirler³²;

- İşletmenin asıl faaliyetlerindeki yavaşlamalar,
- Kazanç hedeflerinin tutarlı olarak yakalanması,
- İşletmenin hedeflerine ulaşabilmek için sorgulanabilir gelir tanınmaları,
- Konsinye malların satış hasılatı olarak kaydı,
- Gelir tanıma politikalarında yapılan önemli değişiklikler,
- Önemli işletme birleşmeleri,
- Nakit akışıyla net gelir arasındaki tutarsızlık ve negatif nakit akışına rağmen kazanç büyümesi,
- Tahsil edilemeyen alacakların gizlenmesi,
- Özellikle yılın son günü kapatılan önemli, olağandışı ve çok karmaşık işlemler,
- Satış miktarını yüksek göstermek amacıyla, müşterilere daha fazla ürün alabilmeleri için borç para verilmesi,
- Ödeme sürelerinin uzatılması.

³² Anonymous; **36 Red Flags to Look for When Reiewing Financial Reporting Controls**, IOMA's Report on Financial Analysis, Planning&Reporting New York, Aug 2004, Vol.04, Iss.8, s.12. Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 10.03.2005).

1.5 Yaratıcı Muhasebe Kavramı

Yaratmak “olmayan bir şeyi var etmek”, yaratıcı ise “yaratma yeteneği olan” anlamına gelmektedir³³. Yaratmak kavramı muhasebe tekniği açısından ele alınacak olursa, finansal tablolar hazırlanırken, ya olmayan verileri varmış gibi göstermek ya da olan bir veriyi olduğundan farklı göstermek şeklinde ifade edilebilir. Finansal tabloların makyajlanması olarak da adlandırılan yaratıcı muhasebenin her işletme açısından farklı sebepleri olabileceği gibi, aslında hepsinin ortak bir amaç doğrultusunda bu tür yanıltıcı bilgilere başvurduğu da bir gerçektir.

Finansal tablolar bazen kasıtlı olarak sağlıklı olarak düzenlenmediği gibi bazen de GKGMİ (Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri)’ne tam olarak uygun şekilde hazırlanmadığı için yanıltıcı olabilirler³⁴. Kazanç yönetimi ve gelir düzgünleştirme gibi kavramlar daha çok akademisyenler tarafından ele alınırken, yaratıcı muhasebe kavramı daha çok uygulayıcılar ve özellikle gazeteciler tarafından ele alınmaktadır.

Aslında yaratıcı muhasebe kazanç yönetimi ve gelir düzgünleştirme gibi uygulamaların yanında, manipülasyon ve aldatma gibi finansal tablo kullanıcılarının yanlış yorumlama yapmasına neden olan bir dizi muhasebe uygulamasını içine alan daha genel bir kavramdır. Türkçe’ye “muhasebecilikte el becerisi” şeklinde çevirebileceğimiz “accounting sleight of hand” şeklinde ifade edilen bu kavram “defterleri kaynatma”, “kozmetik raporlama”, “işletmenin vitrinini düzeltmek” gibi yapanın mazeretinin haklı bir nedeni varmış gibi kişiyi yanıltıcı da olsa olumlu düşünmeye iten ve özünde göz boyamaya yarayan bir uygulamadır. Bu uygulamalar daha çok halka açık şirketlerde özellikle karın olduğundan yüksek gösterilmesi şeklinde yapılmaktadır. Özel bir beceri gerektirdiğinden yaratıcı muhasebeyi aynı zamanda sanat olarak ifade eden görüşler de vardır. Örneğin defterleri pişirme sanatı (cooking the books), karları hesaplama sanatı (the art of computing its profit), bilanço sunma sanatı (the art of presenting a balance sheet) gibi ifadeler sıklıkla kullanılan ifadelerdir³⁵.

³³ <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk>, (Erişim Tarihi, 27.8.2006).

³⁴ Rifat T. Nalbantoğlu, **Türk Bankacılık Sektöründe Krediler ve Muhasebe Denetim Mesleği**, İSMMMO Yayınları-32, TÜRMÖB Yayınları-172, 2001, s.141.

³⁵ Hervé Stowoly ve Gaétan Breton, **A Framework For The Classification Of Accounts Manipulations**, 28 Haziran 2000, s.44. (<http://ideas.repec.org/p/ebg/heccah/0708.html>, (Erişim Tarihi, 9.5.2003).

Yaratıcı muhasebe ile ilgili olarak insanlara benzeten şu yorum yapılmaktadır.”*Hesaplar (finansal tablolar) “temizlendikten” sonra “giydirilmelidirler”. Makyajları yapılabilir, görünüşleri iyileştirilebilir veya finansal bir yüz gerdirmeye yaptırabilirler. Amortisman yöntemiyle kas geliştirebilirler*³⁶.

Yaratıcı muhasebe, ilke ve kuralları, değerlendirme ölçütleri ve uygulamaya yönelik düzenlemelerin eksikliğinden yararlanmak suretiyle muhasebe rakamları üzerinde oynamak finansal tabloların biçimini veya finansal tablolarda yer alan bilgilerin sunuluşunu değiştirerek finansal durumu olduğundan farklı göstermek amacıyla yapılan işlemlerin tümü olarak tanımlanabilir³⁷. Yaratıcı muhasebe kavramı zaman zaman hile ve manipülasyon kavramıyla eş anlamlı kullanılsa da yaratıcı muhasebe teknikleri kullanılarak yapılan hileli finansal raporlamayı ifade eder. Manipülasyon daha çok borsada işlem gören hisse senedi fiyatlarını etkilemeye yönelik hileli işlemlerdir. Şüphesiz içinde özellikle kar manipülasyonlarına yönelik yaratıcı muhasebe uygulamaları barındırabilir³⁸.

1.6 Hile ve Yaratıcı Muhasebe İlişkisi

Finansal tablolar işletmelerin bir nevi karnesi niteliğinde olup bunların güçlü ya da zayıf durumda olduklarını hemen ele vererek piyasalardaki kaderini belirler³⁹. Bir işletmede güvenilir finansal tablo hazırlamak, özellikle işletmenin hisse senetlerine yatırımcı çekmek ve işletmeye kredi bulmak için ön şart olup işletmenin piyasada belli sözleşmeler yapması ve belli tedarikçilerle çalışabilmesi açısından çok önemlidir. Bu nedenle yatırımcılar, kredi verenler, müşteriler, tedarikçiler işletme yönetiminin

³⁶ Stowoly ve Breton, s.45.

³⁷ Müge Saltoğlu, **Yaratıcı Muhasebede Özel Amaçlı Şirketlerin Rolü ve Enron Örneği** Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:3, Sayı:10, Eylül 2003, s.108.

M.R. Mathews, M.H.B. Perera, **Accounting Theory and Development**, Chapman&Hall, 1991, s.228.

Joel G. Siegel, Jae K. Shim, **Dictionary of Accounting Terms**, Fourth Edition, Barron's Educational Series, 2005, s.118.

Guy Lynn, **A Dictionary of Accounting and Auditing**, Mason Publishing Company, 2005, s.84.

Dictionary of Accounting, Bloomsbury Publishing, Third Edition 2004, s.57.

Oriol Amat, John Blake ve Ester Oliveras, **The Struggle Against Creative Accounting: Is 'True and Fair View' Part of The Problem or Part of The Solution?**, Working Paper, s.3.

<http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/363.pdf>, (Erişim Tarihi, 10.05.2004).

³⁸ Sermaye Piyasası Kurulu; **Hisse Senedi Piyasasında Manipülasyon, Kullanılan Yöntem Örnekleri Manipülatif İşlem Kalıbı Örnekleri Korunma Yolları**, Aralık 2003, s.2-3. www.spk.gov.tr, (Erişim Tarihi, 12.02.2004)

Armaghan Ul Haq, **Creative Accounting and Off-Balance-Sheet Activities**, Pricewaterhouse Coopers. <http://www.pwc.com>, (Erişim Tarihi, 13.01.2003).

D. Murali, **Wiggle Room in a Accounting to Stage Fiscal Gimmicks**, Businessline, 30 Aralık 2004, s.1, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 10.04.2005)

³⁹ Örerler, s.2.

performansını değerlendirmek ve diğer firma ve yatırımcılarla karşılaştırmak için güvenilir finansal tablo isterler. Güvenilir finansal tablo ise, GKGMİ ve standartlarına uygun düzenlenmiş ve gerçeğe uygun bir şekilde sunulmuş finansal bilgiler içeren tablo anlamına gelir⁴⁰.

Dolayısıyla bütün bu kullanıcılar için gerçeğe uygun makul bir güvence vermeyen finansal bilgi sunulması hileli finansal raporlama yapmak anlamına gelmekte olup, yaratıcı muhasebe hileli finansal raporlamada kullanılan tekniklerin bir kısmını içerir.

Daha önce de belirttiğimiz üzere gerek hile ve gerekse yaratıcı muhasebe uygulamalarında kasıt unsuru vardır. Her ikisinde de yanıltıcı bilgi sunma, gerek finansal tablolardaki rakamlarla ve gerekse şirket hakkında yapılan açıklamalarla şirket daha farklıymış gibi gösterme-ki bu şirketin olduğundan daha iyi ya da daha kötü gösterilmesi olabilir- sözkonusudur. Yaratıcı muhasebeyi hileden ayıran en önemli unsur, onun yasal olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, yaratıcı muhasebe GKGMİ'nin de esnekliğinden yararlanarak bir şirketi olduğundan daha iyi ya da daha kötü gösterme işlemlerinden oluşmaktadır. Oysa ki hile, tamamıyla kurallara aykırı bir şekilde yapılan ve yasal olmayan işlemlerden oluşan uygulamalardan oluşur. Dolayısıyla, "yaratıcı" olarak adlandırılan muhasebecilik ile anlatılmak istenen her zaman bilinen çeşitli muhasebe seçenekleri arasında istenileni seçmektir. Bu seçenekler, gerçek seçeneklere ve aynı zamanda değerlendirmenin göreceli özgürlüğüne dayandırılır. Ancak, burada muhasebenin "yaratıcı" olduğu bir husus vardır; o da düzenleyecek bir muhasebe standardı olmadığı bir durumda yasal, ekonomik veya finansal bir buluş ortaya çıkması ve muhasebe standartlarının yarattığı boşluktan yararlanılarak istenilen amaca uygun hileli işlem yapılmasıdır⁴¹.

Yaratıcı muhasebe uygulamalarının sonuçları, bunlara fırsat yaratan düzenleme boşluklarının daha geç fark edilerek kapatılması nedeniyle toplumda daha telafi edilemez zararlar doğurmaktadır. ABD'de Enron örneği yaratıcı muhasebe uygulamalarına bu açıdan tipik bir örnek oluşturmaktadır. Enron olayında ortaya çıkan yaratıcı muhasebe uygulamalarından sonra finansal tablolar geriye dönük olarak düzeltilmiş ve işletmenin gerçek durumu açığa çıkmıştır. Ancak işletmenin hisseleri

⁴⁰ Nuran Doyrangöl, **İşletmelerde İç Kontrol ve İç Denetim**, Deloitte Academy Eğitim Notları, Haziran 2007, s.53.

⁴¹ Stowoly ve Breton, s.48.

defter değerinin çok altına düşmesinden sonra bu konuda yapılacak bir şey kalmamıştır⁴².

1.7 İşletme Yöneticilerini Yaratıcı Muhasebeye İten Nedenler

Yönetim, önceden saptanan amaçlara ulaşmak için kaynakların organize edildiği ve gelecekteki faaliyetlerin belirlenmesi amacıyla sonuçların değerlendirildiği bir süreçtir⁴³. Amaçlarına ulaşan bir şirket, daha hırslı ve başarılı olarak ifade edilebilir. Amaçlarına ulaşamamış şirket ise; yeniden gözden geçirilmiş bir planı tasarlamak zorundadır. Her iki durumda da şirketler başarımlarını belirleyen değerlendirmeler yapmalıdır⁴⁴.

Büyüyen ve gelişen bir işletmenin başarısı, sermaye, yaratıcılık, pazar, bulunduğu sektör, içinde çalıştığı ekonomik yapı gibi pek çok değişik örgütsel ve çevresel faktöre bağlı olmakla birlikte en az bunlar kadar ve bazen bunlardan da önemli olarak bilgili ve yetenekli yöneticilere sahip olmasına da bağlıdır. Bir işletmeyi başarıya veya başarısızlığa götüren, her şeyden önce iyi yöneticilerin varlığı veya yokluğudur⁴⁵.

İşletmenin geleceğini önemli ölçüde etkileyen yöneticiler, kişilerarası ilişkiler, bilgi toplama ve dağıtma, karar verme olmak üzere üç ana grupta toplanabilecek roller üstlenmektedirler. Yöneticilerin yaptıkları işe hangi açıdan bakılırsa bakılsın, daima ön plana çıkan bir nevi “olmazsa olmaz” niteliği taşıyan bir iş göze çarpmaktadır. “Karar vermek”⁴⁶. Karar vermek ve seçim yapmak durumunda olan yöneticiler yönettikleri işletme açısından hayati önem taşımaktadırlar. Bu sebeple yöneticiler, doğru karar vermek ve doğru seçimler yapmak durumundadırlar.

⁴² Saltoğlu, s.108.

⁴³ Richard M. Hodgetts, **Yönetim, Teori Süreç ve Uygulama**, Canan ÇETİN ve Esin Can MUTLU (Çevirenler), Beta basım Yayın Dağıtım A.Ş., 2. Baskı, 1999 İstanbul., s.3.

⁴⁴ Hodgetts, s.239.

⁴⁵ Güngör Önal, **Temel İşletmecilik Bilgisi**, 3. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2000, s.107.

⁴⁶ Tamer Koçel, **İşletme Yöneticiliği, Yönetim ve Organizasyonlarda Davranış Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar**, Arıkan Basım Yayın Dağıtım, 10. Baskı, 2005, s.75.

Yönetici, bir zaman dilimi içerisinde ve değişken çevre koşulları altında belirli bir takım amaçları gerçekleştirmek üzere maddi ve beşeri üretim faktörlerini uyumlu bir şekilde bir araya getiren ve çalıştıran kimse olarak tanımlanabilir⁴⁷.

Yöneticiler her ne kadar belirli bir ücret karşılığında çalışıyorsa da, verdikleri kararlar işletmenin sahiplerinin, hissedarlarının ne kadar kar payı alacaklarından, çalışanlara ne kadar ödeneceğine, üretim miktarının ne miktarda olacağına kadar her türlü ayrıntıyı düşünmek zorunda olan kişilerdir⁴⁸.

İşletmelerin finansal tablolarında yer alan bilgiler yönetimin bu bilgilerin kullanıcılarına -ortaklar, yatırımcılar, kredi verenler, müşteriler, tedarikçilere- sunduğu iddialardır. Bu iddialar⁴⁹;

Varlıklar ve kaynaklar : Varlıklar, borçlar ve öz kaynaklar belli bir tarihteki durumu gösterir ve kaydedilen işlemler belli dönemde gerçekleşmiş olayları yansıtır.

Tamlık (Tam açıklama) : Belli bir dönemde oluşan tüm işlemler ve şarta bağlı olarak diğer olaylar kaydedilmiştir.

Varlıklar ve yükümlülükler : Varlıklar işletmenin belli bir tarihteki ortaklık haklarını, yükümlükler ise borçları ifade eder.

Değerleme ve dağıtım : Varlıklar, borçlar, gelirler ve giderler ilgili uygun muhasebe ilkelerine göre kaydedilmiştir. İşlemler defterlere ve kayıtlara matematiksel olarak doğru kaydedilmiş ve uygun şekilde özetlenmiştir.

Sunum ve açıklama : Raporlardaki kalemler doğru tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır.

Bu iddialar işletmenin iç kontrol sistemindeki bazı sınırlamalar nedeniyle her zaman doğru olmayabilir.

⁴⁷ Erol Eren, **Yönetim ve Organizasyon, Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar**, Beta Basım A.Ş., 6. Baskı, Nisan 2003 s.9.

⁴⁸ Koçel, s.22.

⁴⁹ Doyrangöl, İç Kontrol Notları, s.55.

Seval Kardeş, **Denetimin Etkinliğinin Artırılmasında Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımı ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma**, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:29, 1996, s.15.

İşletme yöneticileri, her ne kadar işletmelere olan sorumluluklarını yerine getirmeye çalışsa da bilgisizlik, dikkatsizlik, ihmal ve çeşitli aksaklıklar gibi çeşitli kısıtlamalar nedeniyle veya yöneticilerin dürüst ve etik olmayan kasıtlı davranışlarından dolayı raporlanan finansal bilgiler yanıltıcı olabilir⁵⁰. Daha önce de belirttiğimiz üzere, işletme yöneticilerinin işletmenin finansal tablolarını olduğundan farklı gösterilerek tüm kullanıcıların yanıltılması şeklinde ortaya çıkan hile türüne hileli finansal raporlama denilmektedir. İşletmenin durumunu olduğundan daha iyi ya da daha kötü göstermek şeklinde yapılan bu hilelerin önemli bir kısmını yaratıcı muhasebe uygulamaları oluşturmaktadır.

2003 yılında ABD’de yapılan bir araştırma, yöneticilerin yaptıkları yolsuzlukların oranının çok yüksek olduğunu göstermiştir. 150’den fazla halka açık şirketi ve o şirketlerin denetçilerini kapsayan bu çalışmada, muhasebe hilelerinin %39’unun şirkette yönetici olan kişiler tarafından yapıldığı tespit edilmiş ve bu yöneticilerin çoğu mahkeme karşısına çıkmışlardır. Konuyla ilgili soruşturmanın %8’i SEC tarafından karara bağlanmış ve geri kalan uyuşmazlıklar da gönüllü yeniden bildirimlerle sonuçlanmıştır. Söz konusu araştırma en çok görülen hilelerin, gelir ve gider kalemlerinde veya karşılık hesaplarında yapıldığını ortaya çıkarmış, bunlarla ilgili 106 olaydan 101’inde doğrudan yöneticilerin ilgisi olduğu tespit edilmiştir⁵¹.

Ayrıca enerji devi Enron’un yöneticilerinin, Wall Street analistleriyle şirketin çöküşünden bir gün önceki toplantıda sergilemiş oldukları iyimser tablo yöneticilerin etik olmayan davranışlarına tipik bir örnek olarak gösterilebilir⁵².

Yöneticileri yaratıcı muhasebe uygulamalarına iten nedenleri hile üçgeninde belirttiğimiz üç unsurla açıklamak mümkündür. Bunlar, baskı, fırsat ve haklı göstermedir.

(i) Baskı: Yöneticilerin işletme çalışanlarına göre hile yapması ellerinde bulundukları olanaklar nedeniyle daha kolay olup yöneticiler en çok şu nedenlerle hile yapmaktadırlar⁵³;

- Bulundukları mevkiyi kaybetmemek,

⁵⁰ Usul, Bekçi ve Kahraman, s.110.

⁵¹ Guerra, s.10.

⁵² A.g.k, s.10-11.

⁵³ Rocco R. Vanasco, **Fraud Auditing**, Managerial Auditing Journal, Volume.13 Number.1, MCB University Press, 1998, s.26, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 10.02.2004).

- Başarılı görünmek için, (Pazar payını artırmak, bütçeyi tutturmak)
- Büyük tutarda prim elde edebilmek,
- Şirketin piyasa değerini yüksek göstermek

olarak sıralanabilir.

(ii) Fırsat: Eğer işletmeler, etkili bir iç kontrol sistemi yoksa ve özellikle şirketin yönetim kurulu ve/veya denetim komitesi etkili bir gözetim fonksiyonunu yerine getiremiyorsa yöneticiler aşağıda belirtilen nedenlerle hile düşüncesini hayata geçirebilirler⁵⁴;

- Hile yapıldığında karşılığı alınır,
- Hilenin yapılması kolaydır,
- Yakalanma olasılığı çok düşüktür veya yoktur.

(iii) Haklı Gösterme: Yöneticiler diğer hilekarlar gibi yaptıkları uygulamaların sebeplerini haklı gösterecek benzer bahaneleri ileri sürmekle birlikte, bunun temelinde daha çok yönetimin felsefesi ve çalışma tarzı ile işletmeden dürüstlük ve etik değerlere verilen önem yatmaktadır. Yönetimin çalışma tarzı ve felsefesi onların risk alma yetenekleri, muhasebe politikalarında tutucu ya da girişken tavır belirlemedeki davranışları ve kişi olarak dürüstlük algılayışları demek olup, işletme kararlarını önemli ölçüde etkiler. İşletmedeki etik davranışlar ve yönetimin dürüstlüğü işletme kültürünün bir ürünüdür. En tepedeki yönetimden en aşağıya doğru etik ve davranış standartları bu kültürü oluşturur. Bazı araştırmalar bu etik değerler ve davranış standartlarının işletmede iyi anlatılmadığı ve neyin yanlış neyin doğru olduğunu iyi öğretilmediği için kişilerin yaptıkları hilelerin yanlış olduğunu bilmediklerini ya da işletmenin yararına hareket ettiklerini zannettiklerini ortaya koymuştur.

⁵⁴ Howard M. Schilit, **Can We Eliminate Fraud and Other Financial Shenanigans?**, [USA Today Magazine](#), September 1994, Vol:123, Issue:2592, s.83, Proquest veritabanı, (Erişim Tarihi, 10.02.2004).

2. YARATICI MUHASEBE TEKNİKLERİ VE UYGULAMALARI

Daha önce de belirttiğimiz üzere yaratıcı muhasebe uygulamaları işletmelere aşağıda belirtilen birçok yarar sağlamaktadır⁵⁵.

- Şirketin hisse senetlerinin borsada değeri artar.
- Firma değeri artar .
- Şirket hisse senedi ihracının kolaylaşması sebebiyle daha düşük maliyetle kaynak sağlar.
- Hisse senedi opsiyonlarının değeri artar.
- Daha iyi koşullarda, daha düşük maliyetle, daha yüksek tutarlarda borçlanma imkanı artar.
- Yüksek tutarda kar, yüksek prim ve ikramiye olanağı sağlar.
- Daha az vergi, daha çok kar dağıtımı ve imkanı yaratır.

Yukarıda belirtilen yararların çekiciliği işletmede teşvik edici koşulların da bulunmasıyla işletme yöneticilerini yaratıcı muhasebe uygulamalarına iter⁵⁶ ;

(i) Yasalar, Standartlar ve Diğer Düzenlemelerdeki Esneklikler, Boşluklar ya da Yetersizlikler: Seçimlik muhasebe politikalarına imkan veren muhasebe düzenlemeleri, yaratıcı muhasebe için elverişli bir ortam yaratır. Şüphesiz bir işlemi muhasebeleştirmede ya da finansal tablolara almada tek bir yöntem her koşulda uygun olmayabilir. Ancak muhtemel koşullar için uygun muhasebe politikaları önerilmesi ideal olmalıdır. Durum böyle olmakla birlikte esneklik adına yapılan çok seçimli düzenlemeler yaratıcı muhasebe için bulunmaz bir fırsat yaratır. İşletmeler geçerli olacak şekilde muhasebe politikalarını değiştirebilirler. Ancak bu tür değişiklikleri,

⁵⁵ Charles W. Mulford ve Eugene Comiskey, **The Financial Numbers Game Detection Creative Accounting Practices**, 2002 John Wiley&Sons Inc.,s.4.

⁵⁶ Oriol Amat ve Catherine Gowthorpe, **Creative Accounting: Nature, Incidence and Ethical Issues**, s.7-9. <http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/749.pdf>, (Erişim Tarihi, 20.06.2004).

yapıldığı yılda belirlemek kolay olsa da sonradan belirlemek o kadar kolay olmayacaktır.

Finansal düzenlemeler, işletmenin finansal bilgi sisteminin yasalara, genel kabul görmüş muhasebe ilke ve kurallarına, muhasebe standartlarına uygun işleyişini sağlar. Muhasebe politikalarına ilişkin bazı konuların detaylı olarak düzenlenmemesi ve yöneticilere seçme hakkı tanınması var olan düzenlemelerin suiistimal edilmesine ve yaratıcı muhasebe uygulamalarının yapılmasına uygun bir ortam hazırlar.

İsteğe bağı alanlarda yönetimin çok fazla tahmin seçeneği bulunmaktadır. Bu tahminler, işletmelerin istedikleri hedefe ulaşmalarını sağlamaktadır. Örneğin; şüpheli alacaklar için çeşitli şekillerde karşılık ayrılması ya da ayrılmaması gibi.

Bazı işlemler zaman unsuru kullanılarak, hesaplarda istenilen etkiyi yaratabilirler. Örneğin; işletmede tarihi değeriyle raporlanan bir yatırımın hangi yılda satılacağı özgürlüğüne sahip bir işletme yönetimi, dilediği zamanda karı etkileme özgürlüğüne de sahip demektir.

Yasal boşluk ve düzenlemelerin eksikliğinin sebep olduğu yapay işlemler, hem bilanço hesaplarını olduğundan farklı göstermek hem de karı muhasebe dönemleri arasında hareket ettirmek için kullanılabilirler. Anlaşmalı üçüncü taraflarla örneğin bir finansal kuruluşla veya ilişkili bir şirketle iki ya da daha fazla işlem yapılarak kar manipülasyonu yapılabilir. Daha somut bir örnekle açıklamak gerekirse sale and lease –back (sat-kirala) yöntemiyle sabit kıymetleri satıp tekrar kiralama yapılabilir.

(ii) Yönetim Politika ve Prosedürlerini Açıklayan Yönetmeliklerin

Eksikliği: Yönetmelikler işletmenin üst yönetimi tarafından işletme içi yönetim ilke ve kurallarını düzenleyen belgelerdir. Etkili bir iç kontrol açısından çok önemli olan bu belgelerin yeterli açıklıkta ve işletmenin içinde bulunduğu ortamın değişen koşullarına uyum sağlayabilecek nitelikte olması gerekir. Örneğin muhasebe yönetmeliği finansal kontrol ortamının önemli bir belgesi olup işletmenin finansal bilgi sisteminin yasalara genel kabul görmüş muhasebe ilke ve kurallarına muhasebe

standartlarına uygun işleyişini sağlar. Bu yönetmelik çerçevesinde muhasebede iş akışları, yöntemleri, finansal raporlamalar yürütülür. Böyle bir yönergenin olmaması yaratıcı muhasebeye uygun bir ortam hazırlar. Örneğin; hisse senetleri veya finansal araçlarla ilgili olarak eksik düzenlemeler, kıdem tazminatlarına ilişkin yükümlülüklerin tanınması ve ölçülmesiyle ilgili problemler gibi.

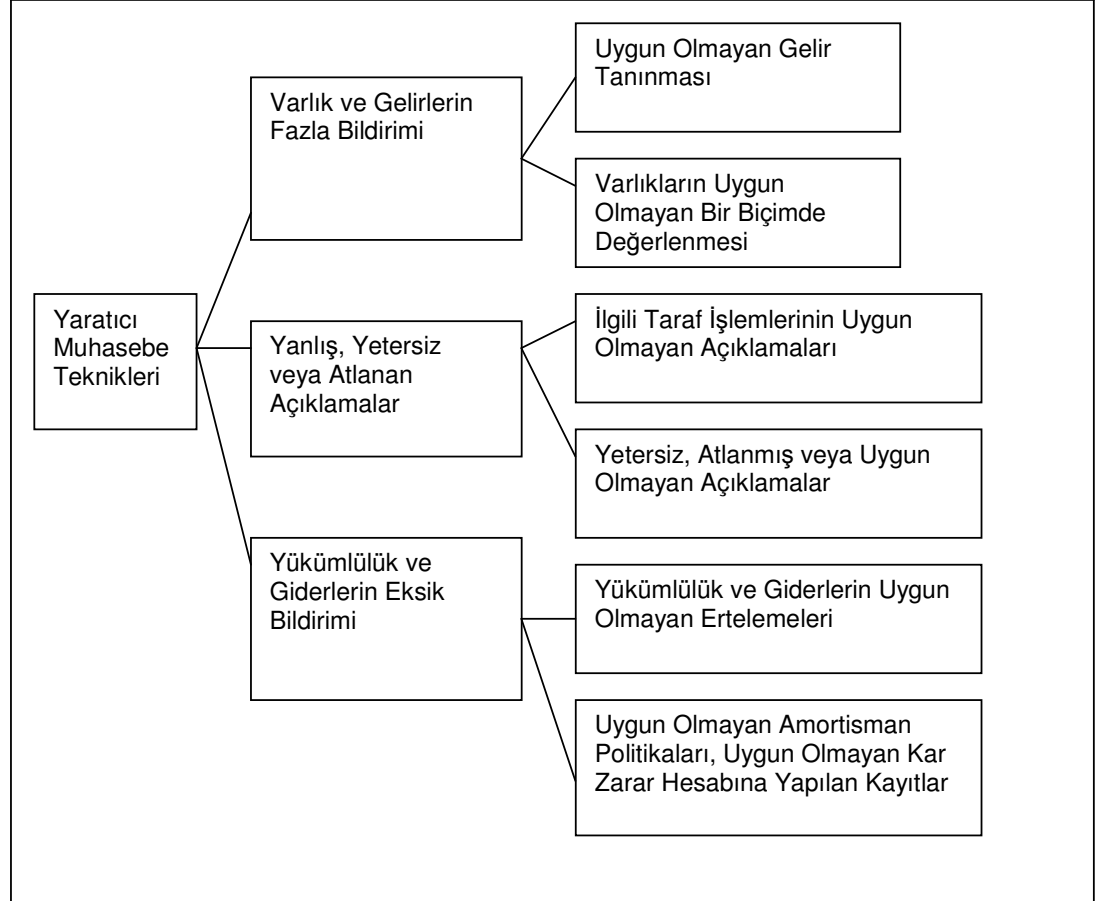
Nedenler ve uygun koşullar kesinleştiğinde sıkça başvurulanan yaratıcı muhasebe uygulamalarını, yaratıcı muhasebe olarak aşağıda alt başlıklar halinde açıklayacağımız 3 ana grupta toplayabiliriz⁵⁷.

- (i) Varlıkların ve gelirlerin fazla bildirimi,
- (ii) Yükümlülüklerin ve giderlerin eksik bildirimi,
- (iii) Yanlış, yetersiz veya atlanan açıklamalar,

Kendi içinde alt bölümlere ayrılan bu teknikler Şekil 6'da gösterilmiştir.

⁵⁷ Zabihollah Rezaee, **Financial Statement Fraud Prevention and Detection**, John Wiley&Sons Inc., 2002, s.89.

Şekil 6: Yaratıcı Muhasebe Teknikleri

Kaynak: Zabihollah Rezaee, **Financial Statement Fraud Prevention and Detection**, John Wiley&Sons Inc., 2002, s.89.

Yukarıdaki gruplamalardan ayrı düşünülmesi gereken diğer bir yaratıcı muhasebe uygulaması da kazanç yönetimi olup, bu konu ayrı bir alt başlıkta açıklanmıştır.

2.1. VARLIK VE GELIRLERİN FAZLA BİLDİRİMİ

Varlıkların ve gelirlerin fazla bildirimi işletmelerin sıkça uyguladıkları yaratıcı muhasebe uygulamaları arasında yer almaktadır. Varlıkların erken ya da sahip olunmadan kaydedilmesi ve giderleştirilmesi gereken kalemlerin aktifleştirilmek suretiyle karın arttırılması, daha yüksek piyasa değeriyle varlıkların değerlendirilmesi varlıklara hiç ya da düşük oranda değer düşüklüğü karşılığı ayrılması şeklinde görülen yaratıcı muhasebe uygulamalarını bu başlık altında toplayabiliriz.

Bu tip uygulamaları iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlar;

1. Uygun olmayan gelir tanınması
2. Varlıkların uygun olmayan biçimde tanımlanması

2.1.1 Uygun Olmayan Gelir Tanınması

Gelirin erken kaydedilmesi veya gerçek olmayan gelir işlemi yaratarak gelirin olduğundan fazla gösterilmesi şeklinde yapılan yaratıcı muhasebe uygulamaları olup, yapay satışlar, satışın tüm şartları taşımadan, tamamlanmadan kaydedilmesi, onaylanmamış yüklemeler, konsinye satışlar bu tip yaratıcı muhasebe uygulamalarının tipik örnekleridir⁵⁸.

2.1.1.1 Gelirin Tanınma Zamanı ve Gerçek Olmayan Gelirin Tanınması

Gelirin finansal tablolara yansıtılması bunların tanınma koşullarına uygun şekilde elde edilmesine dayanır ki bu koşullar genel kabul görmüş muhasebe ilke ve standartları ile o ülkede geçerli olan ilgili mevzuat-örneğin Gelir Vergisi Kanunları gibi- tarafından belirlenir. Ancak bütün gelir tanımları bazen bazı işlemler için eksik olabilmektedir.

Farklı endüstri kollarında özellikle gelirin ne zaman tanımlanacağını belirlemede problemler ortaya çıkabilmektedir. Gelir tanıma problemleriyle yıllarca uğraşmış olan yazılım endüstrisi bu konuya iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Endüstri, yazılım adı verilen ve ürünün satışından abonelik şeklinde devam eden bir hizmet türüne dönüşmüştür. Yazılım firmasının sunduğu hizmetler sadece kurulum ve eğitimi

⁵⁸ Rezaee, s.86.

değil, satış sonrasında uzanan, aynı zamanda da süregelen telefon desteği ve belirlenmemiş güncellemeler ve geliştirmeleri de içermektedir. Bu tür hizmetlerin uzatılmış sürelerde sunulması durumu gelirin ne zaman tanımlandığının belirlenmesinde problemlere neden olmaktadır. Gelirin yazılım endüstrisinde ne zaman tanımlanacağı hakkında belli bir ipucu yoktur. Bu nedenle endüstri gelirin, ne zaman tanımlandığını belirlemede zorlanmaktadır ve şirketler oldukça çeşitlilik gösteren gelir tanıma uygulamaları geliştirmek zorunda kalmaktadırlar. Aşağıda bazı şirketlerin gelir tanıma politikaları örnek olarak verilmiştir⁵⁹.

BMC Software şirketinin yıllık raporundan;

Yazılım ürününde elde edilen gelir, sözleşmenin imzalanması veya siparişin alınması ve kabulünde tanınmaktadır.

American Software şirketinin yıllık raporundan;

Şirket siparişi aldığı anda, bu siparişin %80'ini ürünü hazırlarken, %10'unu ürünün teslimatında ve geriye kalan %10'unu da ürünün kurulumunda gelir kaydı yapmaktadır.

Autodesk şirketinin yıllık raporundan;

Bayilere yapılan satışların geliri ürün yüklendiğinde tanınır.

Computer Associates şirketinin yıllık raporundan;

Ürün ücretlerinin geliri, hem müşteri tarafından kabulden hem de ürünün teslimatından sonra tanınır.

Yukarıda verilen örneklerden de görülüyor ki aynı sektörde çalışan işletmelerin gelir tanınması yöntemleri farklıdır.

Gelirin kaydedilmesinde hileleri önlemek için kullanılan çeşitli teknikler konunun daha yakından incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Dikkat edilmesi gereken unsur her işlemin altında yatan gelir tanınmasıyla ilgili var oluş ve zamanlama

⁵⁹ Mulford ve Comiskey, s.22.

şartlarının, gelir tanınmasına uygun olup olmadığına bakmaktır. Özellikle denetçiler bu konuya daha fazla dikkat etmelidirler⁶⁰.

Gelir, varlığın artması pasifin azalmasına neden olan işlemler sonucunda oluşmaktadır. Gelir tanımının altında bilançonun aktif ve pasif kalemlerinde yattığını bilmek önemlidir. Herhangi bir işlemde gelirin tanınıp tanınmadığını belirlerken cevaplanması gereken en temel soru, bir ürün veya hizmet işlemine bağlı olarak aktifin değerinin artıp artmadığı veya pasifin değerinin azalıp azalmadığıdır. Veya her ikisinin birden olup olmadığına bakılmalıdır. Eğer soruya cevap evetse, o zaman gelir tanınmalıdır. Gelir tanınması için iki önemli şart bulunmaktadır. Birincisi tutarın gerçekleşmiş veya gerçekleşebilir olması, ikincisi ise kazanılmış olmasıdır⁶¹.

Gelir tanınmasının en sık görülen ihlalleri sahipliğin alıcıya geçmeden satışların kayda alınması; geri dönen işlemler; indirimlerin, iadelerin, veya garantilerin ertelenerek muhasebeleştirilmesi olarak sıralanabilir⁶².

Gelir kayıt altına alınırken iki temel esas kullanılmaktadır. Bunlar nakit esas ve tahakkuk esaslarıdır. Bir gelir veya giderin hangi döneme ait olduğunu belirleyebilmek için, öncelikle gelir veya giderin ne zaman gerçekleşmiş olduğunun saptanması gerekmektedir. Gerçekleşme en dar anlamıyla bir şeyin paraya çevrilmesi olarak ifade edilebilir. Gerçekleşme, muhasebede bir satış veya hizmet sunulması karşılığında bunu nakit veya alacak olarak kayıt etme şeklinde ifade edilebilir. Gerçekleşme esasına göre bir satış yapılması veya bir hizmet sunulması sonucunda elde edilen şey hemen dönen varlığa dönüştürülebilir. Gerçekleşme esasını iki şekilde ifade edilebilir. Nakit esasına göre bir gelirin veya giderin tanınabilmesi için, gelirin nakit olarak tahsil edilmiş olması ve giderin ise nakit olarak ödenmiş olması gerekmektedir. Tahakkuk esasına göre ise, gelirin tanınabilmesi için gelirin kazanılmış olması ve giderin de katlanılmış (faydanın alınmış) olması yeterlidir⁶³. Nakit esas ve tahakkuk esasına göre gerçekleşme kavramı aşağıda Tablo 2'de özetlenmiştir.

⁶⁰ Rose Marie L. Bukics, **Improper revenue recognition-A problem for the profession**, Pennsylvania CPA Journal, Winter 2000, Vol.70, Iss.4, s.10, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 10.02.2004).

⁶¹ A.g.k., s.10.

⁶² Guerra, s.10-11.

⁶³ Necdet Şensoy, **Nakit Akış Tabloları**, Yayılım Yayıncılık, İstanbul 2002, s.9-10.

Tablo 2: Nakit ve Tahakkuk Esasına Göre Gerçekleşme

GERÇEKLEŞME	
<u>Dar anlamda</u>	<u>Geniş anlamda</u>
Sadece “nakit” karşılığı değişim olması gerekmektedir	Değişim sonucu herhangi bir dönen varlık kalemi (alacak) doğmuş olması yeterlidir.
NAKİT ESASI	TAHAKKUK ESASI

Tahakkuk esası gerçekleşmenin geniş anlamda algılanmasıdır. Gelirin gerçekleşmesi için bir değişimin gerçekleşmiş olması yeterlidir. Varlığın el değiştirmiş olması tahakkuk esasına dayalı muhasebe sistemi için yeterlidir. Yani karşılığında nakit olup olmaması önemli değildir. Gelirin gerçekleşmesinde kazanma esastır. Kazanma ise, teslim ve fatura ile kesinleşir. Tahakkuk esası genel kabul görmüş muhasebe ilkesidir⁶⁴.

Kendilerinden beklenen amaca cevap verebilmek için, finansal tablolar muhasebenin tahakkuk esasına göre hazırlanırlar. Tahakkuk esasına göre, işlemlerin ve diğer olayların etkisi, nakit veya nakit benzerleri alındığında veya ödendiğinde değil, işlem ve olaylar olduğu zaman tahakkuk ettirilir ve ilgili oldukları dönemin muhasebe kayıtlarına kaydedilerek ilgili dönemin finansal tablolarında raporlanırlar. Tahakkuk esasına göre hazırlanan finansal tablolar, finansal tablo kullanıcıları, sadece geçmişteki nakit tahsilatlar ve nakit ödemelerle değil, gelecekte de nakit ödemesi gerektirecek mevcut yükümlülükler ve gelecekte nakde dönüşecek mevcut kaynaklar hakkında da bilgi verirler. Böylece tahakkuk esasına göre hazırlanan finansal tablolar, kullanıcılara ekonomik kararlar verirken en çok yararlanacakları türden bilgiler sunmuş olurlar⁶⁵.

⁶⁴ Necdet Şensoy, **Muhasebede Gerçekleşme Kavramı ve Yansımaları Kapsamlı Kar**, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, MÖDAV, Cilt:4, Sayı:2, Haziran 2002, s.11.

⁶⁵ Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, s.15-16.

Aşağıda belirtilen kriterler ise uygun olmayan gelir tanınma türlerinin belirlenmesinde yardımcı olmaya yaramaktadır. Bu kriterler aşağıda açıklanmıştır⁶⁶.

(i) Dönem dışı satış

Bu kategori işlemin tamamlanmadan gelir tanınmasını içerir. Teslimat gerçekleşmemiş, işlem belgeleri tamamlanmamış, ürün kabul edilmemiş veya kazanç süreci gelir tanındığı zaman tam olarak gerçekleşmemiş olabilir. Bazı durumlarda muhasebe kayıtları bir sonraki dönemin satışlarını kaydedebilmek için açık tutulmuş olabilir. Bu durumlarda gelir zamanından önce tanınmış olmaktadır.

(ii) Faturala ve tut

Bu yönteme göre bazı satışlarda, geçerli sipariş alınmıştır ve ürünler yüklemeye hazırdır. Ancak çeşitli nedenlerle – örn. dağıtım kanallarında yer yetersizliği veya yeterli stok yeri olmaması nedeniyle- müşteri teslimatı almaya hazır olmayabilir. Fatura kesildiğinde bir faturala ve tut işlemi oluşur ancak söz konusu mallar satıcı şirketin diğer stoklarının dışında bir yere ayrılır veya depolamak üzere başka bir depoya müşteri talimatını beklemek üzere gönderilir⁶⁷.

Faturala ve tut işlemi genellikle üç aylık dönemlerde kazanç tahminlerinde analistlerin beklentilerini karşılamak veya geçmek üzere kazançları fazla bildirmek için kullanılır. Böyle bir durumda müşteri sözleşme imzalayarak malları almayı kabul eder, ancak satıcı yükleme talebi gelene kadar malları elinde tutar. Gerçekleşmiş veya gerçekleşebilir olduğu ve GKGMİ'ni ihlal etmediği için, satıcı firma bu işlemi gelir olarak kaydedebilmektedir. Faturala ve tut işlemleri, İşletmeler tarafından kazançları yasal olmayacak şekilde yönetmek amacıyla kullanılmaktadırlar, ancak bu da finansal tablo hilesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden denetçiler bu tür işlemlerin yasal ve piyasa

⁶⁶ Joseph T. Wells, **Corporate Fraud Handbook Prevention and Detection**, John Wiley&Sons, 2004, s.359.

Kerry Francis ve Albert Lilienfeld, **Why Understand Financial Accounting and Reporting Fraud?**, Professional Liability Underwriting Society 15. Annual International Conference Orlando, Florida, November 2002, s.4-5, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 20.04.2004).

⁶⁷ Mulford ve Comiskey, s.177-178.

kurallarına göre makul olup olmadığını tespit etmelidirler. Bu konuya önlem olarak SEC aşağıdaki kriterleri karşılayan işlemlerin gelir olarak tanınabileceğini bildirmiştir⁶⁸;

- Şirketin müşteriden satın alma için kesin taahhüdü, mümkünse yazılı olarak bulunmalıdır,
- Mülkiyet riski alıcıya geçmiş olmalıdır,
- Satıcı değil alıcı işlemi istemiş olmalı ve bunu istemek için yasal bir nedeni olmalıdır,
- Satıcının herhangi bir satış zorunluluğu olmamalıdır,
- Makul ve tutarlı bir teslimat tarihi olmalıdır,
- Mallar tam ve yüklemeye hazır olmalıdır.

Ancak, SEC müşterinin malları koymak için deposunda yer bulamaması nedeniyle malı o dönem içinde kendi şirketine koyduramamış olması gibi geçerli bir sebebi var ise, gelirin tanınmasının uygun olabileceğini öngörmektedir. Denetçiler bu tür gelirleri kabul edilebilir olarak görmeden önce çok şüpheli davranmalıdırlar. Elbette ki malların fiyatı ve miktarı doğrudan müşteriyle mutabık olmalıdır. Denetçi müşteriden ertelenen yüklemenin arkasındaki gerçek nedenleri açık bir biçimde görebilmelidir. Ayrıca, sipariş edilen mallar satıcının stoklarından farklı yere ve diğer siparişleri karşılamak için kullanılmayacak şekilde ayrılmış olmalıdır⁶⁹.

(iii) Ek Ayarlamalar

Bunlar işlem belgelerinin dışında kalan yazılı veya sözlü ayarlamalardır. Bu ek mektuplar iade haklarını, geri ödemeleri, iptal hükümlerini, ürünlerin konsinye edilmesini, ürün değiştirilmelerini sağlar veya uzatılmış ödeme

⁶⁸ Rezaee, s.93-94.

⁶⁹ Jimmy W. Martin, **Auditor Skepticism and Revenue Transactions**, The CPA Journal, August 2002, Vol.72, Iss.8, s.32, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 25.04.2004).
Mulford ve Comiskey, s.178.

şartlarını sunar veya işlemi daha sonraki bir zamanda olabilecek bir olaya bağlı kılar.

(iv) Uzatılmış Ödemeler

Uzatılmış ödemeler bir çok şekilde olabilir; ancak ödemenin sabit veya belirlenebilir olmasını ve tahsilatın muhtemel olup olmadığını da göstermektedir. Şirketin normal şartları dışında verilen ödeme şartları, ödeme şartlarını uzatan ek ayarlamalar ve gelecekteki bir olaya bağlı olan ödemeler (son kullanıcı üstünden satışlar, iyi olan malların kabul edilmesi) uzatılmış ödemelerin belirtileridir.

(v) İade Hakları

Bu teminattan, ürün değişiminden veya stok dönüşümünden doğan belirtilmiş iade haklarını içermektedir.

2.1.1.2 Siparişi Alınmış Ancak Sevk Edilmemiş Mallar

Siparişi alınmış ancak yüklenmemiş olan malların gelir olarak tanımlanması erken kaydedilmiş gelir olarak kabul edilmektedir. Bu yöntemde işletmeler siparişi almış, ancak malı henüz göndermemiştir. Ancak geliri yüksek göstermek amacıyla işletmeler henüz satışı gerçekleşmemiş olan malı gelir olarak yazmaktadırlar. Bu da GKGMİ kapsamında yapılabildiği için işletmeler sıklıkla bu yöntemle başvurumaktadırlar⁷⁰.

Özellikle yazılım endüstrisinde işletmeler, karlılığı artırmak amacıyla, sipariş alınır alınmaz, mal alıcıya ulaşmadan alınan siparişin iptal edilme riski gözardı edilerek zamanından önce gelir kaydedebilmektedir⁷¹. Ancak siparişin alınmış olması gelir kayıtlı edebilmek için yeterli bulunmamaktadır. Çünkü alıcı ve satıcı arasında bir anlaşmanın varlığı söz konusu olmasına rağmen bunun ikna edici kanıtlarının olması gerekmektedir. Aşağıdaki hususların varlığı halinde işletmelerin gelir kaydı yapması finansal tabloların doğruluğunu olumsuz yönde etkileyecektir⁷².

⁷⁰ Mulford ve Comiskey, s.160.

⁷¹ Saltoğlu, s.108.

⁷² ACFE, s.1.311-1.313.

(i) Bir Anlaşmanın Varlığının İkna Edici Kanıtının Olmaması

- Hiçbir yazılı veya sözlü anlaşmanın olmaması,
- Sözlü bir anlaşmanın olması ama alışlagelen yazılı bir anlaşmanın bulunmaması,
- Yazılı sipariş olması ancak son kullanıcılara satış (konsinye satış gibi) için şart konulmuş olması,
- Yazılı bir siparişin olması var ancak iade hakkı içermesi,
- Yazılı bir sipariş olması ancak anlaşma için gerekli koşulların bir ek mektupla değiştirilerek iptal edebiliyor olması.

(ii) Teslimat Gerçekleşmemiş veya Hizmetler Verilmemiş

- Yükleme yapılmamış ve gelir olarak kaydedebilmek için gerekli kriterlerin gerçekleşmemiş olması,
- Yükleme müşteriye değil de satıcının acentesine veya işletmeye ait bir depoya yapılmış olması,
- Yanlış özellikteki kalemlerin yüklenmiş olması,
- Anlaşmaya göre kurulum yapılana ve müşteri testi ve kabulü tamamlanıncaya kadar teslimat tamamlanmamış sayılıyor olması,
- Hizmetlerin hiç sunulmamış olması,

(iii) Satıcının Alıcıya Verdiği Fiyat Sabit veya Belirlenebilir Değil

- Fiyatın gelecekteki bazı olaylara bağlı olması,
- Yapılan satışın başka ürünlerle değiştirilebilme opsiyonunu içeriyor olması,
- Ödeme şartlarının hatırı sayılır bir döneme uzatılmış ve ek indirimler sağlanmış olması.

(iv) Tahsilat Makul Bir Şekilde Garanti Edilmemiş

- Tahsilatın, örneğin ürünün elden çıkması, ek fon alınması veya dava gibi gelecekteki bazı olaylara bağlı olması,
- Müşterinin, örneğin finansal açıdan bir sorunu, ödeyebileceğinden fazlasını almış veya küçük bir şirket olduğu için ödeme olanağının olmaması,

Gelirin erken kaydedilmesine ilişkin bazı şirketlerde yapılan uygulamalar aşağıda örnek olarak açıklanmıştır⁷³.

ABD’de bulunan Twinlab adındaki şirket 1997 ve 1998’de, malların tamamını yüklediği halde bütün siparişi kredisi yüksek bir alıcı firmaya göndermiş gibi göstererek gelir kaydı yapmıştır.

Yine ABD’de bulunan bir başka şirket olan Peritus Software Services şirketi, Ağustos 1997’de 2000 yılı yazılım ürünü için bir sipariş almıştır. Ancak firma, siparişi teslim etmemiş olmasına rağmen, bu siparişin gelirini Eylül 1997’de biten ara dönemde kaydetmiştir. Böylece henüz iş bitmeden ve iş müşteriye ulaştırılmadan gelir kaydı yapılmış ve gelir erken kaydedilmiştir.

Bazen işletmeler stoklarında yeterli ürün olmaması sebebiyle alınan siparişleri yerine getirmede zorlanmakta ve bu siparişleri aynı dönem içerisinde teslim edememektedirler. Siparişi alınan bazı ürünler raporlama döneminden sonra sevk edilmesine rağmen, dönemin satışlarına kaydedilmekte bu nedenle de henüz üretimi gerçekleşmemiş bu işlemlerin kayıtları açık bırakılarak geriye dönük kayıt yapma imkanı sağlanmaktadır⁷⁴.

Örneğin ABD’deki Pinnacle Micro şirketi, Temmuz 1993’te ilk kez halka açılışından yaklaşık 1 yıl sonra sürekli artan satış ve kazançlar rapor etmiştir. Herhangi bir genç ve büyüyen bir şirket gibi Pinnacle iddialı satış hedefleri koymuştur. Ancak bazen o hedeflere ulaşmakta zorlanmıştır. Eğer birinci ara dönemde yüklemeleri hedefe ulaşmadıysa, yükleme departmanına satış hedeflerine ulaşmaya kadar yükleme yapması için talimat verilmiştir. Birinci ara dönem bittikten sonra yapılan bu tür

⁷³ Mulford ve Comiskey, s.160.

⁷⁴ A.g.k., s.160

yüklemelerin gelirlerinin tanımlanması ve yüklenmemiş siparişlerin daha sonra yükleneceğini gizlemek için çalışanlara paketleme listelerine, yükleme kayıtlarına ve faturalara eski tarihler vermeleri talimatları verilmiştir. Bu tür önceden tarih verme işlerini oluşturmak için bilgisayardaki takvim daha önceki bir tarihe göre yeniden ayarlanmıştır⁷⁵.

Pinnacle Micro, çoğu kez gereken sipariş miktarından daha az ürün bulundurması sebebiyle, yüklemeler raporlama tarihinden sonra bile devam etmek zorunda kalmıştır. Bu uygulama, işlere karışmak istemeyen ve yeni alınan bir kontrolörün şirketin denetim komitesiyle ve bağımsız denetçisiyle iletişim kurup onları geçmiş dönem yüklemeleri hakkında uyarmasına kadar devam etmiştir. Sonunda işletmenin finansal sonuçları, erkene alınmış gelirleri iptal etmek için tekrar bildirilmiştir. Yeniden hazırlanan finansal raporlar önemli derecede eski rapora göre farklılık göstermiştir. Şirketin 1993 net geliri 2.6 milyon dolardan 1.6 milyon dolara düşmüş ve o yılın 4. ara dönemi için bildirilen net gelir 652.000 dolarlık kar yerine 804.000 dolar zarar gerçekleşmiştir.

Bir başka örnek olarak Bausch&Lomb şirketi ise 1993 finansal yılının üçüncü ara döneminde kısa vadede karlılığını artırmak için agresif gelir tanımlama politikaları kullanmıştır. Şirket, kontak lens ve güneş gözlüklerini distribütörlere sipariş edilenin çok üzerinde tedarik etmiş ve bunları gelir olarak kaydetmiştir. Ancak müşteriler ürünlerin büyük bir kısmını göndermeye başlayınca Şirket önemli miktarlarda stok geri alımı yapmaya zorlanmıştır. Şirketin buradaki yanlış davranışı, daha yüksek gelir kaydedebilmek için, fazla ürün sevk etmek ve dağıtım kanallarını tıkayarak olası iadeleri engellemektir⁷⁶.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, işletmelerin her ne kadar sipariş almış olsalar da aldıkları siparişi tamamlamadan ve müşteri işletmeye göndermeden ya da verilen siparişin çok üzerinde yüklemeler yaparak, bunları gelir olarak kaydetmeleri son derece yanlıştır. Böyle bir işlem belki kısa sürede işletmenin, finansal yapısını güçlü göstermektedir ancak bu durum sürekli olarak devam ettiğinde, işletmeyi uzun vadede zor duruma sokmaktadır.

⁷⁵ Mulford ve Comiskey, s.160.

⁷⁶ A.g.k., s.29.

Sipariş verildikten sonra ancak yüklemeden önce, tüm satış şartları tamamlanmadan, müşteriye talimatı veya bilgisi olmadan planlanan zamandan önce sevkiyatı yapılan satışlar ise daha çok sonraki dönemin satışlarını cari dönemde kaydedebilmek amacıyla yapılmakta ve daha çok üçer aylık ara dönemlerde bu yöntem uygulanmaktadır. Ayrıca şarta bağlı satışlar da, sonradan çözülmesi gereken yükümlülükleri veya müşterinin malı alma yükümlülüklerini iptal eden anlaşmaları içeren işlemlerin gelir olarak kaydedilmesini ifade eder ki bu da yanıltıcı bilgi veren bir unsurdur⁷⁷.

Bazı işletmeler satış hedeflerini yakalayabilmek için dönemsonlarına çok yakın bir zamanda gelecek yılın satışlarını da cari döneme kaydedebilmektedirler. Bu tür uygun olmayan kapanış risklerinin yüksek olduğu durumlarda, denetçiler yıl sonunda satış kapanış bilgilerini elde etmek için hazır bulunmalı ve sonra verileri satış kayıtlarından, yıl sonunda yapılan yüklemelerin ilgili dönemde kaydedildiğini kesinleştirmek için, takip etmelidir. Denetçiler normal kapanış testlerini aşağıdaki durumlara göre genişletmelidirler⁷⁸;

- Yükleme belgeleri önceden numaralanmamış veya dönemsel olarak kayıtlara alınmamış,
- Yüklenen malların miktarının fatura edilen malların miktarıyla mutabakatı yapılmamış,
- Kazanç hedeflerini yakalama amaçlı yönetim hedefleri olağanüstü derecede yüksek,
- Birçok ve tek başlarına büyük olan satış işlemleri dönem sonlarına yakın zamanlarda gerçekleşiyor.

Bu tür durumlarda denetçinin de son derece şüpheli olması gerekir. Çünkü, çoğu şirket, denetçilerinin yükleme belgelerinin satışları desteklediğini görmek istediğini bilir. Ancak bazı durumlarda, mallar yüklenir ve yükleme belgeleri satıcının kontrol ettiği bir depoya giderken oluşturulur. Burada amaç, farklı bir malı nakliyeciyeye yüklemek ve

⁷⁷ Mulford ve Comiskey, s.94.

⁷⁸ Martin, s.34.

böylece malların müşteriye yüklendiği izlenimini vermektir. Denetçiler yükleme belgelerini şüpheyile incelemeli ve aşağıdaki soruları göz önünde bulundurmalıdır⁷⁹;

- Yükleme belgesinin tarihi,
- Konşimentonun kim tarafından imzalandığı,
- Taşıyıcının kim olduğu,
- Taşıyıcının gerçekten nakliyecisi olup olmadığı,
- Yüklemenin nerede yapıldığı ve müşterinin bu yerde bir depoya sahip olup olmadığı veya kirayıp kiralamadığı,
- Konşimentonun teslimat adresinin müşterinin sipariş formundaki normal teslimat adresiyle aynı olup olmadığı.

Eğer şirket dışından nakliyeciler kullanıyorsa, denetçi müşterinin finansal yılının sonuna yakın zamanlarda kaydedilen gelir işlemlerine çok fazla dikkat etmelidir. Denetçiler bu tür malların nakliyecisi tarafından alınıp alınmadığını belirlemeli ve sonra nakliyecisiyle temasa geçip malların taşıyıcıya finansal yıl sonunda teslim edilmek üzere gelir tanınması için gerekli bir şarttır- ulaştırılıp ulaştırılmadığını belirlemelidir. Ayrıca, denetçiler malların mülkiyetinin ve mülkiyet risklerinin müşteriye geçtiğini de doğrulamalıdır⁸⁰.

2.1.1.3 Siparişi Alınmamış Ancak Sevk Edilmiş Mallar

Mallar yüklenmiş ancak sipariş edilmemişse uygulanan bu yöntem sipariş alınmış ancak henüz yüklenememiş mallar için satış kaydı yapmaktan çok daha saldırgan/agresif bir yöntemdir. Gerçek siparişin olmayışı göz önünde bulundurulunca, bu tür bir hareket gerçek olmayan gelir olarak kabul edilmektedir. Eğer beklenen sipariş sonradan alınsa dahi bu durum işlemin sahte gelir olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. bu konuya ilişkin bir örnek vermek gerekirse, ABD'deki Digital Lightwave şirketi, henüz sipariş vermemiş olan bir müşteriye sevkiyat yaparak bu ürünün gelirini kayda almıştır. Aslında yüklenen ürünler hiçbir şekilde ve hiçbir zaman kesin sipariş teyidi alınmamış tanıtım amaçlı ürünlerdir. Gönderilen ürünler daha sonra

⁷⁹ Martin, s.33.

⁸⁰ A.g.k., s.33.

şirkete iade edilmiş ve gelir de ters işlemle kapatılmıştır. Benzer şekilde Ernst&Young, Premier Laser Systems şirketinin bazı lazer ürünlerini müşterileri tarafından sipariş edilmemiş olmasına rağmen gelir olarak kaydettiğini öğrenmiş ve bu yüzden bu şirketin bağımsız denetçiliğinden istifa etmiştir⁸¹.

Sadece beklenen siparişlerden önce yüklemelerin gelir tanımını yapmaktan öte giderek bazı şirketler sipariş beklenmeyen yüklemeler için ve hatta daha da kötüsü var olmayan yüklemelerin satışları için bile satış kayıtları yapmaktadırlar. Bu durumlarda tanınan gelirler gerçek olmayan gelir olarak kabul edilir. Örneğin 1997 ve 1998'de Boston Scientific şirketinin satış müdürleri satış hedeflerini yakalamak hatta geçmek için, şirketin tıbbi cihaz satışlarında artışı sağlamak amacıyla, ticari depolar kiralamış ve fiilen satılmayan ürünleri buralara göndermişlerdir. Bu ürünlerin "müşteri olmayan kişilere" satılan ve asla ödeme alınmadığı gerçeğini saklamak için daha sonra krediler verilmiş ve aynı ürünler farklı müşterilere "yeniden satılmıştır". Bazen de ürünler sipariş vermemiş olan bayilere gönderilmiştir. Hatta bazen tıbbi cihaz işinde bile olmayan bayilere ürünler gönderilmiş ve gelir kaydı yapılmıştır.

Bazen de işletmeler ürünlerinin denenmesi amacıyla mal yükleyebilirler. Ancak bunun da satış gelirleri arasına alınması gerçek olmayan gelir tanınmasına girmektedir. Örneğin bir şirket müşterisine bir malı satmış gibi gösterilebilir ve aynı zamanda aynı müşteriyle mal veya hizmet satın almak için de bir başka anlaşma yapmış gibi görünebilir. Bu işleri gerçekçi gösterebilmek için şirket, müşteriden nakit ödemeler almalı ve sonra müşteriye anlaşmayı kapatmak için tekrar ödeme yapmalıdır. Bunun amacı üst düzeyde gelir büyümesinin daha iyi görünmesini sağlamaktır. Bu tür işleri belirlemenin etkili bir yolu alıcılar ve satıcılar hesaplarını karşılaştırmaktır. Eğer bir şirket her iki listede de yer alıyorsa ve işlem miktarları birbirine yakınsa denetçinin bu konuyu daha fazla araştırması gerekir⁸².

Bu tür durumlarda denetçiler satış anlaşmalarını okumalı ve iptal ayrıcalıklarına ve kapanış tarihlerine bakmalıdır. Gelir, iptal ayrıcalığı kapanana kadar tanınmamalıdır. Siparişlerde istenilen teslim tarihinin olmaması müşterinin satıcıya yüklemenin ne zaman yapılacağını bildireceği anlamına gelebilir ki bu da alış verişin o sırada istenmediğini gösterebilir. Eğer bir şirket sahte gelir kaydediyorsa, vade günleri olağanüstü yüksek görünebilir. Usta bir şirket bu kırmızı bayrağı alacak bakiyelerini

⁸¹ Mulford ve Comiskey; s.161-162.

⁸² Martin, s.38.

yenileyecek işlemler oluşturarak gizleyebilir. Bazı şirketler alacaklarını yıl sonunda tahsil edilecek gibi göstermeye çalışarak bu durumu gizlemeye çalışmaktadırlar. Denetçiler bundan şüphelendiklerinde nakit tahsilatı ile ilgili kapanış testlerini artırmalıdır. Vade günlerinin azaltılmasının bir başka yolu da, basit olarak alacak hesaplarını bir başka hesaba aktarmaktır. Örneğin bir şirket alacakları için her ay belli bir miktarda alacak kaydı yaparak ve bir gider hesabını da aynı miktarda borçlandırarak bunu yapabilir. Bu tür bir uygulamanın belirlenmesi durumunda da ise şirket; örneğin müşterinin borçlarını hizmet vererek kapattığını söyleyerek gerçeği gizlemeye çalışacaktır⁸³.

Gerçek olmayan gelir tanımının sıkça görülen bir çeşidi de yönetimin faaliyetlerini gizlemek için attığı adımlardır. Bu tür ört bas etme faaliyetleri aşağıda anlatılan örnekte olduğu gibi faturalara eski tarih vermek, yükleme tarihlerini değiştirmek veya tamamen yanlış kayıtlar yaratmak şeklinde olabilir. Örneğin, 1993 Eylül'ünün sona eren finansal yılında Automated Telephone Management Systems şirketi (ATM) 4.9 milyon dolar gelir bildirmiştir. Bu gelir toplamında bir tek müşteriye satılan 1.3 milyon dolarlık telekomünikasyon ekipmanı satışı da yer almaktadır. Ancak National Health Services şirketi (National Health) söz konusu ürünleri gerçekten almamıştır. Aslında şirket teslimatı almamış ve ödemelerini de yapmamıştır. Bunun yerine National Health'in başkanı sanki 1.3 milyon dolarlık alış yapmış gibi belgeleri imzalamıştır. Tam olarak söz konusu ekipmanların tesisatının tamamlandığını belirten belgeleri içeren bir satış sözleşmesi ve denetim teyit mektubu imzalamış ve bunların hepsi ATM'nin bağımsız denetçilerine satışın destekleyici belgeleri olarak verilmiştir. National Health'in başkanı bu sahte belgeleri imzalamak için hediye ve ödeme olarak 17.000 dolar almıştır. Sonunda işler ortaya çıkmış ve National Health'in başkanı kendisini ATM yönetimiyle birlikte bir SEC davasının içinde bulmuştur⁸⁴.

Bazen gelirin erken olarak tanındığını belirlemek çok kolay olur. Genellikle dönemin kapanış tarihinden hemen önce kredibilitesi yüksek olan bir müşterinin geçerli bir siparişini karşılamak için tanınan gelirin erken kayda alınmış olduğu kabul edilir. Satış olduğu için gelir gerçek olmayan gelir değildir. Erken kaydedilmiştir. Var olmayan müşterilere yapılan var olmayan satışların kaydedilen gelirleri de gerçek olmayan gelir olarak kabul edilmektedir. Çünkü burada satış yoktur. Ancak bu iki uç arasındaki

⁸³ Martin, s.38.

⁸⁴ Mulford ve Comiskey, s.163-164.

bölgede neyin erken kayda alınmış neyin gerçek olmayan gelir olduğu hakkında bir fikir birliği sağlamak oldukça zordur.

Analiz yaparken önemli olan nokta ister erken kayda alınmış isterse gerçek olmayan gelir kaydı yapılmış olsun gelirin uygun olmayan şekilde tanındığının bilinmesidir. Her iki durumda da gelir ait olmadığı bir gelir tablosuna kaydedilmiştir. Kazanç gücü beklentileri olumluymuş gibi gösterilmiştir. Doğal olarak uygun olmayan gelir tanımının, fazla olması sonrasında ödenecek cezaların daha fazla olması anlamına gelir. Her tür uygun olmayan gelir tanımının olumsuz piyasa tepkisi de dahil olmak üzere pek çok cezası olacaktır. Bu sebeple ister erken kayda alınmış ister gerçek olmayan gelir olsun, bu tür hileli kayıtlar mümkün olan her şekilde engellenmeye çalışılmalıdır.

2.1.1.4 İşletmelerin Gelir Tanıma Politikalarının Anlaşılması

Erken kaydedilmiş veya gerçek olmayan şekilde tanımlanmış geliri anlayabilmek ve tespit etmek için dikkatli bir şekilde analiz yapmak gerekmektedir. Bu sebeple özellikle yararlı olacak adımlar aşağıda ana hatlarıyla verilmiştir. Bu adımlar aynı zamanda uygun şekilde tanımlanmış ancak sonradan geçerliliği sorgulanabilecek gelirlerin belirlenmesinde de yardımcı olabilir.

Finansal tablo okuyucuları genellikle yıllık raporların dipnotlarını dikkatli bir şekilde okumayı atlamaktadırlar. Bunun nedeni muhasebe terminolojisinin teknik ve sıkıcı olmasıdır. Ancak dipnotlar şirket ve yaptığı işlemlerin nasıl muhasebeleştirdiği hakkında değerli bir bilgi hazinesidir. Özellikle işletmelerin muhasebe politikasıyla ilgili olan dipnotların okunması çok yararlıdır. Uygulanan muhasebe politikalarına ilişkin açıklamalar arasında şirketin gelir tanımlama yöntemleri yer almaktadır. Gelir tanımlama ile ilgili dipnotları okurken, gelirin bir satış veya hizmet işleminin neresinde tanımlandığını anlamak önemlidir. Örneğin gelirin teslimattan ya da hizmet gerçekleştirildikten önce mi tanımlanıp tanımlanmadığını bilmek gerekir. Eğer gelir, teslimattan ya da hizmet gerçekleştirildikten önce tanımlandıysa gelirin gerçekten kazanılıp kazanılmadığını sorgulamak gerekir⁸⁵.

Özellikle bir anlaşmada kurulum, eğitim veya diğer satış sonrası destek gibi bazı belirgin konular hala kesinleşmemişse, o zaman gelirin bir kısmının ertelenmesini

⁸⁵ Lorraine Magrath ve Leonard G. Weld, **Abusive Earnings Management and Early Warning Signs**, CPA Journal, 2002, s.54, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 20.04.2004).

beklemek makul olacaktır. İade hakkı veya fiyat korumasının olup olmadığı, şirketin olası iadeler için karşılık ayırıp ayırmadığı gibi konulara dikkat edilmelidir. Tüm bu konuları net bir şekilde bilmek, o işletmeyi tanıyabilmek açısından son derece önemlidir. Şunu bilmek gerekir ki –örneğin kurulum, eğitim veya diğer satış sonrası destek için ertelenecek gelirin miktarının bilinmesinde, potansiyel iadelerin miktarının belirlenmesinde veya fiyat koruması için karşılıkların- gelirin tanınması için ne kadar fazla tahmin kullanılırsa, gelir kalemleri doğru bilgi vermekten o kadar fazla uzakta kalmış olacaktır⁸⁶.

Bir satış işlemi kaydedildiğinde aşağıda belirtilen hususların gözden kaçmaması gerekmektedir. Bunlar⁸⁷;

- Kaydedilen satışlar gerçek olmalıdır,
- Tüm satış işlemleri kaydedilmiş olmalıdır,
- Satış işlemleri tutar olarak doğru kaydedilmelidir,
- Satışlar dönem bakımından doğru kaydedilmelidir.

Geliri erken kaydeden veya gerçek olmayan kayıtlar yapan yöneticiler, finansal tablo okuyucularını aldatma istekleriyle bağlantılı olarak, hareketlerini gizlemeye de çalışacaklardır. Bu tür kayıtlar yapan tepe yönetimi, gelir erken kaydedildiğinde veya gerçek olmayan şekilde tanındığında bilançoadaki bir ya da birkaç hesabın da aynı şekilde artması gerektiğini bilmektedir. Tepe yönetimi eğer alacak hesapları kullanmıyorsa, o zaman bir başka hesap seçmektedir. Tipik olarak seçilen hesap kasa veya yatırımlar olmayacaktır, çünkü bu hesaplarda kesin kanıtlara daha fazla gerek duyulmaktadır. Stoklar da bir başka olası aday hesaplardan değildir çünkü analistler, rapor eden şirketin satışlarıyla bağlantısının dışında miktarlarda büyüyen sto5k yatırımlarıyla ilgili problemleri hemen görürler. Tepe yönetiminin daha fazla kullanma olasılığı olan hesaplar, arazi için peşin ödenen kiradan satış için tutulan, arsa, makine tesis ve cihazlara benzer hesaplar ve diğer varlık hesaplarıdır. Çünkü bu hesaplar stoklar ve alacak hesapları kadar dikkatli şekilde incelememektedir⁸⁸.

⁸⁶ Lorraine ve Weld, s.54.

⁸⁷ Celal Kepekçi, **Bağımsız Denetim**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Şubat 2000, s.178.

⁸⁸ Mulford ve Comiskey, s.190.

Böylece erken veya gerçek olmayan geliri belirlerken herhangi bir bilanço hesabının- özellikle alacak hesapları ve belki arsa, arazi tesis, ekipman ve diğer aktifler- yanlış rapor edilmiş tutarların saklanması için potansiyel hesaplar olduğunu hatırlamak önemlidir. Bu hesaplar arasındaki bağlantılar hakkında değerlendirmeleri yaparken – özellikle gelirle olan bağlantıları ve gelirdeki değişikliğe göre onlardaki değişikliğin bağlantıları için- özen gösterilmelidir. Hesaplanan gelirle ilişkiler (örneğin gelirin arsa, arazi, tesis ve ekipmana bölümü) endüstri normlarıyla ve rakiplerin tutarlarıyla karşılaştırılmalıdır⁸⁹.

Erken kaydedilen veya gerçek olmayan geliri değerlendirirken ele alınması gereken bir başka faktör de rapor eden şirketin, rapor ettiği geliri ortaya çıkaracak fiziki kapasiteye sahip olup olmadığıdır. Örneğin ABD’de tarifeli uçak şirketi olan Flight Transportation da buna benzer bir uygulamayla karşılaşmıştır⁹⁰.

1980 ve 1981’de Şirket yapılmayan uçuşları kaydetmiş ve uçuş gelirlerini sırasıyla % 62 ve %54 daha fazla bildirmiştir. Flight Transportation’ın satın almayı düşündüğü bir başka ucuz tarifeli uçak şirketinin başkanı Flight Transportation’ı rapor ettiği geliri ortaya çıkaracak kapasiteye sahip olup olmadığını araştırmış ve şirketi almaktan vazgeçmiştir. Daha sonra da öğrenildiğinde ise, Flight Transportation 1980’de 12’si ilk üç ayda, 109’u son üç ayda olmak üzere 120 uçuş yaptığını rapor etmiş ancak bu uçuşlar düşünüldüğünde, şirketin bunu gerçekleştirme ihtimalinin olmadığı farkedilmiştir. Bu tür hileli bildirimleri farketmek ve ortaya çıkarabilmek için şirketlerin aynı endüstri kolundaki şirketlerle karşılaştırılması gerekmektedir.

Erken kayda alınmış gelir ile gerçek olmayan gelir yaratma uygulamalarının arasındaki en önemli fark, yasallık konusunda ortaya çıkmaktadır. Gelirin erken kaydedilmesi uygulamaları KGGM kapsamında yapılabilirken, gerçek olmayan gelir uygulamasında ise, varolmayan bir satıştan bir gelir yaratılmaktadır. Bazı durumlarda da bu iki uygulamayı birbirinden ayırmak oldukça güçtür⁹¹.

İster erken kaydedilmiş gelir, isterse gerçek olmayan gelir yaratılması durumlarında işletmeler gerçek finansal performanslarını çarpıtarak istenilen sonuçlara

⁸⁹ Mulford ve Comiskey, s.190.

⁹⁰ A.g.k., s.191.

⁹¹ A.g.k., s.161.

erişmeyi hedeflemektedirler. Her iki durumda da durumu kötüye kullanma sözkonusudur.

2.1.1.5 Erken Kayda Alınmış veya Gerçek Olmayan Geliri Belirlemek İçin Kontrol Listesi

Erken kayda alınmış veya gerçek olmayan geliri belirlemekte kullanılabilecek kontrol listesi örneği aşağıda verilmiştir. Çoğu sadece evet , hayır gibi yanıtlar isteyen basit sorular, finansal tablo kullanıcılarının, finansal tabloların ve dipnotların bütün yönleriyle düşünmelerine rehberlik edecek özelliكتedir⁹².

KONTROL SORU FORMU

A. Şirketin gelir tanıma politikası nedir?

1. Teslimattan önce mi?

Gerçekten kazanılmış mı?

2. Teslimat sırasında mı?

İade hakkı veya fiyat koruması var mı?

Şirket iadeler veya fiyat ayarlamaları için yeterince karşılık ayırmış mı?

Şirket ek mektuplarla asıl satış sözleşmesinde bulunmayan iade hakkı veya fiyat korumaları sunuyor mu?

Ek mektuplar satışı olumsuz yönde etkiliyor mu?

3. Teslimattan veya müşteri ürünü kabul ettikten sonra mı?

B. Gelir tanıma politikasında değişiklik var mı?

1. Değişiklik daha erken gelir tanımlamasına neden oldu mu?

C. Son ara dönemde rapor edilen gelirden herhangi bir olağanüstü değişiklik var mı?

1. Son ara dönemde gelir nedir?

⁹² Mulford ve Comiskey, s.191-192.

KONTROL SORU FORMU (Devam)

2. Herhangi bir ara dönemde mevsimsel dalgalanma ile açıklanabilenlerin dışında olağanüstü bir rakam gösteriyor mu?

3. Gelirdeki ara dönem değişiklikleri endüstri veya rakiplerle karşılaştırılınca nasıl?

Yüksek mevsimsel etkilere açık olan şirketler için ara dönemlerdeki değişiklikler geçmiş yılın aynı ara dönemindeki tutarlar kullanılarak hesaplanmalıdır.

Eğer ara dönem verileri yoksa veya ara dönem verileri yanıltıcı detaylar veriyorsa yıllık veriler kullanılabilir.

D. İlgili taraf işlemleri açıklamaları ne ifade ediyor?

1. Önemli ilişkili taraf geliri var mı?

Bu gelir elde edilebilir mi?

E. Şirket rapor edilen geliri ortaya çıkaracak fiziki kapasiteye sahip mi?

1. Son ara dönemde işletmenin fiziki kapasitesine göre elde edilen gelir gerçekçi midir?

2. Ölçütler endüstri veya seçilmiş rakiplerinkilerle karşılaştırılınca nasıllar?

F. Fazla bildirilmiş alacak veya erken kayda alınmış veya gerçek olmayan geliri mahsup etmek için kullanılabilecek diğer hesapların herhangi bir işareti var mı?

1. Alacak hesapları, taşınmaz, tesis ve cihazların ve diğer aktiflerin değişim yüzdesini son ara dönemde gelirin değişim yüzdesiyle karşılaştırılmalı.

Bu hesaplardaki ve gelirdeki değişikliklerin oranları neleri ima ediyor?

2. Aktif veya pasif hesaplardaki açıklanamayan değişikliklerin erken kayda alınmış veya gerçek olmayan gelirle açıklanıp açıklanamadığı.

3. Son ara dönemde alacaklar/gelir günleri hesaplanmalı.

Son ara dönemde not edilen alacaklar/gelir hakkındaki değişiklikler neyi ima ediyor?

Kesin alacaklar/gelir düzeyi ve değişiklikler endüstri ve seçilmiş rakiplerle karşılaştırılınca nasıl?

2.1.2 Bir Kerelik Kazançlarla Gelirin Yüksek Gösterilmesi

Bir kerelik kazançlarla geliri yüksek göstermek için işletmelerin uygulayabilecekleri çeşitli yöntemler vardır. Bunlar⁹³;

- Satışlardan kazanç elde edilmesiyle sonuçlanmak üzere bilerek aktifleri az değerlemek,
- Yatırım gelirini giderlerden düşmek,

Şirket gelirini artırmanın tekniklerinden biri olan düşük değeriye aktiflerin satılması sonucunda, bu aktiflerin satışlarından önemli gelir elde edilecektir. Buna yatırımcılar ve borç verenler çok dikkat etmelidirler. Aktiflerin bilançoda eksik değeriye edilmesi en çok aşağıdaki gibi gerçekleşir⁹⁴;

- Şirket, işletme birleşmelerinde çıkarların birleştirilmesini oluşturmak için aktifleri almıştır.
- Şirket gayrimenkulu (veya diğer yatırımları) yıllar önce almış ve mülk çok değer kazanmıştır.

Bir şirket çıkarların birleşmesi alımı işlemi yapmışsa, işletmenin aktifleri birleşme sırasında birleştirilmiş bilançoda defter değeriyeinden kaydedilir. (Bu yöntem genellikle nakit ödenmediği zaman yani sadece hisse alışverişi olduğunda kullanılır). Eğer satın alınan şirketin aktifleri yıllar önce edinilmiş ise, defter değeriye, cari piyasa değeriyeinden oldukça düşük görülecektir. Bu da bir muhasebe hilesine neden olabilir; o aktifler makul piyasa fiyatlarından satılıp ani bir gelir kaydedebilirler. Alımlarından beri değeriye artmamış olan bu aktifleri satarak şirket yüksek tutarlarda kar elde eder⁹⁵. 200.000 YTL. kayıtlı net aktifi olan bir şirkete 1 milyon YTL. ödenmişse, bu maliyetin 800.000 YTL'sı bilançoda görülmeyecektir. Elde etme maliyeti olduğundan eksik bildirilmiştir. Maliyetleri eksik bildirmek sermaye kazançlarını çok fazla şişirmek demektir. Bu da özellikle yatırımcıları aldatmak isteyen üst yöneticilerin tercih ettiği yollardan biridir.

⁹³Hennie Van Greuning, **International Financial Reporting Standards A Practical Guide** Newly Revised Edition, The World Bank, 2005, s.150.

⁹⁴Howard M. Schilit, **Financial Shenanigans**, McGraw Hill Companies, 2.Edition, 2002, s.99.

⁹⁵Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.99.

Özellikle işletmelerin elde ettiği bir kerelik büyük satış gelirleri ilgili dönemin karını oldukça yüksek gösterecektir. Ancak elde edilen bu gelirlerin devamlı olmaması ve işletmenin asıl faaliyet konusu içerisinde yer almaması sebebiyle, bir kerelik satıştan elde edilen bu büyük satış gelirlerinin işletmenin asıl faaliyet gelirlerinden ayrı olarak gösterilmesi gerekir. Örneğin finansal tablolarda yatırım kazançları normal işletme gelirlerinden ayrı olarak ele alınmalıdır. Aksi takdirde finansal tablo okuyucuları yanıltılmış olacaktır. Yatırım gelirlerini normal faaliyet geliri içinde göstererek diğer bazı yaratıcı muhasebe teknikleriyle birlikte uygulayan çarpıcı bir örnek olması sebebiyle aşağıda ABD’de bir zamanlar geleceğin Mc Donald’sı olarak gösterilen Boston Chicken şirketinde yaşanan sorunlar örnek olarak açıklanmıştır⁹⁶.

Boston Chicken şirketi Boston market lokanta zincirinin franchise satıcısı olan bir firma olup 1993’de lider yatırım bankeri olan Merrill Lynch, ile izleyen birkaç yıl içinde hisse senedi ve hisse senedine çevrilebilir tahvilli borç anlaşması yaparak 1 milyon dolar kaynak sağlamıştır. Asıl faaliyetinden sürekli zarar eden firma 1995’de 149.1 milyon dolar, 1996 yılında 156.5 milyon dolar zarar raporlamıştır. Firma tahvilli borçla elde ettiği kaynakları piyasadaki franchise firmalarına borç vermiştir. Borçlardan elde edilen faiz geliri, gelirin önemli bir kısmını oluşturmuş ve firma bunu asıl faaliyet gelirleri ile birlikte raporlamıştır.

Bu örnekte Boston Chicken’in uyguladığı yaratıcı muhasebe teknikleri şunlardır:

- (i) Yatırım gelirleri (faiz) asıl faaliyet geliri gibi raporlamış,
- (ii) Firma asıl faaliyetinden zarar etmesine rağmen finansal tablolarda bunu farklı göstermiş,
- (iii) Şüpheli alacaklara karşılık ayırmamış,
- (iv) Bağlı şirketi BOST Einstein/Noah Bagel’e hisse satışı yaparak bir kerelik satış geliri elde etmiş.

Sonuçta ise, şirket hisselerinin fiyatları düşmüş ve şirket Mc Donald’s tarafından satın alınmıştır.

⁹⁶ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.104-110.

2.1.3 Gelir Hilelerinin Yapılma Yöntemleri ve Gelir İlişkilerinde Oluşan Değişimler

Bir işletme için en önemli gelir yaratan kalem o işletmenin ana faaliyet konusunu oluşturan hizmet ya da mallarının satışından elde edilen gelirdir. İşletmenin elde ettiği faaliyet dışı gelirler, faal bir işletme için ikinci planda olmalıdır. Bu sebeple işletmelerin satış olarak kayda aldıkları işlemlerin, gerçekten doğruyu yansıtıp yansıtmadığı konusuna özellikle dikkat edilmelidir.

Finansal tablolardaki hilelerin ortaya çıkarılması için kullanılan en iyi yollardan biri olarak gelir kalemlerine ilişkin yapılan düzenlemelerin gözden geçirilmesidir. Aşağıdaki şekil, bir örgütle müşteriler arasında gerçekleştirilebilecek işlemleri ve bu örgütlere ait işlemlerini belirterek, her işlemde gerçekleşen hesapları ve yanlış raporlamanın nasıl oluştuğunu belirtmektedir⁹⁷.

Şekil 7: Gelirle İlgili Tipik İşlemler

Kaynak: Steve W. Albrecht ve Chad O. Albrecht, **Fraud Examination**, Ohio: Thomson South-Western, 2003, s.361.

⁹⁷ Albrecht ve Albrecht, s.361.

İşletmenin gelir işlemleri şekil halinde ortaya konulduğunda, her işlemle ilişkili tipik olarak yapılan hilelerin ortaya konması mümkün olabilecektir. Yukarıda gösterilen bilgi daha açık olarak aşağıda verilen tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: İşletmelerin Yapmış Oldukları Gelir İşlemleri ve Olası Gelir Hileleri

İşlem	İlgili Hesaplar	Olası Gelir Hileleri
1.Müşterilere mal veya hizmet satımı	Alacak hesapları, gelirler (satış gelirleri gibi)	1.Hayali satış kaydı yapılması (ilişkili taraflar, gerçek olmayan satışlar, şartlı satışlar) 2.Gelirleri çok erken tanımak (uygun olmayan fiyat indirimleri) 3.Gerçek satışları abartmak (satış sözleşmelerini değiştirmek, satış fiyatlarını uygun olmayan bir biçimde yüksek göstermek)
2. Tahsil edilemeyen alacakların tahmini	Şüpheli alacak masrafları,şüpheli alacaklar karşılığı	4.Şüpheli alacaklar karşılığının olduğundan az gösterilmesi, bu nedenle alacakların abartılması
3. Müşteriler tarafından iade malların kabulü	Mal iadeleri,alacak hesapları	5.Müşteriler tarafından iade edilen malların kayıt edilmemesi 6.İade edilen malların dönem sonundan sonra kayıt edilmesi
4. Tahsil edilemeyen alacakların silinmesi	Şüpheli alacaklar karşılığı, alacak hesapları	7.Tahsil edilemeyen alacakların kaydedilmemesi 8.İade edilen malların sonraki dönemde kaydedilmesi
5. İndirim dönemi sonrasında nakit toplanması	Kasa, alacak hesapları	9.Banka transferlerini müşterilerden yapılan nakit tahsilatı gibi göstermek 10.İlişkili taraflardan alınan nakdin manipülasyonu
6. İndirim sırasında nakit toplanması	Kasa, satış iskontoları,alacak hesapları	11.Müşteriye yapılan indirimin kaydedilmemesi

Kaynak: Steve W. Albrecht ve Chad O. Albrecht, **Fraud Examination**, Ohio: Thomson South-Western, 2003, s.362.

Yukarda belirtilen 11 hile sonucunda ortaya konan uygunsuz gelirler ve abartılmış net gelir hareketleri hiç bir şüpheyi yer bırakmamaktadır.

Gelirle ilişkili hile belirtileri, banka soygunu veya cinayet gibi suçlara benzer bir şekilde direkt olarak fark edilemese bile, şirket çalışanları, müşteriler ve denetçiler çoğunlukla kırmızı bayrakları gözlemleyebilmektedirler. Hilenin ortaya çıkartılabilmesi için öncelikle bulguların açıkça ortaya konması gerekmektedir. Hile belirtileri aşağıda sıralanan 6 başlıkta toplanmaktadır⁹⁸;

- (i) Analitik belirtiler,
- (ii) Muhasebe veya belge hileleri,
- (iii) Aşırı veya savurgan hayat biçimi,
- (iv) Muhasebe kontrollerindeki bozulmalar,
- (v) Sözel ve davranışsal hile belirtileri,
- (vi) Şikayet veya ihbarlar

(i) Analitik Belirtiler

- Rapor edilen gelir ve satış hesaplarının bakiyelerinin çok yüksek görünmesi,
- Rapor edilen satış iskontosu hesabının çok düşük görünmesi,
- Rapor edilen satış iadesi hesabının çok düşük görünmesi,
- Rapor edilen şüpheli alacak karşılıklarının çok düşük görünmesi,
- Rapor edilen alacak hesabının çok yüksek görünmesi ve hızla artış göstermesi,
- Rapor edilen şüpheli alacaklar karşılığı hesabı ile alacak hesaplarının dengesinin çok düşük görünmesi,
- Rapor edilen gelirden, çok az miktarda paranın toplanmış olması.

⁹⁸ Albrecht ve Albrecht, s.363-364.

(ii) Muhasebeye veya Belgeye Dayanan Belirtiler

- Gelirle ilgili işlemlerde, miktarın, muhasebe döneminin, sınıflandırmanın uygun olmayan bir şekilde kaydedilmesi ve kayıt altına almada şirket politikasına uyulmaması,
- İşlemlerin resmi olmaması,
- Son dakika gelir ayarlamalarının finansal sonuçları önemli ölçüde düzeltmiş olması,
- Gelir kayıtlarıyla ilgili belgelerin kaybolması,
- Orijinal belgelerin mevcut olmaması; işlemlerde sadece fotokopilerinin kullanılması,
- Önemli banka hesapları ve diğer mutabakatların açıklanmaması,
- Gelirle ilgili satışlar, tahsilat makbuzları gibi belgelerde dengenin olmaması,
- Gelirle ilgili kayıtlar ve destekleyici deliller arasında farklılıklar, tutarsızlıklar ortaya çıkması.

(iii) Kontrol Belirtileri

- Yönetimin, gelir döngüsü ile ilgili iç kontrol yapısına önem vermemesi,
- Müşteri memnuniyeti sürecinde yeni ve büyük müşterilerin pek görünmemesi.

(iv) Sözel ve Davranışsal Hile Belirtileri

- Yönetim veya işçilerden gelen, gelir veya analitik prosedürler hakkındaki cevapların tutarsız, şüpheli ve inandırıcı olmaması,
- Denetçilerin tesislere, işçilere, kayıtlara, müşterilere, satıcılara ve aranacak olan diğer denetimle ilgili delillere ulaşmasının engellenmesi,

- İstenilen bilgilerin sağlanması konusunda gecikmelerin ortaya çıkması,
- Denetçilerin şüphe ve sorgularının doğru bulunmaması,
- Gelirle ilgili işlem ve hesaplar sorulduğunda, yönetimin davranışının şüpheli olması.

(v) Hayat Tarzı Belirtileri

- Yöneticiler ve diğer şirket çalışanlarının, müsrif, savurgan bir hayat yaşaması.

(vi) İhbar ve Şikayetler

- Gelirle ilgili hileler hakkında ihbar ve şikayetlerde artış olması.

Bir denetçi, hile belirtilerini iki farklı yoldan belirleyebilir. Belirtiler kesinleşinceye kadar beklenebilir veya belirtiler üzerinde detaylı bir araştırma yapılabilir. Uzun süreler boyunca denetçiler belirtilerin bulunmasında şans faktörüne inanmışlardır. Ancak teknolojinin gelişmesiyle birlikte hilenin ortaya çıkartılmasının tesadüf olmaktan öte, gerçek bir araştırmadan geçtiği anlaşılmıştır⁹⁹.

Bir işletmenin sipariş gerçekleşmeden veya iptal edilme riski olan siparişler netleşmeden gelir kaydetmesi, bu işletmenin gerçek finansal durumunun gösterilmemesine sebep olmaktadır. Bir işletmenin satış işlemleri aşağıdaki gibi fonksiyonlarına bölümlenebilir¹⁰⁰:

- Müşteriden sipariş alınması,
- Müşteriye kredi açılması,
- Alınan siparişlerin gönderilmesi,
- Satış faturası düzenlemesi,
- Satış işlemlerini muhasebeleştirilmesi.

⁹⁹ Albrecht ve Albrecht, s.364.

¹⁰⁰ Kepekçi, s.151.

Müşterilerden alınan siparişler, yönetimin belirlemiş olduğu yetkilere uygun olarak kabul edilmelidir. Kredili satış yapılacak müşterilere ise, tanınan kredi limitleri ve vadesi, alınan siparişin müşterilere gönderilmesi gibi konular da şirket politikalarına uygun olarak gerçekleştirilmelidir. Ayrıca sevk noktası, işletmenin stok kontrolünün son bulunduğu yer olması sebebiyle önemlidir. Burada yapılacak yolsuzluklar, hayali ya da kredisi olmayan müşterilere malların sevk edilmesi şeklinde gerçekleşebilir. Bunun dışında satış faturası düzenleme de önemli bir konudur. Gönderilen tüm mallar için yetkiye göre belirlenen fiyatları ve vadeleri doğru olarak yansıtan fatura düzenlenmelidir. Sevk irsaliyeleri ve onaylı satış fişleri ile faturaların periyodik olarak karşılaştırılması gerekmektedir. Karşılaştırma işlemi, bu belgeleri düzenlemeyen kişiler tarafından yapılmalıdır. Karşılaştırmada, faturaların numara sırasına göre numaralanıp numaralanmadığı, tüm kaynak belgeler için fatura düzenlenip düzenlenmediği, faturalardaki birim fiyatların fiyat listesine uygunluğu gibi konulara dikkat edilmelidir¹⁰¹.

Özellikle gerçek olmayan satış işlemlerini bulmak için, denetçinin öncelikle bir yolsuzluk olduğuna inanması gerekmektedir. Eğer denetçi, iç kontrol sisteminin yetersiz olduğunu belirlerse, mutlaka satışların gerçek olup olmadığını test etmelidir. Bunun için de, satış kayıtları ile sevk irsaliyeleri karşılaştırılmalıdır. Devamlı envanter yöntemi kullanılıyorsa, stok hesabından çıkış yapıp yapılmadığı test edilmelidir. Büyük veya anormal satış miktarları için yevmiye kayıtları alıcı hesapları ile karşılaştırılmalıdır. Hayali alıcılara mal gönderme olasılığını test etmek için denetçi, kredili satış yapılmasına ve malın gönderilmesine izin veren satış fişlerini yevmiye kayıtları ile karşılaştırmalıdır¹⁰².

Gelir işlemleri ile ilgili kontrol yapılırken dikkat edilmesi gereken bir başka konu da gelir kalemiyle alacak kalemlerinin bağlantılı olduğudur. Gelir ve alacak hesaplarının kontrolünde aşağıdaki sorulara cevap aramak gerekir¹⁰³.

- Satış işlemleri nasıl başlamaktadır?
- Satış bölümünde bulunan personelin sorumlulukları nelerdir?

¹⁰¹ Kepekçi, s.151-153.

¹⁰² A.g.k., s.178-179.

¹⁰³ Turan Öndeş, **KOBİ'lerde Verimliliği Artırmak İçin İç Kontrol Sisteminin Kurulması ve Yürütülmesi ile İlgili Bazı İpucu Soruları**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:1, Sayı:2, Ekim 2000, s.83.

- Alacaklar, işletme sahibi tarafından veya alacak yöneticisi tarafından onaylanmış mıdır?
- Satışlar, işletme sahibi veya bir sorumlu tarafından mı ayarlanmaktadır?
- Sevk evrakları, önceden numaralandırılmış ve tüm göndermeler için hazırlanıyor mu ve uygun satış emrine dayalı ve satış faturalarıyla birlikte gönderiliyor mu?
- Tüm satış faturaları, önceden numaralandırılmış mı ve sevk evrakları ile karşılaştırılıyor mu?
- Ödeme dönemleri kontrol ediliyor mu?
- Ay sonunda satışlar gözden geçiriliyor mu?
- Alacak hesaplarının yardımcı defter kayıtları ile büyük defter kayıtları aylık olarak kontrol ediliyor mu?
- İşletme sahibi veya kredi yöneticisi tarafından ödemesini geciktiren müşteri hesap listesi aylık olarak inceleniyor ve olağandışı olaylar araştırılıyor mu?

Tüm bu kontroller işletmenin gelir ve alacak kalemleriyle ilgili olan bağlantısını ortaya koyacak ve varsa olası yolsuzluklar daha rahat şekilde ortaya çıkartılabilecektir.

Gelir rakamlarının bir dönemden diğerine değişme göstermesi de yaratıcı muhasebe uygulamalarının kontrolünde olan bir araçtır.

Bir dönemden diğer bir döneme geçerken kaydedilen bilgilerin karşılaştırılmasında üç temel yol bulunmaktadır. İlk ve en az etkili olan yöntem finansal raporlardaki verilerin kendi aralarındaki değişimlere odaklanmaktır. İkinci yöntem ise yatay analiz metodunun kullanılmasıdır. Yatay analiz, muhasebe kayıtlarında dönemden döneme yüzdesel değişimlerin incelenmesini içerir. Dönemden döneme değişimleri incelemenin üçüncü yolu ise nakit akımı tablosunda çalışma yapmaktır¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Albrecht ve Albrecht, s.365.

Nakit girişleri ve çıkışları objektif konular oldukları için nakit akış tablosunda sunulan veriler ekonomik gerçeği temsil etmektedirler. Genellikle iyi yönetilen, finansal olarak sağlıklı olan bir şirketin faaliyetlerinin yarattığı nakit, net gelirinden daha fazladır; eğer değilse analist şirketin borçlarını karşılayabileceğinden şüphelenmelidir¹⁰⁵.

Gelirlerle ilişkili hile belirtilerinin ortaya çıkartılmasında etkili olan bir yöntem de finansal oranlardır. Bu oranlar aşağıda açıklanmıştır¹⁰⁶:

$$\text{Brüt Kar Marjı} = \text{Brüt Satış Karı} / \text{Net Satışlar}$$

Eğer bir şirket olağandışı bir satış (gelir) kullanılarak gelir hilesi yapılmaya hazırlanıyor ise ve bu durum satış iskontolarında ve satış iadelerinden, hayali satışlar ile aşırı satışlar gerçekleşiyor ise veya gelecek dönemdeki satışlar cari dönemde kaydediliyor ise bu oranda bir artış meydana gelecektir. (Aynı zamanda eğer yönetim, stokları aşırı göstererek Satılan Malın Maliyetini olduğundan düşük belirtildiğinde bu oranda artış olacaktır). Eğer bir işletmenin brüt kar yüzdesi aşırı derecede artış gösteriyor ise uygun olmayan bir işlemin gerçekleştiğinin ve hileli bir olayın oluştuğunun göstergesi olabilir.

Satışların geri dönüş yüzdesi = Bu oran müşterilerden geri dönen satışların yüzdesini vermektedir.

$$\text{Satış İadeleri Yüzdesi} = \text{Satış İadeleri} / \text{Toplam Satışlar}$$

Bu oranın yüksek çıkması, bir çok ürünün işletmeye geri döndüğü anlamına gelmektedir. Çok düşük bir değer hile sinyali olarak algılanmalıdır. Örneğin tuğla satan bir işletme, tuğlaları kutulayıp tüketiciye yollamıştır. Gelir, taşıma anında kaydedilmiştir. Tuğlalar tüketiciden geri geldiğinde ayrı bir yerde biriktirilmiş ve satış iadesi olarak kaydedilmemiştir. Elde edilen gelirler olduğundan yüksek gösterilmiştir.

Müşterilerin satışlarda iade hakları olduğunda, satış gelirlerinin miktarı iade edilebilecek malların miktarına bağlıdır. Bir şirketin iadeleri tahmin etme kabiliyetini sınırlayan etmenleri önemlidir. Bunlar; iade süresinin uzunluğu, geçmiş deneyimin olmaması (yeni bir üründe olduğu gibi), ürünün modasının geçmiş olmasıdır. Özellikle

¹⁰⁵ Greuning, s.33-34.

¹⁰⁶ Albrecht ve Albrecht, s.366.

yazılım endüstrisindeki şirketler, özellikle aşağıdaki durumlarla ilgili olarak, denetçilerin özel olarak dikkat etmesini gerektirmektedir¹⁰⁷;

- Stoklardaki önemli artışlar,
- Dağıtım kanallarındaki stokların ve son kullanıcılara satışların düzeylerini belirleyebilme kabiliyetinin olmaması,
- Yeni ürünlerin tanıtılmasının dağıtım kanallarındaki ürünleri modası geçmiş yapabilmesi,
- Belli bir distribütörün şirket satışları açısından önemi,
- Ürünün yeniliği,
- Rakiplerin daha üst teknolojiye veya daha fazla piyasa kabulü beklenen ürünlerinin tanıtılması.

Satış iskontosu yüzdesi, müşterilere yapılan iskontoların yüzdesini göstermektedir¹⁰⁸.

$$\text{Satış İskontosu Yüzdesi} = \text{Satış İskontoları} / \text{Brüt Satışlar}$$

Bu orandaki ani düşüş müşterilerin uzun dönem ödemeleri tercih ettiği anlamına gelir ve iskontoların muhasebe kayıtlarına geçirilmediği ve hilenin meydana geldiği anlamını taşır.

$$\text{Alacak Devir Hızı} = \text{Net Satışlar} / \text{Ortalama Ticari Alacaklar}$$

Gelir hilelerini yapmanın en kolay yolu hayali alacaklar ve gerçek olmayan gelirlerin kaydedilmesi ile oluşturulur. Eğer oran 1'e eşit değilse aynı miktarda paya (net satışlar) ve paydaya (alacaklar) eklenen değer oranı değiştirecektir. Gerçek olmayan satışların kaydı bu oranı arttıracaktır. Çok nadir durumlarda belirli seviyedeki gerçek olmayan gelirler ve alacaklar bu oranı etkilememektedir. Bu orandaki ani değişim hile belirtisi olarak algılanır¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Martin, s.34.

¹⁰⁸ Albrecht ve Albrecht, s.366.

¹⁰⁹ A.g.k., s.366-367.

Müşterilerden yapılacak olan tahsilatın kaç gün beklediği önemlidir. Eğer şirketin ödeme şartları ve süreleri satışlardan sonra 30 günlük iade ödemelerini gerektiriyorsa, o zaman 45 – 60 gün arasında bekleyen günlük satışlar anormal sayılmaz; ancak eğer 90 gün veya daha fazlasına çıkıyorsa bu gelirin doğruluğu hakkında sorular ortaya çıkarabilir. Eğer bir müşteri çeşitli nedenlerle alacağını vadesi gelen sürelerde ve şartlarda ödememişse, satış kaydedildiği dönemden sonraki dönemde gerçekleşmiştir (dönem dışı satış) ve müşteri sadece ödemesini gerçek ödeme döneminde yapmaktadır. Müşteri mallara sahip olmayabilir (faturala ve tut) veya mal eline geçene kadar ödeme yapmaması söylenmiş olabilir. Müşteri uzatılmış ödeme haklarını yazılı ya da sözlü olarak elde etmiş olabilir, ancak bu o yazılı hak defterlere ve kayıtlara uygun şekilde yansıtılmamıştır (ek ayarlamalar). Bu durumlardan herhangi biri gelir işlemlerinin o dönemde gelir olarak kaydedilmesinin uygun olup olmadığının ciddi bir araştırmasının yapılmasını ve incelenmesini gerektirir¹¹⁰.

Alacakların Tahsil Süresi = Bu oran alacakların, gün sayısı olarak ne kadar sık veya yavaş elde edildiğini belirtmektedir.

$$\text{Alacakların Tahsil Süresi} = 365 / \text{Alacakların Devir Hızı}$$

Hayali alacaklar tahsil edilemeyeceği için hayali alacakların eklenmesi genellikle alacakların elde edilmesindeki gün sayısını artırmaktadır.

Şüpheli Alacak Karşılığı Yüzdesi: Bu oran tahsil edilemeyeceği öngörülen alacakların yüzdesini vermektedir.

$$\text{Tahsil Edilemeyen Alacakların Yüzdesi} = \text{Şüpheli Alacak Karşılığı} / \text{Toplam Alacaklar}$$

Bu oran, şüpheli alacak karşılığı ne kadar küçük gösterilirse o kadar yüksek çıkacaktır. En çok kullanılan yöntemlerden biri olan bu oranın, bir işletmede hileyi ortaya çıkarmadan önce %4 den %0.5'e düşürüldüğü gözlemlenmiştir.

Aktif Devir Hızı: Bu oran işletmeye ait varlıkların her lirası ile elde edilen satış gelirini gösterir.

$$\text{Aktif Devir Hızı} = \text{Toplam Satışlar} / \text{Ortalama Aktif Toplamı}$$

¹¹⁰ Francis ve Lilienfield, s.6.

Bir şirket hayali gelir kaydettiğinde, bu oran artar ve diğer oranlarda da olduğu gibi, oranlardaki büyük artışlar hile olduğunun belirtisidir. Fakat bu oran gelir ve alacak hilelerine daha önceki oranlar kadar duyarlı değildir.

Net işletme sermayesi devir hızı: Bu oran, bu dönemde satış yapabilmek için ne kadar işletme sermayesi gerektiğini belirtir.

$$\text{Net İşletme Sermayesi Devir Hızı} = \text{Net Satışlar} / (\text{Dönen Varlıklar} - \text{Kısa Vadeli Yab.Kayn.})$$

Bu orandaki belirgin artışlar hile yapıldığının işareti olabilir. Aktif devir hızında olduğu gibi gelir hilelerini belirginleştirmekte de önceki oranlar kadar hassas değildir.

Net Karın Net Satışlara Oranı: Bu oran bir şirketin net kar yüzdesini ölçmeye yarar ve işletme faaliyetlerinin net verimliliği konusunda bilgi sağlar.

$$\text{Net Karın Net Satışlara Oranı} = \text{Net Kar} / \text{Net Satışlar}$$

Çoğunlukla, gelir hilesi yapıldığında, ek harcamalar olmadan hayali gelir eklenir. Bu tür girişler gelirleri ve ek kazancı artırır, sonuç ise oranda büyük bir artıştır.

Hile belirtileri araştırılırken oranlara bakıldığında belirtilen oranın gidiş yönü çoğunlukla önemsizdir. Buna karşın oranlardaki değişim ve bu değişimin hızı, olası hile belirtisi olarak algılanmalıdır.

2.1.4 Varlıkların Uygun Olmayan Biçimde Tanımlanması

Erken veya sahip olunmayan varlıkları kaydetmek, daha yüksek piyasa değeri kullanmak suretiyle varlıkların değerini artırmak veya alacaklara ve varlıklara daha az tutarda değer düşüklüğü karşılığı ayırmak şeklinde açıklanabilecek bu hileler genellikle yanlış bildirilen varlık hesapları, stoklar, alacaklar, duran varlıklar, finansal yatırımlar ve patentler gibi kalemlerde ortaya çıkar. Varlıklara eksik değer düşüklüğü karşılığı ayrılması giderlerle ilgili teknikleri, varlıkların olduğundan fazla değerli gösterilmesi gelirlerle ilgili tekniklerle ilgili olduğundan burada tekrar edilmeyecektir. Bu grupta en önemli yaratıcı muhasebe uygulamalarını stok değerlerinin yüksek gösterilmesi ve

satılan malların maliyetlerinin düşük bildirimi oluşturmaktadır. Bu konu Yükümlülük ve Giderlerin Eksik Bildirimi adlı bölümde ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

2.2 Yükümlülüklerin ve Giderlerin Eksik Bildirimi

İşletmeler karlarını yüksek göstermek amacıyla pek çok yol denemektedirler. Bunu işletmenin gelirleri ile oynayarak yapmanın yanı sıra, giderlerle de yapabilirler. Ya da her ikisini kullanarak da yapabilirler. Kısacası karını olduğundan yüksek veya düşük göstermek isteyen bir işletme bunu farklı kalemleri kullanmak suretiyle gerçekleştirebilir.

Gider, bir imkandan faydalanma sonucunda doğar. Giderler, varlıkların ekonomik faydası elde edildiği zaman gerçekleşmiş olur¹¹¹. Giderler genellikle nakit, nakit benzerleri, stoklar, maddi duran varlıklar gibi varlıkların işletme dışına çıkışı veya işletmedeki varlıkların değerlerinde azalmalar olması sonucu oluşmaktadır. İşletmenin olağan faaliyetleri ile ilgili giderler, satışların maliyeti, ücretler ve amortismanlar gibi giderlerdir. Bir gelir tablosu kalemi olarak zararlar gider tanımına giren diğer kalemleri belirtir. Bunlar işletmenin hem olağan hem de olağandışı faaliyetlerinden dolayı gerçekleşebilir. Zararlar ekonomik yararlardaki azalma anlamına gelmektedir¹¹².

Cari yıl karını artırma yollarından biri de giderleri daha sonraki döneme aktarmaktır. Giderleri cari dönemden sonraki döneme aktarmanın 5 ana tekniği vardır. Bunlar¹¹³;

- (i) Giderlerin uygun olmayan şekillerde aktifleştirmesi,
- (ii) Muhasebe politikalarının değiştirilmesi ve cari giderlerin daha önceki dönemlere kaydırılması,
- (iii) Uzun dönemli amortisman ayrılması,
- (iv) Değersiz varlıkların zarar kaydedilmemesi,
- (v) Varlıkların karşılıklarının azaltılması.

¹¹¹ Şensoy, Muhasebede Gerçekleşme Kavramı ve Yansımaları Kapsamlı Kar, s.11.

¹¹² Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, s.30.

¹¹³ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.113.

2.2.1 Giderlerin Uygun Olmayan Şekillerde Aktifleştirilmesi

İşletmelerde farklı gider türleri bulunmakta ve bu giderleri seçtikleri muhasebe politikalarıyla aktifleştirmekte veya doğrudan gider yazabilmektedirler. Seçtikleri yöntem, işletmenin daha yüksek ya da daha düşük kar raporlamalarına neden olmaktadır. Bu sebeple gider konusu çeşitli düzenlemelerle Vergi Usul Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu, Türkiye Muhasebe Standartları ve Uluslararası Muhasebe Standartlarında farklı kapsam ve boyutta düzenlenmiş olup farklı muhasebeleştirmelere yol açmaktadır.

İşletmeler farklı düzenlemelerin de yarattığı uygun koşulların teşvik edici etkisi nedeniyle gelecekte yarar sağlayacak maliyetlerini aktifleştirerek karlarını olduğundan yüksek gösterebilirler. Bir işletme maliyetlerini uygun olmayan şekilde aktifleştirince (örneğin, bu tür maliyetleri gider yerine aktif olarak gösterince) cari yıl giderlerini sonraki döneme aktarmış olmaktadır. İşletmelerin aktifleştirdiği maliyetler; kuruluş maliyetleri, araştırma geliştirme maliyetleri, reklam giderleri ve genel yönetim gideri olarak ifade edilebilir. İşletmenin aktifleri cari yıl ve sonrasında işletmeye yarar sağlayacak varlıkları ifade etmektedir. Bunun aksine giderler işletmeye gelecekte yarar sağlaması beklenmeyen maliyetleri ifade etmektedir. Bu sebeple işletmeler aktiflerini yüksek göstermek istemekte ve maliyetleri gider göstermek yerine aktif olarak sınıflandırmaktadır. Giderlerin uygun olmayan şekillerde aktifleştirilmesi konusuyla ilgili olarak aşağıda kurumsal bazı örnekler verilmiştir¹¹⁴.

Savin Corporation

ABD'de bulunan büro malzemeleri üreticisi Savin Corporation; fotokopi makineleri, faks ürünleri ve ilgili parçalar dağıtımı ve bunların bakımını yapan bir işletmedir. Firma, SEC tarafından araştırma ve geliştirme giderlerini uygun olmayan şekilde aktifleştirerek karını fazla bildirmek ve böylece gideri sonraki döneme kaydırmakla suçlanmıştır. 1980'lerin başında 250 milyon dolar piyasa değeri ile hızla büyümekte olan şirket, SEC tarafından 1981-1985 yılları arasında finansal tablolarının yanlış ve yanıltıcı olduğunu iddia ederek yatırımcıların işletmeye olan güvenlerinin

¹¹⁴Howard M. Schilit, **Financial Shenanigans How to Detect Accounting Gimmicks and Fraud in Financial Reports**, McGraw Hill Companies, 1.Edition, 1993. s.79-82.

kaybolmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda işletmenin borsa fiyatı alt üst olmuş ve 1992'de işletme hisseleri değersiz hale gelmiştir.

Konuyla ilgili diğer örnekler aşağıda verilmiştir¹¹⁵.

AOL

Yine ABD'de bir bilgisayar firması olan AOL, 1996'da pazarlama giderlerini uygun olmayacak şekilde aktifleştirmiştir. Pazarlama giderleri gerçekleştiği dönemde gider olarak kaydedilmeli ve net gelirden düşülmelidir. AOL bunun yerine pazarlama giderlerini bilançoda aktif olarak kaydetmiş ve gelecek dönemlerde amortismanına tabi tutmuştur.

Eğer firma pazarlama giderlerini kurallara uygun bir şekilde giderleştirseydi AOL'ün rapor edilen 1995 vergi öncesi zararı 21 milyon dolardan 98 milyon dolara çıkmış olacak ve rapor edilen 62 milyon dolarlık 1996 vergi öncesi karı 175 milyon dolarlık zarara dönüşmüş olacaktı.

Excel Communications

Excel, Mayıs 1996'da halka arz edilmiştir. Başarılı bir ilk halka arzı garantilemek için şirketin olduğundan daha iyi görünmesi gerekmekteydi. 1995'e kadar Excel pazarlama giderlerini, hemen gider hesabına aktarırken 1995 yılından itibaren bu giderleri aktifleştirmiş ve 12 yıl boyunca amortismanına tabi tutmuştur. Bunun kardaki etkisi çok büyük olmuştur. 1995'te kazançlar neredeyse 3 katına çıkmış; bir önceki yılın karı 15,9 milyon dolar iken bir sonraki yıl 44.4 milyon dolar olmuştur. Bu uygulama karı 22.7 milyon (yani 1995 kazançlarının %51'i) şişirmiştir. Bir başka deyişle, muhasebe politikasını değiştirerek Excel, yapay olarak karını %105 daha yüksek göstermiştir.

Rent-Way

ABD'nin kiralama şirketlerinden en büyüğü olan Rent-Way (RWAY), 1999 finansal yılında kiralama gelirini olağandışı bir şekilde şişirmek için bazı giderlerini azaltmıştır. Araç bakım maliyetlerini aktif olarak kaydeden şirketin agresif muhasebe uygulamalarının detayları aşağıda gösterilmiştir.

¹¹⁵ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.116-122.

Belirtilen Problem

Kanıt

Agresif muhasebe:

Normal işletme maliyetlerini aktifleştirdi.

RWAY bakım giderlerini aktifleştirdi

Varlıklardaki değer kayıplarını zarara atmadı.

RWAY hurda mobilyayı maliyet değeriyle bilançoda tutmaya devam etti.

Agresif muhasebe:

Pasifleri kaydetmedi.

RWAY üçer aylık dönemin kapanmasından haftalarca önce giderleri kaydetmeyi bıraktı

Yukarıdaki örneklerden görüleceği üzere, giderlerin doğru bir şekilde kaydedilmemesi ilk zamanlarda işletmenin lehine olumlu sonuçlar doğurmakta ise de, kısa bir süre sonra fark edilip ilgili işletmenin iflasına kadar gitmektedir. Giderlerle ilgili hileler ülkemizde işletmelerin daha çok düşük vergi amaçlı uygulamaları şeklinde görülürken ABD'de daha çok halka açık şirketlerde hisse senetlerinin değerini yükseltmek amacıyla yapılan uygulamalar şeklinde görülmektedir¹¹⁶.

2.2.2 Muhasebe Politikalarının Değiştirilmesi ve Cari Giderlerin Daha Önceki Dönemlere Kaydırılması

Bundan önce ele alınan ilk teknik şirketlere işletme maliyetlerini geleceğe aktararak kötü bir durumdan çıkmaya yardım eder. Ama bu sadece karşılaşılabilecek kötü günleri daha ileri tarihe atmaya yaramaktadır. Ancak cari giderlerin önceki dönemlere kaydırılması şeklinde uygulanan teknik yönetime daha uzun vadeli bir çözüm sunarak ilgili giderlerin sonsuza kadar yok olmasını sağlayabilir. Konuya ilişkin olarak aşağıda tipik bir şirket örneği verilmiştir¹¹⁷.

¹¹⁶ Şeref Demir, **A Tax Review of Financial Statement Items and Correlating Field Study To Determine Common Tax Evasion Issues**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.3.

¹¹⁷ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.123.

İçecek devi Snapple (SNAP), bazı gelecek dönem giderlerini daha önceki döneme kaydırarak pazarlama giderlerini ortadan kaldırmıştır. Bunu şu şekilde gerçekleştirmiştir.

7 Haziran 1994'te (birinci ara dönem bitmeden 3 hafta önce) SNAP, reklam giderleriyle ilgili bir muhasebe değişikliği ilan etmiş, bu değişiklikle cari ve gelecek dönem giderlerinin 1,6 milyon doları o sırada sona ermiş olan ilk ara döneme kaydırılmış, bunun sonucunda bu giderlerin gelir tablosunda görünmemesini sağlayarak, giderlerini olduğundan düşük göstermiştir. Aslında, Snapple'ın birinci ara dönemin bitiminden haftalar önce ilan ettiği muhasebe değişikliği yatırımcılara bir problemin olduğunu işaret etmiş, muhasebe değişikliğinden 2 ay sonra şirket problemleri olduğunu ve hisse fiyatlarının yarıya (14 dolar) indiğini ilan etmiştir. İzleyen aylarda ise fiyat yine yarı yarıya, 7 dolara inmiştir. Bu şirketle ilgili kırmızı bayraklardan bir tanesi, birinci ara dönem bitmeden 3 hafta önce muhasebe politikalarında değişiklik yapmış olmasıydı. Bir diğer kırmızı bayrak ise, alacaklarının satışlardan daha hızlı artması ve stok dönüşüm hızının da çok düşük olmasıydı.

2.2.3 Uzun Dönemli Amortisman Ayrılması

Amortisman hesaplamasının amacı duran varlıkların yenilenmesini sağlamak olduğu için, duran varlığın hizmet ömrünün bilinmesi ve belirlenen hizmet ömrü sonunda yaratılan fonlarla o duran varlığın yenilenme imkanının sağlanması gerekir. Duran varlıkların hizmet ömrü; ekonomik şartlara, teknolojik değişime ve fiziki şartlara bağlıdır¹¹⁸. Ancak, bazı işletmeler duran varlığın hizmet ömrünü belirlerken bu şartları göz önüne almak yerine, ulaşmak istedikleri hedeflere varabilmek için gerçek hizmet ömrünü amortisman tabi tutmamaktadırlar. Örneğin, hizmet ömrü 5 yıl olan bir demirbaşı, daha uzun süre işletmenin aktiflerinde tutabilmek ve gideri olduğundan daha az gösterebilmek amacıyla 10 yıl gösterebilmektedir.

Bu uygulama amortisman tabi bütün sabit kıymetlerde olduğu gibi özel maliyet ve finansal kiralama işlemlerinde de yapılabilmektedir. Kira süreleri sabit kıymetin ekonomik ve yararlı ömürleri gerçeğe aykırı şekilde tespit edilerek gelir ve gider ayarlamaları yapılabilmektedir.

¹¹⁸ Ahmet Kızıl, **Genel Muhasebe ve Vergi Uygulamaları**, Der Yayınları, İstanbul 2001, s.351.

Sinema tiyatrosu zinciri olan Cineplex Odeon şirketi, şirketin koltuk ve halı gibi özel maliyetlerini ortalama 27 yıl gibi bir sürede- ki bu aktifin kullanım ömrü hakkında çok gerçek dışı bir ömürdür- amortize etme politikası seçtiği tespit edilmiştir. Bu agresif muhasebe uygulaması Cineplex'in "gerçek" kazançlarının çok fazla bildirilmesine neden olmuştur. Eğer Cineplex Odeon, rakibi Carmike Cinemas gibi özel maliyetlerini 15 yılda amortize etseydi, 1988 net geliri hisse başına %65 daha az olacaktı¹¹⁹.

Yatırımcılar ve kredi verenler; bir işletme, özellikle hızlı teknolojik gelişmeler olan endüstride ise, sabit kıymetlerini çok yavaş giderleştiriyorsa bu konuda daha dikkatli olmalıdırlar. Çünkü sabit kıymetlerini sürekli gelişen teknolojiye ayak uyduramayan işletmeler modası geçmiş cihazlarla faaliyetlerini devam ettirdiği anlamına gelmektedir¹²⁰.

Sabit kıymetlerini çok uzun sürede amortisman tutan şirketler agresif muhasebe uygulamaları nedeniyle finansal tablo kullanıcılarını yanıltmaktadırlar. Bazı durumlarda yönetimin yaptığı değişiklikler makul bulunabilir, ancak yatırımcılar kazançları şişirmek için yapılan değişikliklere dikkat etmelidir. General Motors, ilk başta şerefiyeyi alıştan itibaren 20 yılda amortize etmekteydi. Ancak bir ara dönem sonra şirket amortisman süresini 35 yıla uzattı ve böylece giderleri daha sonraki dönemlere aktarmış oldu¹²¹. Bu ve buna benzer daha pek çok örnek verilebilir. Finansal tablo okuyucularının dikkat etmesi gereken husus, ilgilendikleri şirketle ilgili olarak, aynı sektördeki diğer şirketlerin uygulamış olduğu amortisman politikalarının diğerleriyle örtüşüp örtüşmediğidir.

2.2.4 Değersiz Varlıkların Zarar Kaydedilmemesi

Bir varlığın değerinde ani veya önemli bir değer azalışı sözkonusu olduğunda varlık hemen ilgili hesaptan alınarak gider hesabına aktarılmalıdır. İlgili varlık yavaş yavaş değil tamamı gidere aktararak yapılmalıdır. Bu noktada yönetimin varlıkta yer alan bir hesabın ne zaman "değersiz" olduğuna karar vermesi gerekmektedir. Pratikte bunu uygulamak oldukça zordur. İşletmede yer alan bir varlığın gelecekte yarar sağlanamayacağı belirlendiğinde, hemen bu varlıkta yer alan hesap ilgili gider hesabına aktarılmalıdır. Eğer bir demirbaş kullanılmayacak hale gelmişse o da hemen ilgili gider hesabına aktarılmalıdır. Bu tür ilgili gider hesabına aktarmalar genellikle

¹¹⁹ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.126.

¹²⁰ Schilit, Financial Shenanigans, 1. Edition, s.87.

¹²¹ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.127.

miktar olarak büyük olduğu için hem cari hem de gelecek yılları etkilemesi sebebiyle yatırımcılar bu konuda dikkatli olmalıdırlar¹²². Aynı şekilde stoklarda meydana gelen değ er düşüklükleri için de karş ılık ayrılması finansal tabloların daha gerçekçi hazırlanması açısından önemlidir.

Eğer işletmeler alacaklarını tahsil edilemiyorsa bunun için de karş ılık ayırmalıdırlar. İşletme karını yüksek göstermek isterse tahsil edemediğı alacakları için karş ılık ayırmamayı tercih eder ya da düşük karş ılık ayırır. Örneğ in finansal sorunları olan bir müşteriden olan alacağ ının tahsil edilememesi durumunda dahi karş ılık ayrılmaması, GKGMİ'nin yerine getirilmediğ ini gösterir. Bu duruma daha çok bankacılık ve sigorta şirketleri örnek olarak gösterilebilir. Bankalar verdikleri kredilerin tamamını tahsil edememektedirler. Bu gibi durumlarda tahsil edemedikleri krediler için karş ılık ayırmalıdırlar. Benzer şekilde sigorta şirketleri poliçelerine ödeyecekleri miktarı tahmin etmelidir. Bu miktarlar ödendiğ inde değil, bu tutar tahmin edildikleri yıl kardan düş ülmelidir. İdeal olan finansal tabloların hazırlandığı tarihte karş ılık hesabında tutulan miktar, kayıtlarda bankanın ödenmeyeceğ ini düş ündüğü bütün kredileri kapsamalıdır. Aksi taktirde yönetim zararlar için yeterli miktarda karş ılık ayırmayınca net gelir ve alacaklar önemli miktarda fazla bildirilmiş olacaktır. Birçok büyük banka kredi karş ılıklarını ve ilgili provizyonları az bildirmektedirler. Oysa ki müşterilerinin finansal tabloları kötüleştikçe bankalar ayıracakları karş ılık miktarını artırmalıdırlar¹²³.

2.2.5 Varlıkların Karş ılıklarının Azaltılması

Şirketler borcunu ödemeyen müşterileri, modası geçmiş stokları ve varlıklarının değerlerindeki diğ er düş üş leri finansal tablolarında doğru bir şekilde raporlamak için karş ılık ayırmalıdırlar. Bu karş ılıkları yeterli ayırmamak veya uygun olmayacak şekilde azaltmak yapay karlar yaratılmasına neden olur. Bu karş ılıklar alacaklarla, stoklarla, maddi duran varlıklarla ve ş erefiyeyle ilgilidir. Aşağıda belli başlı varlık türü ve ayrılması gereken karş ılık hesapları gösterilmiştir¹²⁴.

¹²² Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.129.

¹²³ A.g.k., s.131.

¹²⁴ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.133.

<u>Varlık Türü</u>	<u>Karşılık Hesabı</u>
Alacaklar	Şüpheli alacak karşılıkları
Stoklar	Değer düşüklüğü karşılığı
Maddi duran varlıklar	Birikmiş amortisman ve değer düşüklüğü karşılığı
Şerefiye	Birikmiş amortisman/ değer düşüklüğü karşılığı

Brüt alacaklar artarken alacaklardaki karşılıklarda bir azalma oluyorsa bu duruma dikkat edilmesi gerekmektedir. Şirketler alacakların tahsil edebilecekleri düşündükleri tutarları kayda geçirmelidirler, buna tahsil edilebilir değer denir. Normal olarak karşılık brüt alacakla aynı oranda büyümelidir. Brüt alacaklar artarken karşılıkların azalması şüpheli alacakların arttığına bir göstergesidir. Bu konuya ilişkin kurumsal örnekler aşağıda verilmiştir¹²⁵.

ABD’de bulunan HBO & Company (HBOC)’nin, 1996 yılı finansal tablosunda alacakları %60 artarken, şüpheli alacak karşılıkları, %1.1 azalmıştır. Oransal olarak 1995’de %5,01 olan şüpheli alacak karşılıkları 1996’da % 3,16’ya inmiştir . Oysa ki, HBOC karşılıklarını bütün dönem boyunca %5,01’de tutmuş olsaydı, işletme karı 3,6 milyon dolar az olacaktı.

Benzer şekilde yine ABD’de bulunan Lucent şüpheli alacak karşılıklarındaki azalma nedeniyle rapor edilen işletme kazancında bir artış yaşamıştır. Dönem içinde alacaklar % 26 arttığı halde karşılıklar % 11 azalmış, böylece Eylül 1998’de %5.62 olan karşılık yüzdesi Mart 1999’da % 3,99’a hızla düşmüştür. 1999’un ilk altı ayında Lucent %5,62 karşılık yüzdesini sürdürmüş olsaydı net geliri 94 milyon dolar, veya hisse başına 0,03 dolar az olacaktı.

Yine Eylül 1999’da sona eren finansal yılda stoklardaki büyük artışa rağmen Lucent’in karşılığı hem dolar olarak hem de stokların yüzdesi olarak azalmıştır. Aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi stoklar 4,124 milyar dolardan 5,870 milyar dolara %42 artmış, ancak stok karşılıkları 845 milyon dolardan 822 milyon dolara düşmüştür. Oysa ki firma karşılık yüzdesini aynı miktarda tutmuş olsaydı Eylül 1999 dönemi karı hisse başına 0.08 daha az olacaktı. Şirketin stok değerleriyle ilgili bilgiler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

¹²⁵ A.g.k., s.133-134.

Tablo 4: Lucent Şirketi'nin Stok ve Stok Değer Düşüklüğü Karşılığının 1996-1999 Ara Dönemleri İtibariyle Durumu

<u>Milyon dolar</u>	9/99 4. <u>ara dönem</u>	9/98 4. <u>ara dönem</u>	9/97 4. <u>ara dönem</u>	9/96 4. <u>ara dönem</u>
Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı	822	845	880	815
Brüt Stoklar	5,870	4,124	3,931	4,145
Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı /Brüt Stoklar	%14,0	%20,5	%22,4	%19,7

Kaynak: Howard M. Schilit, **Financial Shenanigans**, McGraw Hill Companies, 2.Edition, 2002, s.135.

Yukarıdaki örnekten de görüleceği üzere, aynı durum stoklar için de geçerlidir. Nasıl ki alacakların vadesinde tahsil edilememesi durumunda şüpheli alacak karşılığı ayrılıyor ise, stoklar için de bir değer azalışı söz konusu olduğunda, stok değer düşüklüğü karşılığı ayrılmalıdır. Stoklar için ayrılan karşılıkların, stok tutarındaki artışla birlikte doğru orantılı olarak artmalıdır. Eğer ayrılan karşılıklar stoklardaki artışla aynı oranda artmazsa bunun anlamı şirketin karını artırmak için karşılıkları kullandığını gösterir.

2.2.6 Giderlerin ve Bazı Pasif Kalemlerin Kaydedilmemesi Yoluyla Gelirin Yüksek Gösterilmesi

Şirketler borçlarını kayıtlarının dışında tutmak için bazı teknikler kullanmaktadırlar. Örneğin bir şirket söz verdiği mal ya da hizmetleri teslim etmeden (örn. Gelecekte hizmetler yapılacakken) aldığı nakdi satış geliri olarak kaydederek gelirini yüksek gösterebilir. Bir başka teknik de, beklenen ya da müteselsil yükümlülükler için bir kayıt yapmamaktır. Birincisi geliri fazla bildirerek ve ikincisi de giderleri (veya zararları) eksik bildirerek yanıltıcı bilgiler verilmesine neden olur. Sonuç olarak bu tekniklerin her ikisi de karların fazla bildirilmesiyle sonuçlanır. Bu hileyi

kullanan iki şirket Oxford Health Plan ve Rent-Away ile ilgili bilgiler aşağıda açıklanmıştır¹²⁶.

Oxford Health Plan (OHP)

ABD'de bulunan bir sağlık bakım organizasyonu şirketi olan Oxford, 1997 yılında yeni bilgisayar sistemleriyle ilgili büyük sorunlar yaşamıştır. Sorunlar büyüdükçe Şirket, tedarikçilerden ne kadar alacağı olduğunu ve ne kadar ödeme yapması gerektiğini tam olarak bilememeye başlamıştır. Bunun sonucunda OHP bilançosunda prim yükümlülüklerini eksik bildirmiştir. Tedarikçilerin bir çok şikayetinden sonra New York Eyaleti Sigorta Departmanı bir inceleme başlatmış, Ekim 1997'de inceleme bitmiş ve Şirket 3 milyon dolar ceza almıştır. Şirketin ayrıca 50 milyon dolar karşılık ayırması gerektiği tespit edilmiş ve CFO ve kilit personel işten çıkarılmıştır. O ay şirket hisse başına (tahmin edilen 0,47 kazancın yerine) 0,88 dolar zarar ilan ettikten sonra, Oxford hisselerinin değeri % 62 düşmüş, izleyen Aralık'ta ise Oxford, tıbbi karşılıklarda 164 milyon dolar artış ve ara dönem zararı olarak 120 milyon dolar ilan ettikten sonra hisselerinin değeri %15 düşmüştür.

Firma bilgisayar programlarının geliştirilmesindeki gecikmeler nedeniyle yükümlülüklerini tam olarak belirleyememiş ve kazançlarının da olduğundan yüksek görünmesine neden olmuştur. Önceleri bilgisayar programındaki gecikmeler nedeniyle yükümlülüklerini eksik bildiren firma, sonraki dönemlerde ise bu uygulamayı bilinçli bir şekilde yapmış ve yapılan inceleme sonucu firmanın hisse senetlerinin değeri düşmüştür.

Rent-Away

1999 finansal yılının kapanmasından birkaç hafta önce Rent-Away'in muhasebe departmanı ödemelerini ve ilgili giderleri kaydetmemeye başlamıştır. Bunu yaparak Rent-Away 1999'da giderlerini 28,3 milyon dolar azaltmış ve izleyen yılda da giderler 99 milyon dolar azalmıştır. 30 Ekim 2000'de Rent-Away geçmiş iki yılda eksik bildirilen 127 milyon dolar giderin açıklamasını yapmak zorunda kalmış ve bunun sonucunda Şirket'in hisse fiyatları %72 düşmüştür. Bu durum, yeni muhasebe müdürünün işletmenin muhasebe kayıtlarında görünenden daha az mal stoku olduğunu farketmesi ve yönetici ile muhasebe müdürünün tatile gitmesiyle ortaya çıkmıştır.

¹²⁶ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.139-140.

2.2.7 Gelecek Dönem Giderlerinin Cari Yıla Kaydırılması

Gelecek dönem giderlerinin cari dönemde gider yazılmasını iki başlık altında açıklayabiliriz.

2.2.7.1 Özel Bir Yükleme İle Cari Dönem Giderlerinin Şişirilerek Gelecek Dönemlerde Kar Yaratılması

Gelecek dönemlerde maliyet ya da gider yaratabilecek giderlerin önceki dönemlere büyük tutarda özel bir gider (a special charge) olarak kaydedilip gelecek dönem performansını olduğundan iyi göstermek kötü durumdaki şirketlerin kendilerini düzlüğe çıkarmak için çok yüksek prim ve ücretlerle transfer ettikleri CEO'lar tarafından başvuru bir yaratıcı muhasebe tekniğidir. Özellikle gider yüklemeleri daha çok yeniden yapılandırma harcamaları, küçülme v.s. adlarla yapılan operasyonlarda görülür. En tipik gider kalemleri kıdem tazminatı, araştırma ve geliştirme giderleri gibi giderlerdir. İşletme birleşmeleri bu tür işlemler için bir fırsat oluşturur. Birleşme sonrasında özel giderler şişirilerek bunlar özel duruma ilişkin harcamaymış gibi raporlanır. Dolayısıyla da izleyen yıllarda şirkete başarılı bir şirket imajı verilir. Bu uygulamaya tipik bir örnek olarak yine ABD'de Sunbeam şirketini verebiliriz. Sunbeam'in ABD'de dillere destan CEO'su olan Al Dunlap Temmuz 1996'da kötü durumda olan şirketin başına getirildiğinde şirketin hisse senedi bir günde %60 değer kazanmıştır. Dunlap daha önce 8 ay başında olduğu Acot paper şirketinin hisse senetlerinin değerini %225 artırmış, şirketin piyasa değerini 6.3 milyon dolara çıkarmış bunu takiben şirketin Kimberly Clark'a 9.4 milyar dolara satışını sağlamıştır. Kendisi bu başarılı satıştan 100 milyon dolar almıştır. Dunlap'ın Acot Paper'da uyguladığı yöntem; 11.000 çalışanı işten atmak, ar-ge giderlerini kesmek olup 1983'den beri sattığı bu altıncı şirket nedeniyle Wall Street kendisini alkışlamıştır. Bu başarı öyküsünü takiben Sunbeam'a transfer olan Dunlap benzer teknikleri bu şirkette de uygulamıştır. 35 milyon dolar özel gider karşılığı oluşturarak 1997 ve 1998 de şirketi olduğundan daha başarılı göstermiştir¹²⁷.

İlk atandığı yılda Al Dunlap Aralık 1996'nın birinci üç aylık ara döneminde yeniden yapılanma için 337.6 milyon dolar ve medya reklam gideri olarak 12 milyon dolar gider kaydetmiştir. SEC'in dava dosyalarında bu tür şişirilmiş giderlerin toplam 35

¹²⁷ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.164-170.

Joseph E. Stiglitz, **90'ların Yükselişi**, CSA Global Yayın Ajansı, 2003, s.183.

milyon dolar olduğu yer almaktadır. Sunbeam'in 1996 ve 1997 yıllarındaki 9 aylık faaliyet sonuçları aşağıdaki Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Sunbeam Şirketinin faaliyet sonuçları

Milyon dolar	9 ay 9/97	9 ay 9/96	% değişim
Hasılat	830.1	715.4	% 16
Brüt kar	231.1	124.1	% 86
Faaliyet Karı	132.6	4.0	% 3215
Alacaklar	309.1	194.6	% 59
Stoklar	290.9	330.2	% 12
Faaliyetlerden gelen nakit akışı	-60.8	-18.8	

Kaynak: Howard M. Schilit, **Financial Shenanigans**, McGraw Hill Companies, 2.Edition, 2002, s.167.

Yukarıdaki tabloda değişim yüzdeleri çarpıcı bir şekilde görölmektedir. Bu örnek olayda denetçiler için özellikle şu uyarılar yapılabilir.

- (i) Karşılıklardaki azalmaya dikkat edilmelidir; fazla giderler yaratıp sahte karşılıklar yaratan Sunbeam sonra bunları gelire dahil etmiştir.
- (ii) Alacakların satışlardan hızlı büyümesine dikkat edilmelidir; Sunbeam'in bilançosundaki bir başka uyarı alacakların satışlardan fazla artmasıdır. Alacaklar %59 artarken satışlar %16 artmıştır.
- (iii) Faaliyetlerden gelen nakit akışının azalmasına dikkat edilmelidir; Sunbeam'de 132 milyon dolar işletme geliri varken 60 milyon dolar nakit eksiği yaşanmaktaydı. Brüt kar marjının olağandışı artışına da dikkat edilmelidir. Şirketin kar marjı %17,3'ten % 27,8'e çıkmıştı ancak bu ani iyileşme de inanılır olmaktan uzaktı.

2.2.7.2 İsteğe Bağlı Giderlerin Cari Dönemde Artırılması

Bu yöntem daha çok, cari dönemdeki gelir tahminlerini yakalaması mümkün olmayan şirketlerde, gelecek dönemin giderlerini cari döneme kaydırmak şeklinde uygulanır. Satış maliyetlerini yanlış bildirmek, satıcılardan reklam için hileli faturalar

almak ve henüz alınmamış hizmetlerin faturalarını giderleştirmek gibi işlemlerle giderlerin cari dönemde artırılması sağlanır. Bu konuyla ilgili olarak aşağıda açıklamalar yapılmıştır¹²⁸.

Büyük bir New York şirketinin üst yöneticisi, bağlı şirketlerine yıl sonuna kadar gider oluşturmak için, bu konuda yapabilecekleri her şeyi yapmaları talimatını vermiştir. Yönetim gelecek yıllarda karların yüksek olması için, gelecek yılların giderlerinin öne alınması gerektiğini söylemiştir. Bu sebeple orta kademe yöneticilerden biri, milyonlarca posta atılması anlamına gelse de şirkete 12 milyon dolarlık posta gideri faturası getirmiş ve cari dönem giderlerini artırmıştır.

Bu tekniğe bir başka örnek olarak amortismanlar verilebilir. Daha önce de açıkladığımız üzere amortisman sürelerinin uzatılması suretiyle sabit kıymetler daha erken itfa edilir. Örneğin IBM bu yöntemi uygulamıştır. IBM kişisel bilgisayarların amortisman sürelerini değiştirerek bilgisayarların her 5 yılda bir değil her 3 yılda bir yenilenmesini sağlamıştır. Bu değişiklik bilgisayarların beklenen ömürleri hakkındaki tahminleri yansıtmak anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda IBM yaklaşık 241 milyon dolar gider kaydı yapmıştır.

2.2.8 Stok Değerlerinin Yüksek Gösterilmesi ve Satılan Malların Maliyetinin Düşük Bildirilmesi

Gelir hilesinden sonra en çok gerçekleşen finansal tablo hilesi stoklarda veya satılan malın maliyeti hesaplarında meydana gelmektedir. Birçok finansal tablo hilesi stokların olduğundan yüksek gösterilmesi durumunu içermektedir. Bu tür hilelere çok sık rastlandığı için gelir tablosunun iyi anlaşılması gerekmektedir. Tipik bir gelir tablosu formatı aşağıdaki biçimde oluşur¹²⁹:

¹²⁸ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.173-174.

¹²⁹ Albrecht ve Albrecht, s.370.

<u>Gelir Tablosu</u>	<u>Olduğundan Farklı Gösterilen Stok</u>
Brüt Satışlar	Etki yok
(-) Satış İadeleri	Etki yok
<u>(-) Satış İndirimleri</u>	Etki yok
Net Satışlar	Etki yok
<u>(-) Satılan Malın Maliyeti</u>	Olduğundan az gösterilir
Brüt Kar	Olduğundan fazla gösterilir
<u>(-) Giderler</u>	Etki yok
Net Gelir	Olduğundan fazla gösterilir

Buna göre eğer stoklar olduğundan yüksek ve satılan malın maliyeti olduğundan düşük gösterilmiş ise net gelir eşit miktarda yüksek çıkacaktır (vergi etkisi düşülerek). Satılan malın maliyetinin stoklar üzerindeki etkisini daha iyi anlayabilmek için bu kalemlerin nasıl hesaplandığına bakmak gerekir¹³⁰.

¹³⁰ A.g.k., s.371.

<u>Satılan Malın Maliyeti</u>	<u>Olduğundan fazla gösterilen kapanış stokları</u>	<u>Olduğundan az gösterilen alımlar</u>
Dönembaşı Stok	Etki yok	Etki yok
+ Dönem İçi Alışlar	Etki yok	Az gösterildi
(-) Alış İadeleri	Etki yok	Etki yok
<u>(-) Alış İndirimleri</u>	Etki yok	Etki yok
(-) Dönemsonu Stok (Kayden Bulunan)	Etki yok	Olduğundan az gösterildi
veya;		
<u>(-) Dönemsonu Stok (Sayımda Bulunan)</u>	Olduğundan fazla gösterildi	Etki yok
Satılan Malın Maliyeti	Olduğundan az gösterildi	Olduğundan az gösterildi

Bu hesaplama satılan malın maliyetinin düşük gösterilip, stokların ise olduğundan yüksek gösterilmesini açıklamaktadır. Dönem sonu stoklarının olduğundan yüksek gösterilmesi bir “Hile Seçimi”dir. Çünkü sadece net geliri artırmamakta, kaydedilen varlıkları da artırmakta ve bilançoyu olduğundan daha iyi göstermektedir¹³¹.

2.2.8.1 Stok ve Satılan Malların Maliyeti Hileleri

Gelir hilelerinde olduğu gibi finansal tablolardaki hilelerin ortaya çıkarılmasındaki en etkili yöntem, işletmenin stok hareketlerini ayrıntılı bir şekilde incelenmesidir. Aşağıdaki tablo her işlem ve kayıta oluşabilecek hileli yöntemleri belirtmektedir. Bu tablo analizlerde ve incelemelerde hassas noktaların belirlenmesinde kullanılabilir. Satılan malın maliyeti etkisi ve potansiyel hile yöntemleri, sürekli ve periyodik stok sistemlerinde benzer şekilde görülmektedir.

¹³¹ Albrecht ve Albrecht, s.371.

Tablo 6: Satılan Malın Maliyeti Etkisi ve Potansiyel Hile Yöntemleri

İşlem	İlgili Hesaplar	Hile Yöntemleri
1. Alınan stoklar	Mal Stok hesabı, Borçlar hesabı (accounts payable)	-Alışları çok geç kaydetme -Alışları kaydetmeme
2. Satıştan iadeler	Borçlar hesabı (accounts payable), Mal Stok hesabı	-İadeleri fazla gösterme -Daha erken dönemde iadeleri kaydetme
3. İndirim zamanında satıcı ödemesi	Borçlar hesabı (accounts payable), Mal Stok hesabı, Kasa	-İndirimleri fazla gösterme -Stok maliyetini azaltmamak
4. İskontosuz satıcı ödemesi	Borçlar hesabı, Kasa	-Stok maliyetini azaltmamak - Alışları ve ödemeleri sonraki dönemde kaydetmek
5. Stok satışı; satılan mal maliyetinin kaydı	Satılan Mal Maliyeti, Mal Stok hesabı	- Satılan malın maliyetini düşük miktarda kaydetmek - Satılan mal maliyetini kaydetmemek veya stoku azaltmak
6. Mal Stok hesabının kaydı	Mak Stok hesabının zarar yazılması (loss on write-down of inventory), Mal Stok hesabı	-Hesabı kapatma veya kullanılmayan stoku kaydetmek
7. Mal Stok hesabının değerlemesi	Mal Stok hesabındaki fire, Mal Stok hesabı	- Stoku fazla tahmin etmek
8. Stoku hesaplamak	Mal Stok hesabındaki fire, Mal Stok hesabı	- Stoku yüksek hesaplamak (double counting)
9. Stok maliyetini belirlemek	Mal Stok hesabı, Satılan Malın Maliyeti	-Yanlış maliyetleri kullanmak -Yanlış tutar hesaplamak -Hayali stok kaydetmek

Kaynak: Steve W. Albrecht, ve Chad O. Albrecht, **Fraud Examination**, Ohio: Thomson South-Western, 2003, s.372.

Stokların olduğundan yüksek gösterilmesi ve/veya satılan malın maliyetinin olduğundan düşük olmasını belirleyen pek çok hile yöntemi sayılabilir. Gelir hilelerinde olduğu gibi bu tür hile yöntemleri net gelirden artışa sebep olmaktadır. Stok hilelerinden doğan etki sonraki dönemlere de yansımaktadır. Stok hilelerinde bir dönemde olduğundan fazla görünen dönemsonu stoklar bir sonraki dönemde olduğundan fazla görünen dönembası stok olarak ortaya çıkar. Bu durum ikinci dönemde net gelirlerin olduğundan düşük görünmesine neden olacaktır. Sonuç olarak olduğundan daha fazla

gösterilmiş stokların dönemler boyunca devam etmesi hilenin belirlenmesini kolaylaştırmaktadır¹³².

2.2.8.2 Stok ve Satılan Malların Maliyeti Hilelerinin Ortaya Çıkarılması

Stok ve satılan malın maliyeti hilelerinin en sık rastlanan belirtilerini de aşağıda sıralanan 6 başlıkta açıklayabiliriz¹³³:

(i) Analitik Belirtiler

- Rapor edilen stok hesabının çok yüksek veya çok hızlı artış göstermesi,
- Rapor edilen satılan malın maliyeti dengesinin çok düşük veya çok hızlı düşüş göstermesi,
- Rapor edilen “alış iadeleri” nin çok yüksek ve hızla artış göstermesi,
- Rapor edilen “alış iskontoları” nın çok yüksek ve hızla artış göstermesi,
- Rapor edilen “alışların” stok seviyeleri için çok düşük gözükmesi.

(ii) Muhasebe veya Belgeye Dayanan Belirtiler

- Stok ve/veya satılan malın maliyeti ile ilgili işlemlerin tam veya uygun bir şekilde kaydedilmemesi veya miktarın, muhasebe döneminin, sınıflandırmanın uygun olmayan bir biçimde kaydedilmesi,
- Stok/satılan malın maliyeti işlemlerinin tasdik edilmemiş veya işlemlerin resmi olmaması,
- Dönem sonu stok ve/veya satılan mal maliyeti düzenlemelerinin önemli ölçüde işletmenin finansal sonuçlarını etkilemesi,
- Stok ve/veya satılan malın maliyeti belgelerinin kaybolması,
- Stok ve/veya satılan malın maliyeti işlemlerini destekleyici orijinal

¹³² Albrecht ve Albrecht, s.373.

¹³³ A.g.k., s.373-374.

belgelerin mevcut olmaması, sadece fotokopilerinin kullanılması,

- Satılan mal maliyeti ile ilgili kayıtların (alışlar, satışlar, nakit ödemeler vb.) dengesinin olmaması,
- İşletme stoku ve/veya satılan mal maliyeti kayıtları ve destekleyici deliller arasında farklılıklar, tutarsızlıklar ortaya çıkması,
- Stok sayımı ve stok kayıtlarının örtüşmemesi,
- Satın alma emirleri, satın alma faturaları, alış kayıtları ve stok kayıtlarının örtüşmemesi,
- Stokların kaybolması,
- Satın alma emirleri veya fatura sayıları çoğaltılmış olması.

(iii) Kontrol Belirtileri

- Yönetim; alışlar, stok ve/veya satılan mal maliyeti ile ilgili önemli iç kontrol faaliyetlerine önem vermemesi,
- Satıcı memnuniyeti sürecinde yeni ve sıradan olmayan satıcıların pek görünmemesi,
- Stok sayımı sürecinde zayıflıkların ortaya çıkması.

(iv) Davranışsal ve Sözel Belirtiler

- Yönetimden gelen, stok, satın alma veya satılan malın maliyeti veya analitik prosedürler hakkındaki cevapların tutarsız, şüpheli ve inandırıcı olmaması,
- Denetçilerin tesislere, işçilere, kayıtlara, müşterilere, satıcılara ve aranacak olan diğer denetimle ilgili delillere ulaşmasının engellenmesi,
- Stok ve/veya satılan malın maliyeti ile ilgili bilgilerin sağlanması konusunda gecikmelerin ortaya çıkması,

- Denetçilerin stok ve/veya satılan malın maliyeti ile ilgili şüphe ve sorguları yönetim tarafından doğru bulunmaması,
- Stok ve/veya satılan malın maliyeti ile ilgili işlem ve hesaplar sorulduğunda, yönetimin davranışının şüpheli olması.

(v) Hayat Tarzı Belirtileri

- Büyük şirketlerde, gelir hileleri gibi hayat tarzı belirtileri ayrıntılı olarak stok hileleri ile birebir ilgili değildir.

(vi) İhbar ve Şikayetler

- İhbar ve şikayetler stok, satın alma ve/veya satılan malın maliyeti hilesi ortaya çıktığını ileri sürmektedir.

Yaratıcı muhasebe uygulamalarında önemli bir yer işgal eden stok ve satılan malın maliyeti hilelerine ilişkin olarak dikkat edilmesi gereken hususlar ise aşağıda ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

Stokların kontrol belirtileri; Stok hilelerinin, gelir hileleri gibi önlenmesi için iyi bir kontrol çevresine ve kontrol sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Etkili olmayan iç denetim sistemi, şirket içi bağlantılardan yönetilen yönetim kurulu, şirket yönetimi için düşük tecrübeye sahip olunması ve yönetim kurullarında veya yöneticilerde aile bağlarının bulunması finansal tablolarda hileli hareketlerle karşılaşılacak birçok şirketin ortak noktasını oluşturmaktadır. Sonuç olarak stoklar üzerindeki kontrol, aşırı derecede ayrıntılı olmak zorundadır. Anahtar kontrol mekanizmalarının olmaması her zaman hile üçgenindeki fırsat kısmını tamamlayacaktır. Stok, satın alma ve satılan malın maliyeti araştırılırken denetçi satın alma süreci alacaklar hesabı, fiziksel kontrol, belgeler, depolama, taşıma, satılan malın maliyeti transferler, stok maliyetlerinin takibi, fiziksel stok gözlemleri üzerindeki kontrolleri daha fazla dikkat etmelidir. Her durumda kaydedilen stokların gerçekten firmaya alınan veya üretimden çıkan ürünler olduğu, işlem veya kayıtların doğru yapıldığı, yazılan miktarların doğruluğu, stokların taşıma işlemlerinin uygun sınıflandırıldığı, uygun dönemlere göre kaydedildiği ve doğru

finansal tablo hesaplarında yer aldığına bakılması gerekir. Eğer stok kontrolleri zayıf ve kolayca değiştirilebilir ise bu hile belirtisi olarak algılanmalıdır¹³⁴.

Hayat tarzı belirtileri; Diğer finansal tablo hilelerinde olduğu gibi hayat tarzı belirtileri stok hilelerinin ortaya çıkarılmasında etkin bir yol değildir ve sözel belirtiler daha güvenilir olmaktadır. Genellikle kaydedilen stok miktarları yönetimin maksadını göstermektedir. Denetçi, stoklardaki ürün türünü, yaşını, durumunu, diğer karakteristik özelliklerini, stok seviyesini (artış veya azalışlar), satıcılardaki ani değişiklikleri içeren ayrıntılı sorular sormalıdır. Yönetimin yanıltıcı davrandığını anlamamanın en iyi yolu gözlemlenen verilerle (analitik ve belgeye dayalı belirtiler) yönetimin belirttikleri arasındaki farkların ortaya konmasıyla ulaşılmaktadır¹³⁵.

İhbar ve Şikayetler; İhbar ve şikayet, stok hilelerinin belirlenmesinde kullanılan araçlardır. Birçok durumda stoklar firmaya gelir, bir süre elde bulundurulur ve satıldığı zaman gönderilir. Bütün bu hareketler birçok çalışanın stokların fiziksel döngüsünde yer alabileceği anlamına gelir. Genellikle burada çalışanların çoğu denetimin veya hileye ait araştırmaları hile oluşurken bile anlayamamaktadır. Sorulan soruların altını çizmek (vurgulamak) ve ihbar cevapları almak için yönetimin belirttiği bilgiler dışında gerçekten stoktaki ürünlerle birebir uğraşan çalışanlarla konuşulması gerekir. Stoklarla birebir uğraşan kişilerle konuşmak, satıcılarla direkt olarak konuşmak ve bunların şirket ile olan ilişkilerini öğrenmek gereklidir. Satıcılar genellikle stok maliyetleri ile ilgili değerli bilgiler verebilir. Burada hatırlanması gereken önemli konu denetçinin aktif biçimde ihbarları ve şikayetleri devamlı takip ediyor olmasıdır¹³⁶.

Şikayetler ışığında işletmelerdeki yolsuzlukları ortaya çıkarmak için düzenlenen sorguların katı ve kesin kuralları yoktur. Sorgulama, bir bakıma bilimden çok sanatı andırmaktadır. Dürüst kişiler belli davranış kalıpları sergilerken hile suçları olanlar da farklı türlerde davranış eğilimi göstermektedirler¹³⁷.

Stok ve satılan malların maliyeti ile ilişkili hile belirtilerinin araştırılması; diğer hilelerde olduğu gibi stok veya satılan malın maliyeti içeren finansal tablo hileleri gözlemlerin elde edilmesi ve tanımlanması ile ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak MiniScribe Şirketinin yapmış olduğu finansal tablo hilesi ele alınabilir. Bu firmanın tepe

¹³⁴ Albrecht ve Albrecht, s.375.

¹³⁵ A.g.k., s.375.

¹³⁶ A.g.k., s.375.

¹³⁷ James D. Hansen ve Thomas A. Buckoff, **To Catch A Thief**, Journal of Accountancy, March 2000 s. 1, Proquest veritabanı, (Erişim Tarihi, 20.04.2004).

yönetimi, stokların olduğundan yüksek gösterilmesi ve raporlanan net gelirin yapay olarak artmış gibi gösterilmesini desteklemişlerdir. Stok hesapları kullanıldığı ve stok rakamları, hataları takip eden dönemde her seferinde daha fazla miktarda hatalı bilgi verilerek düzeltilmeye çalışıldığı için stok hileleri hızlı bir biçimde büyümüştür. Stokların olduğundan yüksek değeri ilk yıl 4.5 milyon dolar ikinci yıl 22.5 milyon dolar olmuş ve üçüncü yılın ikinci ara döneminde 31 milyon dolara ulaşmıştır. İlk yıl yöneticiler denetçilerin dosyalarında test için bulunan stok listelerini ele geçirerek hangi stok ürünlerinin daha çok test edildiği bilgisine ulaşmışlardır. Bu bilgi ışığında yöneticiler genelde teste tabi tutulmayan bölümde değerleri olduğundan yüksek göstermiştir¹³⁸.

Sonraki yılda yönetim stok hilelerinde daha farklı yöntemler geliştirmiştir. Tuğla kutuları disk sürücüsü olarak paketlenip bunları MiniScribe'ın iki dağıtım firmasına göndermişlerdir. Yöneticiler özel olarak ürettikleri bilgisayar programını hayali stok numaraları vermek için kullanmışlardır. Daha sonra ellerindeki ürünleri yeniden paketleyip bunları tekrar stok olarak kaydederek böylece stok miktarını artırmışlardır. MiniScribe'daki hile, yöneticilerin denetçilerin dosyalarına müdahale etmeye ve bilgisayar kayıtlarının sahtesini oluşturmaya başladıklarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar ilk yıl 4.5 milyon dolarlık hile yapılmış olsa da analitik belirtiler hileyi ortaya çıkartılmasında yeterli olmamıştır. İkinci yıl hile 22 milyon doları bulunca ve farklı biçimlerde oluşunca belirtiler ortaya çıkmaya başlamış ve stok dengelerinde büyük artışlar meydana gelmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken konu, stoklar bu kadar artarken satışlar ve satılan malın maliyeti ilişkilerinin aynı düzeyde kalmamış olmasıdır¹³⁹.

Stok ilişkilerinde dönemden döneme değişmeler; dönemden döneme değişen kayıtların değişimini inceleyen 3 temel yöntem bulunmaktadır. İlki ve en etkin olmayanı, finansal tablolardaki değerlerin değişimine bakılmasıdır. Çünkü stoklar ve satılan malın maliyeti rakamları genellikle büyük olmakta ve önemli değişimleri önceden belirlemek veya kayda değer olanlarla kayda değer olmayanları ayırmak güç olmaktadır. İkinci yöntem, bir dönemden diğerine muhasebe kayıtlarındaki değişimleri belirleyebilmek amacı ile nakit akışı tablosu üzerinde çalışılmasıdır. Stok ve satılan malın maliyeti ile

¹³⁸ Albrecht ve Albrecht, s.376.

¹³⁹ A.g.k., s.376.

ilişkili hile belirtilerinin ortaya çıkartılmasında etkili olan yöntemlerden biri, aynen gelir hilelerinde olduğu gibi finansal oranlardır. Bu oranlar aşağıda açıklanmıştır¹⁴⁰.

Brüt Kar Marjı (Brüt Satış Karı / Net Satışlar) : Eğer bir işletme stok değerlerini olduğundan yüksek gösteriyor ise satılan malın maliyeti çoğunlukla düşük gösterilir. Bu durum sonuç olarak brüt kar marjında artışla kendini gösterir. Buna ek olarak brüt kar marjındaki ani bir yükseliş gelir veya stok hilelerinde bir hile sinyalidir.

Stok Devir Hızı (Satılan Malın Maliyeti / Ortalama Stoklar): Bu oran stokların olduğundan yüksek gösterildiğini veya satılan malın maliyetinin olduğundan düşük gösterildiğini belirtmektedir. Genellikle yüksek gösterilen stok değerleri oranın azalmasına neden olur. Aynı şekilde satılan malın maliyetinin olduğundan düşük gösterilmesi bu oranı azaltacaktır.

Stoklardaki Satışların Gün Sayısı (365 / Stok Devir hızı): Bu oran stokların satımındaki ortalama zamanı ölçmektedir. Buna ek olarak eğer satılan malın maliyeti 500 dolar, ortalama stoklar 200 dolar ve 365 gün sayılırsa, stok devir oranı $2.5(500/200)$, stokların satıştaki gün sayısı 146 ($365/2.5$) olacaktır. Bunun anlamı firmanın ortalama her 146 günde bir stoklarını elden çıkardığını (sattığını) belirtmektedir. Eğer bir işletme stoklarını olduğundan değerli gösterirse stok devir hızı sayısı düşecek ve stokların satışa dönüşündeki gün sayısı da artacaktır. Örnek olarak eğer şirket stokları 200 dolar yerine 300 dolar olarak gösterilirse, stok devir hızı 1.67 ($500/300$) ve stokların satış hızı 219 gün ($365/1.67$) olacaktır.

Bunların dışında, aktif devir hızı, çalışma sermayesi devir hızı, faaliyet performans oranı, bazı durumlarda stok hilelerinin tespit edilmesinde etkili olabilmektedir. Aktif devir hızı, eğer stokların değeri toplam varlıkların içerisinde önemli bir oranda ise hilenin belirlenmesinde önemli bir araç haline gelir. Eğer stoklar aşırı gösterilirse bu oran artacak, çalışma sermayesi devir hızı azalacaktır. İşletmenin ana faaliyetlerinin ne ölçüde karlı olduğunu gösteren faaliyet karlılığı oranıdır. Eğer stoklar aşırı değerli gösterilirse ve satılan malın maliyeti olduğundan düşük gösterilirse net gelir yapay olarak artacak ve bu durum oranı da arttıracaktır. Burada önemli olan, aşırı veya düşük oranların çok büyük önem taşımadığı, bu oranların dönemden döneme değişimlerine daha fazla dikkat edilmesi gerektiğidir. Eğer stokların toplam varlıklara göre ve satışlara göre yüzdesi devamlı aynı oranda artıyorsa veya satılan malın

¹⁴⁰ Albrecht ve Albrecht, s.377-378.

maliyetinin satışlara oranı düşmeye devam ediyorsa bu durum hile belirtisi olarak algılanmalıdır.

Büyük miktarlarda stok elde bulundurmak özellikle stoklar büyük, ağır veya özel bir saklama gerektirmiyorsa maliyetli bir konudur. Bütün elde bulundurma maliyetleri gün geçtikçe daha da arttığı için birçok firma elindeki stok seviyelerini minimumda tutmaya çalışmaktadır. Örneğin Dell bilgisayar şirketi tüketicilerin ihtiyacına tam zamanında üretimle ve minimum stokla ihtiyacını karşılamayı hedeflemiştir. Günümüzde aşırı stok bulundurmak hile belirtisi veya verimsiz yönetim sinyalidir. Rakip firmalar stokları azaltırken firmanın stok kalemlerindeki artış şüphe uyandırır. Ekonomi ve endüstri etmenleri benzer firmaları aynı oranda etkiler. Diğer firmalara benzer olmayan oranlar, genellikle problem sinyalleri olarak algılanmalıdır¹⁴¹.

Ayrıca bir işletmenin stoklarında bir yıl içerisinde büyük artış olursa denetçiler stokların fiziksel durumuna bakmalıdır. Büyük olasılıkla yönetim stoklar için hayali kayıtlar yaparak hile suçunu işlemiştir. Yine ABD’de bulunan Laribee adındaki şirket, finansal tablolarında kapasitesinin 3 katı tutarında stoklarını yüksek göstermiştir. Şirket yönetimi stok kartlarını denetçilere dağıtmış, kartlardaki değerleri de doğrulamıştır. Gece yöneticilerden biri kutulara sahte stok kartları ekleyerek, yeni stok listeleri hazırlamış ve bu yolla denetçilerin bu durumu fark etmesini engellemeye çalışmıştır. Ancak yapılan hile, denetçilerin stoklar üzerinde miktar testi yapması ile ortaya çıkmıştır¹⁴².

2.3 Yanlış, Yetersiz veya Atlanılan Bildirimler

İşletmeler gelir ve varlıkları yüksek, giderleri de düşük bildirerek işletmenin durumunu olduğundan daha iyi gösterebilmektedirler. Ancak şirket hakkında, finansal tablo kullanıcılarına açıklanması gereken bazı önemli olayların bildirilmemesi, hatta bilinçli olarak gizlenmeye çalışılması da yaratıcı muhasebe uygulamaları arasında yer almaktadır. Bazı yükümlülüklerin sadece dipnot açıklamaları gerektirmesine ve rapor edilen kazançlara hiçbir etkisi olmamasına rağmen, bazen kaydedilmeyen yükümlülükler bilançodakilerden çok daha önemli olabilmektedirler.

¹⁴¹ Albrecht ve Albrecht, s.379.

¹⁴² A.g.k., s.379.

Bu konuya ilişkin olarak Enron ve Adelphia davaları eksik borç bildirimi örnek olarak verilebilir. Enron’ da, özel amaçlı şirketler milyarlarca dolar borcu saklayarak yanıltıcı finansal tablo hazırlamışlardır. Borçlar eksik bildirildiği için şirketin finansal gücü, yatırımcılara yanlış görünüm verecek şekilde fazla bildirilmiştir. Örneğin, Adelphia yöneticileri 2 milyar dolardan fazla banka borcunu gizleyerek yanlış bilgi sunmuşlardır¹⁴³.

İşletmelerin yükümlülükleri ile ilgili önemli bir konu da şarta bağlı olaylardır. İşletmeyi ilgilendiren önemli davalar ve bunun sonucunda gerçekleştirilecek ödemeler için işletme bu konulara ilişkin bilgileri, bilançonun dipnotlarında açık olarak belirtmelidir. Bu durum bilanço ilkelerinde, “tutarları kesinlikle saptanamayanları veya durumları tartışmalı olanları da içermek üzere, işletmenin bilinen ve tutarları uygun olarak tahmin edilebilen bütün yabancı kaynakları kayıt ve tespit edilmeli ve bilançoda gösterilmelidir. İşletmenin bilinen ancak tutarları uygun olarak tahmin edilemeyen durumları da bilançonun dipnotlarında açık olarak belirtilmelidir” şeklinde açıklanmıştır¹⁴⁴.

Şirketlerin gelecekteki taahhütleri ve şarta bağlı olaylarının işletmenin finansal tablolarını inceleyenler tarafından bilinmelidir. GKGMİ “gelecekteki” yükümlülüklerde yönetime daha fazla esneklik verecek şekilde oluşmamıştır. Eğer bu yükümlülükler büyükse ve şirket böyle anlaşmalardaki kötü şartlardan olumsuz şekilde etkilenecekse, bu durumun dipnotlarında açıklaması şarttır. Tepe yönetimi şirket hakkında tüm detayları vermiyorsa, yatırımcılar ve finansal analistler işletme hakkında tam bilgiyi alabilmek için özellikle satır aralarını okumalıdır¹⁴⁵.

Columbia Gas vakası bu konuya örnek olarak verilebilir. Columbia 1991’in ilk ara dönemi için finansal tablolarını ilan ettiğinde yakıt sorunu olduğu hakkında herhangi bir bilgi vermemiş ve bunun farkında olmayan analistler müşterilere şirketin hisse senetlerini almalarını önermeye devam etmişlerdir. Birkaç hafta sonra Columbia 1 milyar dolarlık yakıt sorunu olduğunu açıklamış ve iflas edebileceğini duyurmuştur. Piyasa bu haberlere çabuk tepki vermiş ve şirketin hisse fiyatı yaklaşık %40 oranında düşmüştür.

¹⁴³ Jorge E. Guerra, s.10-11.

¹⁴⁴ Nalan Akdoğan ve Orhan Sevilengül, **Türkiye Muhasebe Standartları İle Uyumlu Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması**, Onbirinci Baskı, Gazi kitabevi, Ankara 2003, s.13.

¹⁴⁵ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.141.

Kaydedilmemiş hisse opsiyonu yükümlölüklerinin bilançolarda eksik bildirimi ya da hiç bildirim yapılmaması da eksik, yetersiz bildirim şeklindeki yaratıcı muhasebe tekniklerinden biridir. Çalışanlara verilen hisse opsiyonları şirketlerin bilançolarında yer almayan yükümlölüklerden en büyük ve maliyetli olanlarıdır. Hisse opsiyonlarının kar ve nakit akışındaki büyük etkisi yatırımcılardan gizlenir. Ancak bu bilginin çoğu dipnotlarda bulunur. Hisse opsiyonları 1990'larda daha çok çalışanların ilgisini çekmek ve yetenekli personeli elde tutmak için kullanılmıştır. Danışman William Mercer'in yaptığı bir araştırmaya göre 350 şirketten %93'ünün yöneticilerine hisse teşvikleri verildiği görölmüştür. Kaydedilmeyen bu maliyetlerin boyutları yatırımcılara yeni yeni açıklanmıştır. Eğer hisse opsiyonları tamamen giderleştirilseydi Standart & Poor'un 500 şirket listesindeki şirketlerin ortalama büyüme oranı 2000 ortalarında %11'den %9'a düşmesine neden olabilecekti¹⁴⁶.

Esasen bu tür gizli giderler ve şişirilen karlar teknoloji şirketlerinde daha fazla görölmektedir. Eğer tüm bilgiler açıkça belirtilmiş olsaydı ABD'deki firmalardan biri olan Cisco'da hisse opsiyonlarının giderleştirilmesi 2001'de rapor edilen gelirleri 1,1 milyar dolar veya %42 daha az olacaktı ve Cisco'nun 3 yıl toplam kazanç büyüme oranı %41'den %33'e düşerdi.

Bir başka örnek ise Microsoft'da' de yaşanmıştır. The Economist'e göre 1991-2000 arasında Microsoft 1,6 milyar dolar hisse opsiyonu dağıtıp sonra 677 milyon hisseyi geri almıştır. Geri alma maliyeti 16,2 milyar dolar olmuştur. Microsoft vergi için hisse opsiyonlarının dev bir gider olarak göstermiş ve 12 milyar dolar vergi indirimi elde etmiştir. Ancak şirket hissedarlarına sunduğu bildirimlerde bundan hiç bahsetmemiştir. Böylece Microsoft iki kez kazanmıştır. Eğer Microsoft hisse opsiyonlarını giderleştirmiş olsaydı 1998'de rapor ettiği 4,5 milyar dolarlık kar yerine 17,8 milyar dolarlık bir zarar etmiş olacaktı.

Yanlış, yetersiz veya atlanılan bildirimler arasında yer alan bir diğer önemli konu da ilişkili taraf işlemleridir. Bu tür uygulamalar önemli tutardaki ilgili şirket işlemlerini, olağandışı görünen işlemleri veya amacı belli olmayan işlemleri içermektedir¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.142-143.

¹⁴⁷ Rezaee, s.87.

İlişkili taraf işlemleri Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ Seri: X, No: 22'de ele alınmış, bu işlemlerin işletme yönetimi tarafından gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla ortaya çıkarılmasının iyi gizlenebilecek olması nedeniyle ortaya çıkartılmasının çok daha güç olduğu ifade edilmiştir. Aynı Tebliğde, işletme yönetimi, ilişkili tarafların belirlenmesi ve bu taraflarla gerçekleştirilen işlemlerin açıklanmasından sorumlu tutulmuş ve bu sorumluluğun, işletme yönetiminin ilişkili taraflarla gerçekleştirilen işlemlerin işletmenin bilgi sisteminde uygun bir şekilde belirlenerek finansal tablolara doğru yansıtılmasını temin edecek iç kontrol sistemlerinin kurulmasını gerektirdiği de ayrıca belirtilmiştir. Bağımsız denetçinin de, finansal tablolar üzerinde önemli etkisi olabilecek işlemleri, olayları ve uygulamaları belirleyebilmesi için işletmenin faaliyetleri ve ilişkili olduğu çevre hakkında yeterli bilgiye sahip olması ve söz konusu işlemlere özel bir dikkat göstermesi gerektiği ifade edilmiştir. Yine aynı Tebliğ'de bağımsız denetçinin daha önce belirlenmemiş bir ilişkili tarafın varlığını gösterebilecek ve mevcut şartlar altında olağandışı gözükken işlemlere karşı dikkatli olması gerektiği belirtilmiştir. Olağandışı işlemlere aşağıdaki hususlar örnek verilebilir:

- Olağandışı fiyatlar, faiz oranları, garantiler ya da geri ödeme şartları gibi normal olmayan şartları ihtiva eden işlemler,
- Gerçekleşmesi için görünürde mantıklı bir ticari sebep olmayan işlemler,
- Özün şekilden farklı olduğu işlemler,
- Olağandışı biçimde gerçekleştirilmiş işlemler,
- Belirli müşteri ve tedarikçilerle gerçekleştirilen diğerlerine oranla daha yüksek hacimli veya daha önemli işlemler ve
- Yönetim hizmetlerinin bedelsiz sağlanması gibi kaydedilmemiş işlemler.

Ayrıca ilişkili taraf işlemlerinin, işletmenin finansal tablolarında gerekli açıklamaları içermesini sağlamak amacıyla, Türkiye Muhasebe Standardı TMS 24'de İlişkili Taraf Açıklamaları adı altında ele alınmıştır. Standarda göre bir tarafın bir işletme ile ilişkili sayılması için¹⁴⁸;

- a. Söz konusu tarafın, doğrudan ya da dolaylı olarak bir veya birden fazla aracı yoluyla:
 - i. İşletmeyi kontrol etmesi, işletme tarafından kontrol edilmesi ya da işletme ile ortak kontrol altında bulunması (ana ortaklıklar, bağlı ortaklıklar ve aynı iş dalındaki bağlı ortaklıklar dahil olmak üzere),
 - ii. İşletme üzerinde önemli etkisinin olmasını sağlayacak payının olması,
 - iii. İşletme üzerinde ortak kontrole sahip olması.
- b. Tarafın, işletmenin bir iştiraki olması,
- b. Tarafın, işletmenin ortak girişimci olduğu bir iş ortaklığı olması,
- c. Tarafın, işletmenin veya ana ortaklığının tepe yönetiminden biri olması,
- d. Tarafın, (a) ya da (d) de bahsedilen her hangi bir bireyin yakın bir aile üyesi olması,
- e. Tarafın; kontrol edilen, ortak kontrol edilen ya da önemli etki altında veya (d) ya da (e)' de bahsedilen her hangi bir bireyin doğrudan ya da dolaylı olarak önemli oy hakkına sahip olduğu bir işletme olması,
- f. Tarafın, işletmenin ya da işletme ile ilişkili taraf olan bir işletmenin çalışanlarına işten ayrılma sonrasında sağlanan fayda planları olması

gerektiği ifade edilmiştir.

Ülkemizde de sıkça rastlanan ilişkili taraf işlemleri hem işletmeye hem de işletmeyle ilgili diğer kişi ve kurumlara çok büyük zararlar vermektedir. Ancak bir yöneticinin bir başka işletmeyle olan finansal çıkar ilişkisi denetçiler tarafından

¹⁴⁸ Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, s.636-637.

bilinmiyorsa ve bu konuda herhangi bir açıklama yapılmamışsa ilişkili taraf işlemlerini ortaya çıkartmak genellikle zor olmaktadır.

2.4 Kazanç Yönetimi

Son zamanlarda yaşanan pek çok finansal tablo hileleri (örn. Waste Management, Lucent, Sunbeam, Raytheon, Enron) çok değişik kazanç yönetimleri ile ilgilidir ki bunların arasında; yasal olmayan gelir tanınması, uygun olmayan gider ertelemesi, gerçek olmayan satışlar, erken tanınan satışlar, karşılıkların gerektiğinden az ayrılması veya makul olmayacak şekilde kullanılması yer alır. Tüm bu uygulamalar rapor edilen kazançların kalitesi hakkında soru işaretlerine neden olmuş ve SEC ve diğer standart koyucuların dikkatlerini çekmiştir. Kazanç hedeflerine ulaşma ve analistlerin kazanç tahminlerini yakalama baskısı üst yönetimdekilere iş güvenliği açısından büyük baskı yaratmaktadır. Bu baskı finansal teşviklerle de birleşince yöneticileri agresif muhasebe uygulamaları ve doğru olmayan muhasebe yorumları yapmaya yöneltmiştir¹⁴⁹.

Birçok faktör yatırımcıların ilgilendikleri işletmeyle ilgili kazanç kalitesini algılamalarını etkileyebilir. Bu sebeple yönettikleri işletmeyi olduğundan iyi göstermek isteyen yöneticiler muhasebe politikası seçimlerini belirlerken bu durumu göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu faktörlerden biri işletmeyle ilgilenenlerin o işletme hakkındaki izlenimleridir. Bu sebeple yöneticiler işletmeyle ilgili olarak bilinçli bir biçimde işletmenin imajıyla oynamaktadırlar. Bir kişinin başarısında donanımı kadar kişisel olarak algılanması da son derece etkilidir. Benzer olarak şirketin gelecekteki piyasa başarısında algılanan kazanç kalitesi şirketin gerçek kazanç kalitesi kadar önemlidir. Yöneticiler bunun farkında oldukları için sürekli olarak işletmenin finansal durumunun iyi olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar. Bu sebeple aynı finansal durumda olan iki şirket kazanç yönetimi uygulamaları sebebiyle farklı kaliteye sahipmiş gibi algılanabilir¹⁵⁰.

Bir şirket hakkında finansal tablo kullanıcılarının elbette ki izlenimleri son derece önemlidir. Bu sebeple yöneticiler, yönettikleri şirketin piyasada iyi bilinmesi için şirketin kazançlarıyla oynayabilmektedirler. İşletmenin kazançlarıyla istenildiği şekilde

¹⁴⁹ Rezaee, s.90-91.

¹⁵⁰ Frances L. Ayres, **Perceptions of Earnings Quality: What Manager Need to Now**, Strategic Finance, Management Accounting, March 1994; 75, 9; s.27-28, Proquest Veritabanı, (20.04.2004).

oynanması esasen tipik bir yaratıcı muhasebe uygulaması olup bu uygulama daha ayırıcı bir başlık olarak kazanç yönetimi kavramıyla ifade edilmektedir.

2.4.1 Kazanç Yönetimi ve Gelirin Düzgünleştirilmesi Kavramları

Kazanç yönetimi kavramı, yaratıcı muhasebe uygulamalarının bir bölümünü oluşturmaktadır. Finansal sayılarla ilgili oyunlardan biri olan kazanç yönetimi, son zamanlarda işletmelerin sıkça başvurduğu uygulamalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Kazanç yönetimini" tam olarak tanımlama gerekliliği ortaya çıkmaktadır çünkü bazı kazanç yönetimi tekniklerinin hileli olmadığı söylenebilmektedir. Hatta birçok muhasebeci, analist ve yatırımcı yöneticilerin kazançları yönetmesi gerektiğine inanmaktadırlar¹⁵¹. Kazanç yönetimi akademisyenler, araştırmacılar, uygulamacılar ve yetkili kurumlar tarafından farklı şekillerde algılanmaktadır.

Uygulamacılar kazanç yönetimini, yöneticilerin kazançları yönetmek için sahip oldukları teşvikler ve sonuçları açısından ele almaktadırlar. Tepe yönetimi bunu muhasebe politikası seçimiyle yapmaktadır. Yöneticiler normal faaliyetlerini gerçekleştirirken kazançları yönetebilirler. Aslında kazançların yönetilmesi yasaldir ve GKGMİ ile uyumludur. Ancak kazanç beklentilerini yakalamak için yapılan bu uygulama zararlı sonuçlar doğurabilmektedir¹⁵².

Kazanç yönetimi, yöneticilerin şirketin performansı hakkında herhangi bir hak sahibini yanıltmak veya rapor edilen sonuçlara dayanarak elde edilecek anlaşmaları etkilemek için finansal raporları değiştirmek amacıyla kullandıkları bazı işlemlerdir.

İşletme yöneticileri karar alma yetkilerini kullanarak, işletmenin ekonomik performansı hakkında gerek işletme sahiplerini ve gerekse üçüncü kişileri yanıltmak amacıyla veya şirket raporlarına dayanan sözleşmeleri etkilemek amacıyla kazanç yönetimine başvurumaktadırlar. Kazanç yönetimi, daha çok işletmenin hisse senedi

¹⁵¹ Magrath ve Weld, s.51.

¹⁵² Mulford ve Comiskey, s.59.

fiyatlarının artması beklentisi, borç sözleşmelerindeki şartlara uyulduğunu gösterebilmek gibi nedenlerden dolayı gerçekleşmektedir¹⁵³.

Kazanç yönetimi, hem gelir düzgünleştirme davranışını hem de rapor edilen geliri değiştirme çabalarını kapsar. Özel kazanç sağlamak amacıyla dış raporlama sürecini bilerek değiştirme kazanç yönetimin uygulandığının göstergesidir. Örneğin, yönetim gelir durumuna bakarak bir reklam kampanyasını yapmamayı seçerse, bu karar gelir yönetiminden çok, makul karar verme olarak kabul edilir. Bunun tersi olarak, eğer bir şirketin reklam kampanyası için yeterli fonu varsa ve bunun giderlere etkisi olacağı düşünülüyorsa, ancak bunun önemli bir kazanç değişikliği yapmayacağına inanıldığı için reklam kampanyası yapılmamaya karar verirse bu karar, kazanç yönetimine bir örnek oluşturur¹⁵⁴.

Kazanç beklentilerini tatmin etmek doğru ifadenin önüne geçilebilir. Kazanç kalitesinde ve böylece de finansal tablo kalitesinde bir erozyon oluşmaktadır. Yönetimin bu tür uygulamaları dürüstlüğü kaybolmasına neden olmaktadır¹⁵⁵.

Burada önemli olan nokta yöneticilerin muhasebe politikalarını belirlerken hileli sayılabilecek seçimlerinin agresif fakat kabul edilebilir uygulamalar olup olmadığıdır. Bir başka ifadeyle açıkça aldatmak için kasıt olduğunu gösteren hileli muhasebe uygulamalarıyla GKGMİ'nin sınırları içinde olan ve yönetimin niyetine bağlı olarak kazanç yönetimi oluşturabilecek kararlar ve tahminler arasında açık bir kavramsal ayrım olduğudur. Ancak, kastın kesin bir kanıtı olmadan, kazanç yönetimini yasal muhasebe uygulamalarından ayırt etmek çoğu durumda zor olmaktadır¹⁵⁶.

Kazanç yönetimi, hedeflenen sonuçları elde etmek amacıyla gerçekleşmektedir. Buradaki temel hedef şunlar olabilir¹⁵⁷ ;

- (i) Zararları önlemek,
- (ii) Kazançlardaki azalmayı önlemek,
- (iii) Analist tahminlerini karşılamak,

¹⁵³ Paul M. Healy, James M. Wahlen, **A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standard Setting**, 1999 American Accounting Association, Accounting Horizons, Vol.13 No.4, December 1999, s.368, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 20.04.2004).

¹⁵⁴ Ayres, s.28.

¹⁵⁵ A.g.k., s.92.

¹⁵⁶ Dechow ve Skinner, s.239.

¹⁵⁷ Mulford ve Comiskey, s.72.

(iv) Analist tahminlerini geçmek.

Kazanç yönetimi tekniklerinden biri olan **gelirin düzgünleştirilmesi** de önemli bir konudur. Gelirin düzgünleştirilmesi demek, bir işletme için normal olarak kabul edilen gelirdeki dalgalanmaların bilinçli olarak azaltılması şeklinde tanımlanabilir¹⁵⁸.

Gelirin düzgünleştirilmesi de düzgün veya artan bir kazanç rapor etme çabalarıdır. Yöneticilerin bunu denemelerinin nedenleri şunlar olabilir. Yöneticiler¹⁵⁹;

- Düzgün kazancın daha fazla değerli olduğunu,
- Düzgün kazançların olası borç ve temettü anlaşmalarının ihlalleri riskini azalttığını,
- Yönetim ikramiyelerini artırdığını

düşünmektedirler.

Genel olarak, düzgünleştirilen ya da yönetilen kazançların yatırımcılar, kredi verenler ve diğer kullanıcılar için daha az bilgilendirici ve dolayısıyla da düşük kalitede olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar bazı kazanç yönetimleri finansal tablo okuyucularına açıkça görünmese de, bazılarının ise tespit edilme olasılığı bulunmaktadır¹⁶⁰.

2.4.2 Hileyle Kazanç Yönetimi Arasındaki Ayrım

Kazanç yönetimi hileli ve hilesiz olarak iki bölümde incelenebilir. Hilesiz kazanç yönetimi GKGMİ sınırları içinde rapor edilen gelir üzerinde olumlu etkiyi zamanında yapar. GKGMİ'ni esnekliğiyle yönetime şirketine en uyan yöntemi seçme olanağını verir. Yıllar arasındaki tutarlı muhasebe yöntemi seçimi de kazanç yönetimini kolaylaştırır. Ancak bir endüstrideki bütün şirketler aynı muhasebe yöntemini kullanmak zorunda değildir. Dolayısıyla şirketler kazançlarını seçtikleri muhasebe yöntemiyle yönetebilirler¹⁶¹.

¹⁵⁸ Carl R. Biedman, **Income Smoothing: The Role of Management The Accounting Review**, Vol. XLVIII, October 1973, No.4, s.653, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 20.04.2004).

¹⁵⁹ Ayres, s.28.

¹⁶⁰ A.g.k., s.28.

¹⁶¹ Rezaee, s.97.

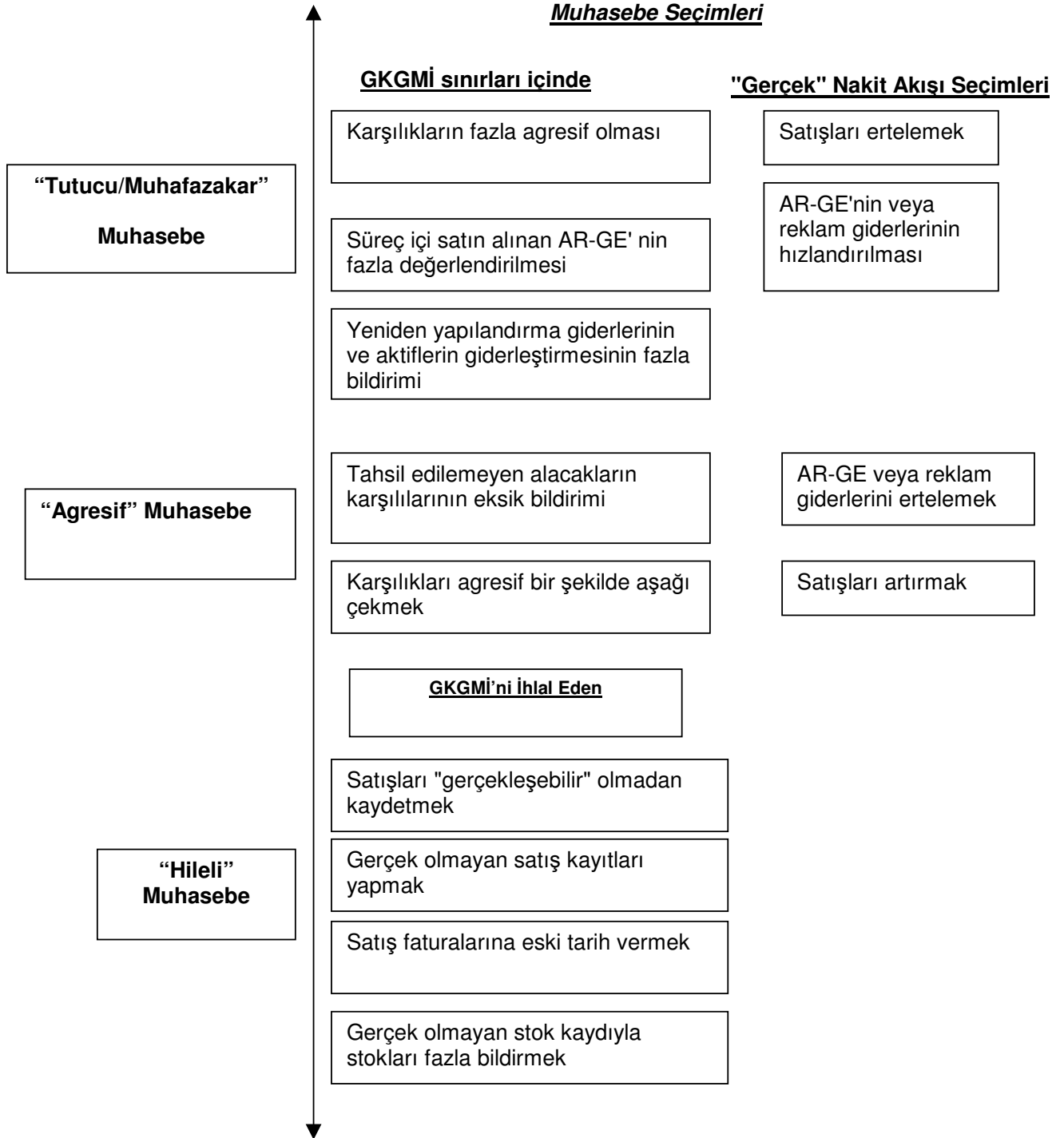
Buna karşılık hileli kazanç yönetimi GKGMİ'nin çerçevesi dışına taşar ve bu yüzden yasal olmayan bir yoldur. Buna örnek olarak kazançların bilerek yasal olmayan yollarla değiştirilmesi ve yanlış kaydedilmesi verilebilir. Eğer denetçiler hileli finansal tabloların farkına varmazlarsa bilgiler kullanıcıları da yanıltmış olur. Yayınlanan muhasebe bilgileri potansiyel yatırımcıların şirketin değeri hakkındaki fikirlerini etkilemektedir. Bu yüzden gelir artırıcı kazanç yönetimi şirketin durumunu daha iyi göstermek için kullanılabilir. Böylelikle, yönetim ve hisse sahipleri kazanç yönetimiyle daha yüksek hisse fiyatları elde edebileceklerdir. Özellikle, finansal durumu zayıf olan şirket yöneticileri, yönettikleri şirketi olduğundan iyi gösterebilmek için daha fazla çaba sarf etmektedirler. Yasal olmayan kazanç yönetimiyle şirketler düşük maliyetle borçlanabilmektedirler. Yasal olmayan kazanç yönetimini uygulayan işletmelerde görülen ortak noktalar şu şekilde sırlanabilir¹⁶²;

- (i) Yönetim kurulu yönetimin baskısı altındadır,
- (ii) İşletmenin genel müdürleri yönetim kurulu başkanıdır,
- (iii) İşletmenin genel müdürleri şirketin kurucusudur,
- (iv) İşletmelerin denetim komiteleri yoktur,
- (v) Şirket dışından kişilerin hisseleri büyük değildir.

Hile ile kazanç yönetimi arasındaki ayırım aşağıda verilen şekilde gösterilmiştir.

¹⁶² Rezaee, s.98.

Şekil 8: Hileyle Kazanç Yönetimi Arasındaki Ayırım

Kaynak: Patricia M. Dechow, Douglas ve J. Skinner, **Earnings Management: Reconciling the Views of Accounting Academics, Practitioners, and Regulators**, June 2000, Vol.14, No.2, s.238, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 12.02.2004).

Şekil 8'den de anlaşılacağı üzere esasen istikrarlı bir finansal raporlama amacına yönelik olarak uygulanan kazanç yönetimi bu amaç doğrultusunda da yaratıcı muhasebe tekniklerini kullanabilmektedir. Kazanç yönetiminde de kurallara uygun veya kural dışı olarak gerçek finansal durum olduğundan farklı raporlanmaktadır.

2.4.3 Kazanç Yönetimine Neden Olan Koşullar

Kazanç yönetimine neden olan şartlar tüm yaratıcı muhasebe uygulamalarında olduğu gibi; zayıf iç kontrol yapısı, deneyimsiz yönetim, karmaşık işlemler, zayıf bir yönetim kurulu olarak sıralanmaktadır¹⁶³.

İşletmenin iç kontrol yapısının güçlü olması; varlıkların korunmasını, hatalı ve hileli işlerin önlenmesini, muhasebe kayıtlarının eksiksiz ve geçerli olmasını finansal bilgilerin zamanında hazırlanmasını sağlamakta¹⁶⁴ ve yönetimin gerçek verileri olduğundan farklı göstermesinde azaltıcı rol üstlenmektedir.

Ayrıca, iç kontrol yapısı zayıf olan bir işletmede etik kurallara uymayan çalışanların ceza almayacağından emin olması, kazanç yönetiminin yapılmasına neden olacaktır¹⁶⁵. Daha önce de belirttiğimiz üzere teşvik ve fırsatın algılanması, işletmelerde muhasebe hilelerinin varolmasındaki en büyük etkidir¹⁶⁶. Bunun dışında ulaşılması gereken hedefler vardır ki, bu hedeflere hangi yollardan ulaştığının bir önemi olmamaktadır. Çünkü, bazı işletmeler için sonuca gidebilmiş olmak her şeyden önemlidir.

Eğer uygun şekilde tasarlanıp uygulanırlarsa iç kontroller hileye bağlı önemli yanlış bildirim riskini azaltabilirler. Böylece, hile riskini tespit ederken denetçi, müşterinin düzgün bir iç kontrol yapısı olup olmadığını kontrol etmelidir çünkü düzgün iç kontroller hileyi başlamadan önce bile önleyebilirler¹⁶⁷.

¹⁶³ Mulford ve Comiskey, s.60.

¹⁶⁴ Özgür Çatıkkaş, **Bankalarda İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonunun Etkililiği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, 2005, s.6.

¹⁶⁵ Schilit, Financial Shenanigans, 1. Edition, s.7.

¹⁶⁶ SAS 82, s.3.

¹⁶⁷ Chad Maddox, **SAS 99 Consideration of Fraud In a Financial Statement Audit**, Construction Accounting & Taxation Boston Jan/Feb 2004, Vol.14, Iss.1, s.21, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 22.04.2006).

Yöneticilerin muhasebe kurallarını çok iyi bilmesi önemli bir konudur. Ancak gerek çalıştığı sektörde ve gerekse muhasebe uygulamalarında yeterli deneyime sahip olmayan yöneticiler, belirlenen hedeflere ulaşmak için kasıtlı olarak işletme hakkında yanlış bilgiler sunabileceklerdir. Bu da işletmelerin kazanç yönetimi uygulamalarına neden olan bir başka sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca yönetimin felsefesi, tarzı, hırslı eğilimlerini anlamak kazanç yönetimi eğilimlerini ortaya çıkarmaya yardımcı olabilir. Hedefleri geçmek için güçlü istekleri bulunan yöneticilerin bulunduğu şirketlerde kazanç yönetimi daha fazla uygulanmaktadır¹⁶⁸.

İşletmeler gelirlerini ve giderlerini raporlama konusunda oldukça karmaşık işlemler kullanıyorsa ve bunun altında yatan niyet yanlış bilgilendirme ise bu durum kazanç yönetimine neden olabilmektedir.

Ayrıca önemli giderlerin eksik bildirimi hedeflenen kazanç tahminine ulaşmada izlenen diğer bir yol olup piyasa, kazanç hedefinin bu açıklanmayan faaliyetle elde edildiğinden haberdar değildir¹⁶⁹. Kazanç yönetiminin uygulandığı koşullar ve kazanç yönetimini bu koşullarda teşvik eden unsurlar aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

¹⁶⁸ Dechow ve Skinner, s.248.

¹⁶⁹ Mulford ve Comiskey, s.61.

Tablo 7: Kazanç Yönetiminde Koşullar ve Teşvik Edici Unsurlar

<u>Koşullar</u>	<u>Teşvik/Bahane</u>
Kazançlar piyasadaki kazanç tahminlerinden az	Hisse senedinin piyasa fiyatındaki potansiyel büyük düşüşü önlemek
İşletme, hisse senetlerini ilk kez halka arza hazırlanıyor	Hisse senedinin satılacağı fiyatı en üste çıkarmak için mümkün olan en iyi kazanç görünümünü vermek
Kazançlar teşvik ödemesi alma seviyesinin hemen üstünde veya ek herhangi bir ödeme alınamayacak azami sınırın üstünde	Kazançların asgari ve azami sınırlar arasında kalmasını sağlayarak azami teşvik ödemesini elde etmek
İşletme kredi veya borç anlaşmasında kazançla ilgili finansal sözleşmeyi ihlal etme durumuna yakın	Örneğin faiz oranı artırımı gibi anlaşma ihlalinin ters etkilerini önlemek için teminat veya acil geri ödeme talebinde bulunulması
Yönetimin erişilebilir olacağına inandığı seviyenin biraz altında veya üstünde uzun vade kazanç trendi	Piyasanın tepkisini önlemek için kazançları aynı seviyede gerçekleştiriyormuş gibi gösterilmesi
İşletmenin üst yönetiminde değişiklik olması	Yeni yönetimin gelişile büyük iptaller almak, böylece gelecekteki ödemelerin sonuçlarından kurtulmak ve suçun giden yönetime atfedilmesine izin vermek

Kaynak: Charles W. Mulford ve Eugene Comiskey, **The Financial Numbers Game Detection Creative Accounting Practices**, 2002 John Wiley&Sons Inc., s.62.

2.4.4 Kazanç Yönetimini Uygulama Teknikleri

Kazanç yönetimi tekniklerinin oluşmasının nedeni, muhasebe standartlarındaki esnekliktir. Bazı muhasebe kuralları vardır ki, kişiden kişiye işletmeden işletmeye farklılık göstermektedir. Tek bir doğrunun olmaması ve kurallardaki esneklikler sebebiyle işletmeler de istedikleri hedeflere ulaşmak amacıyla kazanç yönetimi tekniklerine başvurumaktadırlar.

Kazanç yönetimi için kullanılabilecek olası kazanç yönetimi teknikleri veya muhasebe faaliyetlerinin örnekleri aşağıda tablo halinde verilmiştir. Bu noktada bu

tekniklerin veya faaliyetlerin kullanılmasının GKGMİ esnekliği sınırları dışında kalıp kalmamasına göre sıralanmıştır.

Tablo 8: Kazanç Yönetimi Teknikleri veya Faaliyetleri

1.	Amortisman yöntemlerini değiştirmek (örn. Eşit oran yerine hızlandırılmış amortisman kullanmak)
2.	Amortisman için kullanım ömürlerini değiştirmek
3.	Amortisman için hurda değer tahminlerini değiştirmek
4.	Tahsil edilemeyen alacakların karşılıklarını değiştirmek
5.	Garanti giderleri için karşılıkları değiştirmek
6.	Ertelenmiş vergilerin karşılıklarını belirlemek
7.	Değerini yitirmiş aktiflere ve gerekli zarar tahakkuklarının varlığına karar vermek
8.	Koşullu borçların gerçekleşmesi olasılığını tahmin etmek
9.	Stoklardaki değer düşüklüğüne ihtiyaç olup olmadığını ve miktarını kararlaştırmak
10.	Tazminat tahakkukları varsayımlarını belirlemek veya değiştirmek
11.	Satın alma işleminin araştırma ve geliştirmeye atılacak kısmını belirlemek
12.	Duran varlıkların amortisman sürelerini belirlemek veya değiştirmek
13.	Yazılım geliştirme gibi maliyetlerin ne kadarının aktifleştirileceğine karar vermek
14.	Bir yatırımın piyasa değerindeki azalmanın geçici olup olmadığına karar vermek

Kaynak: Charles W. Mulford ve Eugene Comiskey, **The Financial Numbers Game Detection Creative Accounting Practices**, 2002 John Wiley&Sons Inc.,s.60.

Yukarıdaki tabloda listelenen bazı kalemler çoğunlukla isteğe bağlı muhasebe politikalarıyla ilgilidir. Bu özellikle amortisman yöntemleri stok değerleme yöntemleri seçimsel yöntemlerdir. Ancak bu alandaki faaliyetler üretkenlik durumlarına, dayanıklılığa, kullanılan varlığın piyasa şartlarına ait beklentilerin değişmesine

dayanılarak gerçekleştirilmiş olabilir. Bu alanda gözlemlenen herhangi bir hareketin bilinçli kazanç yönetimi olduğunu belirlemek oldukça zordur¹⁷⁰.

Kazanç yönetimi kasıtlı davranışlar sonucunda gerçekleştiği için, bu uygulamaların hangi hesaplarda gerçekleştirildiği ve bunun nasıl yapıldığı belirlenmelidir. Sadece rapor edilmiş muhasebe rakamlarına bakarak bu uygulamaları belirlemek zordur. Ancak kural koyucular ve uygulamacılar aşağıdaki nedenlerden dolayı problemin boyutlarına giderek daha fazla önem vermektedirler¹⁷¹;

- "Hiç kazanç yönetimi olmaması" açıkça en iyi çözüm olarak gösterilmemektedir. Biraz kazanç yönetimi beklenmektedir ve sermaye piyasalarında yer almalıdır. Bu gereklidir çünkü tahakkuk muhasebesinin uygulanması için karar ve tahminler sunulmuştur. Bütün esnekliğin iptal edilmesi de ekonomik performansın belirlenmesinde işletmeleri zora sokacaktır.
- İşletmeler yeni ve değişik muhasebe yollarına başvurdukça, yeni ve değişik muhasebe uygulamaları denenecektir. (Bu yüzden GKGMİ'ne sürekli ihtiyaç vardır.) Kazanç yönetimi, sadece yeni biçimlere bürünmektedir.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda kazanç yönetiminin hep çok kötü bir uygulama olduğu söylenmiş olsa da, ayarlanmış kazanç rakamının beklenen gelecek kazançları belirtmesi mümkündür. Ayrıca ayarlanmış kazançlar işletme açısından ayarlanmamış olandan daha gerçekçi bir finansal risk olasılığını verebilir. Kazanç yönetimine ilişkin uygulamaların bu türünün iyi bir şey olduğu önerisi de yapılabilir¹⁷². Ancak iş özünde bir yaratıcı muhasebe tekniğidir.

2.4.5 Bir Kazanç Yönetimi Tekniği Olarak Gelirin Düzgünleştirilmesi

Cari yıl işletmenin kazancı yüksekken, şirketler bütün kazançlarını rapor etmemeye ve kötü günler için yüksek kazancın bir kısmını saklamaya eğilimli olabilirler. Bu amaçla iyi bir dönemden daha sonraki kötü dönemlere karı aktarmak, geliri düzgünleştirmek için kullanılan bir tekniktir. Bu yöntemle işletmeler daha istikrarlı bir

¹⁷⁰ Mulford ve Comiskey, s.64.

¹⁷¹ A.g.k., s.247-248.

¹⁷² A.g.k., s.82.

görünümüne sahip olabilmektedirler. Bu tekniğin uygulanmasına ilişkin olarak, ABD’de Florida eyaletinde faaliyet gösteren W.R. Grace ve yine ABD’deki bir başka şirket olan H.J Heinz şirketlerini kurumsal birer örnek olarak verebiliriz¹⁷³.

ABD’de 1990’ların başında Grace şirketi sağlık sigorta ödemeleri ile hedeflenin üzerinde bir gelir artışı yaşamıştır. Üst yönetim bu geliri yedeklere alarak beklenmeyen kısmını ertelemiştir. 1992’nin sonunda hedeflenenin üzerindeki gelirler için ayrılan yedekler 50 milyon dolara ulaşmıştır. 1991-1995 döneminde yaratılan bu yedekler sonradan çözülerek Şirket’in %23’ten %27’ye bir kazanç artışı yaratmış gibi görünmesine neden olmuştur. Aslında Şirket’teki gerçek büyüme eksi %8’den %61’e kadar değişme gösterirken Aralık 1998’de SEC, W.R.Grace’i bu konuda uyarmış 1991 ve 1992 kazançlarının 20 milyon dolarını yedeklere attığı ve şişen yedekleri daha sonraki kötü kazançlı yıllarda kara alması sebebiyle dava etmiştir.

H.J Heinz Şirketi de 1970’lerde hissedarlarını yanıltmak amacıyla benzer bir davranış sergilemiştir. Şirket gelirini düzgünleştirmek için SEC’in hileli olarak nitelendirdiği ve gelirini sonraki döneme kaydırmak üzere ertelediği birçok faaliyette bulunmuştur. Heinz şirketi bağlı şirketleri olan Starkist Foods ve Heinz USA’da çalışanlara yükleme belgelerine ileri tarihler verdirerek, yüklemelerin ilgili finansal yıl içindeki sürecin içine alınmamasını sağlamıştır. Bunun sonucunda bir finansal yılın sonunda satılan ürünler sonraki finansal yılın satışı gibi kaydedilmiştir. Bu uygulamada yöneticiler belirledikleri hedefe ulaştıkları için, o sene daha fazla kar raporlamanın bir anlamı olmayacağını düşünerek gelirin bir kısmını kötü yıllarda kullanabilecekleri yedeklere almışlardır.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere geliri düzgünleştirmek genellikle sonradan olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Her ne kadar gelir düzgünleştirme uygulaması, karları fazla bildiren hileler kadar sık görülme de yatırımcılar, borç verenler ve denetçiler bu konuyu araştırmada aynı derecede dikkatli olmalıdırlar. Örneğin, iki yılı iyi geçirmiş olan bir şirkette yöneticiler işlerde yavaşlama beklentisi öngörerek gelirleri yedeklere almış olabilirler. İzleyen yıllarda gelir düzgünleştirmesi

¹⁷³ Schilit, Financial Shenanigans, 2. Edition, s.154-155.

nedeniyle gelirlerdeki azalışlar fark edilmese bile satış hacmi ve nakit girişlerindeki azalışlar bu konuya ilişkin uyarıcı bir etken olabilir¹⁷⁴.

2.5 Yaratıcı Muhasebe ve Kazanç Yönetimi

Uygulamalarının Göstergeleri

İşletme yöneticileri kazanç yönetimi de dahil olmak üzere yaratıcı muhasebe uygulamalarını denetçiler, analistler, yatırımcılar ve çalışanlardan saklama eğilimindedirler. İşletme dışındaki bu kesimler her ne kadar günlük işletme faaliyetlerini izleyemeseler de bu tip hileli uygulamalar aşağıda belirtilen uyarı işaretlerinin incelenmesiyle ortaya çıkarılabilir. Kazanç yönetimi daha istikrarlı bir finansal yapıya isabet ettiği için yaratıcı muhasebe uygulamalarının göstergelerinden ayrı olarak açıklamak uygun olacaktır.

2.5.1 Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarının Göstergeleri

Tekniğini önceki bölümde açıkladığımız yaratıcı muhasebe uygulamalarının göstergelerini şu şekilde sıralayabiliriz¹⁷⁵.

- Raporlanan kazançların kalitesinin ve tutarının sürekli bozulması,
- Nakit akışının yetersizliği,
- Stokların fazla bildirimi,
- Uygun olmayan gelir tanınması,
- Diğer işletme varlıklarının fazla bildirimi,
- Borçların ve diğer yükümlülüklerin eksik bildirimi,
- Uygun olmayan açıklamalar.

Sözkonusu uyarı işaretleri teknik olarak daha önce açıklandığı için burada tekrar edilmeyecektir. Ancak denetçiler ve analistler mesleki özen borcu çerçevesinde denetim ve analiz tekniklerini etkili bir şekilde kullandıkları takdirde bu uygulamaların belirtilerini çok daha kolay ortaya çıkarabilirler.

¹⁷⁴ Schilit, Financial Shenanigans, 1. Edition, s.114-115.

¹⁷⁵ Rezaee, s.84-86.

2.5.2 Kazanç Yönetimi Uygulamalarının Göstergeleri

Kazanç yönetiminden sorumlu olan işletmenin tepe yönetimi bu tür uygulamaları saklama eğilimindedirler. Özellikle tepe yönetimi; denetçilere, analistlere, yatırımcılara ve kendileriyle birlikte çalışanlara bu hileli uygulamaları saklamak için yalan söylemek zorunda kalmaktadırlar. Yaşanan birçok olayda bir işletmenin bir kez kazanç yönetimi uygulamalarına başvurduğunda, tepe yönetiminin bu aldatmacı uygulamaların devam etmesini sağlamak için çok fazla zaman harcadıkları görülmektedir. İşletme dışındakilerin yönetimin günlük faaliyetlerini bire bir izleyememeleri sebebiyle yatırımcılar ve denetçiler kazanç yönetiminin olup olmadığını belirleyebilmek için aşağıdaki uyarı işaretlerine dikkat etmelidirler¹⁷⁶;

- Kazançlarla ilgili olmayan nakit akışları,
- Gelirlerle bağlantılı olmayan alacaklar,
- Tahsil edilemeyecek hesapların karşılıkları alacaklarla bağlantılı değil,
- Bilanço kalemleriyle bağlantılı olmayan karşılıklar,
- Analistlerin beklentilerini tutarlı ve tam olarak karşılayan kazançlar.

Nakit Akışları; Şirketlerin uygun olmayan gelir tanımına başvurduklarının en belirgin uyarı işareti faaliyetlerden nakit akışıyla kazançlar arasında bağlantı olmamasıdır. Eğer gelir uygun şekilde tanınıyorsa, nakit akışları gelir tanımını yakından takip etmelidir; yani iş döngüsü tamamlanacak ve müşteriler yükümlülüklerini zamanında yerine getirdiğinde nakit tekrar yatırım için ortada olacaktır. Gelirlerden belirgin bir şekilde arta kalan nakit akışları, şirketlerin uygun olmayan dönemlerde satışları tanıyarak, kredibilitesi olmayan müşterilere satış yaparak veya gerçek olmayan satış kayıtları yaparak gelirleri artırdıklarının işaretidir

Alacaklar; Yatırımcılar alacakları ve faaliyetlerden doğan nakit akışlarını gelirler ve kazançlarla karşılaştırmalıdır. Gelirlerden daha hızlı artan alacaklar müşterilerin finansal düşüş yaşadıklarının işaretidir. Aynı zamanda şirketin, gerçek olmayan satış kayıtları yaparak veya bir başka şekilde gelirleri ve alacak hesaplarını şişirerek kazanç yönetimine başvurduğunun da işareti olabilir. Örneğin bir işletmenin

¹⁷⁶Magrath ve Weld, s.53.

gelirleri sadece %20 artarken alacaklarının % 49 artması durumunda o işletmenin raporlarında bir hile olduğunu göstermektedir.

Tahsil Edilemeyen Alacaklar; Karşılıklar da dürüst olmayan tepe yönetiminin hedeflerine ulaşmak için kullandıkları bir başka araçtır. Bu hesapların yöneticilerin isteğine göre azaltılıp çoğaltmasıyla gerek yatırımcıların ve gerekse diğer finansal tablo okuyucularının beklentilerinin karşılanması sağlanmış olur¹⁷⁷.

İşletmelerin gelir tabloları, işletmenin gelirlerini ve giderlerini kaynaklarına göre sınıflandırarak göstermelidir. Varlıklardaki değer azalışları karşılık ayırarak gider yazılmalı ve karın abartılması veya zararın gizlenmesi yoluna gidilmemelidir¹⁷⁸. Tahsil edilemeyen alacak karşılıklarının analizi kazanç yönetiminin ipuçlarını verebilir. Alacakların büyümesinin karşılıklara yansıtılmaması da yöneticilerin gelirlerin zamanından önce kayda alındığının farkında olduklarının işaretidir. Ayrıca yöneticilerin tahsil edilemeyen alacak karşılıklarını veya gerçek olmayan gelirlerini bilerek eksik kaydettirdiklerinin işareti de olabilir¹⁷⁹.

Tutarlı Kazançlar; Yatırımcılar ve denetçiler analistlerin beklentilerini tutarlı ve tam tamına karşılayan şirketlerin muhasebe uygulamalarını dikkatlice gözden geçirmelidirler. Analistlerin beklentileri kısmen şirket yönetiminden alınan bilgilere dayanmaktadır, dolayısıyla şirketler itibarlarını olduğu kadar hisselerinin piyasa değerlerini korumak için analistlerin beklentilerini karşılamak isterler. Her ne kadar birçok şirket, analistlerin beklentilerini karşılamak veya geçebilmek için yasal araçlar kullanıyorlarsa da diğerleri fazlasıyla iyimser tahminler, ekonomik inişler veya iş engelleri sonucunda yaşadıkları başarısızlıkları örtmek için aldatıcı kazanç yönetimi uygulamalarına başvurmaktadırlar.

Eğer bir şirket kazanç yönetimi uygulamaları yapıyor ise şirkette¹⁸⁰;

- Rapor edilen ufak zararlar nadirdir,
- Rapor edilen ufak karlar sıklıkla görülür,
- Karlarda küçük düşüşler nadirdir,

¹⁷⁷ Magrath ve Weld, s.10-11.

¹⁷⁸ Hülya Talu, **Muhasebe Mesleğinin Para ve Sermaye Piyasalarındaki Yeri ve Önemi**, İSMMO Yayınları-32, TÜRMÖB Yayınları-172, 2001, s.118.

¹⁷⁹ Magrath ve Weld, s.54.

¹⁸⁰ Mulford ve Comiskey, s.72.

- Karlarda küçük artışlar sık görülür,
- İşletmenin tahminlerine ya tam ulaşılır ya da küçük miktarlarla aşılr,
- İşletmenin tahminlerinde ufak farklar görülmesi çok nadir

olarak görülür.

Kazanç yönetimi uygulamalarını belirlemek veya ortaya çıkartmak her zaman mümkün olmayabilir. Bu konuyla ilgili kırmızı bayraklar aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır¹⁸¹;

- Eğer finansal veriler aşırı iyi görünüyorsa bu durum araştırılmalıdır.
- Eğer işletmenin müşterilerinin ödeme alışkanlıkları yavaş ise ve tedarikçiler de ödemeleri cazip hale getirmek için iskonto yapıyorlarsa bu durum da araştırılmalıdır.
- İşletme hakkında açılmış herhangi bir dava, haciz veya devam eden bir yargılama olup olmadığı belirlenmelidir.
- Yönetim kadrosunun arka planı araştırılmalıdır. Yönetim kadrosunun, önceden iflas eden işletmelerden gelip gelmediği ya da hileli faaliyetlerle uğraşmaya aday kişilikler olup olmadığı belirlenmelidir.
- Zayıf nakit akış durumu var ise, bunun sebebinin endüstriden ya da yönetimden kaynaklanıp kaynaklanmadığı araştırılmalıdır.
- İşletmenin likidite durumu kontrol edilirken, cari oran, alacak devir hızı ve stok devir hızı oranları kontrol edilmelidir.
- İşletmenin nakit akışını ilave fonlamayla, sermaye artırımla veya halka açılarak karşılayıp karşılanmadığı belirlenmelidir.
- Alacakların, stokların ve ticari borçların devir hızları değerlendirilmeli, satışların ve satışların maliyetinin eğiliminin ve genel durumundaki değişime paralel olarak devir hızlarının artıp artmadığı kanıtlanmalıdır.

¹⁸¹ Cengiz Toraman, **Yeni Çağın Finansal Analizin İstihbari (Mali İstihbarat) Boyutunda Meydana Getirdiği Değişiklikler**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:2, Sayı :6, Şubat 2002, s.64.

- Eğer işletme aşırı borçlanmış ise, toplam borçlar içerisinde kısa ve uzun vadeli borçlanma oranları belirlenmelidir.
- İşletme fon ihtiyacını karşılamak için tedarikçilere borçlanma yolunu takip etmediği araştırılmalıdır.

2.6 Yaratıcı Muhasebenin Dikkat Çekici Örnekleri

Yaratıcı muhasebe uygulamalarının örneklerini her ülkede yaşanan şirket skandallarında görmek mümkündür. Ancak halkın %75'inin elinde hisse senedi bulunan bir ülke olması sebebiyle bu ülkede yaşanan skandallar toplumun büyük bir kesimini etkilediği için en dikkat çeken uygulamalar olarak yazın dünyasında konu olmuş örneklerdir. Bu nedenle aşağıda Amerika kamuoyunda yankı uyandıran dört şirket skandalında ortaya çıkarılan yaratıcı muhasebe uygulamaları örnek olarak açıklanmıştır.

Enron

Enron 1985 yılında Teksas eyaletinin Houston kentinde Houston Natural Gas ve InterNorth şirketlerinin birleşmesiyle kurulan bir şirkettir¹⁸². Kısa bir süre içinde ABD'nin büyük şirketlerinden biri olan Enron, esas faaliyet alanı doğalgaz boru hattı (iletimi) olan bir şirket idi. Ancak Enron zamanla esas faaliyet alanından uzaklaşarak pek çok değişik alanda faaliyet göstermiş ve bu amaçla ikincil şirketler kurmuştur. Fakat esas faaliyet konusu olmayan yatırımlarında büyük zararlara uğramış, ancak bu zararları, denetim şirketinin de yardımıyla bir süre gizlemeyi başarmıştır¹⁸³.

Enron'da neler olduğuyla ilgili tüm detaylar hala tam olarak ortaya çıkmış değildir. Ancak var olan bilgiler, Enron hesaplarında hile ve dolandırıcılığın nasıl yapıldığını kabaca ortaya koymak için yeterlidir. En dikkat çekici göstergelerden biri Enron'un cirosundaki hızlı artıştır. 1999 cirosu 40 milyar dolar iken, 2000 yılı cirosu 101 milyar dolara çıkmıştır.

Gelir ve karların şişirilmesi, borçların gizlenmesi şirkete daha çok yatırımcı çekmede büyük etken olmuş firma bu operasyonları denetim şirketinden destek alarak

¹⁸² Melih Erdoğan, **Denetim**, Maliye ve Hukuk Yayınları , 2. Baskı, Şubat 2005, s.306.

¹⁸³ Cengiz Toraman, **Enron Olayı ve Bu Olaydan Çıkarılması Gereken Dersler**, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD) Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:15, Temmuz 2002, s.84.

gerçekleştirmiştir. Enron, son üç yılında karlarını yarım milyar dolar civarında şişirmiştir. Bu da yatırımcıları çekmesinde büyük etken olmuştur¹⁸⁴.

Cironun yüksek gösterilmesi sonucunda tüm raporlarda Enron, Amerika'nın 7. büyük firması haline gelmiştir. Ancak karlılık veya sermaye kullanımı gibi, kriterler göz önünde bulundurulduğunda Enron'un aslında o kadar da büyük bir firma olmadığı anlaşılmaktadır. Enron 2000 yılında, dönem karının 979 milyon USD olduğunu açıklamış ancak, bu karın 763 milyon USD'ı, sözleşmelerin yeniden değerlendirilmesiyle yaratılmıştır. Enron'da diğer bir hileli muhasebe uygulaması da, konsolide edilmemiş özel amaçlı şirketler (ÖAŞ-special purpose entities) dir¹⁸⁵. ÖAŞ'ler ilk olarak 1970'lerin sonlarında, yatırım bankaları ve finansal kurumların müşterilerine alacaklarını paraya çevirmek üzere önerdikleri bir finansman aracı olarak ortaya çıkmıştır. ÖAŞ'ler bilanço dışı ortaklıklardır¹⁸⁶.

Özel amaçların yaygınlığına bağlı olarak, yeni fonlar oluşturabilmek, yeni yatırımcılar çekebilmek gibi amaçlarla şirketler tarafından sıkça kullanılmaktadır. Şirket, elinde bulundurduğu nakit, hisse senedi, türev ürün varlıklarıyla, sınırlı sorumlu, tröst veya diğer şirket şeklinde kurulmaktadır. ÖAŞ'ler ayrı hesaplarda incelenen bağımsız şirketler olması sebebiyle, oluşan borçlanmalar da bilanço dışı kalmaktadır. Böylece şirket olduğundan daha karlı görünmektedir. Enron'un iflasını hazırlayan üç adet ÖAŞ olmuştur. Bunlar; Chewco, LJM1 ve LJM2'dir¹⁸⁷.

Aslında, ÖAŞ'ler konsolide edilmedikleri için, kurucu işletmeden bağımsız gibi görünse de aslında bağımsız değildir. Bu da yanıltıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bir ÖAŞ kurulurken sermayenin %97'si kurucu işletme tarafından sağlanıyor olmakla birlikte, geriye kalan yalnızca %3'lük payın bağımsız bir yatırımcı tarafından sağlanıyor olması, ÖAŞ'nin kurucu işletme tarafından konsolide edilmemesi için yeterli bir sebeptir. Bu da kurucu işletmeyi hem iflas riskinden kurtarmakta, hem de varlıkların ÖAŞ'ye transferinde, kendi finansal tablolarında satış işlemi gibi göstermesine neden olabilmektedir¹⁸⁸.

¹⁸⁴ Toraman, Enron Olayı ve Bu Olaydan Çıkarılması Gereken Dersler, s.86.

¹⁸⁵ Singleton-Green Brian, **Enron:Dolandırıcılık Sistemi Nasıl Çalıştı?**, Çev:Cengiz Toraman, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD) Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:16, Ekim 2002. s.56.

¹⁸⁶ Saltoğlu, s.109.

¹⁸⁷ Singleton, s.56.

¹⁸⁸ Saltoğlu, s.109.

ÖAŞ'lerin amaçlarından biri, "ücretler" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Enron yöneticilerine bu yolla para aktarmıştır. Bu tutarlar milyon dolarları bulmuştur. Enron'un CFO'su bu şekilde en az 30 milyon dolar kazanmıştır. Ancak ÖAŞ'ler bunun dışında çok daha önemli amaçlara hizmet etmiştir. Enron'un iflasından sonra SEC'e sunduğu bir rapora göre ÖAŞ'ler, riskin üçüncü kişiler vasıtasıyla korunduğu (hedging) izlenimini vererek çok büyük zararları piyasadan gizlemiştir¹⁸⁹.

Zamanla ÖAŞ'ler hakkında yaşanan olumsuzluklar ortaya çıkınca Enron'un hisse senetlerinin değeri bir anda düşmüştür. SEC hisse senetlerini 83 dolara kadar çıkan Enron'u 1 doların altında kaldığı için liste dışına çıkarmıştır¹⁹⁰. Bu durum sadece yatırımcıları değil aynı zamanda, Enron çalışanlarının da büyük zarar etmesine neden olmuştur. Çünkü Enron çalışanları öncelikle işsiz kalmışlardır. Ancak bunun dışında çalışanlar emeklilik fonlarının çok büyük bir kısmını kendi şirketlerine yatırdıkları için büyük bir risk yüklenmişlerdir. Ne var ki bu risk onların zarar etmesine neden olmuştur¹⁹¹.

Bunların dışında Enron büyük bankaları ÖAŞ'lere büyük miktarlarda para yatırmaya ikna etmiş ve bu paraları hesaplarına aktarmıştır. Bankaları ikna etmek Enron için çok da zor olmamıştır. Bankalar verdikleri parayı güvence altına almak istemiş ve Enron bankalara teminat olarak kendi aşırı değerlendirilmiş hisselerinden vermiştir. Enron'dan yüz milyonlarca dolar ücret kazanan bankalar, başkalarını da yatırım yapmaya teşvik etmişlerdir¹⁹².

Bazı banka yöneticileri, Enron'a yatırımcıları aldatma konusunda yardımcı olmuşlardır. Enron "muhasabe oyunlarını", borcunu yanlış bildirmek, kredi derecelerini yüksek tutmak ve yatırımcılar için finansal tablolarını olduğundan daha iyi göstermek için kullanmıştır. Citigroup ve J.P.Morgan Chase yöneticilerinin, Enron skandalındaki rolleri büyüktür. Yapılan araştırmalara göre, Enron 1992'den 2001'e kadar, Citigroup ve J. P. Morgan Chase'den 8.5 milyar dolar almıştır. Enron, başka yatırım bankalarından, toplam 1 milyar dolar tutarında daha borçlanmıştır. Citigroup'un, son bir kaç yılda, Enron'dan en az 167 milyon dolar ücret aldığı görülmüştür. J.P. Morgan Chase'in ise Enron'la ilgili işlerden ne kadar aldığı çok açık değildir. Enron aslında borç olarak

¹⁸⁹ Singleton, s.56.

¹⁹⁰ Greg Farrell, **Enron Law Firm Called Accounting Practices 'Creative, Enron Directors Waived Code of Ethics in 1999**, USA TODAY, www.usatoday.com, (Erişim Tarihi, 16.01.2002).

¹⁹¹ Toraman, Enron Olayı ve Bu Olaydan Çıkarılması Gereken Dersler, s.88.

¹⁹² Singleton, s.56.

hesaplarda göstermesi gereken borçlarını gizlemiştir. Ve bunları avans niteliğindeki ön ödemeler olarak ifade etmiştir. Örneğin, eğer Enron 2000 finansal yılında işlemleri doğru olarak kaydetmiş olsaydı, toplam borcu, 10.2 milyar dolar yerine, 14.4 milyar dolar olacaktı¹⁹³.

Enron'un durumundan ilk şüphelenen New York'ta faaliyet gösteren bir yatırım şirketi olan Kynikos Associates'in başkanı James Chanos olmuş ve hemen elindeki Enron hisselerini satmıştır. Chanos'un dikkatini çeken ilk şey, şirketin düşük sermaye getirisi olmuştur. Chanos şirketin hisse başına getirisi %30'ları göstermesine rağmen, uzun vadeli borçları ve halka arz edilen toplam hisse miktarlarını ilave ederek net borçlanma pozisyonuna bakıldığında, faiz ve vergiden önceki kazancından Enron'un getirisinin aslında %6 olduğunu farketmiştir. Bu oran risksiz yatırım aracı olan kamu kağıtlarının getirisinden bile daha aşağıdadır. Ayrıca o dönem Enron'un tepe yöneticileri ellerindeki Enron hisselerinin büyük bir kısmını satmaya başlamışlardı. Enron'un son günlerinde 600'den fazla üst düzey yöneticiye hisseye bağlı olarak 100 milyon dolara yakın ikramiye ödenmiştir. Andersen, Enron hakkında soruşturma başlaması üzerine son beş yıllık finansal tablolarını yeniden düzenlemek zorunda kalmış ve gerçek tablo Enron'un borç batağında olduğunu ortaya çıkarmıştır¹⁹⁴.

Enron tarafından konsolidasyon dışında bırakılan ÖAŞ'lerde Enron bir takım teknik hatalar da yapmış ve bunları bilançoda göstermek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda Enron, hissedarlarının fonlarından 1.2 milyar USD'lik kısmını ÖAŞ zararlarını kapatmak için kullanıldığını açıklamak zorunda kalmıştır. Bu açıklamalar, firmaya yönelik piyasa güveninden kalanları da yok edince firmanın hisse fiyatları düşmüştür. Enron'u doğru karar vermek için gerekli tüm bilgileri kendilerine vermemekle suçlayan Andersen bu konuyla ilgili olarak ya resmin tamamını görememiş ya da Enron GKGMİ'nin gereksimlerine uyduğu sürece resmin tamamını görmenin gereksiz olduğunu düşünmüştür¹⁹⁵.

¹⁹³ Edward Iwata, **Did Banks Play Role in Enron Scandal, J.P. Morgan Chase, Citigroup Execs Face Questions**, USA TODAY, www.usatoday.com, (Erişim Tarihi, 23.07.2003).

¹⁹⁴ Toraman, Enron Olayı ve Bu Olaydan Çıkarılması Gereken Dersler, s.85.

¹⁹⁵ Singleton, s.57.

Bir işletmede bir şeyler olağan dışı gerçekleşmeye başladığında genel olarak denetçiler suçlanmaktadır. Örneğin Enron olayında, Andersen denetçileri %10, yönetim kurulu %15, yönetim bölümünün de %75 suçlu olduğu ifade edilmiştir¹⁹⁶.

Enron olayı tüm dünyada büyük yankı uyandırmış olabilir. Ancak, yaratıcı muhasebe uygulamalarına başvuran ve sonu hüsrarla biten tek şirket Enron değildir. Pek çok şirket de benzer sonuçla karşı karşıya kalmıştır. Elbette ki en çok zarar görenler ise, yine yatırımcılardır.

Worldcom

Enron'un hemen ardından Worldcom skandalı gerçekleşmiştir¹⁹⁷. Telekomünikasyon sektöründe olan Worldcom'da açığa çıkarılan skandal, Enron skandalından farklı olarak, karmaşıklığı ve karanlığının düzeyi için değil, daha çok basitliği için hayrete düşürücüdür. Enron ve Worldcom skandalları arasında farklılıklar olmasına karşın, bu iki şirketi birbirine bağlayan ortak bir bağ bulunmaktadır, o da daha fazla kazanmak. Worldcom'un CFO'su tarafından uygun olmayan bir şekilde, bilerek GKGMİ'ni ihlal ederek birkaç milyar dolar değerindeki giderleri aktifleştirmiş ve böylece 2001'de ve 2002'nin ilk yarısında rapor edilen giderlerini azaltmış ve yapay olarak karı şişirmiştir. Worldcom' un 2001 ve 2002'nin ilk çeyreği için kazançlarını yeniden bildirmesi gerektiğinin ilan edilmesinden bir hafta sonra, şirket çalışanlarından 17.000 kişiyi, (iş gücünün %20'sini), işten atmıştır. Buna ek olarak, Worldcom'un bu yaptıkları hisselerini değersiz hale getirmiş ve Worldcom hisselerinin yaklaşık 30 milyar dolarını tehlikeye atmıştır¹⁹⁸. Worldcom hat maliyetleri (line costs) olarak adlandırılan tutarların bir kısmını varlık hesaplarına kaydetmek suretiyle giderlerini azaltmış ve karın 7.97 milyon dolar daha fazla açıklanmasını sağlamıştır. Üstelik şirketi denetleyen Andersen firması bu durumu farketmiş ancak bu konuyla ilgili bir işlem yapmamıştır¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Beth Holmes, **Uygulamada Denetim Teknolojisi**, Mehmet Özbirecikli (Çeviren), Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD) Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:16, Ekim 2002, s.60.

¹⁹⁷ Birch, s.23.

¹⁹⁸ Max Sandlin, **Statement for Financial Services Committee Hearing, Wrong Numbers: The Accounting Problems at Wordcom**, 8 July 2002. <http://financialservices.house.gov/media/pdf/070802sa.pdf>, (Erişim Tarihi, 20.04.2004).

¹⁹⁹ Mehmet Özbirecikli, **Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme**, Muhasebe ve Denetim Bakış, Yıl:5, Sayı:18, Nisan 2006, s.9-10.

Century Business Services

Bu konuya ilişkin bir başka örnek de büyük bir muhasebecilik hizmet şirketi olan Century Business Services adlı şirkettir. Bu şirketin yapmış olduğu yanıltıcı uygulamalar aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır²⁰⁰.

Kanadalı sermayedar Michael G. DeGroot Century Business Services Şirketin de, yaratıcı muhasebe tekniklerini kullanarak yatırımcılarının zarar görmesine neden olmuştur. Bu şirket, ABD'nin halka açık en büyük yedinci muhasebe şirketi olacak şekilde büyümüştür. Century hem orta ölçekli ortaklıkların hem de hizmet işletmelerinin alımlarıyla genişlemiştir. Century'nin rapor edilen kazançları 1997 yılında neredeyse üç katına ve 1998 yılında ise iki katına çıkmıştır. Ama analistler şirketin çalışma modelini uzun zamandan beri eleştirmiş, Century'yi kazançları artırmak için sorgulanabilir uygulamalar yapmakla suçlamışlardır. Hisse fiyatları 1998 yılının Ağustos ayında, 25 dolar seviyesinden düşüşe geçmiştir. 28 Aralık'ta şirket, SEC'in önerisi yönünde çelişkili muhasebe yöntemlerini değiştireceğini söyleyerek, 2000 yılındaki net gelirini 16 milyon dolar tutarında azaltmıştır.

Bunun da ötesinde şirket 2000 yılı tahminlerinde kazançlarını bildirirken aşağı doğru bir düzeltme yapacağını bildirmiştir. Başkan ve CEO Fred M. Winkler aynı gün beklenilmeyen bir şekilde istifa etmiştir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken, uzmanlar bu işletmeyle ilgili açıklamalar yapmaya başlamışlardır. Accounting Today'in editörü olan Rick Telberg "Bu muhasebesinden dolayı sorunu olan bir muhasebe şirkettir. Bir CPA için daha fazla utanç verici olabilecek veya pazarda daha fazla zarar verebilecek başka hiçbir şey yoktur. Şirket bu konudaki uygunsuz yaklaşımı inkar etmektedir", demiştir. Century çok hızlı büyüyen, çok fazla şeyler vaat eden ve eğer bazı eleştirmenler doğru söylüyorlarsa, kazançları şişirmek için agresif muhasebe kullanmış olabilecek bir şirkettir. Ayrıca DeGroot'un ilk kez inceleme altına alınması da değildir.

Şirketin uyguladığı yaratıcı muhasebe uygulamalarının başında işletmenin gelirlerini erken kayıt altına alması ve kazançlarını olduğundan yüksek göstermiş olmasıdır. Bir diğer yöntem ise şerefiyeyi uzun yıllara yaymasıdır. Şirketle aynı sektörde olan diğer şirketler şerefiyeyi sadece 15 yıla yaymakta iken Century 1996'dan 1998 yılına kadar şerefiyeyi 30 yıllık bir süreye yaymıştır. Sonra da amortismanı 40 yıla

²⁰⁰ Heather Timmons, **Creative Accounting At Century**, Business Week, 21.02.2000, Issue 3669, s.142, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 20.04.2004).

çıkarmıştır. Century'nin alımlarını daha uzun vadeli muhasebeleştirilmesi kazançlarını artırmaya yardımcı olmuştur. Ayrıca şirket yöneticileri, Century'nin hisselerini yapay bir biçimde artırarak bu durumdan büyük karlar elde etmişlerdir.

Century bu işlemlerin dışında bir de ciddi bir hata yapmıştır. O da, çok fazla şirket satın almış ve asıl faaliyet konusundan sapmış olmasıdır. Bu sebeple şirketi yönetecek doğru ve uzman kişileri bulmakta da zorluk çekmişler ve doğru bir yönetim politikası uygulayamamışlardır.

Sunbeam

Merkezi Florida da bulunan Sunbeam Şirketi'nin finansal tabloları da iki tip hile çok dikkat çekmiştir. Bunlar; gelirlerin usule aykırı tespit edilmesi ve fonların oluşturulması. Burada sözü edilen fonlar, yönetimde meydana gelen değişim sonrası yeniden yapılanmaya harcanmak üzere oluşturulmuştu. Ancak bilinçli olarak çok şişirilmişti. İzleyen dönemler de faaliyet giderleri cari dönemin olağan gelirlerine uygulanmamış, bunu yerine sözü edilen fonlardan düşülmüştür. Yani gelir rakamının azalmaması sağlanmıştır. Gelirlerin tespitini ilgilendiren diğer bir sorun ise; gerçekte satılmamış olan malların fatura edilerek satılmış gibi gösterilmesi ve böylece satış gelirlerinin artırılmasıdır. Sunbeam, bu şekilde 1997 yılı sonu itibarıyla finansal tablolarında 189 milyon dolar gelir göstermiştir. Ancak bu rakamın 62 milyon dolarlık kısmı (yani %32,8) yapılan hilelerden kaynaklanmıştır. Şirket'in CEO ve CFO'su tarafından oluşturulan bu hileli rakamlar, Şirket'in hisse senedi fiyatını 1996-1998 döneminde 12 dolardan 52 dolara yükseltmiştir. SEC raporunda; Sunbeam denetçisinin 1997 denetiminde şirket yönetiminden gelirle ilgili rakamlarda sadece %16 oranında düzeltme istediği ifade edilmektedir. Çünkü denetçi %16 dışında kalan sorunlu işlemleri de görmüş ancak bunları önemli kabul etmemiştir. Dolayısıyla denetçinin, tasarruf sahiplerini hisse fiyatları açısından önemli düzeyde etkileyen bu hileli rakamları fark ettiği, ancak hepsi için düzeltme istemediği gibi bu sorunları raporuna yansıtmadığı anlaşılmaktadır²⁰¹.

²⁰¹ Özbirecikli, Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme, s.11.

3. YARATICI MUHASEBE UYGULAMALARININ ÖNLENMESİ

Dünyada doğru ve güvenilir bilgi elde etme amacına yönelik olarak yapılan yasal düzenlemeler, genel kabul görmüş ilkeler ve standartların tümü esasen yaratıcı muhasebe uygulamalarının engellenmesine de hizmet eder. Ancak hileli finansal raporlama her koşulda varlığını ortaya koyduğu için özellikle bu amaca yönelik düzenlemeler yapılması her ülkede toplumsal bir ihtiyaç olmaktadır. Sermaye piyasalarının en gelişmiş olduğu ABD’de hileli finansal raporlama sebebiyle ortaya çıkan şirket skandalları ve iflaslar toplumsal baskının etkisiyle siyasi otoriteyi ve mesleki örgütleri bu alanda özel düzenleme yapmaya zorlamıştır. Diğer ülkelerde rehberlik eden bu düzenlemeler aşağıda başlıklar halinde hazırlanmıştır.

3.1 COSO Raporlarında Yer Alan Tespitler ve Öneriler

Tezin önceki bölümlerinde açıkladığımız üzere teşvik ve fırsat her işletmede var olan ve hilenin oluşumuna neden olan önemli iki unsurdur. İşletmelerdeki bu unsurların varlığı sebebiyle olası riski en aza indirecek etkili iç kontrollerin oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir²⁰². Ancak bunu yapabilmek için herşeyden önce böyle bir ihtiyacın farkında olmak gereklidir²⁰³. İç kontrol sisteminin oluşturulması ve bu sistemin çalıştırılmasından ise esas olarak işletme yönetimi sorumludur²⁰⁴. Bu anlamda iç kontrol yönetsel bir fonksiyon olup işletmede çalışan tüm personel iç kontrollerden sorumludur.

Etkili iç kontroller ile ilgili tartışmalar ABD’de ilk kez 1940’lı yıllara dayanmaktadır. Ancak bu konunun tam olarak dikkat çekmesi 1972-1976 yıllarında olmuştur. Bu dönemden sonra uluslararası rüşveti suç sayan ve şirketleri iç kontrol programları uygulamaya zorunlu kılan kurallar konulmuştur. 1978 ve 1985 yılları arasında, AICPA iç kontroller hakkında bir Denetim Standardı yayınlamıştır. Bu konuları düzenleyen yönetmelik ve standartlardaki artışlara rağmen, önemli şirketlerdeki hileli raporlama, “sürpriz” zararlar, iş başarısızlıkları ve yönetim kurulu ve

²⁰² Good Practices Guidelines for Assessing the Risk of Fraudulent Financial Reporting, <http://www.coso.org>, (Erişim Tarihi, 20.02.2003).

²⁰³ Şaban Uzay, **Yolsuzlukların Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesinde Denetçilerin Sorumluluğu**, Yirmibirinci Yüzyılda Türk Muhasebe Mesleğinin Vizyonu ve Misyonu, İSMMO Yayınları-32, TÜRMOB Yayınları-172, 2001, s.257.

²⁰⁴ Abrecht ve Abrecht, s.90.

üst düzey yönetim hakkında soruşturma yapan kamu davaları yoğun bir biçimde günümüze kadar süregelmıştır²⁰⁵.

ABD'de bu süreçte hileli finansal raporlama konusunda tespit ve öneriler geliştirmek amacıyla 1985 yılında ulusal bir komisyon toplanmıştır. 5 mesleki örgütün desteğini alarak oluşturulan bu komisyon, Treadway Komisyonu Sponsor Organizasyonlar Komitesi (The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission-COSO) olarak anılmakta olup ilk başkanı James C. Treadway olduğu için Treadway komisyonu olarak da bilinmektedir. İlk kez hileli finansal raporlama konusunda toplanmış olan bu komitenin bugünkü misyonu, meslek ahlakı, etkili iç kontroller ve kurumsal yönetim aracılığı ile finansal raporlamanın kalitesini artırmaktadır. COSO aşağıda belirtilen 5 sponsor meslek örgütü için tavsiyeler ve öneriler geliştirmekte olup bu önerileri bağlayıcı özellik taşımaktadır. Söz konusu komite aşağıda belirtilen 5 önemli meslek örgütünün temsilcilerinden oluşmaktadır. Bunlar²⁰⁶;

- (i) Amerikan Muhasebe Kurumu (American Accounting Association-AAA),
- (ii) Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (American Institute of Certified Public Accountants-AICPA) ,
- (iii) Finansal Yöneticiler Enstitüsü (Financial Executives Institute-FEI),
- (iv) İç Denetçiler Enstitüsü (Institute of Internal Auditors-IIA),
- (v) Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü (Institute of Management Accountants-IMA).

COSO raporlarında yer alan düzenlemeler yukarıda belirtilen 5 meslek örgütünün kendi düzenlemelerine esas teşkil ettiğinden bu öneriler dünyanın her tarafında kabul gören evrensel ilkelerdir. COSO tarafından yayınlanan 2 raporun kapsamı aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır. Ayrıca konumuzla yakından ilgili olması sebebiyle COSO tarafından yaptırılan bir araştırma da yine ayrı bir başlıkta açıklanmıştır.

²⁰⁵ Carlo Di Florio, **Coso Study On Fraud In Financial Reporting**, The 9th International Anti-Corruption Conference, October 1999, s.1., <http://www.coso.org>, (Erişim Tarihi, 14.02.2003).

²⁰⁶ <http://www.coso.org/> (20.04.2007)

3.1.1 COSO- Hileli Raporlama Konusunda Ulusal Komisyon Raporu (Report of National Commission on Fraudulent Reporting)

Ekim 1987'de şirketlerin finansal raporlama sistemlerini iyileştirmek amacıyla yayınlanan Hileli Raporlama Konusunda Ulusal Komisyon Raporu sunuş dışında beş bölümden oluşmaktadır. Raporun birinci bölümünde, genel olarak finansal raporlama sistemi ve hileli finansal raporlama hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümünde halka açık şirketler için tavsiyeler, üçüncü bölümde bağımsız kamu muhasebecileri için tavsiyeler, dördüncü bölümde SEC ve diğer düzenleyici yasal otoriteler için tavsiyeler ve beşinci bölümde de eğitim için tavsiyeler açıklanmıştır²⁰⁷.

Raporun birinci bölümünde, öncelikle, oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan finansal raporlama sisteminin unsurları ve bu sistemin fonksiyonları ile bu yapı içinde oluşabilecek hile tipi araştırılmıştır.

İkinci bölümde, halka açık şirketlere tavsiyelerde bulunmuştur. Bu bölümde şirketlerin finansal raporlama sistemlerini iyileştirmek ve hileli finansal raporlama yapılmasını önlemek veya bunlar meydana geldiğinde derhal ortaya çıkarılabilmesi imkanını artırmaya yönelik açıklamalar yapılmıştır.

Raporun üçüncü bölümünde, yönetime ve yönetim kuruluna oranla ikincil derecede önem taşımakla birlikte bağımsız denetçinin rolü, finansal raporlamada hilenin ortaya çıkarılması ve önlenmesi açısından ciddi önem taşıdığı belirtilmiş, bağımsız denetçinin etkililiğini güçlendirmek ve geliştirmek için gerek denetim standartlarında ve denetim kalitesini yükselten yöntemlerinde gerekse bağımsız denetçinin rolüne ilişkin iletişimlerde ve denetim standartları oluşturma sürecinde değişiklikler yapılması önerilmiştir.

Raporun dördüncü bölümünde, SEC'in yeni yaptırımları, suçla ilgili daha geniş kovuşturmalar, bağımsız denetim mesleği konusunda düzenlemelerin geliştirilmesi, SEC kaynaklarının yeterliliğinin sağlanması, finansal kurumlarla ilgili federal düzenlemelerin iyileştirilmesi konularını kapsayan açıklamalara yer verilmiştir. Son bölümde ise, finansal raporlamada hilenin önlenmesi, ortaya çıkarılması ve caydırılmasına yönelik bilgi, yetenek ve etik değerleri sağlanması için eğitim konusuna

²⁰⁷ The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, Report of National Commission on Fraudulent Reporting, Background to the Report <http://www.coso.org/publications/NCFR.Part.3.html>, (Erişim Tarihi, 20.04.2007).

ağırlık verilmiş ve eğitime yönelik girişimin bu bağlamda teşvik edilmesi amacıyla, Komisyon işletme ve muhasebe ders programında olduğu kadar mesleki sınavlar ve sürekli mesleki eğitim konusunda da değişiklikler önermiştir.

Raporda belirtildiği üzere komisyonun halka açık şirketlere tavsiyelerde bulunma amacı bu şirketlerin finansal raporlama sistemlerini iyileştirmek ve hileli finansal raporlama yapılmasını önlemek veya bunlar meydana geldiğinde derhal ortaya çıkarılabilmesi imkanını artırmaktır. Komisyonun tavsiyeleri aşağıda belirtilen 5 başlıktan oluşmaktadır. Bunlar ²⁰⁸;

- (i) **Tepe Yönetiminin Tutumu:** Hileli finansal raporlamanın önlenmesinde tepe yönetimin tutumu çok önemlidir. Çünkü tepe yönetim finansal raporlamanın olduğu kurumsal ortamı etkileyen bir unsurdur. Üst yönetim doğru tavır almak için hileli finansal raporlamaya yol açabilecek faktörleri tanımlamalı ve değerlendirmelidir. Bütün halka açık şirketlerin hileli finansal raporlamayı önleyecek ya da erken ortaya çıkaracak olan ve bu konuda makul bir güvence sağlayan iç kontrolleri sürekli bir şekilde yapmaları gerekir.
- (ii) **İşletme İçi Muhasebe ve Denetim Fonksiyonları:** Komisyonun tavsiyeleri şirket içinde finansal raporlama sürecine katılan kişilerin yeteneklerine bağlı olarak hileli finansal raporlamayı önlemek veya ortaya çıkarmak amacına yöneliktir. Bu amaç çerçevesinde işletmenin muhasebe fonksiyonu halka açık bir şirketin finansal raporlama sorumluluğunu yerine getirecek şekilde tasarlanmalıdır. Bundan da öte bütün halka açık şirketler etkili ve tarafsız bir iç denetim fonksiyonuna sahip olmalıdır. İç denetçilerin nitelikleri, kadrosu, şirket içindeki konumu, rapor akışı, yönetim kurulu ve denetim komitesi ilişkisi iç denetim fonksiyonunun etkililiğini ve tarafsızlığını sağlayacak yeterlikte olmalıdır. İç denetçi, şirketin finansal tablolarında kendi denetim bulgularını dikkate almalı ve kendi çalışmaları ile bağımsız dış denetçinin çalışmalarını boyutuna göre uygun şekilde koordine etmelidir.

²⁰⁸The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, Report of National Commission on Fraudulent Reporting, The Responsibility of the public Company for Financial Reporting, <http://www.coso.org/publications/NCFR.Part.3.html>. (Erişim Tarihi, 20.04.2007).

- (iii) **Denetim Komitesi:** Komisyon tüm halka açık şirketlerdeki denetim komitelerinin gözetim görevini objektif ve etkili biçimde yerine getirmesinde tamamen bağımsız yöneticilerden oluşması gerektiği görüşündedir. Yönetim kurulu komitenin görev ve sorumluluklarını yazılı hale getirmelidir. Denetim komitesinin yapması gereken diğer bir iş de yönetimin bağımsız denetim firması hakkındaki değerlendirmesini gözden geçirmek ve yönetimin bağımsız denetçiden alınacak yönetim danışmanlığı hizmetlerine ilişkin planlarını incelemektir.
- (iv) **Yönetim ve Denetim Komitesi Raporları:** Finansal tabloların kullanıcılarının, işletme yönetiminin ve denetim komitesinin finansal raporlama sürecinde oynadığı rol konusunda daha iyi bilgi sahibi olması gerekir. Komisyon, finansal tabloların firmaya ait olduğunu ve üst yönetimin firmanın finansal raporlama sürecinden sorumlu olduğunu bildiren bir yönetim raporu hazırlamasını tavsiye etmektedir. Bu rapor işletme yönetiminin iç kontrollerin etkililiği ile ilgili görüşünü içermelidir. Komisyon ayrıca denetim komitesi başkanı tarafından komitenin faaliyetlerini açıklayan bir mektup yazılmasını tavsiye eder. Her iki rapor ve mektubun ortaklara sunulan yıllık raporda yer alması gerekir.
- (v) **İkinci bir bağımsız denetim firmasından görüş alınması:** Komisyonun halka açık şirketlere yönelik tavsiyeleri, finansal raporlama sürecinin dürüstlüğüne güçlendirecek iki fırsat üzerinde durmaktadır. Yönetimin önemli bir muhasebe çıktısı hakkında ikinci bir görüş istemesi durumunda bunu denetim komitesine bildirmesi ve sözkonusu muhasebe işleminin neden seçildiğini açıklaması gereklidir. Ayrıca komisyon bağımsız denetçinin değişmesi halinde bu değişikliğin nedeninin açıklanmasını tavsiye etmektedir. Bundan başka komisyon, üç aylık raporlama sürecinde denetim komitesinin gözetimde bulunmasını önermektedir.

3.1.2 COSO- İç Kontrol Bütünleşik Genel Çerçeve (Internal Control Integrated Framework)

COSO hileli finansal raporlama konusundaki raporundan sonra ikinci raporunu 1992 yılında işletmelerde etkili bir iç kontrol sisteminin kurulması konusunda tespit ve

öneriler içeren “İç Kontrol Bütünleşik Genel Çerçeve (Internal Control Integrated Framework)” adlı raporu yayınlamıştır. Dünya uygulamalarına yön veren bu raporda COSO işletmeler için risk temelli bir model ortaya koymaktadır. Rapor, iç kontrol kavramını irdeleyerek bu konudaki görüş ve önerilerini yayınlamıştır. 4 ana bölümden oluşan raporun 1. Bölümünde işletmenin en üst düzeydeki yöneticisine, diğer kıdemli yöneticilerine ve yönetim kurulu üyelerine, yasa koyucu ve düzenleyicilere iç kontrolün yapısı hakkında üst düzey bir bakış açısı sağlayan bir özete yer verilmiştir. İkinci bölümde temel yapı ele alınmış olup bu kapsamda iç kontrolün tanımı verilmiş, bileşenleri açıklanmış ve yöneticilere, yönetim kurulu ve diğer ilgililerin kendi kontrol sistemlerini değerlendirebilecekleri ölçütlere yer verilmiştir. Raporun üçüncü bölümü işletme dışındaki kesimlere finansal raporlama konusunda rehberlik eden destekleyici bir belge niteliğinde olup bu belge yayınlanan finansal tabloların hazırlanmasında iç kontrollere ilişkin raporlama yapılmasını veya raporlamanın bu şekilde tasarlanmasını açıklamaktadır. Dördüncü bölüm de ise, bir iç kontrol sisteminin değerlendirilmesinde faydalı olabilecek değerlendirme araçları ele alınarak açıklanmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi iç kontrol kavramını irdeleyerek bu konudaki görüş ve önerilerini yayınlamış olan COSO söz konusu raporda, iç kontrolü, işletmenin yönetim kurulu, üst yönetimi ve diğer personeli tarafından yürütülen²⁰⁹;

- İşletme faaliyetlerinin etkililiği ve verimliliğini,
- Finansal raporlamanın güvenilirliği,
- Yürürlükteki yasa ve düzenlere uyumu

için belirlenmiş bir süreç olarak tanımlamaktadır.

Bu amaçların ve etkili iç kontrolün gerçekleşmesi için birbiriyle ilgili 5 unsurun oluşması gerekir. Bunlar sırasıyla aşağıda açıklanmıştır²¹⁰.

- (i) **Kontrol ortamı (Control environment):** İşletmenin personelinin kontrol bilincine sahip olup olmadığını belirlemeye ve gerekli disiplini sunmaya yardımcı olmaktadır. Kontrol ortamı işletmenin, kişilerin iletişim halinde olmasını ve uzmanlığını, yönetimin felsefesini ve faaliyet biçimini ve

²⁰⁹ Florio, s.2.

²¹⁰ A.g.k., s.3.

yönetimin yetki ve sorumluluk verme, çalışanlarını organize etme ve yönetim kurulunun gösterdiğini özeni içermektedir.

- (ii) **Risk değerlendirme (Risk assessment):** daha etkili yönetimin gerçekleşmesi için risklerin belirlenmesi ve analizi anlamına gelmektedir. Risk değerlemesinin ön koşulu işletme amaçlarının açık, net ve tutarlı biçimde belirlenmesidir. İşletmedeki olası riskler belirlendiğinde ve sebepleri tespit edildiğinde, bu riskleri önlemek veya riskleri kabul edilebilir düzeylere indirmek için gerekli önlemler alınmalıdır. Ekonomik koşullar, düzenlemeler, endüstri ve çalışma koşulları sürekli bir şekilde değişeceğinden bu değişimlerle ilgili özel riskleri tanımlayacak ve bunların üstesinden gelecek mekanizmalar gereklidir.
- (iii) **Kontrol Eylemleri (Control activities):** Kontrol eylemleri, yönetimin emir ve talimatlarının yerine getirilip getirilmediğinden emin olunmasına yardımcı olan politika ve prosedürlerdir. Bu politika ve prosedürler işletmenin amaçlarını başarmasına yardımcı olacak şekilde risklere karşı alınması gereken tavırları belirler. Bunlar yetkilendirme, mutabakatlar ve görevlerin ayrımı gibi eylemleri içerir.
- (iv) **Bilgi ve iletişim (Information and communication):** Çalışanların sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayacak işe yarar bilgiler tanımlanmalı, toplanmalı ve iletilmelidir. Bilgi sistemleri işletmenin yönetilmesine ve kontrolüne imkan veren faaliyetle ve finansal durumla ilgili bilgileri içeren raporlar üretirler. Dolayısıyla sadece işletme içinde toplanan veriyle değil dışsal raporlama ve karar alıcılar için gerekli olan dış olaylar, faaliyetler ve koşullarla ilgili bilgilerle de ilgilenirler. Örneğin işletmedeki bir pazarlama memurundan, gelen bilgi kadar, işletme dışındaki bir satıcıdan gelen bilgi de dikkate alınmalıdır. Tüm personel tepe yönetimden kontrol sorumluluklarının ciddi bir biçimde yerine getirildiği konusunda açık bir mesaj alınmalıdır. Çalışanlar iç kontrol sistemi içinde kendi kontrollerini ve kendi bireysel faaliyetlerinin başkalarınıninkine ilişkilerini iyi anlamalıdır.
- (v) **Gözleme (Monitoring):** sistemin başarısını zaman içinde belirleyen bir süreçtir. İç kontrol sistemlerinin gözlemlenmesi gerekmektedir. Bu faaliyetlerin sürekli bir biçimde izlenmesi, bağımsız değerlendirmeler veya her ikisinin bileşimiyle sağlanabilir. İç kontrolün yetersizliği bir üst

kademeye bildirilirken, çok önemli görülen hususlar tepe yönetime ve yönetim kuruluna raporlanmalıdır ve gerekli önleyici tedbirler alınmalıdır.

Sözkonusu rapor yönetimin ve yönetim kurulunun sorumluluklarını da belirlemiştir. Bu konuya ilişkin olarak yapılan açıklamalar ise aşağıda belirtilmiştir²¹¹.

Yönetimin Sorumluluğu

İşletmenin en üst düzeydeki yöneticisi nihai sorumluluğa sahip olup sistemin sahipliği görevini üstlenmelidir. Yönetim diğer bireylerden farklı olarak dürüstlük ve etik ile pozitif bir kontrol ortamının diğer unsurlarını etkileyen en üst kademedeki atmosferi oluşturur. Büyük ölçekli şirketlerde tepe yönetimi bu görevi deneyimli (orta kademe) yöneticilere liderlik yaparak ve onların işletmeyi kontrol etme yöntemlerini inceleyerek yerine getirir. Orta kademe yöneticiler sırasıyla birimin fonksiyonlarından sorumlu personele daha spesifik iç kontrol politika ve prosedürlerini oluşturma sorumluluğunu verir. Daha küçük bir işletmede CEO'nun erki genellikle işletmenin aynı zamanda sahibi ya da ortağı olan bir kişide toplanmıştır. Her halükarda bir sorumluluk akışında bir yönetici kendi sorumluluk alanının en etkili baş yöneticisi (chief executive) dir. Bunlardan en önemli bir tanesi finansal memurların ve onların kadrolarıdır ki bunların kontrol eylemleri işletmenin faaliyet birimleri ile yukarıdan aşağı (hiyerarşik) olabileceği gibi kestirmeden de olabilir.

Yönetim Kurulunun Sorumluluğu

Bu üyelerin işletmenin faaliyetlerini ve içinde bulunduğu ortam konusunda bilgi sahibi olmaları ve yönetim kurulunun sorumluluklarını gereği gibi yerine getirecek bir zamanı bu işe vermeleri gereklidir. Yönetim kontrolleri engelleyici ve görmezden gelen ya da astlarının iletişimlerinden boğulmuş veya kasıtlı olarak yanlış sonuçların üstünü kapatan dürüst olmayan bir yönetime müsaade eden bir durum içinde bulunabilir. Ancak yukarıdan aşağı etkili iletişim kanalları ile bağlantısı kurulmuş, yetenekli finansal, yasal ve iç denetim fonksiyonları ile desteklenmiş güçlü bir yönetim kurulu ancak böyle bir problemi en iyi şekilde tanımlayabilir ve düzeltebilir. Tepe yönetimi, kendisine yönetişim yetkisi veren rehberlik ve gözetim sağlayan yönetim kuruluna karşı

²¹¹ http://www.coso.org/publications/executives_summary_integratedframework.htm.

sorumludur. Etkili bir yönetim kurulunun üyeleri, tarafsız, yetenekli ve sorgulayıcıdır. Yönetim kurulu şirket faaliyetleri hakkında bütün sorumluluklarını kararlılıkla yerine getirir. Tepe yönetimi ise, kontrolleri önemsemeyen, alt kademedan gelen ve kasıtlı olarak hatalı sonuçlar içeren iletişimlerini göz ardı eden bir konumda olabilir. Bu problemleri ancak güçlü bir yönetim kurulu çözebilir.

3.1.3 Hileli Finansal Raporlama: 1987-1997 ABD'deki Halka Açık Şirketlerin Analizi (Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997 An Analysis of U.S. Public Companies)

Treadway Komisyonu yukarıda açıklanan raporların dışında, finansal tablo hilelerinin oluşumunun belirlenmesi amacıyla bir araştırma projesine destek olmuştur. "Hileli Finansal Raporlama: 1987-1997 ABD'deki Halka Açık Şirketlerin Analizi" başlıklı araştırmasında hileli raporlama yapan 204 firmanın 1987-1997 yıllarına ilişkin finansal tabloları analiz edilmiş olup sözkonusu raporda yer alan hileli finansal raporlamaya ilişkin tespitler aşağıda özetlenmiştir²¹².

- Hazırlanan finansal tabloları yanlış bildirmek ya da başka deyişle hileli finansal tablo hazırlamak için en sık kullanılan yöntemler sırasıyla; uygun olmayan gelir tanınması, aktiflerin fazla bildirimi ve giderlerin eksik bildirimidir. Gelir hilelerine bakıldığında, gerçek olmayan gelir kaydetmek en sık görülenidir ve gelirleri erken kaydetmek de ikinci sık görülen yöntemdir. Aktiflerin fazla bildirimi açısından, var olan aktifleri olduğundan yüksek bildirmek en sık, gerçek olmayan veya sahip olunmayan aktifleri kaydetmek ikinci sıklıkta ve giderleştirilmesi gereken kalemleri aktifleştirmek de üçüncü sıklıkta görülen yöntemdir.
- Şirketlerin çoğu göreceli olarak küçüktür ve toplam aktifleri 100 milyon dolardan azdır. Bu şirketlerin %78'i New York Stock Exchange veya Amerikan Stock Exchange'de listelenmemiştir.

²¹²Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997 - An Analysis of U.S. Public Companies http://www.coso.org/publications/FFR_1987_1997.PDF (Erişim tarihi, 10.01.2007). Martin T. Biegelman ve Joel T. Bartow, s.54-55.

- Çoğunlukla yanlış bildirilen aktifler; alacaklar, stoklar, taşınmazlar, tesis ve ekipman, alacak senetleri, kasa, yatırımlar, patentler ve doğal kaynaklardır.
- Finansal tablo hile vakalarının %72 CEO'lar tarafından yapılmıştır. Diğer pozisyonların, hile vakaları, CFO, Yönetim Şefi, diğer Müdür Yardımcıları, Yönetim Kurulu üyeleri ve alt düzeydeki personele aittir. Olayların %29'unda ise, dış denetçinin adı geçmektedir.
- Çoğu şirketin ya denetim komitesi yoktur ya da yılda 2 kereden az toplanan bir komite vardır.
- Yönetim Kurulu üyeleri genellikle içerden veya önemli öz sermaye sahibi ve açıkça az deneyim sahibi yöneticilerdir (şirketle veya yönetimle özel bağları olan dışardan kişiler). Şirketlerin yaklaşık %40'ında, yöneticiler veya müdürler arasında aile ilişkisi kanıtları bulunmaktadır. Bu ilişkili kişiler şirketlerin yaklaşık yarısında, kurucu ya da yönetim kurulu üyesidir ve ilk CEO/Başkan hep aynı yerdedir.
- Bazı şirketlerde finansal baskının hile yapmaya özendirici etkisi olabilmektedir. Finansal baskı iki sebeple yapılabilir. Birinci neden, şirketin karının giderek diğer yıllara göre azalması sonucu yapılıyor olabilir. İkinci neden ise, şirketin karının gittikçe yükselmesi sonucu bu trendi korumak amacıyla finansal tablo hilelerine başvurulmuş olabilir. Ancak, her iki durumda da hile yapılmaktadır ve şirketler açısından uzun vadeli büyük zararlara yol açmaktadır.
- Hilelerin çoğu tek bir döneme ait değildir. Çoğu en azından 2 finansal döneme atlamıştır. Ortalama hile dönemi 23.7 aya uzanmaktadır. Örnek şirketlerin sadece %14'ü, 12 aydan az olan hilelere başvurmuştur.

COSO sözkonusu raporda hilenin önlenmesi konusunda raporlamaya taraf olan kesimler için şu önerilerde bulunmuştur²¹³;

- Özellikle küçük şirketlerin etkili bir iç kontrol sisteminin kurulmasında isteksiz oldukları ya da bu konuda başarısız oldukları görülmektedirler.

²¹³ ACFE, s.1.307.

Bunun sebebi ise iç kontrol sisteminin kurulmasının maliyetinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak denetçiler, yönetimi işletmede temel bir iç kontrol sisteminin olması için bilgilendirmelidirler.

- Denetçiler denetledikleri şirketlerin daha önceden finansal sıkıntı yaşamış ise, bu konuda daha şüpheci ve dikkatli olmalıdırlar.
- Denetçiler işlem kapama ve aktif değerlendirme ile ilgili iç kontrolleri ele almalı ve kontrol etmelidir. Denetçiler, denetim riskini kabul edilebilir bir düzeye indirmek için uygun olacak prosedürleri oluşturmalarıdır. İşlem kapamayı, işlem şartlarını ve hesap dönemi sonunda değerlendirme ölçülerini etkileyen işlemlere özellikle dikkat edilmelidir.
- Yönetim kurulları ve denetim komiteleri zayıf olan şirketler aynı zamanda bir denetim sorunu anlamına gelirler. Denetçiler bu konuda da dikkatli olmalıdırlar.

3.2 Hileli Finansal Raporlamanın Önlenmesi Amacına Yönelik Olarak Bağımsız Denetim Standartlarında Yer Alan Düzenlemeler

Bağımsız denetim ile ilgili düzenlemelerde bugüne kadar ABD'deki muhasebecilik meslek örgütü olan AICPA etkili olmuş olup diğer dünya ülkeleri ve düzenleyici otoriteler hep bu mesleki örgütün standartlarını esas almışlardır. AICPA özellikle Enron skandalıyla büyük bir prestij kaybetmiş 2002 yılında çıkan Sarbanes Oxley Kanunu'yla bağımsız denetimdeki yetki gücü elinden alınmıştır. ABD'deki bu gelişmeler dünyanın diğer ülkelerini de büyük ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle hilenin önlenmesine ilişkin düzenlemeleri yine ABD'deki düzenlemeler kapsamında ele almak ve buradan hareketle Türkiye'deki uygulamaları açıklamak daha uygun olacaktır.

Denetim standartları ilk olarak AICPA tarafından 1947 yılında oluşturulmuş ve günümüze kadar önemli aşamalardan geçmiştir. AICPA 1973 yılından itibaren bu standartları SAS (Statements on Auditing Standards- Denetim Standartları Tebliği) olarak yayınlamaya başlamıştır²¹⁴. Hile ile ilgili ilk olarak, 1988 yılında Denetçinin Hata

²¹⁴Aslan Coşkun, **Denetim ve Denetime Talep, Denetim Faaliyetleri, Meslek Tekniği**, http://www.tmud.org.tr/denetim_denetime.doc, (Erişim Tarihi, 25.04.2007).

ve Düzensizlikleri Ortaya Çıkartma ve Raporlama Sorumluluğu- SAS 53 (The Auditor Responsibility to Detect and Report Errors Irregularities) standardı yayınlanmıştır. Ardından 1997 yılında Finansal Tablo Denetiminde Hilenin Gözönüne Alınması (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit) adı altında SAS 82 standardı yayınlanmıştır²¹⁵.

SAS 53'e göre; düzensizlikler finansal tablo okuyucularını yanıltmasına neden olan bazen yönetim hilesi olarak adlandırılan hileli finansal raporlamaları ve bazen zimmete para geçirme olarak adlandırılan aktiflerin yanlış bildirimini içermektedir²¹⁶. Ayrıca bu standart, müşterilerin denetim sırasında denetçinin hileyi belirlemesi ile ilgili beklentileriyle sorumluluğunun gerçekten ne olduğu arasındaki boşluğu daraltmak için yayınlanmıştır²¹⁷.

Muhasebe mesleğinde SAS 82'nin yayınlanmasına kadar "hile" konuşulmayan bir kelime olarak görülmüş hatta bu kelime daha hafifletilerek yerine "yolsuzluk" kelimesi kullanılmıştır. SAS 82 hile kelimesini denetimin en önüne getirmiş böylece denetçi nereye bakabileceğini öğrenmiştir. Ayrıca SAS 82'nin getirdiği bir diğer yenilik ise, denetçilerin hem hileyi belirlemede hem de dava edilmeleri durumunda kendilerini koruyabilmeleri adına, kırmızı bayraklar listesi hazırlamış olmasıdır²¹⁸.

En son olarak, AICPA' nın Denetim Standartları Kurulu tarafından Kasım 2002'de yayınlanan Finansal Tablo Denetiminde Hilenin Ele Alınması-SAS 99 (Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit) standardı yayınlanmış ve denetimin planlamasında hilenin daha fazla ele alınmasını ve hilenin olası varlığı hakkında yönetime doğrudan sorgulama yapmayı gerekli kılmış ve SAS 82'yi daha da perçinlemiştir²¹⁹. SAS 99'a göre hile; denetimin konusu olan finansal tabloların önemli yanlış beyanlarıyla sonuçlanan bilinçli hareket olarak tanımlanmıştır. SAS 99' a göre denetçinin göz önünde bulundurması gereken iki tür hile vardır. Birincisi hileli finansal

²¹⁵ Barış Sipahi, **SAS 82 Çerçevesinde Muhasebe Denetiminde Hile Riskini Ortaya Çıkaran Faktörler**, Mali Çözüm Dergisi, Yıl:14, Sayı:67, Nisan-Mayıs-Haziran 2004, s.114.

²¹⁶ Lotfi Geriessh, **Organizational Culture and Fradulent Financial Reporting**, The CPA Journal New York, Mart 2003, Vol.73, Iss.3, s.30, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 15.04.2005).

²¹⁷ Kathleen Kaminski, Sterling T. Wetzels ve Liming Guan, **Can Financial Ratios Detect Fradulent Financial Reporting?**, Managerial Auditing Journal Bradford, 2004, Vol.19, Iss.1, s.16, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 15.04.2005).

²¹⁸ Coleen Bondy, **Fraud's Changing Dynamic**, Vol.65, Issue 4, 1998, s.11, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 15.04.2005).

²¹⁹ Arleen R. Thomas ve Kim M. Gibson, **Management is Responsible, too**, Journal of Accountancy New York, April 2003, Vol.195, Iss.4, p.53, Proquest Veritabanı, (Erişim Tarihi, 15.04.2005).

raporlamadan kaynaklanan yanlış beyanlar, ikincisi ise aktiflerin haksız kullanımından kaynaklanan yanlış beyanlardır²²⁰.

ACFE (Association of Certified Fraud Examiners- Diplomalı Hile Araştırmacıları Enstitüsü)'nin Mesleki Hile ve Aldatma 2002 Raporuna göre yaklaşık 600 milyar dolar veya çalışan başına 4,500 dolar hile ve aldatmaca sonucu kaybedilmiştir. Finansal tablo hileleri, olay başına ortalama 4.25 milyon dolar ile birinci sırada yer almaktadır ve tüm görev hilelerinin içinde %95'i aktif yanlış bildirmekten ve rüşvetten gelmektedir. Bu sebeple SAS 99, her iki türdeki- finansal tablo hilesi ve geleneksel çalışan zimmeti ve hırsızlığı- yasal olmayan faaliyetin ertelenmesi ve belirlenmesi için oluşturulmuştur. Kurumsal kültür, süreç ve kontroller ve işletmelere finansal tablo hilesini önlemelerine yardım eden bakış açısını getiren aynı etik kurallar, yanlış aktif bildirimini ve rüşvetten korunmayı da sağlamaktadır²²¹.

SAS 82 ile SAS 99 arasındaki en dikkat çeken değişiklik, SAS 82 ve ondan önceki standartlar hileyi tespit etmeye odaklanırken, SAS 99 hilenin önlenmesi ve caydırıcı hale getirilmesi için daha fazla etkili yaklaşımıdır. Aşağıda SAS 82 ile SAS 99 arasındaki farklar maddeler halinde belirtilmiştir²²².

- SAS 99'da denetçinin genel sorumluluğu artmıştır,
- Hileye bağlı olarak yapılan yanlış bildirimleri GKGMİ'ne göre yapılan denetimde tespit edemeyen denetçinin dava edilmesi SAS 99'un yayınlanmasıyla birlikte artmıştır,
- SAS 99 ile birlikte yönetimin kontrolleri reddetmesi geçmişte olduğundan daha büyük bir risk haline gelmiştir,
- Eskisine göre SAS 99 ile birlikte bireylerin hile yapmalarını önlemek için daha fazla baskı uygulanmaktadır,
- Hile risk faktörlerinin belirlenmesi için denetçiler daha fazla çalışma kağıdı düzenlemektedir,

²²⁰ Statement on Auditing Standards No 99 (SAS 99), **Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit**, s.277.

²²¹ Thomas ve Gibson, s.53.

²²² Donald C. Marczewski ve Michael D. Akers, **CPAs' Perceptions of The Impact of SAS 99**, The CPA Journal , June 2005., <http://www.nysscpa.org/cpajournal/2005/605/essentials/p38.htm>., (Statement on Auditing Standards 8.2.2006).

- SAS 99'da denetçiler, denetlenen şirketin çalışanlarıyla daha fazla etkileşimde bulunup ek sorgulamalar yapmaktadırlar,
- Denetçiler SAS 99'da olağanüstü işlemlere daha fazla odaklanıp çok daha fazlasını ortaya çıkarmaktadırlar,
- Denetim ekibi üyeleri arasında denetlenen şirketteki hile risk faktörleri hakkında daha fazla tartışma yapılmaktadır,
- SAS 99'da muhasebe tahminlerinin geriye dönük incelemeleri daha sık veya daha kapsamlı yapılmaktadır,
- Muhasebe tahminlerinin geriye dönük incelemeleri yönetim hilelerini daha fazla ortaya çıkarabilir,
- SAS 99'daki prosedürler yüzünden uzmanlara başvuru artmıştır,
- SAS 82'yle karşılaştırıldığında, olası hileye bağlı yanlış bildirimleri belirlemek için daha fazla sabit test yapılmaktadır,
- SAS 99'un hile risk faktörleri yüzünden denetim sırasında, testlerin özellikleri, zamanlaması ve kapsamı daha sık yapılmaktadır,
- SAS 82 ile karşılaştırıldığında denetim testlerinde öngörü artmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, SAS 99'da denetçinin olaylara daha şüpheyle yaklaşması ve denetim ekibi arasında bir beyin fırtınası oluşturulması gerektiği ön plana çıkmıştır. Ancak, bu standarda göre mesleki şüphecilik, denetçinin müşterinin dürüst olmadığını varsaydığı anlamına gelmemektedir. Burada kastedilen, denetçinin toplanan ve değerlendirilen bilgi üzerinde tarafsız bir yargıya sahip olması gerektiğidir. Mesleki şüpheciliği SAS 99 "sürekli soru soran bir akıl" olarak tanımlamaktadır²²³.

Beyin fırtınası yapmak ise, "denetim ekibinin hileye bağlı önemli yanlış beyanların potansiyelini sürekli tartışması gerektiğini ifade etmektedir. Bu tartışma "fikirlerin alışverişini" veya denetimden son olarak sorumlu olan denetçi de dahil olmak üzere ekip üyeleri arasında "beyin fırtınasını" içermelidir. Bu beyin fırtınası oturumu aynı zamanda bir denetim müşterisinin finansal tablolarının önemli ölçüde yanlış

²²³ Maddox, s.20.

bildirimine neden olacak hilelere hangi yolların açık olduğunu, yönetimin kontrolleri nasıl atlayabilecekleri ve aktiflerin nasıl haksız kullanılma sonucunda yanlış bildirilecekleri de dahil olmak üzere tartışılmasını da içermelidir. Beyin fırtınası oturumuna, denetim ekibi üyeleri ve özellikle bu ekibin kilit üyeleri de katılmalıdırlar. Beyin fırtınası oturumu önemsiz ve yararsız gibi görünebilir ama, denetim ekibine hilenin nerede ve nasıl olabileceği, ortaya çıkan fikirleri teyit etmek veya yürütmek için denetim ekibini nasıl bir planlamaya dahil edeceği, performansıyla soru ve sorunlara nerede ve nasıl yanıt vereceği hakkında fikirler verir. Önemli yanlış beyanlarla sonuçlanabilecek hile en sağduyulu denetçiden bile birçok şekilde (gizli anlaşmalar da dahil olmak üzere) saklanabilir. Ancak beyin fırtınasının ve SAS 99'un arkasındaki fikir, hilenin var olabileceği alanları belirlemek ve o alanları tam olarak incelemektir. Hileye bağlı yanlış beyan riski denetim ekibi üyelerince sadece planlamada değil bütün denetim boyunca tartışılmalıdır²²⁴.

SAS 99, hileyi önlemek, belirlemek ve ortaya çıkartmak için bir işletmenin alması gereken önlemleri üç başlık altında toplamıştır. Aşağıda açıklanan önlemlerin tümünü ya da sadece bazılarını uygulamaya almak şirketlere sadece kendilerini ve çalışanları hileli faaliyetlerden korumalarını sağlamayacak aynı zamanda da geliri tasarrufuyla, piyasa değerini artıracak, hukuk davalarından uzaklaştıracak ve başarılı bir şirket imajı sağlayacaktır²²⁵.

(i) Dürüstlük ve yüksek etiği olan bir kültür: Yönetimin hileyi önlemesi için en önemli yolun etkili bir iletişimde bulunarak, hileyi hem sözlü olarak hem de hareketleriyle hiçbir şekilde hoş görmeyeceğini vurgulamasıyla gerçekleşebilir.

Çoğu çalışan şirket liderlerinin hareketlerini gözlemlene durumunda olmadıkları için, yönetim değer sisteminin bütün personelle paylaşıldığından emin olmalıdır. Bunu yapmanın en iyi yolu da davranış düzenidir. Böyle bir düzen tipik olarak etiği, gizliliği, çıkar çatışmasını, entelektüel varlıkları, cinsel tacizi ve hileyi önlemede etkilidir. Ancak yönetim, etik davranışları ödüllendirmeli ve dürüst olmayan davranışları da hoşgörmemelidir. Ancak bu şekilde çalışanlar davranış düzeninin sadece bir kağıt parçası olmadığını anlayabilirler.

²²⁴ Maddox, s.20.

²²⁵ Thomas ve Gibson, s.53-55.

Standart ayrıca çalışanların aldatıldıklarını, korkutulduklarını veya umursanmadıklarını hissettikleri işyerlerinde olumlu hisleri olan işyerlerine göre daha çok yanlış yapacaklarına da işaret eder. Zayıf moral çalışanların hileye baş vurma hakkındaki tavırlarını etkileyebilmektedir. Çalışanların genel görüş bildirmelerini yüreklendirmek için, genel danışman veya bir başka güvenilir birey tarafından idare edilen ihbar hattını arayıp şüphelenilen veya gerçek herhangi bir ihlali emin olarak rapor edebilecekleri bir ortam oluşturmalıdır.

(ii) Hile karşıtı süreç ve kontrolleri: Gerek hileli finansal raporlama ve gerekse aktiflerin yanlış bildirimini gerçekleştirmek için işletme içinde bir olanağın algılanmış olması gerekir. Bu sebeple, SAS 99 hileyi belirleyip ölçebileceği yolları sunmanın yanında, o riskleri hafifletecek ve önleyici iç kontrolleri uygulayacak adımları sunmaktadır.

Hile, işletmedeki yönetimin iç kontrollerinin üzerinde gerçekleştiği için şirketin değer sistemi ve kültürü, çalışanların hileye başvurmakta eğilimlerini azaltacak şekilde desteklenmeli ve herhangi bir yanlış rapor edecek araçları sunmalıdır.

(iii) Uygun gözden geçirme süreci: Yönetim çalışanların yaptıkları işleri gözden geçirmekten, hile karşıtı süreç ve kontrolleri uygulayıp idare etmekten sorumludur. Ancak bazen tepe yöneticilerin kendileri hileli hareketin oluşturulması veya gizlenmesini başlatabilirler veya bunun bir parçası olabilirler. Bu nedenle, bir denetim komitesi tepe yönetiminin faaliyetlerini gözden geçirmelidir.

Ayrıca standart, yönetim kurulunun ve denetim komitelerinin dış denetçiyle hileyi belirleme ve geriletme görevini paylaşması gerektiğini açıkça belirtmektedir. Yönetim, hile karşıtı sistemleri ve prosedürleri oluşturup uygularken, bu prosedürleri denetim komitesi veya yönetim kurulunun dikkatli bir biçimde gözden geçirmesi kesinlikle gereklidir. Bu organlar yönetimin hile riskini belirlemesini, hile karşıtı önlemlerin uygulamasını sürekli olarak değerlendirmelidirler.

Bir işletme, standartta açıklanan hile karşıtı prosedürleri uyguladığında, hilenin sebep olabileceği büyük parasal zararlardan kendini korumaktan çok daha fazlasını yapmış olur. Çünkü aynı zamanda itibarını, stratejik hedeflerine erişebilme yeteneğini ve işletme değerini de koruma altına almış demektir. Böylelikle işletmeler uzun vadede yatırımcıların güvenini de kazanmış olacaktır.

3.3 Sarbanes Oxley Kanunu'nda Yer Alan Düzenlemeler

Sarbanes Oxley Kanunu (SOA)'ndan önce SEC, muhasebe hilelerinin ortaya çıkması sonucu halkın tekrar güvenini kazanmak amacıyla 1972 yılında yayınlamış olduğu bir tebliğ ile, yatırımcıların korunması amacıyla, halka açık şirketlerde denetim komitesi kurmalarını desteklediğini açıklamıştır. 1974 yılında ise, şirketlerin denetim komitesine sahip olup olmadıklarını ve eğer sahiplerse üyelerinin bağımsız olup olmadıkları hakkında açıklama yapmalarını istemiştir. Kurulacak denetim komitesinin, şirketin iç kontrol yapısının etkililiğini, finansal raporlamanın güvenilirliğini faaliyetlerin mevzuata uygunluğunu şirketin yönetim kurulu adına yapmakla yükümlü olacağını anlatan bir dizi kurallar belirlemiştir²²⁶.

Ancak bu kurallar yeterli olmamış başta Enron skandalı olmak üzere meydana gelen diğer benzer olaylar, ABD'de Sarbanes Oxley Kanunun yürürlüğe girmesine neden olmuştur. Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe giren bu kanunla birlikte ABD'de gerek işletmelerin gerekse denetçilerin uygulaması gereken bir dizi kurallar belirlenmiş, benzer skandalların yinelenmemesi ve toplumun güveninin yeniden kazanılabilmesi için cezalar önemli ölçüde artırılmıştır.

İşletmelere yatırım yapanların daha doğru bilgilенmesini sağlamak, işletme yönetiminin yatırımcıların haklarının korunmasına dair sorumluluğunu artırmak, denetim komitesinin gözetim sorumluluğunu artırmak ve denetimin bağımsızlığını sağlamak gibi amaçlar edinen Sarbanes-Oxley Kanunu ile denetçi ile denetlenen müşteri ilişkisi değiştirilmiştir. Bu Kanunla birlikte denetçi işletme yönetimine değil, doğrudan denetim komitesine raporlama yapacaktır. Bu durum denetçinin sorumluluğunun yönetime değil daha çok hissedarlara kaymasına neden olmuştur²²⁷.

Sarbanes Oxley Kanunu 11 adet ana başlıktan oluşmaktadır. Bu ana başlıklar; Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (Public Company Accounting Oversight Board- PCOAB), denetçi bağımsızlığı, kurumsal sorumluluk, kapsamı geliştirilmiş finansal açıklamalar, analist çıkarlarının çatışması, komisyonun kaynakları ve otoritesi, çalışma ve raporlar, şirketin ve suçlunun hiledeki sorumluluğu, beyaz yakalıların

²²⁶ Süleyman Uyar, **Denetim Komitesi Oluşumunu Etkileyen Düzenlemelerin Değerlendirilmesi**, Muhasebe ve Denetim Bakış, Yıl:4, Sayı:12, Nisan 2004, s.115.

²²⁷ Uyar, s.122.

cezalarının artırılması, kurumsal vergi beyanı, kurumsal hile ve sorumluluk olarak belirlenmiştir²²⁸.

Kanun'un temelinde, yöneticilerin ve işletme çalışanlarının işletmeye ilişkin görevlerinde ilkeli davranmalarını sağlamak, uymayanları ise cezalandırmakla ilgili konular yer almaktadır. Kanun işletme yöneticileri ve çalışanları açısından ağır para ve hapis cezası öngören yeni düzenlemeler içermektedir. Sarbanes-Oxley Kanunu'nun, Amerika'da faaliyet gösteren halka açık işletmeler açısından kurumsal yönetime ve kamunun aydınlatılmasına etkisi çok büyük olmuştur. Yapılan düzenlemelerden sonra işletmeler, Kanun'un emredici olmayan hükümlerini de yerine getirmekte ve bu da işletmenin iç kontrol yapısının güçlü olmasına ve yönetimin daha etkili hale gelmesine neden olmaktadır. Bu sebeple yatırımcılar, bu işletmelere daha fazla itibar etmekte ve bir bakıma bu işletmeleri seçimlerinden dolayı ödüllendirmektedir²²⁹.

Kanunda yer alan en önemli konulardan biri bağımsız denetimdir. Yayınlanmış finansal tablolara yönelik güvensizliğin temelinde, denetçi ile denetim müşterisi arasındaki ilişkinin yeterince bağımsız olmadığına ilişkin yargının yatması nedeniyle, denetçiler ve halka açık şirketler arasındaki ilişki büyük ölçüde sınırlandırılmıştır²³⁰.

Bu sınırlandırmalardan en önemlisi Kanunun 201. maddesinde denetçilerin uygulama alanlarının dışında kalan hizmetler şeklinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre denetçiler, denetim hizmeti verdikleri şirketlere aşağıda belirtilen hizmetleri veremeyeceklerdir²³¹.

- Muhasebe kayıtları yapma ve finansal tablolarla ilişkili diğer hizmetler,
- Finansal bilgi sistemlerinin kuruluşu ve sistemin uygulanması,
- Değerleme hizmetlerinin verilmesi,
- Sigortacılık hizmetleri,

²²⁸ Sarbanes Oxley Act 2002, s.1-2.

²²⁹ Hilmi Kırlioğlu ve Nermin Akyel, **Enron Sonrasında Bağımsız Denetimde Yaşananlar**, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD), Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:23, Temmuz 2004, s.31.

²³⁰ Özgür Özmen Uysal, **Sarbanes Oxley Yasası ve Sermaye Piyasası ve Borsa Kurulunun (SEC) Düzenlemeleri Açısından Bağımsız Denetçi Olgusu**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:4, Sayı:13, Eylül 2004, s.27.

²³¹ Sarbanes Oxley Act 2002, s.27.

- Dışarıdan sağlanan iç denetim hizmetinin verilmesi,
- İnsan kaynakları hizmetleri, yönetici rolünde hizmet vermeleri,
- Yatırım danışmanlığı hizmetleri (borsada aracılık gibi),
- Hukuki hizmetler (avukatlık gibi) ve denetim dışındaki diğer uzmanlık hizmetleri,
- Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu tarafından düzenleme ile izin verilmeyen diğer hizmetler.

Ayrıca Kanunun 203. maddesinde ise, denetim ortaklarının 5 yıllık görev süresinden sonra değişmesi gerektiği açıklanmıştır. Madde 206'da da, denetimin başlangıcından önceki bir yıllık süre içinde müşteri şirketin denetiminde görev almış olan denetçilerin, aynı şirkette, CEO, kontrolör, muhasebe müdürü veya finans müdürü ve benzer alanlarda denetimden bir yıl geçmeden çalışmaları yasaklanmıştır. Buradaki kısıtlamanın amacı ise, çıkar çatışmasının engellenmeye çalışılmasıdır²³².

Sarbanes Oxley Kanununda getirilen diğer yenilikler ise aşağıda açıklanmıştır. Buna göre; madde 302'de, Finansal Raporlara Ait Kurum Sorumluluğu'ndan bahsedilmiştir. Buna göre; raporu imzalayan yöneticilerin, işletmenin iç kontrol yapısının kurulması ve bunun devam ettirilmesinden sorumlu olacaklardır. İşletmenin iç kontrol yapısındaki değişiklikler, iç kontrol yapısının etkililiği veya zayıf yönleri ve işletmenin finansal kayıt ve raporlamasını etkileyecek tüm konular, raporun düzenlendiği tarihte açıkça belirtilecektir ve bu tür değerlendirmeler 90 günlük dönemler itibarıyla gerçekleştirilecektir. Ayrıca madde 303'de "Uygun Olmayan Bir Biçimde Etkileme" başlığı altında yönetimin sorumluluğu belirtilmiş ve işletme yöneticileri tarafından yapılacak, denetimi olumsuz etkileyecek; zorlama, yanlış yönlendirme, hileli faaliyetlerde bulunma ve bunun sonucunda oluşacak finansal tabloların yanlış ve yanıltıcı raporlanmasına neden olacak şekilde hareket etmek kanun dışı olarak kabul edilmiştir²³³.

Yine Kanunun 404'üncü maddesinde, finansal raporlamada, işletmenin yeterli iç kontrol yapısının ve prosedürlerinin kurulması ve devam ettirilmesinin işletme

²³² Sarbanes Oxley Act 2002, s.29-30.

²³³ A.g.k., s.33-34.

yönetiminin sorumluluğunda olduğunu ve işletmenin iç kontrol yapısı ve prosedürlerinin etkililiğinin yıl sonu raporlarında değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Madde 406'da da üst düzey finans yöneticileri için meslek ahlakı kuralları belirlenmiş, buna göre üst düzey finans yöneticisi; kişisel ve mesleki ilişkilerinde menfaat çatışmalarını dürüst ve ahlaklı bir biçimde idare edebilmeli, işletmenin raporlarını doğru, dürüst, tam olarak, zamanında ve anlaşılabilir bir biçimde açıklamalı ve devletin kurallarına ve düzenlemelerine uygun bir şekilde davranması gerektiği ifade edilmiştir²³⁴.

Madde 409'da ise, halka açık işletmelerin, finansal durum ve faaliyetlerinde meydana gelen değişiklikleri yatırımcıları da korumak amacıyla hızlı bir biçimde açıklamaları gerektiği belirtilmiştir. Kanunun sekizinci bölümünde ise, işletmenin hile suçu ile ilgili olarak sorumlulukları açıklanmıştır. Buna göre madde 802, 806 ve 807'de bu konuyla ilgili olarak getirilen yeni yükümlülükler şu şekilde belirlenmiştir²³⁵;

- (i) Herhangi bir federal araştırma veya iflas davasına engel olmak amacıyla muhasebe kayıtlarında tahrifat yapma, değiştirme gibi yasadışı uygulamalara başvurma 20 yıla kadar hapis ve para cezasıyla cezalandırılacaktır,
- (ii) Finansal yılın bitiminden itibaren denetim ve çalışma kağıtları 5 yıl süreyle saklanması zorunludur. Bu süreç içerisinde bilerek ve kasıtlı olarak bu belgelerde yapılan değişiklikler 10 yıla kadar para ve hapis cezasıyla cezalandırılır.
- (iii) Kasıtlı olarak, yatırımcılara yanıltıcı bilgilerin sunulması ve dolayısıyla dolandırılması halinde ise bu kişiler, 25 yıla kadar hapis ve para cezasıyla cezalandırılırlar.
- (iv) Sermaye piyasası suçlarına ilişkin olarak yasalara uygun bir şekilde bilgi veren, konuyla ilgili araştırmalarda yön gösteren, yardımcı olan çalışanlara da koruma getirilmiştir.

Ayrıca Kanun'un 906. maddesinde şirket yönetimi tarafından finansal tabloların muhasebe standartlarına uygun olarak onaylanmaması durumunda, 1.000.000 dolar para ve/veya 10 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır. Eğer

²³⁴ Sarbanes Oxley Act 2002, s.45.

²³⁵ A.g.k., s.56,58,60.

finansal tablolar standartlara uygunluğu kasıtlı olarak onaylanmamışsa uygulanacak ceza 5.000.000 dolar ve/veya 20 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaktadır²³⁶.

Yukarıda açıklandığı üzere Kanun, daha doğru ve dürüst finansal tabloların hazırlanmasını sağlamak amacıyla önemli ve caydırıcı olabilecek düzenlemeler getirmiştir.

3.4 Türkiye'deki Gelişme ve Düzenlemeler

Ülkemizde finansal tabloların düzenlenmesi ve bunların işletmeyle ilgili taraflara sunumuna ilişkin ilke ve kurallar esas olarak TTK'da, SPK'na tabi halka açık şirketlerle ilgili düzenlemeler ise SPK ve ilgili mevzuatta yer almaktadır. Banka ve sigorta şirketleri gibi kamuya hizmet vermek durumundaki şirketler için ise özel kanunlar ve bu kanunlar çerçevesinde ki düzenlemeler geçerlidir. Avrupa Birliği muktesebatına uyum süreci yaşayan ülkeamızda çağın gerisinde olan mevcut yasaların çoğu değiştirilmeye başlanmış olup bu süreç hala devam etmektedir. Bu süreçte dünyadaki krizlerle beraber ülkemizde de yaşanan ekonomik ve finansal krizlerden çıkarılan dersler ABD'deki modelleri esas alan düzenlemeler yapılmasını teşvik etmiştir. Sponsor örgütleri bağlayıcı etkisi nedeniyle COSO raporlarında yer alan modeller AB ülkelerinde ve dolayısıyla Türkiye'de mevzuat değişikliklerine temel oluşturmuştur. TMSK'nın kurulması ve uluslararası finansal raporarlama standartlarının bu kurul tarafından uyarlanması ve standartların bankalar ve sermaye piyasası mevzuatına tabi kurumlar için mecburi hale gelmesi hileli finansal raporlama alanında yapılan en radikal düzenlemedir.

Bunun dışında SPK'nın bağımsız denetimle ilgili standartları değiştirip, uluslararası standartları kabul etmesi BDDK'nın da benzer düzenlemeler yapması gerek Bankalar Kanunu'nda gerek SPK mevzuatında OECD Kurumsal Yönetişim İlkelerinin benimsenmesi, risk temelli iç kontrol sistemlerinin işletmelerde kurulması ve etkili bir şekilde işletilmesi konularında ilave düzenlemeler yapılması diğer önemli gelişmelerdir. Özel sektör kurumlarında bu yapılanmalar gerçekleştirilirken kamu kurumlarında da paralel bir yaklaşım benimsenmiş 2003 tarihinde kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve finansal saydamlığı sağlamak üzere, kamu finansal yönetiminin yapısını ve

²³⁶ Sarbanes Oxley Act 2002, s.62.

işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm finansal işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve finansal kontrolü düzenlemesi amacıyla 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çıkarılmıştır. Diğer taraftan 1957'den beri ticari ve ekonomik hayata yön veren TTK'nu da günün koşullarına uygun hale getirmek amacıyla yeni bir TTK tasarısı hazırlanmış, söz konusu tasarı çeşitli yasal aşamalardan geçtikten sonra TBMM'ne sevk edilmiştir. Aşağıda finansal raporlama açısından önemli olması sebebiyle SPK, BDDK ve TTK tasarısında yer alan düzenlemeler açıklanmıştır.

3.4.1 Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

Günümüzde yaşanan finansal krizlerin ve işletme skandallarının gerçekleşme sebeplerinden biri de kötü yönetimdir. Kötü yönetilen şirketlerin zamanla büyük finansal sıkıntılar yaşaması sebebiyle, kurumsal yönetim kavramı öne çıkmış ve uluslararası alanda da bu konuya önem verilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda, işletmenin finansal performansının dışında kurumsal yönetim kalitesi de göz önüne alınır hale gelmiştir. Kurumsal yönetim kalitesi yüksek olan bir işletmede, düşük sermaye maliyeti, işletmenin finansal imkanlarının ve likiditesinin artması, yaşanan krizlerin daha kolay atlatılması ve özellikle de iyi yönetilen işletmelerin sermaye piyasalarından dışlanmamaları söz konusu olmaktadır²³⁷.

Piyasalarda yaşanan skandallar sebebiyle bunların engellenmesi yönünde yapılan çeşitli çalışmalar ışığında finansal bilginin sermaye pazarlarındaki önemi göz önüne alınarak hemen her ülkede belli konular üzerinde düzenlenmeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler²³⁸;

- (i) Uluslararası finansal raporlama standartlarına uygun şeffaf tablo ve raporların üretilmesi,
- (ii) Kurumsal yönetim ilkeleri ışığında yöneticilerin, yönetim ve denetim kurullarının yeniden yapılandırılması ve daha ayrıntılı kontrol edilerek, yaptıkları işlemlerden dolayı daha fazla sorumlu tutulmaları,

²³⁷ Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim İlkeleri, s.2.

²³⁸ Murad Kayaçan, **Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Ulusal Finansal Raporlama Standartları Açısından Gelişmeler**, İzmir Serbest Mali Müşavirler Odası, Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu-X, 6-10 Aralık 2006, Kıbrıs, s.87.

- (iii) Şirketlerin kurumsal yönetim açısından değerlendirilebilmeleri için, kurumsal yönetim derecelerinin yapılması,
- (iv) Bağımsız denetim standartlarının uluslararası seviyeye çekilmesi ve denetçinin de denetlenmesi.

Türkiye’de de daha fazla gerçeği yansıtan finansal bilgilerin sunulması amacıyla “kurumsal yönetim” olgusunu SPK mevzuatına yerleştirme amacıyla adımlar atılmıştır. Bunlar aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır²³⁹;

- (i) Bu konuda öncelikle SPK, Kurumsal Yönetim İlkelerini halka açık anonim şirketlerde yaygınlaştırmak amacıyla 2003 yılında tavsiye amaçlı olarak yayınlamış ve bunu daha sonra 2005 yılında da güncellemiştir. Bu metnin hazırlanabilmesi için SPK, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) ve Türkiye Kurumsal Yönetim Forumu uzmanları bir araya gelmiş ve birçok akademisyen kamu kurumu, özel sektör temsilcisi ve meslek örgütünün görüşleri ışığında bu çalışma tamamlanmıştır. Kurumsal yönetimin eşitlik, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve sorumluluk gibi genel kavramları güvenilir finansal raporlama açısından en önemli gelişmelerden biridir.
- (ii) Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim İlkelerini öncelikle halka açık şirketlerde olmak üzere, sonra tüm şirketlerde yaygınlık kazanması amacıyla özendirici çalışmalar bağlamında, şirketlerin faaliyet raporlarına ek olarak “Kurumsal Yönetim İlkeleri Uyum Raporu” hazırlama zorunluluğunu 10 Aralık 2004 tarihli kurul kararı ile duyurmuştur.
- (iii) Ayrıca, Kurumsal Yönetim Derecelendirmesi yapacak derecelendirme şirketlerinin kurulabilmesi için gerekli finansal ve hukuki şartları açıklayan bir tebliğ SPK tarafından yapılandırılmıştır. Seri VIII No:40 Sermaye Piyasasında Derecelendirme Faaliyeti ve Derecelendirme Kuruluşlarına İlişkin Esaslar Tebliği 04.12.2003 tarihinde gerekli çalışmalar duyurulmuştur. Bu tebliğ ile kurulmakta olan derecelendirme şirketlerinin yapacağı derecelendirme sonucunda, kurumsal yönetim açısından olumlu anlamda farklılaştıkları tespit edilmiş olan ortaklıklar, bu durumu

²³⁹ Kayacan, s.88-89.

kamuoyuna sunup, gelişmiş sermaye piyasalarındaki örneklerinde olduğu gibi yatırımcının daha çok ilgi ve desteğine sermaye piyasaları yolu ile sahip olabileceklerdir.

- (iv) Daha önce X/16 Sayılı Tebliğde yer alan esaslara göre yapılan bağımsız denetim 2006 tarihli Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları hakkında X/22 Sayılı Tebliğ ile değiştirilerek, sözkonusu Tebliğde uluslararası denetim ilkeleri aynen uyarlanmıştır. Sözkonusu Tebliğ kapsamında halka açık anonim şirketlerin denetimini yapan bağımsız denetim şirketlerinin, denetim görevi dışında danışmanlık görevini de aynı anda yapamamaları yönündeki düzenlemeler oldukça önemlidir.

Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları hakkında X/22 Sayılı Tebliğ'in 13. Maddesinde belirtildiği üzere bağımsız denetim kuruluşları ile bunların bağımsız denetçileri ve diğer personeli, SPK Tebliğine göre bağımsız denetim hizmeti verdikleri işletmelere, bağımsız denetim hizmeti verdikleri dönemde, bedelli veya bedelsiz olarak;

- Muhasebe defterlerinin tutulması ve buna ilişkin diğer hizmetlerin verilmesi,
- Finansal bilgi sistemi kurulması ve geliştirilmesi ile işletmecilik, muhasebe, finans konularındaki uygulamalarla ilgili danışmanlık hizmeti verilmesi, belge düzenlenmesi ve rapor hazırlanması,
- Değerleme ve aktüerya hizmetleri verilmesi veya ekspertiz ve uygunluk raporu hazırlanması,
- İç denetim fonksiyonunun yerine getirilmesi ya da iç denetim fonksiyonuna destek hizmeti verilmesi,
- Yönetim veya insan kaynakları fonksiyonlarının yerine getirilmesi,
- Aracılık veya yatırım danışmanlığı hizmetlerinin verilmesi,
- Hukuki danışmanlık veya diğer uzmanlık hizmetlerinin verilmesi,
- Tahkim ve bilirkişilik yapılması ve

- Kurul tarafından yapılmasına izin verilmeyen alanlarda hizmet sunulması

faaliyetlerinde bulunamayacakları, söz konusu faaliyetleri, bağımsız denetim hizmeti verdikleri işletmelere, aynı dönemde bedelli veya bedelsiz olarak; merkezi yurtdışında bulunan aynı bağımsız denetim kuruluşu ile hukuki bağlantısı olan Türkiye’de yerleşik diğer kuruluşlar aracılığı ile de yerine getiremeyecekleri belirtilmiştir. Dikkat edilecek olursa SPK’da yer alan bu düzenlemeler, Sarbanes Oxley Kanunu’nda yer alan düzenlemelerle aynı paraleldedir.

- (v) SPK, 1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla uluslararası finansal muhasebe standartlarının kullanımını halka açık şirketlerimiz için zorunlu hale getirmiş olup, 15.11.2003 tarihli Seri:XI, No:25 sayılı Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ ile halka açık işletmelerin finansal tablolarını UFRS ile tam uyumlu hale getirmeleri istenmiştir.

SPK ‘nın Seri X, No:22 sayılı Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ’inin 5. Maddesine göre; hilenin önlenmesinde ve ortaya çıkarılmasında esas sorumluluk işletme yönetimine ve yönetimden sorumlu kişilere aittir. İşletmenin dürüstlük ve etik davranış kültürü çerçevesinde; yönetimden sorumlu kişilerin gözetiminde, işletme yönetiminin hile ve usulsüzlükleri önlemek üzere gerekli tedbirleri alması ve uygulanacak yaptırımları belirlemesi gerektiği, bu suretle, işletme çalışanlarına hile ve usulsüzlüklere hiçbir şekilde başvurulmaması konusunda açık bir uyarıda bulunulmuştur. Finansal raporlama sisteminin güvenilirliği, faaliyetlerin etkililiği, verimliliği ve hukuka uygunluğu gibi hususlarda gerekli kontrolleri sağlayan bir iç kontrol sistemi kurmak ve devam ettirmek, işletme yönetiminin gözetimini de yapmak suretiyle, yönetimden sorumlu kişilerin sorumluluğunda olduğu, yönetimden sorumlu kişiler tarafından gerçekleştirilen etkin gözetim, işletme yönetiminin dürüst ve etik davranış kültürü yaratmasını sağlamada etkili olduğu belirtilmiştir. Yönetimden sorumlu kişilerin, gözetim sorumluluğunu yerine getirirken özellikle işletme yönetiminin kontrolleri aşabileceği ya da finansal bilgi kullanıcılarının işletmenin karlılığı ve performansı ile ilgili algılarını etkilemek amacıyla, işletmenin karını manipüle etmek üzere finansal raporlama sürecine müdahale edebileceği hususlarını göz önünde bulundurmak zorunda olduğu ifade edilmiştir.

Yine aynı Tebliğde işletmenin faaliyetlerinin düzenli ve etkili bir şekilde yürütülmesini sağlayacak bir kontrol ortamı yaratmak ve bunun için gerekli politika ve prosedürleri geliştirmek, yönetimden sorumlu kişilerin gözetiminde olmak üzere, işletme yönetiminin sorumluluğunda olduğunu ve bu sorumluluğun, finansal tablolarda önemli yanlışlıklara sebep olabilecek risklerin yönetilmesi suretiyle, finansal tabloların tüm önemli yönleriyle gerçeği yansıtacak şekilde hazırlanmasını sağlayacak kontrollerin uygulanması ve sürdürülmesine dayalı bir finansal raporlama sürecinin oluşturulmasını da kapsadığına dikkat çekilmiştir. Bu tür kontroller finansal tablolara ilişkin önemli yanlışlık riskini azaltmakla birlikte tamamen ortadan kaldırmayacağını ancak işletme yönetiminin, hile ve usulsüzlüğün önlenmesi ve ortaya çıkarılması için uygulamaya konulacak kontrolleri seçerken, finansal tabloların hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıkları içerebileceğini dikkate almak zorunda olduklarını ifade edilmiştir.

Ayrıca, SPK'nın Kurumsal Yönetim İlkelerinde yer alan önemli konulardan biri bağımsız denetimin işlevidir. Bağımsız denetim kuruluşları ve bu kuruluşlarda istihdam edilen denetim elemanlarının bağımsızlığı esas alınmıştır. Bağımsızlık ilkesi; bağımsız denetim faaliyetlerinin, bağımsız denetçinin mesleki takdir ve tarafsızlığını zedeleyebilecek nitelikteki, herhangi bir ilişki, çıkar veya etkiden etkilenmeksizin yürütülmesi olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple bu ilkelere²⁴⁰;

- (i) Bağımsız denetim kuruluşları belirli aralıklarla rotasyona tabi tutulması gerektiği,
- (ii) Şirket yönetim kurulu tarafından bir bağımsız denetim kuruluşunun sürekli ve/veya özel denetimlerde en çok 5 hesap dönemi için seçilebileceği,
- (iii) Şirketin aynı bağımsız denetim kuruluşu ile yeniden sürekli ve/veya özel denetim sözleşmesi imzalayabilmesi için en az 2 hesap döneminin geçmesinin zorunlu olduğu,
- (iv) Bağımsız denetim faaliyeti ile danışmanlık faaliyetlerinin birbirinden ayrı olduğu,
- (v) Bağımsız denetim kuruluşları ve bu kuruluşlarda istihdam edilen denetim elemanları ile diğer personelin bağımsız denetim hizmeti verdikleri

²⁴⁰ Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim İlkeleri, s.29.

şirketlere, bağımsız denetim hizmeti verdikleri dönemde, bedelli veya bedelsiz olarak danışmanlık hizmetleri veremeyecekleri,

- (vi) Bağımsız denetim kuruluşunun yönetim veya sermaye bakımından doğrudan veya dolaylı olarak hakim bulunduğu bir danışmanlık şirketi ve çalışanlarının, bağımsız denetim kuruluşunun hizmet verdiği şirkete, aynı dönem için danışmanlık hizmeti veremeyeceği, bu kapsama bağımsız denetim kuruluşunun gerçek kişi ortakları ve yöneticileri tarafından verilen danışmanlık hizmetlerinin de dahil olduğu açık bir biçimde ifade edilmiştir.

Yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı gibi SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri'yle finansal tabloların gerçeğe uygun, tarafsız, doğru ve dürüst bir şekilde hazırlanması için bir dizi kurallar belirlemiş ve böylece hak sahiplerinin daha fazla korunmasını sağlamaya çalışmıştır.

3.4.2 Bankacılık Mevzuatında Yer Alan Düzenlemeler

Türkiye'de banka sistemi, 1936 yılında kabul edilen ve bankaların faaliyetlerine yönelik ilk düzenleme olan "2243 Sayılı Mevduatı Koruma Kanunu" ile kurulmuştur. Türk Bankacılık Sisteminde yer alan bankaların faaliyetleri ve birbirleri ile olan ilişkileri başta Bankalar Kanunu olmak üzere yasalar, tebliğler ve yönetmelikler ile düzenlenmektedir²⁴¹.

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan Bankacılık krizlerinde iç kontrol sistemlerinin oluşturulmamış veya oluşturulanların etkili bir biçimde işletilmemiş olmasının bir sonucu olarak, 1 Kasım 2005 tarihinde 5411 sayılı Bankacılık Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu Kanuna göre iç kontrol birimlerinin tüm bankacılık sisteminde kurulması zorunlu tutulmuştur. İç kontrol merkezi yapılanması, iç kontrol birimi adıyla ilk defa kanun maddesi olarak 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda düzenlenmiştir²⁴².

5411 Sayılı Bankalar Kanunun amacı Kanunun 1. maddesinde; *finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanmasına, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasına, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunmasına ilişkin usul ve*

²⁴¹İhsan Uğur Delikanlı, **Türk Bankacılık Sektöründe Kapasite Analizi (1981-2000) ve AB ile Mukayesesi**, BDDK Yayın no;K01-01, 2005, <http://www.bddk.org.tr> , (Erişim Tarihi, 10.01.2007).

²⁴²Gündoğan Yurtsever, **Banka İçi Kontrol Birimleri**, İç Denetim Dergisi, Kış 2007, Sayı:17, s.30.

esasları düzenlemek, olarak ifade edilmiştir²⁴³. Kanunla birlikte, bankalarda iç kontrol sisteminin ve iç denetim birimlerinin etkili bir şekilde yürütülmesi, bankacılık faaliyetlerinin mevzuata ve kurallara uygun bir şekilde yürütülmesi, denetim komitelerinin oluşturulması gibi önemli konularda faaliyetlerin doğru ve kurallara uygun bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla, bu konulara ilişkin Kanunda yer alan ilgili maddeler aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

5411 Sayılı Bankalar Kanunu Madde 29 ve Madde 30'da bankaların iç kontrol ve iç denetim sistemleriyle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Buna göre; bankalar, maruz kaldıkları risklerin izlenmesi, kontrolünün sağlanması, faaliyetlerinin kapsamı ve yapısıyla uyumlu ve değişen koşullara uygun, tüm şube ve konsolidasyona tabi ortaklıklarını kapsayan yeterli ve etkin bir iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemi kurmak ve işletmekle yükümlüdürler. İç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemlerinin kuruluşuna, işleyişine, yeterliliğine, oluşturulacak birimlere, icra edilecek faaliyetlere, üst yönetimin görev ve sorumlulukları ile Kuruma yapılacak raporlamalara ilişkin usul ve esaslar BDDK tarafından belirlenmektedir.

Bankaların, iç kontrol sistemi kapsamında, faaliyetlerinin mevzuata, iç düzenlemelerine ve bankacılık teamüllerine uygun olarak yürütülmesini, muhasebe ve raporlama sisteminin bütünlüğünü, güvenilirliğini ve bilgilerin zamanında elde edilebilirliğini her seviyedeki personeli tarafından uyulacak ve uygulanacak sürekli kontrol faaliyetleri ile sağlamak, görevlerin fonksiyonel ayrımlarını, yetki ve sorumlulukların paylaşımını, fon ödemelerini, banka işlemlerinin mutabakatını, varlıkların korunmasını ve yükümlülüklerin kontrol altında tutulmasını temin etmek, maruz kalınan her türlü riskin tanınması, değerlendirilmesi ve yönetimi için gerekli alt yapıyı hazırlamak ve yeterli iletişim ağını oluşturması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca iç kontrol faaliyetlerinin yönetim kuruluna bağlı olarak çalışacak iç kontrol birimi ve personeli tarafından yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir.

Madde 33'de ise bağımsız denetim kuruluşları hakkında açıklamalar yapılmıştır. Buna göre; bankalar Kanunu uyarınca yaptıkları faaliyetler dolayısıyla üçüncü kişilere verdikleri zararlardan sorumlu tutulmuşlar ve bağımsız denetim kuruluşlarının denetim esnasında, bankanın varlığını tehlikeye sokabilecek veya

²⁴³ BDDK, Bankalar Kanunu, No:5411, Resmi Gazete, 01.11.2005, 25983 Mükerrer, md.1.

yöneticilerin Kanun veya esas sözleşmeyi ihlal etmiş olduklarını gösteren hususları tespit ederse bu durumun BDDK'ya bildirilmesi istenmiştir.

Madde 37'de ise bankaların uluslararası standartlara uyumu konusu ele alınmıştır. Bankaların, kuruluş birliklerinin ve Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunun görüşü alınmak suretiyle BDDK tarafından uluslararası standartlar esas alınarak belirlenecek usul ve esaslara uygun olarak muhasebe sistemlerinde tekdüzeni uygulamak; tüm işlemlerini gerçek mahiyetlerine uygun surette muhasebeleştirmek; finansal raporlarını bilgi edinme ihtiyacını karşılayabilecek biçim ve içerikte, anlaşılır, güvenilir ve karşılaştırılabilir, denetime, analize ve yorumlamaya elverişli, zamanında ve doğru şekilde düzenlemek zorunda olduğu belirtilmiş ve yayımlanan finansal tabloların gerçeğe aykırı olduğunun tespiti halinde BDDK'nın gerekli tedbirleri almaya yetkili olduğu ifade edilmiştir .

Ayrıca Madde 39'da, bankalar tarafından hazırlanan finansal raporlardan BDDK tarafından belirlenecek olanların, yönetim kurulu başkanı, denetim komitesi üyeleri, genel müdür ile finansal raporlamadan sorumlu genel müdür yardımcısı ve ilgili birim müdürü veya bu unvanlara eşdeğer kişiler tarafından ad, soyad ve unvan belirtilmek suretiyle finansal raporlamaya ilişkin düzenlemelere ve muhasebe kayıtlarına uygun olduğu belirtilerek imzalanması zorunluluğu getirilmiştir.

Madde 24'de ise; bankaların, yönetim kurulları tarafından yönetim kurulunun denetim ve gözetim faaliyetlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere denetim komitesi oluşturulması gerektiği, denetim komitesinin en az iki üyeden oluşması ve denetim komitesi üyelerinin icraî görevi bulunmayan yönetim kurulu üyeleri arasından seçilmesi gerektiği belirlenmiştir

Bankalar Kanununda yukarıda yer alan maddelerden de anlaşılacağı üzere, yayınlanan finansal tabloların doğruluk düzeyinin artırılması ve hatalı olma riskinin azaltılmasını teminen etkili bir iç kontrol sisteminin bulunması zorunlu tutulmuştur. Bağımsız dış denetçinin denetim sırasında iç kontrol yapısına ilişkin olarak tespit ettiği ve finansal tabloları önemli derecede etkileyebilecek eksiklikleri, bunlara ilişkin tavsiyelerini denetlenenin dikkatine sunması, iç kontrol sisteminin daha güçlü olmasına

yönelik olarak daha önce sunulan önerilerin denetlenen yönetim kurulu tarafından dikkate alınıp alınmadığının belirtilmesi de düzenlemelerde yer almıştır²⁴⁴.

İşletmelerin büyümesiyle birlikte, faaliyetlerin daha etkili kontrol edilmesi gerekmektedir. Etkili bir iç kontrol sisteminin varlığı finansal raporlamaların güvenilirliğini de artıracaktır²⁴⁵. Bu açıdan 5411 sayılı Bankalar Kanunu'nun getirmiş olduğu yeni düzenlemelerle eski dönemde yaşanan problemlerin yaşanma ihtimalini azaltmakta ve uluslararası düzenlemelere paralel olarak Türk bankacılık sektörünün gelişmesine yardımcı olmaktadır²⁴⁶.

3.4.3 Türk Ticaret Kanunu (TTK)

50 yıldır yürürlükte olan TTK ekonomik ve ticari hayattaki hızlı gelişmelerin gerisinde kalmış olup günün ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmiştir. Avrupa Birliği mevzuatına uyumun zorlayıcı etkisiyle değişiklik yapılması amacıyla 1999 yılında bilim ve hukuk adamlarından oluşan bir komisyon kurularak yeni bir tasarı hazırlanmış ve tasarı kamuoyunun görüş ve eleştirilerine sunulmuştur. Her kısımdan gelen eleştiriler çerçevesinde gözden geçirilerek düzeltilen tasarı komisyon aşamalarından geçerek TBMM'ne sevk edilmiştir.

Tasarı, gelecekte sermaye şirketlerine tamamıyla yeni bir görünüm verecek ve bu şirketlere ulusal ve uluslararası piyasalarda güven duyulacak şirketler statüsüne kavuşturacak niteliktedir. İleri bir denetim hukuku anlayışının özelliklerini taşıyan bu hükümler, anonim ve ilk defa denetlemeye tabi tutulacak limited şirketlerin yapısını da tamamen farklı bir anlayışla şekillendirmiştir. Denetimin kurumsal temeli ise modern açılımlarla oluşturulmuştur. Çağdaş yaklaşımlar, Enron olayından çıkarılan dersler, AB'deki oluşumlar ve düzenlemelerle tamamen örtüşen bu Tasarıya göre yeni denetim²⁴⁷:

- (i) Uzman, mesleki yönden yeterli, teknik donanımlı, hukuki anlamda özenli, sorumluluğunun bilincinde bulunan,

²⁴⁴Tamer Aksoy, **Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Bağlamında İç Kontrol ve İç Kontrol Gerekliliği: Analitik İnceleme**, Mali Çözüm, Yıl:15, Sayı:72, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, s.157.

²⁴⁵Aksoy, s.161.

²⁴⁶Yurtsever, s.35.

²⁴⁷Ünal Tekinalp, **Türk Ticaret Kanunu Tasarısının Merkez Kurumu Bağımsız Denetimin, Denetçi, Denetimin Konusu ve Yöntemi Yönünden Analizi**, İzmir Serbest Mali Müşavirler Odası, Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu-X, 6-10 Aralık 2006, Kıbrıs, s.24.

- (ii) Bağımsız bir denetçi tarafından,
- (iii) Uluslararası denetim standartlarına ve
- (iv) Meslek etiğine uyan,
- (v) Mesleğin gereği olan şüphecilikle yapılan
- (vi) Şeffaf

bir denetim olarak tanımlanmıştır.

Kurumsal yönetim ilkeleri esas alınarak hazırlanan Tasarı, sade ve anlaşılır Türkçe ile kaleme alınmıştır. Kanunun, kurumsal yönetimin taraflarını oluşturan pay ve menfaat sahipleri, yönetim kurulu, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık ile ilgili yaklaşımları dikkate alındığında, pay sahipliği haklarının kullanımının kolaylaştırıldığını, bu hakların daha güçlü bir şekilde korunduğu ifade edilebilir. Pay sahiplerine eşit işlem yapılması ilkesi, açık bir şekilde tasarıda yer almıştır. Pay sahibinin şirkete borçlanması yasaklanmış, böylece pay sahibinin ortaklığın kaynaklarını kötüye kullanması güçleştirilmiştir²⁴⁸.

Menfaat gruplarının haklarının daha güçlü bir teminat altına alındığı, yöneticilerin şirkete verecekleri zararın sigortalanmasına imkan verildiği görülmektedir. Ayrıca yönetim kurulunun etkili, verimli ve hesap verebilir bir şekilde çalışması ön plana çıkarılmıştır²⁴⁹. Tasarının 366. maddesine göre; yönetim kurulu, işlerin gidişini izlemek, kendisine sunulacak konularda rapor hazırlamak, kararlarını uygulamak veya iç denetim amacıyla içlerinde yönetim kurulu üyelerinin de bulunabileceği komiteler ve komisyonlar kurmasına izin vermiştir.

Profesyonel yönetim teşvik edilmiş, icracı-icracı olmayan yönetici ayrımına yer verilmiştir. Yönetim kurulu üyelerinin en az yarısının, tek kişilik yönetimlerde ise yöneticinin yüksek öğrenim görmüş olması zorunlu tutulmuştur. Hisse senetleri borsada işlem gören şirketler için “Erken Teşhisi ve Yönetim Komitesi” kurulması zorunlu

²⁴⁸ Ali Kamil Uzun, **Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve İç Denetim**, İç Denetim, Sonbahar 2006, Sayı:16, s.44.

²⁴⁹ Uzun, s.45.

tutularak risk yönetimi öngörülmüştür. Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere kanun tasarısı kurumsal yönetim ilkeleri esas alınarak hazırlanmıştır²⁵⁰.

“Ticari Defterler” kısmına ilişkin olarak tasarı TTK’ya göre daha genel bir düzeyde konuya yaklaşmış ve ayrıntıları doldurması için TMSK’ya atıfta bulunulmuştur²⁵¹.

Tasarı sadece sermaye şirketinin denetlemesine odaklanmamıştır. Kapsamda şirketler topluluğunun denetimi de bulunmaktadır. Sermaye şirketinin halka açık, kapalı, büyük, orta ölçekli ya da küçük olması denetleme ve standartlar açısından önemli değildir. Konsolidasyona tabi şirketlerin yerli veya yabancı olmaları da denetimde, konuda, kapsamda uygulanan standartlarda farklılığa yol açmadan aynı şekilde denetleneceklerdir²⁵².

Tasarıya göre denetçi bağımsız ve şüpheli olmalıdır. Bağımsızlık, tarafsızlık yanında, denetimi tarafsız bir anlayışla ne yönetimi ne bazı pay sahiplerini ne de üçüncü kişileri gözetmeden yapmayı ifade etmektedir. Denetçi denetim planlamasını yaparken finansal tabloların işletmenin gerçek finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını göstermesine engel oluşturabilecek olayların varlığını gözönünde bulundurarak, mesleki anlamda şüpheli bir tavır sergilemelidir. Denetimin ise, uluslararası piyasalarla bütünleşmek, bu piyasaların dili ile konuşmak amacıyla, uluslararası denetleme ilkelerine göre yapılması uygun görülmüştür. Denetimin en büyük güvencesi mesleki disiplin ve mesleki etikdir. Uluslararası denetleme ilkelerine göre mesleki etiğe uyularak yapılan denetim²⁵³;

- Bağımsızlık
- Doğruluk, dürüstlük
- Nesnellik
- Mesleki bilgide yeterlilik ve özen
- Gizlilik

²⁵⁰ Uzun, s.45.

²⁵¹ Cemal Elitaş ve Berfu İler, **Türk Ticaret yasa Tasarısına Göre Ticari Defterler**, Mali Çözüm Dergisi, Yıl:15, Sayı:72, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, s.136.

²⁵² Tekinalp, s.24.

²⁵³ A.g.k., s.25-26.

- Mesleki davranış ve
- Teknik standartlar

ilkeleri bağlamında, bu ilkelere tam uyularak yapılmalıdır.

Yine tasarıda bağımsız denetim mecburiyetinin tüm şirketler için aranması kuralı getirilmiştir. TTK'ya bağlı büyük ve orta büyüklükteki şirketler bağımsız denetim şirketlerince denetlenirken, küçük şirketlerin ise iki Serbest Muhasebeci Mali Müşavir (SMMM) meslek mensubu tarafından şirket tarafından denetlenebilmesi öngörülmüştür. Şirketin yönetim kurulu üyelerinden belirlenmiş denetim komitesinin yapılandırılması, bağımsız denetim şirketi ya da SMMM ya da Yeminli Mali Müşavir (YMM) denetçilerinin belli bir süreden sonra değiştirilme zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, TTK'ya tabi şirketlerin kullanacağı muhasebe kurallarını belirlemek görev ve sorumluluğu TMSK'ya aitken, kurumsal yönetim kurallarının yapılandırılmasında yetkili olarak SPK'nın belirtilmesi ve böylece çok başlılığın engellenmesi, yönetim kurullarının yıllık kurumsal yönetim raporu düzenleyerek kamuoyuna sunulması, tüm sermaye şirketlerinin internet sitesi kurarak şirket hakkında bilgi verilmesi ve böylece finansal tablolara tüm paydaşların erişebilmesi, tüm şirketlerin uluslararası muhasebe esaslarını kullanma mecburiyeti getirilmiştir²⁵⁴. Ayrıca, şirketin veya topluluğun denetiminin sonuçlarının üç yıl internet sitesinde kalması, denetim raporunun denetim türü, kapsamı ve sonuçları hakkında gereken açıklıkla anlaşılır, basit bir dille yazılmış ve geçmiş yıllara karşılaştırılmalı olması gibi şekli şeffaflık yanında, denetimin bazı gizli veya örtülü ilişkilerin gölgesinde, bazı hususlardan sakınılarak yapılmaması belirlenmiştir²⁵⁵.

Uluslararası denetim standartlarına göre yapılan denetim, denetimin yönetiminin, kapsamının ve varılan sonuçlarının önemli bir hata içermediği güvencesini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu da²⁵⁶;

- Testleri (sağlamaları),
- İç kontrol sistemlerinin ve muhasebenin yapısından kaynaklanan risklerin bulunup bulunmadığına ilişkin incelemeleri,
- Ve denetimin dayandığı somut kanıtları

²⁵⁴ Kayacan, s.90-91.

²⁵⁵ Tekinalp, s.26.

²⁵⁶ A.g.k., s.26.

gerektirmektedir.

Tasarı ayrıca, denetçiye denetim için gerekli tüm defterlerin, kayıtların ve belgelerin ibrazını isteme ve bilgi alma hakkı tanımıştır. Denetçiye gerekli bilgi ve belge verilmemesinin sorumlusu da yönetim kurulu olarak gösterilmiştir. Tasarıda yer alan bir diğer önemli nokta, denetimin konusunun açık olarak belirtilmesidir. Tasarının belirlediği denetlenecek konular arasında²⁵⁷;

- Şirketin veya topluluğun finansal tabloları,
- İçerdiği finansal bilgilerin denetlenen finansal tablolar ile tutarlı olup olmadığı ve gerçeği yansıtır yansıtmadığı ile sınırlı olarak, yıllık faaliyet raporu,
- Şirketi tehdit eden veya edebilecek riskleri zamanında belirlemeye uygun yeterli bir sistemin (mekanizmanın) mevcut olup olmadığı ve bu mekanizmanın işleyip işlemediğidir.

Ayrıca denetçi tarafından sunulacak olan denetim raporunda; yönetim kurulunun yasalara uygun hareket edip etmediği, şirketin varlığını tehdit eden durumların bulunup bulunmadığı, ticari defterlerin hukuka uygun tutulup tutulmadığı, finansal tabloların ve yıllık raporun dürüstlük ve şeffaflık ilkesine göre hazırlanıp hazırlanmadığı, denetimin kapsamı ve niteliği belirtilecektir. Tasarıda denetçinin görüşünün çok önemli olduğu görülmektedir²⁵⁸. Denetlenmemiş finansal tablo Tasarıya göre yoktur. Denetlenmiş ancak olumlu görüş almamış finansal tablolara dayanarak hiçbir organ hiçbir karar alamamakta; alırsa karar geçersiz olmaktadır. Finansal tablosu olumlu görüş almamış yönetim kurulu göreve devam edememekte ve istifa etmek zorundadır²⁵⁹.

²⁵⁷ Tekinalp, s.28-29.

²⁵⁸ Uzun, s.45.

²⁵⁹ Tekinalp, s.25.

4. ÜLKEMİZDE YARATICI MUHASEBE UYGULAMALARININ VARLIĞI KONUSUNDA TESPİTLER VE DEĞERLENDİRMELER

Ülkemizde sermaye piyasalarının gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde olması sebebiyle hileli finansal raporlamanın toplumsal etkisi ABD ve diğer gelişmiş ülkelerdeki kadar etkili bir şekilde kamuoyunda tepki yaratmamaktadır. Ancak bizde asıl kriz halkın tasarruflarını değerlendirdiği banka ve bankerlik skandallarında ortaya çıkmıştır. Bu finansal krizler toplumun her kesimini derinden etkilemiştir. Gelişmekte olan bir piyasa olsa da sermaye piyasasında hileli finansal raporlamanın örnekleri bizde de küçümsenmeyecek boyuttadır. Gerek halka açık şirketler, gerek bankalar-halka açık olsun olmasın-SPK ve ilgili mevzuat çerçevesinde bağımsız denetime tabidir. Bu bağımsız denetim şirketleri üzerinde de gerek sermaye piyasası kurulu'nun gerek BDDK'nın kamu gözetim görevi vardır. Ancak özellikle batan banka örneklerinde bağımsız denetimin kalitesi hep tartışılmıştır²⁶⁰.

Olumsuz ve şartlı görüş bildiren bağımsız denetim raporları esasen denetlenen şirketlerdeki kötü yönetimin ve hileli finansal raporlamanın göstergesi olmakla birlikte bunlarda ne gibi hilelerin yapıldığı, hileli finansal raporlamanın asıl nedenlerinin ne olduğu, nasıl bir kurumsal kültür ve anlayışın buna yol açtığı toplumun ilgili kesimleriyle hiçbir zaman paylaşılmamış olup hiçbir kurumda bunlara ilişkin verilere ulaşma olanağı da bulunmamaktadır. Kurumlar bu tür bilgileri paylaşmadıkları gibi dolaylıda olsa bir araştırmaya imkan verecek veri tabanına-örneğin hangi şirketler için hangi yıllar itibarıyla olumsuz yada şartlı denetim raporları yayınlanmış-dahi sahip değildir. Dolayısıyla bu tez kapsamında ülkemizde hileli finansal raporlama konusunda ABD'ne benzer somut çeşitli örnekler ortaya koymak mümkün olamamıştır. Bu sınırlama nedeniyle ülkemizde bir dönem kamuoyunda büyük yankılar uyandıran tek bir halka açık şirket örnek seçilerek bu şirkette ne gibi yaratıcı muhasebe uygulamaları yapıldığı ortaya konulmuştur. Ancak bu yapılmadan önce yaratıcı muhasebeyle ilgili olarak daha önce yapılmış iki akademik araştırmadaki tespitler de aşağıda açıklanmıştır.

²⁶⁰Türkan Önder, **Batan Bankalar Bağımsız Denetim ve Meslek Ahlakı**, Beta Basım Yayın, 2001, s.5.

4.1 Yararıcı Muhasebe Uygulamalarıyla İlgili Olarak Türkiye’de Yapılan Araştırmalar

(i) Detecting Income Smoothing Behaviour of Turkish Listed Companies, Through Emprical Tests Using Accounting Changes başlıklı doktora tezi kapsamında Atik²⁶¹ İMKB’de işlem gören tüm kurumsal firmaların dipnotlarını ihtiyari muhasebe değişikliklerini saptamak amacıyla MOSES²⁶²’ın kar düzleştirme modelini uygulamıştır. Firma büyüklüğü, işçi maliyetleri, sahiplik yapısı, endüstri toplam borç/toplam varlık oranı, muhasebe değişikliği öncesi karın beklenen karan sapma miktarı ve muhasebe değişikliğinin etkisi gibi değişkenler ile kar düzleştirme davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen söz konusu araştırma firmaların %60’nın kar düzleştirdiğini, %40’nın ise düzleştirmedeğini ortaya koymuştur. Bu işlemlerin özellikle iki büyük ekonomik krizin yaşandığı 1999-2001 yıllarında yapıldığı görülmüştür. Ekonomik açıdan zor koşullarda doğal faaliyetleri ile hedefledikleri kar rakamına ulaşamayan yöneticilerin isteğe bağlı muhasebe değişiklikleri yoluyla kar rakamını ayarlamayı seçmiş olabileceği kanaatine varılmıştır. Analizler muhasebe değişikliklerinin parasal etkilerinin genellikle değişiklik öncesi karı veya zararı azaltıcı yönde olduğunu da göstermiştir.

(ii) Finansal Bilgi Manipülasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma başlıklı bir diğer doktora tezi kapsamında Küçüksözen²⁶³ hisse senetleri İMKB’de işlem gören şirketlerin finansal bilgi manipülasyonu²⁶⁴ uygulamalarını tahmin etmek amacıyla Beneish²⁶⁵ (1999) modelini revize ederek kullanmıştır. Bu model yardımı ile, İMKB’de hisse senedi işlem gören 126 şirketten 1998-2002 döneminde, 29 (%23), 43 (%34), 32 (%25), 55 (%44) ve

²⁶¹ Asuman Atik, **Detecting Income Smoothing Behaviour of Turkish Listed Companies Through Empirical Tests Using Accounting Changes**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 2005, s.120.

²⁶² Moses’in kar düzleştirme endeksi: (Değişiklik Öncesi Kar – Beklenen Kar)- (Raporlanan Kar – Beklenen Kar) / Satışlar’dır.

²⁶³ Cemal Küçüksözen, **Finansal Bilgi Manipülasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004, s.498.

²⁶⁴ Bu çalışmada finansal bilgi manipülasyonu, şirketlerin finansal tablo ve raporlarında yer alan verilerin yöneticilerin istekleri ile uyumlu olması amacıyla finansal tablo ve raporların düzenlenme sürecine (muhasebe standartları çerçevesinde veya bunun dışında) müdahalede bulunulması ve şirket hakkında gerçeğe aykırı bilgi verilmesi olarak tanımlanmıştır.

²⁶⁵ Bu model, ticari alacaklar endeksi, brüt kar marjı endeksi, amortisman endeksi, finansman giderlerinin satışlara oranı, aktif kalitesi endeksi, stokların satışlara oranı değişkenleri kullanılmak suretiyle uygulanmıştır.

29 (%23) şirketin finansal bilgi manipölasyonu yaptığı belirlenmiştir. Finansal bilgi manipölasyonu yapan şirketlerin çoğunlukla karı artırmaya yönelik yanıltıcı açıklamalar yaptığı da tespit edilmiştir. Ayrıca SPK tarafından bağımsız denetim çalışmaları sırasında ortaya çıkarılamadığı için gerçekte finansal bilgi manipölasyonu yaptığı halde manipölasyon yapmamış gibi dikkate alınmış olabilecek şirketlerin varlığından da söz edilmiştir.

4.2 Türkiye’de Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarına İlişkin Tespitler ve Bir Şirket Örneği

Türkiye’de yaratıcı muhasebe uygulamalarının kapsamı ve niteliğini ortaya koymak amacıyla tez kapsamına uygun bazı araştırmalar yapmış bulunmaktayız. Bu konuya ilişkin çeşitli şirket örnekleri ortaya koyabilmek amacıyla öncelikle SPK’nın 2005-2006 yıllarında yayınlamış olduğu haftalık bültenlerin tamamı tarafımızdan incelenmiş bu taramada uyarı almış şirketler tespit edilmiştir. İMKB’nin web sayfasından, uyarı almış bu şirketlerin 1998-2006 yıllarına ait borsa haberleri taranmış ve bu süreçte bağımsız denetçi raporları incelenmiştir. İncelemelerde problemli olduğu tespit edilen 6 şirketin bağımsız denetçi raporları incelenerek şartlı görüşlere ait açıklamaları ve dipnotları incelenmiştir. İncelememize konu şirketlerden bir tanesi seçilerek aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde incelemeye tabi tutulmuştur. Ancak sınırlı bilgilerle de olsa söz konusu araştırma hileli raporlama işaretleri olarak Türk İşletmelerinde aşağıdaki hususların varlığını ortaya koymuştur.

- Bir kerelik satışlarla yüksek tutarda kar elde edilmesi,
- Şirketin yönetim kurulu üyelerine ve ortaklarına faizsiz borç verilmesi,
- Şirket aleyhine açılan davalar hakkında tam bilginin verilmemesi,
- Şüpheli hale gelen alacaklar için karşılık ayrılmaması,
- Stokların olduğundan yüksek gösterilmesi,
- Geçerli bir nedene dayanmaksızın stok değerlendirme yönteminin değiştirilmesi sonucu satış maliyetinin artması.

Daha öncede belirttiğimiz üzere bu şirket kamuoyunda uygulamaları çok tartışılmış olması sebebiyle örnek olarak seçilmiştir. İncelememize konu şirket ile ilgili bilgilere SPK ve IMKB'nın web sayfalarında yer alan haftalık bültenler, şirket haberleri sayfalarından ve bazı gazete haberleri ile şirketin faaliyet raporlarından ulaşılmıştır. Söz konusu şirket bazı kitaplara konu olduğu gibi yabancı bir yazar²⁶⁶ tarafından şirketin yaptığı yanıltıcı uygulamalar kitaba konu edilmiştir. Şirkette yapılan yaratıcı muhasebe uygulamalarına ilişkin tespitlerden önce şirket hakkında genel olarak bazı bilgilerin verilmesi yararlı görülmüştür.

4.2.1 (X) A.Ş.'nin Kuruluşu, Amacı, Faaliyet Konusu ve Gelişme Öyküsü

X A.Ş.1953 yılında Dünya Bankası öncülüğünde 30 bin yerli ortak katılımı ile kurulmuş, halka açık anonim ortaklık ruhunun Türkiye'de doğmasında öncülük etmiş şirketlerden birisidir. Elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti hizmetlerini yürütmek üzere görevlendirilmiş bir imtiyaz şirketi olarak kurulan bu şirket kısa sürede 3.500'ü aşan işyerine elektrik satan, düzenli temettü ödemesi yapan ve karlılığıyla sermaye piyasasında etkili rol üstlenen şirketlerden biri haline gelmiştir.

Başlangıçta sermayesinin %70'i halka açık olan şirketin 50 bine yakın halktan ortağı bulunmaktaydı. Şirket 1998 yılında, elektrik üretilip, dağıtma ve ticaretini yapma imtiyazı alınmış ve bu imtiyazla birlikte, elektrik üretim ve dağıtımında ihtiyacı olan arazileri kamulaştırma ya da kamu arazilerini bedelsiz kullanma hakkına sahip olmuştur.

40 yıl boyunca hiç zarar etmemiş ve hep yüksek karla çalışan X A.Ş. elde ettiği karı her yıl ortaklarına yüksek oranlarda dağıtmıştır. X A.Ş. 1993 yılında özelleştirildikten sonra karında ciddi bir düşüş yaşanmaya başlamıştır. Tüm bunların dışında, Şirket'in elektrik üretimini %60 artıracak olan A projesi inşaatı gecikmiş, inşaatı yürüten firmanın sözleşmesi feshedilmiştir. A projesi için açılan Dünya Bankası kredisi de askıya alınmış, 1996 yılında üretime alınması beklenirken, 1995 yılında yapılan genel kurul toplantısında yapılan açıklamada projenin en erken 5 yıl sonra tamamlanacağı söylenmiştir.

X A.Ş.sürekli kar eden bir şirket olduğu için yabancı bir şirket de 50 milyon dolarlık X A.Ş.hisse senedi almış ve bu yolla yatırım yapmıştır. Yabancı şirket,

²⁶⁶ Mark Mobius, **On Emerging Markets**, FT Pitman Publishing, London 1996.

dünyanın en büyük fonlama şirketleri arasında yer alan ve yılda 110 milyar dolarlık bir yatırımı kontrol eden bir şirkettir. X A.Ş.'nin sürekli kar etmesi ve imtiyaz sözleşmesi nedeniyle neredeyse zarar etmesinin imkansız olması sebebiyle yabancı şirket de, X A.Ş. Şirketi'nin hisselerini satın alarak yatırım yapmıştır. Fakat SPK aşağıdaki bölümlerde anlatılacağı üzere X A.Ş.'nin yönetimine el koyduğu sırada bu yabancı şirket elinde bulundurduğu %11.5'lik X A.Ş. hissesini satmıştır.

1994'te şirket yılın ilk 9 ayında 18 milyon dolar zarar etmiş ki, bu şirketin 34 yıllık tarihindeki ilk zarardır. 1994'ün ilk 9 ayında şirketle ilgili usulsüzlükler ortaya çıkmaya başlamış ve ilk olarak ani kur farkı zararları ve faiz giderlerindeki artış fark edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı 1995 yılı başlarında SPK, X A.Ş.yöneticileri aleyhine SPKn'na aykırı hareket etmesi gerekçesiyle dava açmıştır.

X A.Ş. özelleştirildikten sonra görev alanı dışındaki faaliyetleri fonlamaya başlamış olup, SPK'nın bu tür fon aktarımını tespit ettiği ve geri getirilmesini istediği miktar 1995 Mayıs'da yaklaşık 177 milyon doları bulmuştur. SPK bu sebeple, şirketin sorumlu yöneticileri hakkında suç duyurusunda bulunmuş ve ilk kez bir anonim şirketin yönetimine el koymuştur. Tüm bu işlemler sonucunda, hem borsa hem de yatırımcılar bu durumdan önemli ölçüde zarar görmüşlerdir.

Kuruluştaki %70'i halka açık olan X A.Ş.'nin, kamu kesiminin elinde kalan %11.25'lik payın satılması üzerine bu payı alan grup yatırımcıların ellerindeki hisseleri toplamak suretiyle Şirket'in önce %35'i ele geçirilmiş daha sonra bu pay %67'ye çıkarılmış ve şirketin yönetimi tamamen bu grup tarafından kontrol altına alınmıştır. O zamana kadar %70'i halka açık olan şirket, %70'i halka kapalı bir şirket haline gelmiştir.

1993 yılında X A.Ş.'nin %11.25'lik kamu payının satılması sonucunda şirketin ortaklık yapısı da değişikliğe uğramıştır. Öncelikle yönetim kurulu ve denetim kurulu üyeleri değişmiş ve yerlerine yeni yönetim kurulu ve denetim kurulu üyeleri atanmıştır. Yönetim kuruluna, X A.Ş.'nin hisselerini satın alan kişiler getirilmişlerdir.

X A.Ş.'nin 1993 yılında bir kısmının özelleştirilmesinden sonra, yapılan yaratıcı muhasebe uygulamaları nedeniyle zarar etmeye başlamış ve Şirket finansal açıdan zor duruma düşmüştür. X A.Ş.'nin Aralık 1994 tarihindeki bağımsız denetçi raporu bu durumu açıklamaktadır. Bağımsız denetçi raporuna göre;

- (i) Şirket'in 1994 tarihinde kurul kaydına alınan 20 milyar lira nominal değerdeki sermaye artırımında, primli olarak satışa sunulan hisse senetlerinin %95'inin X A.Ş.'nin yönetiminde bulunanların kontrolündeki şirketler tarafından alındığı, bu primli satışlardan sağlanan kazancın sözleşmede yazıldığı gibi yatırımlara aktarılmadığı, bunun yerine döviz alındığı,
- (ii) Şüpheli hale gelmiş alacakları için şüpheli alacak karşılığı ayrılmadığı,
- (iii) X A.Ş.'nin yüksek tutardaki mevduatını ilişkili olduğu bankada vadesiz olarak tuttuğu, buradaki paraların günlerce hareketsiz kaldığı ve bu mevduatın karşılığında ise Şirket'in hiçbir gelir sağlamadığı, dolayısıyla Şirket'in elde edebileceği yüksek bir gelirden mahrum kaldığı ve bu tutardaki bir gelirin örtülü olarak ilgili bankaya aktarıldığı, bu fiilin ise SPKn'na aykırılık teşkil ettiği,
- (iv) Şirket'in yüksek tutardaki döviz varlıklarını ilişkili olduğu bankada vadesiz mevduatta faizsiz ve yine ilişkili olduğu Off-Shore'da düşük faizli olarak tutulduğu, dolayısıyla Şirket'in elde edebileceği yüksek tutarlarda gelirden mahrum bırakılarak söz konusu gelirlerin ilgili bankalara aktarıldığı ve fiilen SPKn'na aykırılık teşkil ettiği, tespit edilmiştir.

Denetçi raporundaki bu tespitler sebebiyle 1995 yılında X A.Ş.'nin yönetim kurulu ve denetleme kurulu SPK tarafından görevden alınmış ve yerlerine SPK tarafından yeni üyeler atanmıştır. X A.Ş.'nin yönetimine el konulmasıyla birlikte bu karardan vazgeçilmesi için 6 şart öne sürülmüştür. Bu altı şart arasında, şirket anasözleşmesine uyulması, Şirket'in yüksek tutardaki borçlarını ödemesi gibi konulara yer verilmiştir. Eğer belirtilen şartlar 30 gün içerisinde yerine getirilmez ise, ilgili Bakanlık tarafından X A.Ş.'yle yapılan sözleşmenin iptal edileceği bildirilmiştir. SPK'nın bu şekilde davranma amacı ise, Şirket'in kasden finansal yapısının bozulduğuna inanması ve küçük yatırımcının haklarını koruyabilme isteğidir.

X A.Ş.'nin finansal yapısının bozulduğunun bir başka göstergesi de kazançlarındaki kalitesinin ve miktarının sürekli bozulmasıdır. Kazançların yüksek olması kadar, işletmelerdeki kazanç kalitesi ve istikrarlığı da bir o kadar önemlidir. Tepe yöneticiler, işletmenin kuruluş amacı ve hedefleri dışına çıkarak, başka yatırım

yollarına giderek şirketin bu şekilde varlığını sürdürmesine müsaade etmemeli ve şirketin ana faaliyet konusuyla ilgili yatırımlar yapmalıdırlar. Ancak X A.Ş. ana faaliyet konusu dışına çıkmış ve neredeyse bir finansman şirketi haline dönüşmüştür. Şirket 3096 sayılı Kanun kapsamında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile yapmış olduğu imtiyaz sözleşmesi kapsamında faaliyet göstermekte olan bir şirkettir. X A.Ş.'nin 1995 tarihli bilançosuna bakıldığında 14.5 trilyon TL tutara sahip olan aktif toplamının 7.6 trilyon TL'sini iştirakler oluşturmaktadır. Bu iştiraklerin faaliyet konularına bakıldığında ise bir iştirak dışındaki 8 iştirakin X A.Ş.'nin faaliyet konusu ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu sebeple Şirket ana faaliyet konusu dışına çıkmıştır. Ancak hem sözkonusu Kanunda hem de imtiyaz sözleşmesinde herhangi bir şirkete bu tür bir imtiyazın verilebilmesi ve bu imtiyazın devam etmesi, bu şirketlerin sadece elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticaretinde bulunmaları şartına bağlanmıştır.

Şirket'in elinde bulundurduğu imtiyaz sözleşmesine göre, faaliyet konuları arasında borsa bankerliği veya aracılık faaliyetleri teşkil etmemek, menkul kıymet borsaları üyelerine özgü işlerden olmamak kayıt ve şartı ile, basiretli ve iyi bir şirket idaresinin gerektirdiği şekilde menkul kıymet ve değerli evrak almak ve bunların üzerinde tasarrufta bulunmak faaliyetinde bulunabileceği ifade edilmektedir. Şirket'in kısa vadeli olarak sahip olduğu fonlarını Şirket'in lehine olacak şekilde değerlendirmesi mümkündür, ancak uzun vadeli yatırım araçlarının tutarının çok yüksek olması Şirket'in ana sözleşmeye aykırı davrandığının da diğer bir göstergesidir.

4.2.2 (X) A.Ş.'nin Yıllar İtibariyle Finansal Durumu

X A.Ş.'nin yıllar itibariyle finansal durumu incelendiğinde özelleştirilmeden önceki dönemlerinde kar eden bir şirket olduğu görülmektedir. Ancak özelleştirildikten sonra X A.Ş.'nin finansal yapısı bozulmuş özellikle Şirket'in finansman giderlerinde önemli bir artış meydana gelmiş ve Şirket zarar etmeye başlamıştır. Şirket'in özelleştirmeden önceki hisse senetlerinin yıllık getirileri incelendiğinde; 1986 yılında %375, 1987'de %334, 1988'de eksi %9, 1989'de %430, 1990'da %43.99, 1991'de eksi %3, 1992'de %64, 1993'de %286 ve 1994'de eksi %42 olarak görülmektedir. Bu oranlardan da anlaşılacağı üzere, Şirket istikrarlı olmamakla birlikte küçük zararlar hariç yıllık getirisi yüksek olan bir Şirket görüntüsü vermektedir. Ancak 1994 yılında Şirket'in hisselerinin getirisi %286'dan eksi %42'ye gerileyerek büyük oranda bir düşüş yaşamıştır.

Şirketin özelleştirme öncesi finansal durumu ile özelleştirmeden sonraki finansal durumundaki değişimi ortaya koymak amacıyla özelleştirme öncesi 3 yıl, özelleştirme sonrası 6 yılı kapsayacak şekilde 1990-1999 dönemi Bilanço ve Gelir tabloları elde edilerek oransal incelemeye tabi tutulmuştur. Söz konusu tablolar tezin 1 no.lu ekinde verilmiş olup sonuçlar aşağıda verilen tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 9: X A.Ş.'nin 1990-1999 Yılları Arası Finansal Oranları

	31.12.1990	31.12.1991	31.12.1992	31.12.1993	31.12.1994	31.12.1995	31.12.1996	31.12.1997	31.12.1998	31.12.1999
LİKİDİTE ORANLARI										
CARİ ORAN	1,65	1,30	1,34	1,94	1,16	0,55	0,92	0,82	0,75	0,47
LİKİDİTE ORANI	1,23	1,06	1,22	1,87	1,13	0,52	0,88	0,80	0,74	0,44
NAKİT ORAN	0,55	0,28	0,54	1,22	0,79	0,22	0,46	0,33	0,21	0,03
FAALİYET YAPISI ORANLARI										
ALACAK DEVİR HIZI	10,04	11,30	12,58	13,07	10,05	8,56	9,13	8,34	9,00	8,58
STOK DEVİR HIZI	16,37	17,11	31,76	44,98	69,29	43,65	46,94	79,61	91,70	70,71
DURAN VARLIK DEVİR HIZI	0,94	0,80	1,02	1,30	1,16	0,93	1,39	1,26	0,93	0,72
AKTİF DEVİR HIZI	0,72	0,69	0,82	0,88	0,71	0,73	0,93	0,93	0,76	0,62
ÖZSERMAYE DEVİR HIZI	1,81	1,71	2,14	2,58	0,46	5,01	3,91	2,95	5,58	-11,49
NET İŞLETME SERMAYESİ DEVİR HIZI	7,88	22,90	16,35	5,71	13,22	-4,32	-33,43	-16,07	-12,50	-3,80
FİNANSAL YAPI ORANLARI										
YABANCI KAYNAKLAR / AKTİF TOPLAMI	0,60	0,59	0,62	0,66	0,85	0,85	0,76	0,68	0,86	1,05
KISA VADELİ YABANCI KAYN. / YABANCI KAYNAKLAR	0,23	0,16	0,24	0,25	0,40	0,45	0,47	0,47	0,28	0,29
KISA VADELİ YABANCI KAYN. / AKTİF TOPLAMI	0,14	0,10	0,15	0,16	0,34	0,38	0,36	0,32	0,24	0,29
YABANCI KAYNAKLAR / ÖZKAYNAKLAR	1,52	1,46	1,62	1,92	5,51	5,83	3,20	2,18	6,32	-19,53
KARLILIK ORANLARI										
BRÜT KAR MARJİ	0,19	0,27	0,37	0,41	0,34	0,37	0,44	0,38	0,35	0,30
AKTİF KARLILIK ORANI	0,15	0,14	0,21	0,15	0,0007	0,03	0,17	0,22	0,06	-0,09
ÖZSERMAYE KARLILIK ORANI	0,36	0,34	0,55	0,43	0,005	0,20	0,73	0,71	0,51	-1,65

Tablo 10: X A.Ş.'nin 1993-1997 Yılları Arası Ara Dönem Finansal Oranları

	30.06.1993	30.06.1994	30.06.1995	30.06.1996	30.06.1997
LİKİDİTE ORANLARI					
CARİ ORAN	1,61	1,71	0,46	0,92	1,24
LİKİDİTE ORANI	1,58	1,67	0,43	0,88	1,20
NAKİT ORAN	1,06	1,35	0,17	0,46	0,65
FAALİYET YAPISI ORANLARI					
ALACAK DEVİR HIZI	5,50	5,11	5,06	5,34	5,20
STOK DEVİR HIZI	18,32	26,17	33,38	25,63	37,66
DURAN VARLIK DEVİR HIZI	0,69	0,88	0,46	0,71	0,87
AKTİF DEVİR HIZI	0,43	0,38	3,80	0,50	0,54
ÖZSERMAYE DEVİR HIZI	1,29	2,66	2,30	2,43	2,03
NET İŞLETME SERMAYESİ DEVİR HIZI	3,38	1,64	-1,91	-20,13	7,61
FİNANSAL YAPI ORANLARI					
YABANCI KAYNAKLAR / AKTİF TOPLAMI	0,66	0,85	0,83	0,79	0,73
KISA VADELİ YABANCI KAYN. / YABANCI KAYNAKLAR	0,35	0,38	0,44	0,40	0,41
KISA VADELİ YABANCI KAYN. / AKTİF TOPLAMI	0,23	0,33	0,37	0,32	0,30
YABANCI KAYNAKLAR / ÖZKAYNAKLAR	1,99	5,90	5,05	3,84	2,72
KARLILIK ORANLARI					
BRÜT KAR MARJİ	0,50	0,42	0,38	0,56	0,40
AKTİF KARLILIK ORANI	0,10	-0,07	0,05	0,12	0,15
ÖZSERMAYE KARLILIK ORANI	0,31	-0,48	0,31	0,58	0,55

Tablo 9 ve Tablo 10'daki finansal oranları değerlendirmek gerekirse; işletmenin, kısa vadeli borçlarını ödeyebilme ve işletme sermayesini yeterliliğini tespit etmede kullanılan likidite oranları, X A.Ş.'de dönemden döneme ciddi farklılıklar göstermiştir. Örneğin X A.Ş.'nin 12 aylık finansal tabloları incelendiğinde, cari oranı 1990'da 1,65 iken sürekli olarak düşüş göstermeye başlamış, 1999 yılında ise en son 0,47 olarak belirlenmiştir. Oysaki cari oranın 2 olması, Türkiye şartlarına göre ise, 1,60 ile 2,40 arasında olması istenen bir durumdur. Yine X A.Ş.'nin likidite oranına bakıldığında 1995 yılından itibaren bu oranın 1'in altına düştüğü gözlemlenmiştir. Ancak, likidite oranının 1'in altına düşmesi demek işletmenin borç ödeme gücünün zayıfladığı anlamına gelmektedir. Nakit oranı ise, ticari ve ticari olmayan alacaklar dahil edilmediği için, sadece çok kısa sürede nakde çevrilebilen dönen varlıklar kalemlerinin kısa vadeli borçları karşılama gücünü ölçmeye yaramaktadır. X A.Ş.'de bu oran, özelleştirilmeden önceki yılda yaklaşık % 0,54 iken, Şirket'in yabancı kaynaklarındaki önemli artış sebebiyle 1999 yılında %0,03 olmuştur. Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, likidite oranları, X A.Ş.'de yıllar ilerledikçe kısa vadeli borçlarını ödeyebilme yeteneğinin önemli ölçüde azaldığını göstermektedir. Ayrıca X A.Ş.'nin 6 aylık finansal tablolarındaki likidite oranlarına bakıldığında özellikle 1995 ve 1996

yıllarında bu oranlarda da ciddi azalmalar olduğu ve işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünün olması gerekenden çok düşük olduğu gözlemlenmiştir.

X A.Ş.'nin faaliyet yapısı oranlarına bakıldığında ise, benzer durumlarla karşılaşılmıştır. Alacakların yılda kaç kere tahsil edildiğini gösteren alacak devir hızı oranı, X A.Ş.'de 1990-1994 yılları arasında 10'un üzerindeyken 1994 yılından sonra 8-9 arasında gerçekleşmiştir. Bu da X A.Ş.'nin alacaklarını tahsil etme kabiliyetinin düştüğünü göstermektedir. Faaliyet yapısı oranlarında yer alan bir diğer dikkat çekici oran ise, özsermaye devir hızı oranıdır. Çünkü, 1999 yılında Şirket'in özsermayesi negatif çıkmış ve bu da bu oranın eksi 11,49 olarak hesaplanmasına neden olmuştur. Şirket özsermayesindeki gerilemenin esas nedeni ise Şirket'in yapmış olduğu projenin finansmanı için 1998 ve 1999 yılında hakim ortağın sahip olduğu grup bankadan kullanmış olduğu krediler nedeniyle ortaya çıkan finansman giderlerinin yapılan yatırımın maliyetine eklenmeyip doğrudan gider yazılmasından kaynaklanmıştır. Bir diğer önemli ve dikkat çeken oran ise, net işletme sermayesi devir hızı oranıdır ki bu oran da, işletmelerin net işletme sermayesini hangi ölçüde verimli kullandığını göstermektedir. Şirket'in özellikle 1995 yılından itibaren net işletme sermayesinin negatif olarak hesaplanması ise bir diğer dikkat çekici konudur. Buna sebep olarak ise, X A.Ş.'nin kısa vadeli borçlarının 1995 yılı ve sonrasında büyük ölçüde artması gösterilebilir. Ayrıca net işletme sermayesi devir hızı oranının bu şekilde sonuçlanması, işletmenin stoklarındaki ve alacaklarındaki artışa neden olacaktır. Gerçekten de X A.Ş.'nin 1995-1999 yıllarındaki alacak ve stok kalemlerindeki artış dikkat çekicidir.

Finansal yapı oranlarından borçlanma oranı ise, işletmenin varlıklarını hangi oranda yabancı kaynaklarla finanse ettiğini göstermektedir. Bu orana finansal kaldıraç oranı da denilmektedir. Bu oranın yüksek olması halinde, işletmenin finansal riski de yüksek olması anlamına gelmektedir. İşletmeler finansal kaldıraç etkisi ile kaynak yapısında borçlara yer vererek özkaynak karlılığını artırabilirler. Ancak borçluluk oranı artarken özkaynak karlılığı azalıyorsa, finansal kaldıraç olumsuz çalışıyor anlamına gelmektedir. Bu oranın 1'den küçük 0,50 dolayında olması istenmektedir. X A.Ş.'nin 12 aylık finansal tablolarına bakıldığında diğer yıllarda 1'in altında iken, 1999 yılında finansman giderlerinin yüksekliğinin bir göstergesi olarak finansal kaldıraç oranı 1,05'e yükselmiştir. X A.Ş.'de yabancı kaynakların yıllar itibariyle yükselmesi Şirket'in finansal riskinin artmış olduğunu ve borçlarını ödeyemez hale geldiğini göstermektedir.

Yabancı kaynakların özkaynaklara oranı ise, özkaynakların kaç katı oranında borçlanıldığını göstermektedir. Bu oranın 1'den büyük olması işletmenin borçlarını ve faizlerini ödemede güçlüklerle karşılaştığını gösterir. Türkiye koşullarında bu oranın 1,5 olması önerilmektedir. X A.Ş.'nin yabancı kaynakların özkaynaklara oranına bakıldığında ise, 1990-1994 yılları arasında bu oran 1-2 arasındayken, 1995'de 5,51, 1998 yılında 6,32 olmuş ve 1999 yılında ise eksi 19,53 olarak belirlenmiştir. Bu da X A.Ş.'nin karlılığındaki düşüşün ve borçlarının yüksekliğinin bir başka göstergesi olarak ifade edilebilir. Aynı durum 6 aylık finansal tablolarda da geçerliliğini korumaktadır. Özellikle 1995 yılında Şirket'in yabancı kaynakların özkaynaklara oranı 5,90 olarak belirlenmiştir. Bu da Şirket'in borç yükünün çok yükseltildiğini ve bu borçların şirket lehine kullanılmadığını göstermektedir.

Aktif karlılık oranı, vergi sonrası karın aktif toplamına bölünmesiyle bulunmakta ve işletme varlıklarının yöneticiler tarafından hangi ölçüde karlı kullanıldığını göstermektedir. Bu oran varlıklardaki 1 TL'lik artışın sağladığı kar tutarını göstermektedir. Böylece işletme yöneticilerinin varlıkları yönetmedeki başarısı da ortaya çıkmış olur. Bu oran, bir işletmenin özellikle finansmanında büyük ölçüde yabancı kaynak kullanan ve yabancı kaynak kullanımı yıldan yıla farklılık gösteren işletmelerde, karlılık analizinde son derece ihtiyatla ele alınmalıdır. Özellikle büyük ölçüde yabancı kaynak kullanan ve ağır borç yükü altında bulunan işletmelerde bu oran büyük önem taşır. Şirket'in 12 aylık finansal tablolarına bakıldığında 1994 yılı ve sonrasında Şirket'in aktif karlılık oranının düştüğü, özellikle 1993'de bu oran 0.15 iken 1999 yılında da eksi 0,09 olduğu tespit edilmiştir. 6 aylık finansal tablolarda ise bu oran 1994 yılında eksi 0,07 olarak belirlenmiştir. Tüm bu rakamlar Şirket'in doğru yönetilmediğini göstermektedir. Özelleştirme öncesinde aktif karlılık oranı 1990 yılında 0,15, 1991 yılında 0,14, 1992 yılında 0,21 ve 1993 yılında 0,15 olarak belirlenmiş, izleyen yıllarda bu oran düşmeye başlamış ve 1999 yılında eksi 0,09 olarak hesaplanmıştır. Aynı şekilde Şirket'in özsermaye karlılık oranı hissedarlar açısından işletmenin karlılığının saptanmasında büyük önem taşımaktadır. Bu oran işletme sahibi veya ortaklarının işletmeye sağlamış oldukları kaynakları verimli kullanıp kullanmadığının ölçülmesinde kullanılmaktadır. X A.Ş.'nin özsermaye karlılık oranı ise, diğer oranlarda olduğu gibi 12 aylık finansal tablolarda 1994 yılında 0,005, 1999 yılında ise eksi 1,65 olarak hesaplanmıştır. 6 aylık finansal tablolarda da 1994 yılında eksi 0,48 olarak belirlenmiştir. Bu oran da aynen diğer oranlarda olduğu gibi, Şirket'in

kaynaklarının özellikle belirli dönemlerde verimli bir şekilde kullanılmadığını göstermektedir.

Ayrıca Şirketin, yönetimine el koyulan 1995 yılındaki aktif yapısı ele alındığında, toplam aktifler içinde dönen varlıklarda çok önemli ölçüde azalma ortaya çıkarken, duran varlıklarda önemli derece artış olduğu gözlemlenmiştir. Yine aynı dönemli finansal tablolarda dönen varlıklar içindeki menkul değerler gibi likit varlıklar sıfırlanmış, ayrıca satıcılara ait borçlar ise önemli ölçüde artmıştır. Bunun sebebi, X A.Ş.'nin ortaklık yapısının değişiminden sonra sahip olduğu fonlarını şirket lehine gerçekleştirmek yerine, grup içi şirketlere iştirak etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. İştiraklerin nedeninin sahip olunan fonların değerlendirilmesi olarak açıklanması gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü iştirak olunan bu şirketlerin hisse senetleri borsada işlem görmeyen kapalı grup şirketleridir. X A.Ş.'nin aktif toplamını yarısını aşan tutarda ana faaliyet konusu dışındaki şirketlere iştirak etmesi ve aktif yapısını iştirakler lehine değiştirmesi ve borçlanma tutarlarını artırarak finansal riskini yükselttiği görülmektedir. 1995 yılı bilançosunda iştiraklerinin aktif toplamının %50'sine ulaşması Şirket'in bağlı olduğu grup şirketleri finanse ettiğinin de bir göstergesi olarak düşünülebilir.

X A.Ş.'nin 1997-1999 yıllarına ilişkin bilançoları incelendiğinde ise, Şirket'in aktif yapısı içerisinde yapılmakta olan yatırımların, pasif tarafında ise kısa ve uzun vadeli finansal borçların çok yüksek olduğu görülmüştür.

Yapılmakta olan yatırımlar ve verilen sipariş avansları toplam aktiflerin 1997 yılında %59'unu, 1998 yılında %77'sini ve 1999 yılında ise %84'ünü teşkil etmektedir. Kısa ve uzun vadeli finansal borçlar pasif hesaplar toplamının 1997 yılında %42'sini, 1998 yılında %66'sını ve 1999 yılında ise %86'sını oluşturmuştur. Ayrıca son üç yılda Şirket özsermayesindeki gelişmeye bakıldığında, ösermaye 1997 yılında 18.1 trilyon TL iken, 1998 yılında 17.2 TL'ya gerilemiş, 1999 yılında ise eksi 14.5 trilyon TL'ya düşmüştür.

Yine son üç yılın gelir tablosuna bakıldığında ise, X A.Ş.'nin brüt kar marjı 1997 yılında %37, 1998 yılında %34 ve 1999 yılında %30 olarak gerçekleşmiştir. Şirket 1997 yılında 12.9 trilyon TL tutarında net dönem karı elde etmişken, 1998 yılında net dönem karı 8.8 trilyon TL'ya düşmüş, 1999 yılında ise 23.9 trilyon TL net dönem zararı meydana gelmiştir. Şirket'in karlılığında meydana gelen sözkonusu çarpıcı düşüşün nedeninin yukarda da ifade edildiği gibi X A.Ş.'nin 1998 ve 1999 yıllarında kullanmış

olduğu kredilerin kur farkı ve faiz giderlerinin çok yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. 1997 yılında Şirket'in üstlendiği finansman giderleri brüt satış karının %36'sını, 1998 yılında %72'sini, 1999 yılında ise brüt satış karını da geçerek brüt satış karının %125'ini oluşturmuştur.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere 1997-1999 yılları arasında X A.Ş.'nin özsermayesinde ve karlılığında çok büyük düşüşler yaşamıştır. Buna sebep olarak ise Şirket'in yine sahip olduğu grup bankadan aldığı kredilere uygulanan faizin emsallerine göre çok yüksek olması ve dolayısıyla faiz giderlerinin artması gösterilebilir.

Ayrıca X A.Ş. daha sonraki yıllarda da zarar etmeye devam etmiştir. Şirket 2000 yılında 41 trilyon TL, 2001 yılında 213.2 trilyon TL zarar etmiştir. 2002 yılında ise yapılan projenin faaliyete geçmiş olması ve üretim maliyetinin satış fiyatına göre çok düşük olması sebebiyle 100.5 trilyon lira kar elde etmiştir. 2000 ve 2001 yılında gerçekleşen zararın yine geçmiş yıllarda olduğu gibi X A.Ş.'nin kullanmış olduğu kredilerin Şirket'in finansal yapısı üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu söylenebilir. Şirket'in 2002 yılında 366 trilyon TL kadar Brüt Satış Karı ve 220 trilyon TL Diğer Faaliyetlerden Gelir ve Karları kapsamında kur farkı geliri olmasına karşın, 391 trilyon TL finansman giderleri, 27 trilyon TL'lık Olağanüstü Giderler ve 31 trilyon TL'lık Yasal Yükümlülükler sonrasında 100.5 trilyon TL'ye kadar düştüğü görülmektedir. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Şirket yüksek tutarda kar elde etmiş olmasına rağmen, finansman giderlerinin yüksek olması sebebiyle karlılığında ciddi bir azalma görülmüştür. Bu uygulamaların sonunda, en çok X A.Ş.'nin küçük yatırımcıları ve sürekli zarar etmesi ya da düşük kar göstermesi sebebiyle vergi tahsil edemeyen ya da düşük miktarda vergi tahsil eden devlet zarar etmiştir.

Bir diğer çekici nokta ise Enron'da olduğu gibi X A.Ş.'nin Şirket'in yönetimine el konulduğu 1995 yılında bile olumsuz rapor almamış, şartlı rapor almış olmasıdır. Oysa ki X A.Ş. muhasebe uygulamaları ile ilgili pek çok konuda SPK'dan uyarı almış bulunmaktadır.

4.2.3 (X) A.Ş.'nin Yaratıcı Muhasebe Uygulamalarına İlişkin Tespitler

X A.Ş.'de yapılan hileli uygulamaların temel amacı bir grup hissedarın kontrolü tamamen ele geçirme ve şirketi aile şirketi haline getirme gayretleri olarak görülmektedir.

Bu nedenle yaratıcı muhasebe uygulamalarına örnek teşkil edecek işlemlerin neredeyse tamamı şirketin karını düşük göstermek, şirket bünyesinde yaratılan kazançları ilişkili taraflara aktarmak şeklindedir. Nitekim sürekli kar eden bir şirket durumunda olan X A.Ş. özelleştirildikten sonra zarar etmeye başlamış bu durumdan en çok küçük yatırımları ile devlet zarar görmüştür.

SPK tespitlerini de dikkate alarak X A.Ş. de yapılan yaratıcı muhasebe uygulamalarını iki başlık altında sıralamak mümkündür.

- (i) İlişkili taraf işlemlerinin uygun olmayan şekilde bildirimi,
- (ii) Yanlış, yetersiz veya atlanılan bildirimler.

(i) İlişkili Taraf İşlemlerinin Uygun Olmayan Şekilde Bildirimi

X A.Ş. daha önce de açıkladığımız şekilde işletmenin karlarını sözleşmeye aykırı bir şekilde görev alanı dışındaki faaliyet alanlarına yatırmış, bu şekilde yaratılan grup şirketlerle aşağıda belirtilen şekilde kazanç aktarımı yapmıştır.

(a) Grup Şirketlerden Alınan İştirak Hisselerinin Emsallerine Göre Düşük Fiyatlardan Tekrar Grup Şirketlere Satılması

X A.Ş.'nin 1993 ve 1994 yıllarında 5 adet iştiraki, Şirket'in grup içi şirketi tarafından alınmış, 1995 yılında ise bu iştirakler %35-45 oranlarında X A.Ş.'ye tekrar satılmıştır. X A.Ş. tarafından satın alınan bu şirket hisseleri daha sonra, 1997-1999 yılları arasında yine grup içi şirketlere satılmıştır. Ancak bu satış işlemleri sırasında iştirak hisselerine ödenmesi gereken tutarlar ile ödenen tutarlar arasında farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir.

Öncelikli olarak, X A.Ş. şirket hisselerini satın alırken piyasa koşullarına göre yüksek tutarda ödemedi bulunmuştur. 1993 yılında finansal krizin yaşandığı 1994

yılına gelindiğinde, iştirak edilen şirketlerin fiyatlarında dolar bazında %25 civarındaki düşüşe rağmen, sanki bu şirketlerin değeri artmış gibi bu şirketlerin hisseleri X A.Ş.'ye yüksek fiyattan satılmıştır. Halbuki grup içi şirket tarafından hisseleri alınan bu şirketlerin hisseleri, alındığı 1993 yılında ülke ekonomisi ve sektör açısından çok iyi bir dönemde olunmasına rağmen, bu iştiraklerin hisselerinin X A.Ş.'ye satıldığı 1994 ve 1995 yıllarında iştiraklerin bulunduğu sektör çok iyi olmamasına rağmen, bu şirketlerin değeri 1993 yılından daha fazlaymış gibi X A.Ş.'ye satılmıştır. Bu yöntemle X A.Ş. yaklaşık 40 milyon dolar tutarında fazla ödemede bulunmuştur. Daha sonra ise, X A.Ş. grup şirketlere bu iştiraklerinin hisselerini %7 oranında düşük fiyattan satmıştır.

Ayrıca 30 Eylül 1994 tarihli finansal tablolara göre, 500 milyar lira ödenmiş sermayesi, bu sermayeyi de aşan 510 milyar lira tutarında dokuz aylık zarar tespit edilmiş olmasına rağmen 30 Eylül 1994 tarihi itibarıyla faaliyet sonucu zararda olan şirket, net satış hasılatının %48'ine varan oranda iştirakte bulunarak bedellerini peşin olarak ödemesi sonucu şirket sermayesinin azalmasına neden olmuştur.

Bunların dışında X A.Ş. grup içi bir başka şirkete de %45 oranında iştirak etmiş ve bu iştirakini SPK'ya ve kamuoyuna zamanında bildirmemiştir. X A.Ş. bu iştirak ettiği şirketin sermayesinin 1 trilyon liradan 2 trilyon liraya çıkartılması sırasında artırılan 1 trilyon liralık sermayenin, 900 milyar liralık kısmı için nakden taahhüt ettiği ve Şirket'in üzerine düşen pay olan 225 milyar lirasını 1995 tarihinde ödediği belirtilmiştir. SPK tarafından bunun üzerine, SPKn'na, Türk Ticaret Kanununa ve esas sözleşmeye aykırı olması sebebiyle, işletme sermayesinin azaltılmasına yol açan bu uygulamadan vazgeçilmesini, ödenen 225 milyar liranın geri alınmasını istemiştir. Tüm bu uygulamalar, X A.Ş.'nin örtülü kazanç aktarımı yoluyla Şirket'in zarar etmesine ve Şirket'in nakit akışının ciddi derecede bozulmasına neden olmuştur.

(b) İştiraklerdeki Sermaye Artırımına Katılmayarak, Rüçhan Hakkının Grup Şirketler Tarafından Kullanılmasına İzin Verilmesi

X A.Ş., karlı şirketlerdeki sermaye artırımına katılmayarak rüçhan hakkını kullanmamıştır. Bunun sonucunda kullanılmayan rüçhan hakkının değeri kadar, X A.Ş.'de örtülü kar aktarımı yapılmıştır.

X A.Ş., elinde bulundurduğu iştiraklerinden birinin sermaye artırımına katılmayarak hissesinin %13.12'den %2.62'ye inmesine neden olmuştur.

Tablo 11: X A.Ş.'nin A İştirakinin Sermaye Artırım Öncesi ve Sonrasındaki Ortaklık Yapısı

	X A.Ş.'nin İştirakinin Sermaye Artırımına Katılmaması			
	Artırım Öncesi		Artırım Sonrası	
	<u>Pay Miktarı (Bin TL)</u>	<u>Pay Oranı</u>	<u>Pay Miktarı (Bin TL)</u>	<u>Pay Oranı</u>
X A.Ş.	1 312 000	%13.12	1 312 000	%2.62
Grup Şirket	8 143 000	%81.44	45 969 000	%91.94

İlgili iştirakin sermaye artırım öncesi ve sonrasındaki ortaklık yapısını gösteren yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, X A.Ş. sermaye artırımına katılmayarak, grup şirketin iştirak payının %81'den %92'ye artmasına neden olmuştur. X A.Ş.'nin sermaye artırımına katılması durumunda 1 000 TL'lık nominal hisse senedi için ödemesi gereken tutar 1998 yılı itibarıyla 0.00328 dolardır. Sermaye artırımından önceki duruma göre 1 000 TL'lık nominal hisse senedinin X A.Ş.'ye maliyeti 7.8 dolardır. Ocak 1999'da ise X A.Ş. elinde kalan diğer hisseleri ise 0.9 dolara satmıştır. Eğer X A.Ş. sermaye artırımına katılmış olsaydı 4.73 milyon dolarlık değeri elde tutmak için 17 bin dolarlık bir ödeme yapması yeterli olacaktı. Ancak X A.Ş. sermaye artırımını kullanmadığı rüçhan hakkını, grup şirketlerden birinin kullanmasına izin vermiş, böylece grup şirketin iştirak oranının yükselmesi sağlanmıştır. Dolayısıyla Şirket'in malvarlığında 4.73 milyon dolar bir azalma meydana gelmiştir.

Aynı şekilde X A.Ş. bir başka iştirakinin de sermaye artırımına katılmamış ve hissesinin %37.59'dan %7.52'ye inmesine neden olmuştur.

Tablo 12: X A.Ş.'nin B İştirakinin Sermaye Artırım Öncesi ve Sonrasındaki Ortaklık Yapısı

	X A.Ş.'nin İştirakinin Sermaye Artırımına Katılmaması			
	Artırım Öncesi		Artırım Sonrası	
	<u>Pay Miktarı (Bin TL)</u>	<u>Pay Oranı</u>	<u>Pay Miktarı (Bin TL)</u>	<u>Pay Oranı</u>
X A.Ş.	3 759 000	% 37.59	3 759 000	%7.52
Grup Şirket	4 674 000	% 46.75	38 410 000	%76.82

İlgili diğer iştirakin sermaye artırım öncesi ve sonrasındaki ortaklık yapısını gösteren yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, X A.Ş. sermaye artırımına katılmayarak, grup şirketin iştirak payının artmasına neden olmuştur. X A.Ş.'nin sermaye artırımına katılması durumunda 1 000 TL'lık nominal hisse senedi için ödemesi gereken tutar 1998 yılı itibariyle 0.00328 dolardır. Sermaye artırımından önceki duruma göre 1 000 TL'lık nominal hisse senedinin X A.Ş.'ye maliyeti 12.94 dolardır. Ocak 1999'da ise X A.Ş. elinde kalan diğer hisseleri ise 1.6 dolara satmıştır. Oysa ki X A.Ş. sermaye artırımına katılmış olsaydı 24 milyon dolarlık bir değeri elde tutmak için 49 bin dolar ödemiş olması yeterli olacaktı. Aynı şekilde X A.Ş. sermaye artırımını kullanmadığı rüçhan hakkını grup şirketlerden birinin kullanmasına izin vermiş, böylece grup şirketin iştirak oranının yükselmesi sağlanmıştır. Bu uygulama sonucunda X A.Ş. sermaye artırımına katılan grup şirketine 28.73 milyon dolar kazanç aktarımında bulunmuştur.

Bu konuya ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, sermaye artırım öncesinde X A.Ş. yukarıda anlatılan iki adet iştirakin hisselerinin alınması için 40 milyon dolar ödemiş, ancak bu iştiraklerin sermaye artırımlarına katılmayarak toplam 66 bin doları ödememiştir. Ayrıca bu iştiraklere ait hisse senetlerini 0.9 ve 1.6 dolara satarken

mevcut iştirak oranını korumak için 0.00328 doları ödememesi X A.Ş.'nin bu davranışlarıyla örtülü kazanç aktarımı yaptığıının da göstergeleri olarak ifade edilebilir.

X A.Ş. bu iştiraklerinin dışında bir başka şirkete de 1995 yılında 50 milyon dolar ödeyerek %15.69 oranında iştirak etmiştir. Ancak bu şirketin de sermaye artırımına katılmamış ve iştirak oranının %15.69'dan %2.62'ye düşmesine neden olmuştur.

Tablo 13: X A.Ş.'nin C İştirakinin Sermaye Artırım Öncesi ve Sonrasındaki Ortaklık Yapısı

	X A.Ş.'nin İştirakinin Sermaye Artırımına Katılmaması			
	Artırım Öncesi		Artırım Sonrası	
	<u>Pay Miktarı (Bin TL)</u>	<u>Pay Oranı</u>	<u>Pay Miktarı (Bin TL)</u>	<u>Pay Oranı</u>
X A.Ş.	338 000	%15.69	338 000	%2.62
Grup Şirket	1 585 000	%73.60	12 348 000	%95.54

İlgili diğer iştirakin sermaye artırım öncesi ve sonrasındaki ortaklık yapısını gösteren yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, X A.Ş. sermaye artırımına katılmayarak, grup şirketin iştirak payının artmasına neden olmuştur. Ancak, X A.Ş.'nin bu şekilde sermaye artırımına katılmaması basiretli bir tüccardan beklenen bir davranış değildir. Hiçbir tacir 7.4 milyon dolar ödemeyerek 42 milyon dolarlık bir değerden mahrum olmak istemez. Bu sebeple X A.Ş. bu uygulamasında da örtülü kazanç aktarımı yapmış olduğu açıktır. Elde kalan hisseler ise üstelik şirket değerinin artmış olması ihtimali nedeniyle ilgili iştirakin hisseleri X A.Ş.'nin sermaye ve yönetim bakımından ilişkili olduğu bir başka şirkete satılmıştır. Böylelikle X A.Ş. halka açık olmayan grup şirketlerine büyük menfaatler sağlamış ancak bununla birlikte X A.Ş.'nin ciddi derecede zarar etmesine yol açmıştır.

(c) Hakim Ortağın Sahip Olduğu Grup Bankalarından Kredi Alınması ve Alınan Bu Kredilere Emsallerine Göre Yüksek Oranda Faiz Ödenmesi

Örtülü kazanç aktarımının bir başka şekli olan hakim ortağın sahip olduğu grup bankalarından kredi alınması ve alınan bu kredilere emsallerine göre yüksek oranda faiz ödenmesi ise, ciddi miktarlardaki karın şirket dışına çıkarılması ve şirket yöneticilerinin kişisel çıkarları için kullanması anlamına gelmektedir.

Yönetimi X A.Ş.'nin yönetimiyle aynı olan Off Shore Bankası'ndan X A.Ş.'ye çok yüksek faizle yüz milyonlarca dolar kredi vermiş, ancak verdiği bu kredilerden emsallerine göre çok yüksek oranda faiz alarak X A.Ş.'nin karının azalmasına yol açmıştır. Böylece hem devletin vergi kaybı oluşmuş hem de küçük yatırımcıların kardan pay alması engellenmiştir.

X A.Ş.'nin banka hesapları, kullanılan krediler ve finansman giderleri ile ilgili tespitler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

- (i) Şirket'in 1998 yılından itibaren hakim ortağın sermaye ve yönetim bakımından ilişkili olduğu bankalar yüklü miktarlarda kredi kullanmış olduğu, 2003 tarihi itibarıyla finansal borç stokunun 791 trilyon lira kadar olduğu, ancak yıl içerisinde kısa vadeli olarak kullanılan ve kapatılan kredilerin de bulunduğu, 791 trilyon liralık borç stokunun 737 trilyon lirasının hakim ortağın sermaye ve yönetim bakımından ilişkili olduğu bankadan kullanıldığı,
- (ii) Şirket 1999 yılında hakim ortağın sermaye ve yönetim bakımından ilişkili olduğu bankadan kullandığı krediler için 11.8 milyon dolar fazla ödeme yaptığı,
- (iii) X A.Ş.'nin sermaye ve yönetim bakımından ilişkili olduğu bankadan aldığı işletme ve yatırım kredilerine %131.52 oranında faiz uygulandığı, sözkonusu oranın emsallerine nazaran çok üzerinde olduğu, dolayısıyla bu yolla şirketten örtülü kazanç aktarımı yapıldığı belirlenmiştir. Oysa ki sözleşme hükümleri gereği sözü edilen kredilere uygulanacak faiz oranı en fazla %74.29 olarak bulunmuştur. Sözleşmeye aykırı olarak yüksek faiz oranının uygulandığı Ekim-Aralık 2000 dönemine ilişkin faiz ve

gecikme cezası karşılığında 2003 tarihine kadar hesaplanan faiziyle birlikte yaklaşık 49 trilyon lira fazla ödeme yapıldığı,

- (iv) X A.Ş.'nin 2000-2002 tarihlerinde hakim ortağın sermaye ve yönetim bakımından ilişkili olduğu bankadan sözleşmeye bağlı olmayan işletme kredilerine emsallerine göre bariz derecede yüksek finansman maliyetleri uygulanması sonucunda, anılan bankaya 2003 tarihine kadar hesaplanan faiziyle birlikte 7 milyon dolar tutarında fazladan ödeme yapıldığı,
- (v) X A.Ş.'nin 2002 yılının belirli dönemlerine yüksek tutarlardaki nakdini hakim ortağın sermaye ve yönetim bakımından ilişkili olduğu bankada tutması dolayısıyla, gecelik repo yaparak elde edilecek faiz tutarından 621 trilyon lira düşük faiz geliri elde etmesi sonucunda ilgili bankaya örtülü kazanç aktarımında bulunduğu,
- (vi) X A.Ş.'nin finansal yapısını bozan en önemli kalemlerden birinin finansman giderlerinden oluştuğu ve bunun sebebinin, örtülü kazanç aktarımının yapılması sebebiyle oluştuğu.

(d) Hakim Ortağın Sahip Olduğu Bankalara Yatırılan Mevduatlara, Emsallerine Göre Düşük Faiz Yürütülmesi

X A.Ş. nasıl ki hakim ortağın sahip olduğu grup bankasına yüksek faiz ödeyerek kar aktarımı yapmış ise, mevduata yatırdığı paraları için ise düşük faiz ödemek suretiyle de bir başka örtülü kar aktarımı yöntemi uygulamıştır. Mevduatlara düşük faiz ödenmesinin fark edilmesi sebebiyle, bu sefer de Şirket, mevduattaki parayı tam da vadesi dolmak üzere iken bozup, mevduata faiz ödenmesini engellemiştir.

X A.Ş. 1994 yılında nakit değerlerinin tamamına yakın kısmını hakim ortağın sahip olduğu grup bankasında değerlendirmesine rağmen nakit dövizlerini vadeli olarak Off-Shore'da değerlendirmiştir. İlgili banka Türkiye'de yüksek faiz oranları ile mevduat toplayan banka olmasına rağmen X A.Ş.'nin bu bankada vadeli olarak tuttuğu döviz hesabı bulunmamaktadır. Şirkete ait dövizler Off-Shore'da tutulmakta ve grup bankasına göre çok daha düşük faiz oranları uygulamış ve X A.Ş. bu bankaya örtülü kazanç aktarımı yapmıştır.

Eğer X A.Ş. dövizlerini grup bankasına yatırmış olsaydı yaklaşık iki katı kadar daha fazla faiz geliri elde etmiş olacaktı. Türkiye’de X A.Ş. daha az kazanç elde ettiği için Kurumlar Vergisini daha az ödemiş ama örtülü kazanç elde eden Off-Shore banka ise Türk Vergi Kanunlarına tabi olmadığı için Türkiye’de Kurumlar Vergisi ödememiştir.

Tüm bunların dışında, X A.Ş. Off-Shore bankasının vadesiz mevduat hesabında çok yüksek nakit tutarları bırakılmış, bu şekilde sözkonusu fonların daha yüksek getiri sağlayacak alternatif yollarla değerlendirilmesi fırsatı kullanılmamıştır. X A.Ş.’nin önemli tutarlardaki fonlarının gecelik repo yapma yoluyla değerlendirmeyip, Off-Shore bankasında vadesiz hesapta tutulması nedeniyle elde edeceği daha yüksek faiz gelirinden mahrum kalması, bu yolla grup bankaya ucuz yolla kaynak sağlanması, örtülü kazanç aktarımının bir başka göstergesidir. Bu çerçevede X A.Ş. 2002 yılında gecelik repo yapmayarak 620 milyar TL daha düşük faiz geliri elde etmiş ve örtülü kazanç aktarımı yapmıştır.

(e) Yatırımlarla İlgili İlişkili Taraf İşlemleri

X A.Ş.’nin yaklaşık %11’lik kısmının özelleştirilmesinden bir süre sonra, X A.Ş. ile yapılmakta olan önemli bir projenin devamı aşamasında ciddi problemler yaşanmış ve hem projenin tamamlanması zorlaşmış hem de projenin tamamlanmaması sebebiyle Şirket üretim yapamadığı için ek maliyete katlanmak durumunda kalmıştır.

Projeye 1986 yılında X A.Ş. tarafından başlanılmıştır. Projenin yapımı için 1992 yılında yabancı bir şirketle anlaşılmış ve bu projenin 1996 yılında tamamlanması planlanmıştır. 1993 yılında yönetimi değişen X A.Ş.’nin yabancı firmanın hak edişlerini 150 günden fazla ödememesi sebebiyle 1994 yılında sözleşmeyi tek taraflı olarak feshetmiş ve 36 milyon dolar alacaklı olduğunu iddia etmiştir. Projenin gerçekleştirilmesi için 270 milyon dolar veren dünya bankası, firmanın sözleşmeyi feshetmesi sonucu, kredi desteğini çekmiş, sonunda barajın yapımı için bu işi yapabilecek kapasiteye sahip olup olmadığına bakılmaksızın, X A.Ş.’nin grup şirketlerinden birine verilmiştir.

Ancak yeni müteahhitlik firmasıyla yapılan anlaşmada ihale alan şirketlerin yükümlülükleri arasında ciddi farklılıklar bulunmakta ve X A.Ş. aleyhine zarar doğuran bazı işlemler bulunmaktadır. İşin zamanında bitirilememesi durumunda doğacak öngörülen cezai şart yeni şirket için oldukça düşük tutulmuştur. Ayrıca, projenin

yapımında kullanılacak olan gerekli hammadde yine X A.Ş.'nin grup firmalarından alınmış ancak bu durum X A.Ş. için ciddi zararların oluşmasına sebep olmuştur. Çünkü daha yakın mesafede bu hammaddelere ulaşabilecek fabrikalar varken, kilometrelerce uzakta bir fabrikalardan bu hammaddenin temin edilmesi X A.Ş. için ilave maliyetlerin doğmasına neden olmuştur. Kullanılacak hammaddenin miktarının ihtiyaç olmamasına rağmen artırılması, hem maliyetlerin yükselmesine hem de teknik riskler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yapılan sözleşme gereğince, hammaddenin bir başka yerden temin edilmesi engellenmiştir. Bu da, sözleşmede belirtilen hammadde alınacak fabrikada olağanüstü durumların ortaya çıkmasına ve işlerin zamanında yetiştirmemesine ve ek maliyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca grup şirketten satın alınan hammaddenin emsallerine göre iki kat daha pahalı olduğu ve satın alma fiyatının dolar olarak ödeneceği tespit edilmiş ve bu X A.Ş.'nin daha da fazla zarar eder duruma gelmesine neden olmuştur.

Projenin yapımı için yeni şirketle anlaşılmasından sonra sözleşme bedelinin %6'sı oranında kesin teminat vereceği anlaşılmış ancak teminat mektuplarının sözleşmeye uygun olmadığı ve teminat mektubu olarak geçerlilik şartlarını taşımadığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda bu firmaya usulsüz bir biçimde avans verilmiş ve sözleşmeye göre teminat alınması gerektiği halde herhangi bir teminat mektubu alınmamıştır. Bu sebeple güvence altına alınmamış olması nedeniyle X A.Ş. bir kez daha zarar görmüştür. Ayrıca sözleşmede avansın %30'luk dilimler halinde ödenmesi gerekirken, %10'luk dilimler halinde ödemenin X A.Ş. yönetim kurulu tarafından kabul edilmesi faizsiz olarak verilen avansın geri ödenmesinin şirket adına bir diğer zarar etme sebebi olarak gösterilebilir.

Şirket projenin yapımı için, yeni anlaşılan grup şirkete 95 milyon dolar verdiği avansın 55 milyon dolarlık kısmı mahsup etmiştir. Ancak projenin yapımı için anlaşılan grup şirketin aldığı tüm avanslar TL bazında mahsup edilmiş ve bu şirketin borcunun bulunmadığı ifade edilmiştir. Örneğin müteahhitlik firması, X A.Ş.'den dolar bazında 1 birim avans almışsa Şirket bunu Verilen Avanslar hesabından mahsup ederken 1 birim (hak ediş tarihindeki kur-verildiği tarihteki kur) kadar daha fazla mahsup ederek, alınan avansların tamamı dolar bazında ödenmediği halde TL bazında tamamı ödenmiş olarak gösterilmiştir. Oysa ki şirket bunu kur farkı geliri olarak yazmış olsaydı Verilen Avanslar hesabının borç bakiyesini fiktif olarak eritmeyecek ve böylece bu hesap hesabın borç bakiyesi müteahhitlik firmasının X A.Ş.'ye olan gerçek borcunu göstermiş

olacaktı. Döviz bazında verilmiş olan avansların değerlemeye tabi tutulmaması muhasebe kayıtlarının fiili durumu yansıtmaması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Üstelik X A.Ş. sözkonusu kur farklarını gelir olarak kaydetmemesi nedeniyle karı daha düşük görünmekte, diğer taraftan müteahhit şirket ise geri ödemesini yapmadığı avansları dahi hak etmiş görünerek aktifini artırmaktadır.

Bu uygulama sonucunda X A.Ş., müteahhitlik firmasına alacaklı durumda olması gerekirken borçlu çıkmıştır. Ancak, X A.Ş. benzer ilişki içinde olduğu diğer müteahhitlik firmalarının avans mahsupları, bu şekilde yapılmamış aksine yapılan işlemler gerçek durumu gösterecek şekilde kayıt altına alınmıştır. Şirketin büyüklüğü, cirosu, yatırımları göz önüne alındığında bunun bir hata olarak değerlendirilmesi ve anlaşma koşullarına da uymadığı göz önüne alınırsa mümkün değildir. Üstelik hatalı mahsup işleminin birden fazla yapılmış olması kasıt unsurunun varlığını ortaya koymaktadır. Şirketle ilişkisi bulunmayan diğer şirketlere bu şekilde davranılmamış olması da dikkat çeken bir diğer konudur. Ayrıca diğer müteahhit firmalara farklı uygulama yapılmış olması şirketin tutarlı olmadığına da bir göstergesidir. Şirketin müteahhitlik firmasına avans mahsuplarında uyguladığı muhasebe işlemleri sonucunda, şirketin malvarlığı azaltılarak 39 milyon dolar değerinde kaynak aktarımı yaptığı görülmüştür.

Kredi kullanan ve nakit sıkıntısı içinde olduğunu belirten X A.Ş., çalıştığı diğer müteahhit firmalara hak edişlerini ya son ödeme tarihinde ya da son ödeme tarihinden sonra yapmaktadır. Oysa ki, hak edişlere yapılan ödemelerin toplam %91,3'ünü oluşturan projenin yapımı için anlaştığı müteahhitlik firmasına hak edişlerini son ödeme tarihine kadar değerlendirip nakit yönetimi yapmaktansa erken tarihlerde ödeme yapmış ve fonlama maliyetine katlanmıştır. Bir şirketin ödemelerini ne zaman ve ne şekilde yapacağı kendi inisiyatifinde olan bir durumdur. Ancak halka açık bir anonim şirketin, nakit yönetimini doğru bir şekilde gerçekleştirmesi küçük yatırımcılar açısından da büyük önem taşımaktadır. X A.Ş., ilişkili olduğu müteahhitlik firmasına- ki diğer müteahhitlik firmalarına bu şekilde ödeme yapmamış- hak edişlerini bankalardan kredi alarak erken ödemek suretiyle, Şirket'in yaklaşık 28 milyon dolarlık bir tasarruftan mahrum bırakılmasına neden olmuştur.

(f) Personel Kullanımı ile İlgili İlişkili Taraf İşlemleri

X A.Ş.'nin ilişkili taraf işlemlerden bir diğeri ise, grup firmalar ile Şirket arasındaki personel kullanımı ile gerçekleşmiştir. X A.Ş. maliyetlerinin çok üzerindeki bedellerle sözkonusu şirketlerden hizmet temin etmiştir. X A.Ş. halka kapalı bu taşeron şirketlere yüksek tutarlı hizmet bedeli ödeyerek sözkonusu şirketlere örtülü kazanç aktarımının yapılmasını sağlamıştır. Taşeron şirketler, farklı dönemlerde Şirket'e sağlanan hizmetler karşılığında faturalar düzenlemiştir. Ancak faturalarda yer alan hizmet kalemlerinin taşeron firma tarafından karşılanmış olması mümkün olmadığı için sözkonusu fiktif kalemler fatura bedellerini şişirmek amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca faturalarda yer alan hizmet kalemlerinin her bir fatura toplam tutarına oranına sabit olması, yani faturaların verilmiş hizmetlerin değerine göre değil, baştan belirlenen miktar ve oranlara göre hazırlanmış olması faturaların X A.Ş.'ye verilen hizmeti doğru olarak göstermediğini ortaya koymaktadır. Örneğin faturalarda yüksek bedellerde yer alan hukuk danışmanlığı hizmetinin görülüyor olmasına rağmen, taşeron firmada bu hizmeti verecek bir hukuk müşaviri veya avukatın çalışmamış olması, bu hizmetin taşeron firmalar tarafından verilmeyeceğinin bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

Personel sağlayan grup firmalar ile ilgili tespitler aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir.

- (i) Şirket'in 2000-2003 yılları arasında çalıştırdığı personelin büyük bir kısmının hakim ortağın sermaye ve yönetim bakımından ilişkili olduğu taşeron şirketlerde çalışan personelin oluşturduğu, sadece personel istihdam eden bu şirketlerin çeşitli teknik ve nitelikli hizmetler verdiği varsayımı ile ay bazında Şirket'e yüksek miktartlı faturalar kestiği ve kesilen faturaların içeriği itibariyle sahte olduğu,
- (ii) Taşeron firmaların fiili bir yönetim merkezi bulunmayışı, kayıtlarda görülen şirket merkezlerinde sözkonusu şirketlerin bulunmayışı, hatta binanın bulunmayışı,
- (iii) Taşeron firmaların personelinin büyük bir bölümünün teknisyen, memur, sekreter ve işçilerden oluşması sebebiyle yeterli vasıfta personel olmadığı için (muhasabe ve denetim hizmeti, hukuk danışmanlığı hizmeti, halkla ilişkiler ve tanıtım hizmeti gibi) verilmesi mümkün

olmayan hizmetler dahil pek çok konuda Şirket'e hizmet veriliyormuş gibi fatura kesilmiş olması ve bu hizmetlerin verildiğini ispatlayan herhangi bir belgenin bulunmayışı,

- (iv) Faturalarda verilen hizmetlerin ve yapılan harcamaların ayrıntısının bulunmaması, personel sayısının değişmesine rağmen fatura bedelinin hep aynı kalması,
- (v) Taşeron firmaların, aslında Şirket'in hakim ortağı tarafından idare edilmesi,
- (vi) Yukarıda sayılan sebepler dolayısıyla yaklaşık 55 trilyon liranın taşeron firmalara örtülü kazanç aktarıldığı belirlenmiştir.

(ii) Yanlış, Yetersiz veya Atlanılan Bildirimler

X A.Ş.'nin özelleştirme sonrası hakim grubun kontrolündeki yönetimi hem küçük hissedarları hem de devleti zarara sokan bir dizi yaratıcı muhasebe işlemleri yapmıştır. Özellikle kazancı düşük göstererek muhasebe politikaları uygulayarak daha az vergi ve daha az kar dağıtımını politikaları uygulamıştır. Bu uygulamalar aşağıda açıklanmıştır.

(a) SPK Standartlarına Aykırı Olarak Finansman Giderlerinin Varlığın Maliyetine Ekleme Yerine Doğrudan Gider Yazılması

X A.Ş.'nin kaynaklarının aktarılmasına neden olan bir diğer yöntem ise, özellikle X A.Ş.'nin gerçekleştireceği bir projede finansman giderlerinin, varlığın maliyetine eklenmeyerek, dönemin gideri yazılması ve bu şekilde, ilgili dönemde şirketin kar yerine zarar etmesinin sağlanmış olmasıdır.

X A.Ş. yapılmakta olan yatırımların finansmanında kullanılan kredilere ait olan ve 1998, 1999 yılları ile Haziran 2000 tarihli finansal tablolarında doğrudan gider yazılan finansman giderleri varlıkların maliyetine yansıtılmamış, doğrudan gider yazılmıştır. Ayrıca X A.Ş.'nin 1993 tarihli Gelir Tablosu Dipnotlarında, 1992 yılında kur farklarının aktifleştirilmiş olmasına rağmen, 1993 yılında kur farklarının gider olarak yazıldığı belirtilmiştir. Oysa ki, bu tür bir uygulama SPKn'nun Seri:XI, No:1 sayılı tebliğinin 30 maddesine göre varlığın iktisap edilmesinde kullanılan kredilerle ilgili olan

ve bu varlıkların aktifleştirildiği tarihe kadar birikmiş bulunan finansman giderleri (kur farkları dahil) elde etme maliyetinin içinde yer almasını gerektirir.

SPKn'nun Madde 33/B'ye göre ise, varlıkların elde etme maliyeti ile açık ilgisi kurulabilen borçlanma maliyetleri (kur farkları dahil finansman giderleri) ilgili varlığın maliyetine dahil edilir. Bu sebeple, X A.Ş., bankalardan alınan ve 1998, 1999 ve 2000/6 dönemlerinde kullanılan işletme kredileri ile ilgili gider hesaplarına kaydedilen tutarların gider hesaplarından çıkarılarak ilgili duran varlıkların maliyetlerine eklenerek aktifleştirilmesine ve yeniden düzenlenecek finansal tabloların daha önce ilan edilen finansal tablolar ile birlikte Borsa Günlük Bülteni'nde tekrar ilan edilmesinin sağlanması için uyarı almıştır.

Şirket'in yapılmakta olan yatırımlarının aktife alınmasından sonra ise, bilançoda yapılmakta olan yatırımlar hesabında takip edilen finansman giderlerinin ara dönem finansal tablolarda gösterilmeyerek, yıl sonunda finansman giderlerinin gider hesaplarına aktarıldığı ve 30.09.2002 tarihli finansal tabloda 227.6 trilyon olarak görünen dönem net karı, 31.12.2002 tarihli bilançoda daha düşük (100.5 trilyon TL) görüldüğü belirlenmiştir. Bu şekilde yıl sonunda topluca gider yazmak hem kar konusunda şirket hakkında tam bilgi edinilmesini engellemekte hem de muhasebe temel kavramlarından dönemsellik kavramına ters düşmektedir.

Yapılmakta olan yatırımlarıyla ilgili giderlerini aktifleştirmek yerine doğrudan gider yazılması sebebiyle Şirket sürekli zarar eder duruma gelmiş ve yatırımcının kar payı alması imkansız hale gelmiştir.

(b) Yanlış, Yetersiz veya Atlanan Açıklamalar

Şirket, gerek SPK'ya ve gerekse kamuoyuna Şirket ile ilgili konularda bilgi vermemiş ya da geç bilgi vermiştir. X A.Ş bu konuda SPK tarafından sıklıkla uyarılmıştır.

Şirket 1995 yılında iştiraki olan halka açık bir A.Ş.'nin hisse senetlerinin %16.89'luk kısmını satmış ve bu satıştan önemli ölçüde kar elde etmiştir. SPKn'na göre borsada işlem gören şirketler hisse senedi alış veya satışlarının toplamının, sermayenin %1'ine ulaşması halinde, işlemleri yapan kişiler tarafından alınan veya satılan hisse senetlerinin miktarı, fiyatı ve işlem tarihlerinin SPK ve işlem gördükleri Borsaya bildirilmesi gerekmektedir. Oysa Şirket, ne SPK'ya ne de Borsaya bu satış

hakkında bilgi vermemiştir. Şirket'in halka açık olan iştirakinin önemli ölçüde azalması hem Şirket'in hisse senedi fiyatını hem de ilgili iştirak şirketinin hisse fiyatını önemli ölçüde etkileyeceği için kamuoyuna duyurulması gerekli olduğu halde, bu durum ihmal edilmiştir. Ayrıca X A.Ş.'nin 31.12.1994 tarihli finansal tablolarında ve 31.3.1995 tarihli finansal tablolarında net dönem zararı rapor etmiş olmasına rağmen, bu satıştan önemli ölçüde kar elde etmiştir ki, bu satış karı son açıkladığı bilançonun yaklaşık yarısı, 1994 tarihli bilançonun ise 24 katıdır. Bu önemli satış, hem SPK'ya hem İMKB'ye bildirilmemiştir. Oysa ki Kanunlar çerçevesinde bu bilginin ilgili kurumlara iletilmiş olması gerekmektedir.

X A.Ş. ayrıca diğer iştiraklerinin satın alındığı şirketleri ve alım tutarlarını eksik bildirmiş, Şirket tarafından yapılan açıklamada, iştiraklerin satın alınması ve bedellerinin ödenmesi işlemlerinin açıklama tarihinde tamamlandığının bildirilmesine karşın (13.1.1995) bu işlemlerin 31.12.1994 tarihinde tamamlandığı tespit edilmiştir. Bu tür bir uygulama sonucu ise Şirket'in hisse senetlerinin değerini olumsuz etkilemesine neden olmuştur. Bu durum dönemsellik ilkesine aykırı bir davranıştır. Ve finansal tabloların dönemsel olarak karşılaştırılıp yatırım analizi yapılması işlemlerini zorlaştırıcı niteliktedir. 2.5 trilyon lira tutarındaki iştirak alımı 31.12.1994 tarihli bilançodaki aktif toplamının %20'sinden fazlasına tekabül etmektedir. Şirketin dönen varlıkların mevcut ve şirket yararına kullanılması gereken bu paraların, borsada işlem görmeyen ve dolayısıyla kolayca paraya çevrilemeyen ve karlı olmayan şirketlere iştirak edilerek, duran varlıklara dönüşmesine neden olmuştur. Dönen varlıkların azalması sebebiyle şirketin finansal riski artmıştır. Ayrıca şirketin dönen varlıklarının etkili bir şekilde değerlendirilmemesi sebebiyle, şirketin karının azalmasına sebep olunmuş ve ortaklarına dağıtılacak temettü miktarı olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Tüm bu gelişmeler şirketin hisse senedi piyasa fiyatını etkilemiştir. Bu nedenle, şirketin yapmış olduğu açıklamalar sermaye piyasası araçlarının değerini etkileyebilecek yanıltıcı bilgi verilmesi anlamına gelmektedir.

Şirket'in yaptığı özel durum açıklamalarında gerçeğe aykırı iki bilgi bulunmaktadır. Bunlar; iştiraklerin satın alındığı şirketlerin tam olarak bildirilmemesi ve iştiraklerin satın alınması tarihinin yanlış bildirilmesidir.

Şirket yetkilileri iştiraklerin 1995 yılında alındığını rapor etmesine rağmen, aslında bu iştiraklerin 1994 yılında alınmış olması SPKn'na aykırılık teşkil etmektedir. Bu durum SPKn'nu Kamunun Aydınlatılmasında Özel Durumlar Madde 16/A'da ele

alınmıştır. Buna göre; “*halka açık anonim ortaklıkların sermaye ve yönetiminde kontrolü sağlamak amacıyla pay sahiplerine çağrıda bulunarak, hisse senedi toplama girişiminde bulunulmasında veya genel kurullarda oy hakkını kullanmak için vekalet istenmesinde veya ortaklığın pay dağılımının önemli ölçüde değişmesi sonucunu veren, hisse senedi el değiştirmelerinde, sermaye artırımlarında, birleşme ve devirlerde, menkul kıymetlerin değerini etkileyebilecek önemli olay ve gelişmelerde Kurul, küçük pay sahiplerinin korunması ve kamunun aydınlatılmasını sağlamak amacıyla düzenlemeler yapar. Hisse senetleri borsalar ve teşkilatlanmış diğer piyasalarda işlem gören anonim ortaklıkların yönetim kurulu üyeleri, genel müdür ve yardımcıları ile sermayenin % 10 veya daha fazlasına sahip ortakları, malik oldukları anonim ortaklıklara ait hisse senetleriyle ilgili olarak, Kurulun kamuyu aydınlatma açısından gerekli gördüğü bilgileri, belirlenecek şekil ve esaslar dahilinde Kurula ve ilgili borsalara ve teşkilatlanmış diğer piyasalara bildirmekle yükümlüdürler*”, şeklinde gerekli açıklama yapılmıştır. X A.Ş.’nin Aralık 1994 tarihinde edindiği iştiraklerin toplam tutarının 31.12.1994 tarihli bilançonun aktif toplamına oranı %28,75 olup, bu oran Şirket’in mal varlığının yaklaşık %30’una tekabül etmektedir. Bu oran da işletme faaliyetlerini önemli ölçüde etkileyecek olması sebebiyle açıklama yapılmasını gerekli kılmaktadır. Ancak X A.Ş. bu konuda da herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Tüm bunların dışında X A.Ş. için son derece önemli olan imtiyaz sözleşmesi Bakanlık tarafından yapılan özel durum açıklaması Resmi Gazete’de açıklanmış ve X A.Ş.’nin iletim faaliyetlerine ilişkin tüm hak ve yetkileri iptal edilmiştir. Çıkan Kanunla birlikte Şirket tarafından yürütülen faaliyetlerin bir kısmının devrinin sözkonusu olduğu, bu durumun Şirket’in karında önemli bir düşüşe yol açabileceği 2002 yılı finansal tablolarında tam açıklama kavramı gereği, şarta bağlı zararlar tahakkuk ettirilmesi ve finansal tablolara yansıtılması veya bilanço dipnotların açıklanması gerektiği halde yapılmamıştır. X A.Ş. aleyhine açılan davalar veya X A.Ş. tarafından açılan davalar ile ilgili olarak da herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Burada en önemli konulardan biri, sözleşmenin fesh edildiği dönemde, yatırımcıların bu durumdan haberdar edilip edilmediğidir. SPK bu konuda son yatırımcıları korumak amacıyla, bu olumsuz gelişmelerle ilgili işaretler vermeye çalışmıştır. Bu işaretlerin başında Şirket tarafından Kurula gerekli bilgilerin verilmemesi sonucu Şirket’in hisse senetlerinin Kurul tarafından bildirilmesi sonrasında Şirket hisse senetlerinin Gözaltı Pazarına alınmasıdır. İMKB’nin 2003 yılı yönetim kurulu toplantısında, X A.Ş.’nin Gözaltı Pazarında bulunan hisse

senetleri Borsa pazarlarından ve Borsa kaydından çıkartılmış ve işlem görmekten sürekli olarak men edilmiştir.

Aynı şekilde sözleşmenin feshi sonrasında Şirket'in merkez yeri değişmiş ancak bu konuda da özel durum açıklaması yapılmamıştır. Sözleşmenin feshi sonrasında Şirket aleyhine veya Şirket tarafından açılacak olan davalarla ilgili olarak ve Şirket'in personel sayısının değişmiş olmasına rağmen bu durum ve yine Şirket'in yönetim kurulu başkanı değişmiş ancak bu konuda da bir açıklama yapılmamıştır.

Şirket'in imtiyaz sözleşmesinin fesh edilmesinden sonra, Şirket yasal defter tutmamış ve herhangi bir muhasebe kaydı yapmamıştır. Şirket yönetimi tarafından, kayıt tutulmamasının sebebinin belgelere Bakanlık tarafından el konulması olarak öne sürülmüş, ancak bunun mazeret olarak ileri sürülemeyeceği hususunda Şirket yetkilileri 2003 yılında uyarılmışlardır. Eğer isterlerse Şirket yetkililerine belgelerin fotokopisi verileceği bildirilmiş ancak Şirket yetkilileri bu konuda gerekli çabayı göstermemişlerdir. Şirket'in defter ve belgelerinin kayıtlarının tutulmaması sonucu Şirket'in 2003 yılı yarısından itibaren finansal tablo ve rapor da düzenlenememiştir.

Yukarıda sayılan eksik veya yanlış yapılan X A.Ş. hakkındaki bu açıklamalar Şirket ile ilgili kesimlerin zarar görmesine neden olmuştur.

(c) Muhasebe Sistemi, Belge ve Kayıt Düzenindeki Bozukluklar

X A.Ş.'de yapılan denetimler sonucu şirketin muhasebe sistemi ve belge ve kayıt düzeninde şu eksiklikleri tespit etmiştir.

- X A.Ş.'nin genel olarak belge ve kayıt düzeninin zayıf olduğu, farklı tarihlerde gerçekleşmiş işlemlerin tamamının toplu kayıt yapıldığı tarihte gerçekleşmiş gibi, zaman itibarıyla gerçeğe uymayan kayıtlara yer verildiği,
- Taşeron firmaların Şirket'e yüksek miktartlı faturalar kestiği ve kesilen faturaların içeriği itibarıyla sahte olduğu,
- Şirket'in yapılmakta olan yatırımlarının aktife alınmasından sonra, bilançoda yapılmakta olan yatırımlar hesabında takip edilen finansman giderlerinin, ara dönem finansal tablolar gelir tablosunda gösterilmeyerek, yıl sonunda 31.12.2002 tarihli muhasebe işlemleri ile 2002 yılında yapılmakta olan

yatırımlardan kaynaklanan finansman giderlerinin gider hesaplarına aktarıldığı,

- Şirket'in 2003 tarihinden itibaren imtiyaz sözleşmesinin iptal edilmesi nedeniyle eski defter ve kayıtlara ulaşılamadığı ileri sürülerek-Şirket tarafından istenilse ulaşılabilecek bilgiler olmasına rağmen- defter ve kayıt tutmadığı, finansal tablo düzenlemediği tespit edilmiştir.

(d) Kamuyu Aydınlatma Yükümlülüğüne İlişkin Eksik Bildirimler

X A.Ş.'de yapılan denetimlerde, kamuyu aydınlatma sorumluluğuna ilişkin olarak aşağıdaki eksiklikler tespit edilmiştir.

- Bakanlık ve Şirket arasında imzalanmış olan imtiyaz sözleşmesinin Bakanlık tarafından iptal edilmesi ve bu durumun Şirket yönetimi tarafından bilinmesine rağmen, Şirket tarafından herhangi bir özel durum açıklamasının yapılmaması, ve 2002 yılındaki finansal tablolarında şarta bağlı zararlar kısmında herhangi bir açıklama yapılmadığı,
- Şirket merkezinin yeri değişmiş olmasına rağmen bu konuda özel durum açıklamasının yapılmamış olması,
- Sözleşmenin feshi sonrasında Şirket aleyhine veya Şirket tarafından açılacak olan davalarla ilgili olarak ve Şirket'in personel sayısının değişmiş olmasına rağmen bu durum hakkında da herhangi bir açıklama yapılmamış olması,
- Yine Şirket'in yönetim kurulu başkanının değişmiş olması ancak bu konuda da bir açıklama yapılmamış olması,
- Şirket'e ait yatırımlarının tamamının özkaynak ile yapıldığı yönündeki açıklamanın gerçeği yansıtmıyor olması,
- SPK tarafından istenilen bilgi ve belgelerin verilmemesi.

SONUÇ

Para ve sermaye piyasaları geliştikçe finansal tablo kullanıcılarının sayısı ve kapsamı da büyümekte, sunulan bilgilerin gerçeğe uygun, doğru ve güvenilir olması toplumun her kesimi için giderek daha büyük önem kazanmaktadır. İşletmenin yalnızca yöneticileri ve ortakları değil, çalışanlar, yatırımcılar, kredi kurumları, tedarikçiler, müşteriler vergi otoritesi, tüketiciler vb. de alacakları finansal kararlar için gerçeğe uygun ve güvenilir bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Güvenilir finansal tablo sunmanın ölçütleri ise yasalar ve bugün artık evrensel düzeyde genel kabul görmüş olan muhasebe ilke ve standartlarıdır. İşletmelerde iyi bir kurumsal yönetim ile bağımsız denetim de bu güvenilirliğin bir tür kalite güvencesidir. Bir işletmenin temel amacı ise kaynaklarını etkili ve verimli bir şekilde kullanarak faaliyette bulunmak, başarı ve karlılık hedeflerine ulaşmaktır. Dolayısıyla bu amaçları gerçekleştirirken hem işletmenin hem de tüm sosyal paydaşların çıkarlarını gözetecek bir denge içinde gerçeğe uygun doğru bilgi sunmak gerekmektedir. Ancak işletmeler bazen bu dengeyi iyi gözetememekte, işletme içinde görev yapan her kademedeki sahip ve /veya yönetici ve çalışanlar kendi çıkarlarını diğer grupların çıkarlarının üstünde görerek sunulan bilgileri çarpıtmakta, çeşitli teknik ve yöntemler kullanarak hileli finansal raporlama yapabilmektedirler. Ne yazık ki hilenin sonuçları işletmeyle ilgili tüm taraflar hatta toplumun tümü için dramatik olmaktadır.

İşletmelerle ilgili tüm sosyal paydaşları derinden etkileyen uluslararası finansal krizler ve şirket skandallarının arkasında yatan nedenlerin başında hileli finansal raporlama gelmekte, hileli finansal raporlamaya yol açan en önemli etken olarak da işletmelerdeki yetersiz kurumsal yönetim politikaları gösterilmektedir. İşletme yöneticileri bazen doğrudan doğruya kendi çıkarları bazen de işletmeyi olduğundan daha başarılı göstererek dolaylı olarak çıkar sağlamak için finansal bilgiyi gerçeğe aykırı biçimde sunmaktadırlar. Hileli finansal raporlama olarak adlandırılan bu uygulama, bazen genel kabul görmüş muhasebe ilke ve standartlar ile yasalardaki eksik düzenlemelerden yararlanmak suretiyle yapıldığı için -- biraz da övünülecek bir davranış gibi algılanarak -- yaratıcı muhasebe olarak ifade edilmektedir. Tezimizde kavram ve tekniklerini örnekleriyle açıkladığımız yaratıcı muhasebe, kazanç yönetimi de dahil gerçeğe uygun olmayan, yanıltıcı bilgi sunmak anlamına gelmekte olup kısa vadede yapanlara bir menfaat sağlasa da orta ya da uzun vadede tüm taraflar için önemli zararlar doğuran sonuçlar yaratmaktadır.

Bir kurumun en üst düzeyde başarıya ulaşmasını amaçlayan kurumsal yönetim ilkeleri, esas olarak etik kurallar, yasalara uyma, çevrenin korunması gibi bir dizi alanla örtüşen uluslararası alanda kabul görmüş genel bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım işletmelerde hilenin önlenmesi konusunda sorumluluğun işletmenin tepe yönetimine ait olduğunu, işletme yönetiminin risk temelli bir iç kontrol sistemi kurması, bunu etkili bir şekilde işletmesi bu amaçla denetim komitesi kurulması gerektiği gibi bir dizi düzenlemeler öngörmektedir. Ancak düzenlemeler işletmeyle ilgili herkes tarafından iyi anlaşılıp uygulanmadıkça hiçbir işe yaramamaktadır.

Ülkemiz de şirket skandallarından payını almış olup hem yerel boyutta ekonomik ve finansal krizler hem de küresel krizlerin yarattığı etkiler yüzünden toplumun tüm kurum ve bireyleri ağır bir bedel ödemiştir. Bu ağır derslere rağmen olayları teknik boyutta ortaya koyacak bilgi ve belgeye erişmek ne yazık ki ülkemizde en önemli eksikliklerden bir tanesidir. Düzenleyici kurumlar dünyadaki gelişmeleri esas alarak bir dizi düzenlemeler yapmakla birlikte, makro ve mikro ekonomik düzeyde kurumsal, bireysel ve toplumsal bilincin gelişmesine, yaşananlardan ders alınarak eğitime katkıda bulunacak, araştırma ve öz eleştiri yapmaya imkan sağlayacak bir veri tabanına dahi sahip değillerdir. SPK'nın veya BDDK'nın Bağımsız Denetim Derneği'nin, İMKB'nin, TURMOB'un web sitelerinde haklarında şartlı veya olumsuz rapor verilmiş veya uyarı almış şirketlerle ilgili dolaylı da olsa araştırma yapmaya imkan verecek hiçbir veri tabanı bulunmamaktadır. Aksine bu bilgiler devlet sırrı gibi saklanmaktadır. Dava dosyalarından bu tür bilgilere ulaşmak da mümkün değildir. O nedenle sınırlı sayıdaki akademik çalışmalar, özellikle ABD'deki hileli uygulamaları örnek göstermekte, Türkiye uygulamaları varsayımlara dayalı tespitlerden öte gidememektedir. Somut olarak yaşadığımız bu sıkıntılar nedeniyle Tezimizde uygulama olarak, basına da yansımış meşhur bir örnek olan tek bir şirket ele alınmış ve yaratıcı muhasebe uygulamaları için somut bir vak'a çalışması şeklinde sunulmuştur.

Tezimizde tüm yönleriyle açıkladığımız üzere, genel olarak aldatıcı ve istenmeyen bir uygulama olarak görülen yaratıcı muhasebenin engellenebilmesi için işletmeyle ilgili tüm tarafların aşağıda özlü bir biçimde belirttiğimiz hususlara dikkat etmeleri büyük önem taşımaktadır.

- Yaratıcı muhasebe uygulamalarının tepe yönetimi tarafından gerçekleştirilmesi sebebiyle öncelikle, bu tür yanlış bildirimlerin gerçekleşmesi sonucunda yöneticilerin alacakları cezaların artırılması ve

yöneticilere daha fazla sorumluluk verilmesi gerekmektedir. Özellikle ABD’de yapılan düzenlemeler sonucunda yöneticilerin sorumlulukları artırılmıştır. SPK da hilenin önlenmesinde ve ortaya çıkarılmasında esas sorumluluğun işletme yönetimine ve yönetimden sorumlu kişilere ait olduğunu belirtmiştir. Ancak bunlara ilişkin cezai yaptırımların artırılması bu konudaki uygulamaları azaltıcı nitelik taşıyacaktır.

- Düzenleme eksikliklerinin ve düzenleme esnekliklerinin mümkün olduğunca en aza indirilmesi gerekmektedir. Böylece tepe yönetimi istediği sonuçları alabilmek amacıyla muhasebe politikalarının esnekliğinden yararlanamayacaktır. Karar vermenin kötüye kullanımı iki şekilde önlenebilir. Biri karar vermeyi en aza indiren kurallar koymaktır. Bazen muhasebeciler kar zarar hesabının “olağandışı kalemlerini” işletme karında olmasını istemedikleri kalemler için kullanmaktadırlar. Uluslararası standartlar “olağandışı kalemler” kategorisini kaldırmıştır. Diğer de “tutarlılığı” tanımlayarak kendine uyan bir muhasebe politikasını seçen bir şirketin sonraki yıllarda kendine o kadar uymasa bile aynı politikayı uygulamasını sağlamaktır. Böylece finansal tablolar daha gerçeği yansıtır hale gelecektir.
- İşletmelerde etkili iç kontrol sisteminin olmaması yaratıcı muhasebe uygulamalarının kolay bir şekilde uygulanmasını sağlayacak bir faaliyet ortamı yaratmaktadır. Bu sebeple, etkili bir iç kontrol ortamı yaratmak için, çalışan amaç ve hedeflerini şirket amaç ve hedeflerine bağlamak ve iç kontrol sisteminin düzgün şekilde uygulandığından ve kontrol edildiğinden emin olmak gerekir. Hiç şüphesiz bu konuda ki temel sorumluluk işletme yönetimine aittir. Yönetimin işletmede risk temelli bir iç kontrol modeli oluşturması, bunu risk yönetimi, iç denetim denetim komitesi gibi örgütsel birimlerle desteklemesi sürekli geri beslemeyle sisteme işlerlik kazandırması çok önemlidir.
- İşletmelerin denetim komitelerinin muhasebe ve denetim bilgisine sahip uzman kişilerden oluşması, bu komitenin üyelerinin icradan bağımsız kişilerden oluşması gerekmektedir. Ülkemizde SPK’nın açıkladığı Kurumsal Yönetim İlkelerinde ve bağımsız denetim standartlarında öngörüldüğü üzere halka açık şirketlerin “denetimden sorumlu komite”

oluşturması zorunludur. Aynı zorunluluk bankalar için de sözkonusudur. Ancak bu komitelerin standartların aradığı ölçütlere uyan kişilerden oluşması, örgütsel ve bireysel bağımsızlığın sağlanması gereklidir.

- Yatırımcılar yaratıcı muhasebe uygulamalarından dolayı en fazla kaybeden kesimi oluşturmaktadırlar. Eğer kazançlar olduğundan yüksek bildirilirse işletmenin hisse senetlerini satın alan yatırımcılar aldatılmış olur ve eğer kazançlar olduğundan düşük bildirilirse hisse senetlerini satan yatırımcılar zarar eden taraf olurlar. Yaratıcı muhasebe uygulamaları ile ulaşılmak istenen sonuçlar, işletme açısından kısa vadeli avantajlar oluşturacaktır. Bu sebeple tepe yönetimi kısa vadede büyük karlar elde etmek yerine, uzun vadede toplumda güven yaratarak, itibar kazanarak ve bu alanda bir marka olarak daha büyük karlar elde edilebileceğini anlamalı, bu anlayışı işletme genelinde yerleşik ve etkili kılacak dürüstlük ve etik kuralları benimsemelidir.
- Etkili bağımsız denetimin gerçekleştirilmesi de, finansal tabloların gerçeği yansıtması açısından son derece önemlidir. Yine bu konuda ABD’de denetimin bağımsızlığı ve özellikle çıkar çatışmalarını önlemek amacıyla önemli değişiklikler yapılmıştır. Türkiye’de de ABD’ndeki uygulamalara benzer değişiklikler yapılmış olup TMSK’nın kurulmuş olması, uluslararası muhasebe standartlarına tam uyumlu muhasebe standartlarının bankalar ve halka açık şirketler için uyulması zorunlu standartlar olması, SPK’nın çok eleştirilse de uluslar arası denetim standartlarını yürürlüğe koyması ve kurumsal yönetim ilkelerinin halka açık şirketler de zorunlu olması bu anlamda önemli gelişmelerdir. Ancak ülkemizde hala vergi amaçlı finansal tablo hazırlanması mantığı değiştirilememiş düzenlemelerde yetki karmaşası giderilememiş ve kurumlar arası uyum sağlanamamış çağın gereklerine uygun olarak büyük bir emekle hazırlanan TTK tasarısı yasalaşamamıştır.
- Bu konuda diğer önemli bir konu gerek üniversiteler gerek meslek örgütleri düzeyinde eğitim ve öğretimidir. Son yıllarda bu konuda gözle görülür bir artış olduğu gözlemlense de kaynak niteliğindeki makale ve kitapların sayısını dikkate aldığımızda oldukça yetersiz kaldığı açıktır.

EKLER

EK 1:

X A.Ş.'nin 1990-1999 Yılları Arası Yıllık Bilançoları

	31.12.1990	31.12.1991	31.12.1992	31.12.1993	31.12.1994	31.12.1995	31.12.1996	31.12.1997	31.12.1998	31.12.1999
I. DÖNEN VARLIKLAR	200.454	187.496	485.684	1.287.552	4.354.305	3.905.340	10.383.293	15.157.111	22.738.216	38.644.076
Hazır Değerler	63.144	29.440	31.392	308.140	2.976.419	1.016.321	5.208.145	6.055.567	6.268.961	3.098.533
Menkul Kıymetler	3.996	10.486	164.490	501.242	0	562.982	0	0	0	0
Kısa Vadeli Ticari Alacaklar	74.143	105.725	213.946	332.665	1.238.242	1.894.579	4.512.294	8.035.191	13.313.166	25.663.248
Diğer Kısa Vadeli Alacaklar	8.204	6.793	31.323	58.627	2.383	4.372	4.598	11.350	19.434	0
Stoklar	50.967	35.052	44.533	49.767	101.149	283.237	409.314	424.901	942.483	2.344.883
Diğer Dönen Varlıklar	0	0	0	37.111	36.112	143.849	248.942	630.102	2.194.172	7.537.412
II. DURAN VARLIKLAR	665.657	1.274.476	1.974.287	2.753.003	6.777.035	14.391.710	21.072.811	42.508.086	103.247.195	231.313.767
Uzun Vadeli Ticari Alacaklar	0	0	0	0	0	10.259	44.192	0	0	0
Diğer Uzun Vadeli Ticari Alacaklar	0	0	0	152.782	10.259	0	0	10.259	11.077	11.077
Finansal Duran Varlıklar	11.192	17.285	50.465	274.852	2.908.504	7.469.554	7.461.637	6.156.577	4.065.757	1.851.351
Maddi Duran Varlıklar	649.301	1.252.884	1.918.339	2.316.087	3.858.008	6.909.343	13.564.373	36.335.236	99.160.632	229.449.482
Yapılmakta Olan Yatırımlar	579.405	177.651	435.705	875.967	2.156.662	3.883.232	10.190.124	28.813.978	88.361.562	226.380.356
Verilen Sipariş Avansları	0	0	0	0	275.076	1.638.686	1.589.377	5.423.541	8.507.434	687.552
Diğer Duran Varlıklar	5.164	4.307	5.483	9.282	264	2.554	2.609	6.014	9.729	1.857
TOPLAM AKTİFLER	866.111	1.461.972	2.459.971	4.040.555	11.131.340	18.297.050	31.456.104	57.665.197	125.985.411	269.957.843
I. KISA VADELİ BORÇLAR	121.374	143.156	362.694	661.994	3.757.408	7.009.752	11.258.477	18.480.927	30.424.207	82.580.480
Finansal Borçlar	45.287	73.697	116.676	231.671	525.498	721.519	1.539.916	3.806.217	6.409.623	9.712.684
Ticari Borçlar	47.640	14.193	42.672	29.246	1.861.901	2.870.097	4.301.546	7.677.112	15.541.300	37.183.628
Diğer Kısa Vadeli Borçlar	28.447	53.589	196.692	392.764	909.379	2.857.535	1.752.908	2.629.233	5.885.802	11.115.155
Alınan Sipariş Avansları	0	1.677	6.654	8.313	47.214	718	965	7.651	8.330	337.268
Borç ve Gider Karşılıkları	0	0	0	0	413.416	759.883	3.663.142	4.360.714	2.579.152	24.231.745
II. UZUN VADELİ BORÇLAR	400.502	725.497	1.157.095	1.995.921	5.665.264	8.609.254	12.709.689	21.064.918	78.341.272	201.946.462
Finansal Borçlar	338.108	625.960	997.053	1.836.970	5.480.088	8.238.883	12.256.870	20.285.102	76.966.729	199.869.043
Ticari Borçlar	36.075	55.010	76.535	56.512	44.702	64.020	67.104	87.757	132.017	188.838
Borç ve Gider Karşılıkları	26.319	44.527	83.507	102.439	140.474	306.351	385.715	692.059	1.242.526	1.888.581
III. ÖZ SERMAYE	344.235	593.319	940.182	1.382.640	1.708.668	2.678.044	7.487.938	18.119.352	17.219.932	-14.569.099
Sermaye	150.000	300.000	300.000	450.000	500.000	500.000	1.579.842	500.000	500.000	500.000
Emisyon Primi	7.079	9.493	9.493	24.101	0	833.204	0	833.204	833.204	833.204
Yeniden Değerleme Artışı	416	416	4.384	4.384	871.757	4.384	0	255.390	34.407	4.384
Yedekler	63.104	81.406	111.448	313.990	328.175	802.047	461.456	3.572.962	7.047.221	8.063.137
Net Dönem Karı	123.636	202.004	514.857	590.165	8.736	538.409	5.446.640	12.957.796	8.805.100	
Dönem Zaranı (-)										23.969.824
TOPLAM PASİFLER	866.111	1.461.972	2.459.971	4.040.555	11.131.340	18.297.050	31.456.104	57.665.197	125.985.411	269.957.843

EK 2:

X A.Ş.'nin 1990-1999 Yılları Arası Gelir Tabloları

	1.1.1990-31.12.1990	1.1.1991-31.12.1991	1.1.1992-31.12.1992	1.1.1993-31.12.1993	1.1.1994-31.12.1994	1.1.1995-31.12.1995	1.1.1996-31.12.1996	1.1.1997-31.12.1997	1.1.1998-31.12.1998	1.1.1999-31.12.1999
BRÜT SATIŞLAR	623.462	1.016.269	2.011.687	3.574.046	8.626.421	14.598.220	31.845.946	58.047.668	104.056.012	179.615.320
Yurtdışı Satışlar	620.307	1.005.645	1.993.780	3.529.721	8.608.490	14.587.859	31.809.857	57.882.193	103.537.224	178.808.353
Yurtdışı Satışlar	0	0	0	0	17.931	0	0	61.948	0	0
Diğer Satışlar	3.155	10.624	17.907	44.325		10.361	36.089	103.527	518.788	806.967
SATIŞLARDAN İNDİRİMLER (-)	0	0	0	0	733.029	1.186.828	2.581.756	4.620.581	7.982.022	12.246.793
Satışdan İadeler	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Satış İskontoları	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer İndirimler	0	0	0	0	733.029	1.186.828	2.581.756	4.620.581	7.982.022	12.246.793
NET SATIŞLAR	623.462	1.016.269	2.011.687	3.574.046	7.893.392	13.411.392	29.264.190	53.427.087	96.073.990	167.368.527
SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	506.307	735.853	1.263.682	2.120.811	5.228.746	8.388.930	16.256.008	33.205.787	62.696.604	116.233.158
BRÜT SATIŞ KARLARI veya ZARARLARI	117.155	280.416	748.005	1.453.235	2.664.646	5.022.462	13.008.182	20.221.300	33.377.386	51.135.369
FAALİYET GİDERLERİ (-)	22.704	66.698	133.764	141.339	608.754	1.039.329	2.072.823	3.204.507	5.230.424	8.453.605
Araştırma ve Geliştirme Giderleri	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri	0	0	0	0	217.040	633.950	1.196.515	1.086.585	1.794.021	3.015.284
Genel Yönetim Giderleri	22.704	66.698	133.764	141.339	391.714	405.379	876.308	2.117.922	3.436.403	5.438.321
ESAS FAALİYET KARI veya ZARARI	94.451	213.718	614.241	1.311.896	2.055.892	3.983.133	10.935.359	17.016.793	28.146.962	42.681.764
DİĞER FAALİYETLERDEN GELİRLER VE KARLAR	49.015	21.749	43.599	296.822	875.869	989.171	860.728	6.209.390	4.088.522	1.720.271
İştiraklerden Temettü Gelirleri	2.374	5.966	2.044	14.126	46.168	473	2.791	2.190	34.265	17.226
Bağlı Ortaklardan Temettü Geliri	0	0	0	0	0	0	0	1.588	710	0
Faiz ve Diğer Temettü Gelirleri	46.609	15.757	41.459	282.521	146.738	486.952	339.164	3.742.542	3.908.273	1.583.641
Faaliyetlerle İlgili Diğer Gelir ve Karlar	32	26	96	175	682.963	501.746	518.773	2.463.070	145.274	119.404
DİĞER FAALİYETLER GİDER VE ZARARLARI (-)	0	23	3	0	201.330	1.578.441	674.045	692.607	1.756.224	3.547.106
FINANSMAN GİDERLERİ (-)	3.606	6.771	74.375	851.832	3.134.528	2.614.819	4.148.823	7.361.207	24.090.327	64.077.323
Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri	0	1.994	277	58.717	500.789	527.091	895.463	0	0	0
Uzun Vadeli Borçlanma Giderleri	3.606	4.777	74.098	792.315	2.633.739	2.087.728	3.253.360	7.361.207	24.090.327	64.077.323
FAALİYET KARI veya ZARARI	139.860	228.673	583.462	757.686	-404.097	779.044	6.973.219	15.172.369	6.388.933	-23.222.394
OLAĞANÜSTÜ GELİRLER VE KARLAR	1.741	12.144	7.082	6.529	999.884	527.710	45.644	72.715	4.016.147	286.821
Konusu Kalmayan Karşılıklar	0	0	0	0	0	0	0	0	177.213	149.383
Önceki Dönem Gelir ve Karları	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer Olağanüstü Gelirler ve Karlar	1.741	12.144	7.082	6.529	999.884	527.710	45.644	72.715	3.838.934	137.438
OLAĞANÜSTÜ GİDERLER VE ZARARLARI (-)	2.858	14.504	6.723	59.072	173.635	8.462	377	372.636	401.056	1.034.251
Çalışmayan Kısm Giderleri ve Zararları	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Önceki Dönem Gider ve Zararları	0	0	0	0	37.111	0	377	0	0	0
Diğer Olağanüstü Giderler ve Zararlar	2.858	14.504	6.723	59.072	136.524	8.462		372.636	401.056	1.034.251
DÖNEM KARI veya ZARARI	138.743	226.313	583.821	705.143	422.152	1.298.292	7.018.486	14.872.448	10.004.024	-23.222.394
ÖDENECEK VERGİ ve DİĞER YASAL YÜK. (-)	15.107	24.308	68.964	114.978	413.416	759.883	1.571.847	1.914.652	1.198.924	0
NET DÖNEM KARI veya ZARARI	123.636	202.005	514.857	590.165	8.736	538.409	5.446.639	12.957.796	8.805.100	-23.222.394

EK 3:**X A.Ş.'nin 1993-1997 Yılları Arası Ara Dönem Bilançoları**

	30.06.1993	30.06.1994	30.06.1995	30.06.1996	30.06.1997
I. DÖNEN VARLIKLAR	1.274.336	4.443.532	2.475.078	6.952.670	15.013.418
Hazır Değerler	217.612	3.500.699	922.648	3.461.792	7.826.726
Menkul Kıymetler	616.407	0	0	0	0
Kısa Vadeli Ticari Alacaklar	370.617	819.274	1.371.647	3.058.027	5.449.877
Diğer Kısa Vadeli Alacaklar	25.911	12.263	4.490	17.010	1.087.903
Stoklar	43.789	90.785	114.232	288.440	412.984
Diğer Dönen Varlıklar		20.511	62.061	127.401	235.928
II. DURAN VARLIKLAR	2.143.135	3.439.332	12.122.366	16.603.263	25.523.605
Uzun Vadeli Ticari Alacaklar	0	0	0	0	10.259
Diğer Uzun Vadeli Ticari Alacaklar	0	0	21.218	10.259	0
Finansal Duran Varlıklar	76.402	275.102	7.612.517	7.461.637	5.903.252
Maddi Duran Varlıklar	2.042.608	3.159.638	4.484.290	9.129.607	19.607.566
Yapılmakta Olan Yatırımlar	612.753	1.715.902	2.728.066	6.155.717	15.985.573
Verilen Sipariş Avansları		59.162	391.378	1.677.634	1.671.980
Diğer Duran Varlıklar	24.125	4.592	4.341	1.760	2.528
TOPLAM AKTİFLER	3.417.471	7.882.864	14.597.444	23.555.933	40.537.023
I. KISA VADELİ BORÇLAR	789.630	2.600.092	5.369.387	7.540.192	12.106.942
Finansal Borçlar	91.463	469.668	333.946	598.978	1.031.389
Ticari Borçlar	9.532	866.619	2.415.394	2.076.189	4.992.273
Diğer Kısa Vadeli Borçlar	682.048	650.807	1.574.100	3.662.600	2.059.660
Alınan Sipariş Avansları	6.587	19.682	1.239	965	2.752
Borç ve Gider Karşılıkları	0	593.316	1.044.708	1.201.460	4.020.868
II. UZUN VADELİ BORÇLAR	1.485.123	4.141.193	6.816.150	11.146.673	17.533.899
Finansal Borçlar	1.322.528	3.942.978	6.560.288	10.777.318	16.942.707
Ticari Borçlar	69.343	59.586	61.513	63.060	76.881
Borç ve Gider Karşılıkları	93.252	138.629	194.349	306.295	514.311
III. ÖZ SERMAYE	1.142.718	1.141.579	2.411.907	4.869.068	10.896.182
Sermaye	450.000	500.000	500.000	500.000	500.000
Emisyon Primi	24.101	833.204	0	0	833.204
Yeniden Değerleme Artışı	4.384	4.384	0	0	4.384
Yedekler	310.914	358.795	1.165.807	1.533.894	3.569.173
Net Dönem Karı	353.319		746.100	2.835.174	5.989.421
Dönem Zararı (-)		554.804			
TOPLAM PASİFLER	3.417.471	7.882.864	14.597.444	23.555.933	40.537.023

EK 4:

X A.Ş.'nin 1993-1997 Yılları Arası Ara Dönem Gelir Tabloları

	<u>1.1.1993-30.06.1993</u>	<u>1.1.1994-30.06.1994</u>	<u>1.1.1995-30.06.1995</u>	<u>1.1.1996-30.06.1996</u>	<u>1.1.1997-30.06.1997</u>
BRÜT SATIŞLAR	1.471.808	3.317.414	6.058.866	12.933.758	24.029.152
Yurtiçi Satışlar	1.459.512	3.305.188	6.051.848	12.926.941	23.989.742
Yurtdışı Satışlar	0	0	0	0	0
Diğer Satışlar	12.296	12.226	7.018	6.817	39.410
SATIŞLARDAN İNDİRİMLER (-)	0	278.826	519.603	1.103.638	1.905.675
Satıştan İadeler	0	0	0	1.103.638	0
Satış İskontoları	0	0	0	0	0
Diğer İndirimler	0	278.826	519.603	0	1.905.675
NET SATIŞLAR	1.471.808	3.038.588	5.539.263	11.830.120	22.123.477
SATIŞLARIN MALİYETİ (-)	739.911	1.760.666	3.421.915	5.159.589	13.209.195
BRÜT SATIŞ KARLARI veya ZARARLARI	731.897	1.277.922	2.117.348	6.670.531	8.914.282
FAALİYET GİDERLERİ (-)	346.407	175.221	377.996	793.178	1.479.118
Araştırma ve Geliştirme Giderleri	0	0	0	0	0
Pazarlama Satış ve Dağıtım Giderleri	0	91.429	237.238	516.062	814.693
Genel Yönetim Giderleri	0	83.792	140.758	277.116	664.425
ESAS FAALİYET KARI veya ZARARI	385.490	1.102.701	1.739.352	5.877.353	7.435.164
DİĞER FAALİYETLERDEN GELİRLER VE KARLAR	99.357	402.409	614.838	660.869	3.328.612
İştiraklerden Temettü Gelirleri	22	0	110	0	3.778
Bağlı Ortaklardan Temettü Geliri	0	0	0	0	0
Faiz ve Diğer Temettü Gelirleri	99.292	50.245	406.807	295.729	2.573.887
Faaliyetlerle İlgili Diğer Gelir ve Karlar	43	352.164	207.921	365.140	750.947
DİĞER FAALİYETLER GİDER VE ZARARLARI (-)	20	44.534	475.788	458.878	283.732
FİNANSMAN GİDERLERİ (-)	76.705	1.958.748	815.908	2.079.824	2.853.066
Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri		250.069	245.311	479.687	620.261
Uzun Vadeli Borçlanma Giderleri	76.705	1.708.679	570.597	1.600.137	2.232.805
FAALİYET KARI veya ZARARI	408.120	-498.172	1.062.494	3.999.520	7.626.978
OLAĞANÜSTÜ GELİRLER VE KARLAR	10.029	895	197.746	37.139	11.484
Konusu Kalmayan Karşılıklar	0	0	0	0	0
Önceki Dönem Gelir ve Karları	0	0	0	0	0
Diğer Olağanüstü Gelirler ve Karlar	10.029	895	197.746	37.139	11.484
OLAĞANÜSTÜ GİDERLER VE ZARARLAR (-)	4.337	57.527	8.444	25	53
Çalışmayan Kısım Giderleri ve Zararları	0	0	0	0	0
Önceki Dönem Gider ve Zararları	0	0	0	25	0
Diğer Olağanüstü Giderler ve Zararlar	4.337	57.527	8.444	0	53
DÖNEM KARI veya ZARARI	413.814	-554.804	1.251.796	4.036.634	7.638.409
ÖDENECEK VERGİ ve DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜKİ	60.493	0	505.696	1.201.460	1.648.988
NET DÖNEM KARI veya ZARARI	353.321	-554.804	746.100	2.835.174	5.989.421

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akdoğan, Nalan ve Tenker Nejat. **Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri**, 11. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2007.
- Akdoğan, Nalan ve Orhan Sevilengül. **Türkiye Muhasebe Standartları İle Uyumlu Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulaması**, Onbirinci Baskı, Gazi kitabevi,Ankara 2003, ALBRECHT, W. Steve, ALBRECHT, Chad O., "Fraud Examination", Ohio: Thomson South-Western, 2003.
- Albrecht , Steve W. ve Chad O. Albrecht. **Fraud Examination**, Ohio: Thomson South-Western, 2003
- Arens, Alvin A., Randal J. Elder ve Mark S. Beasley. **Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach**, Pearson Prentice Hall, 11th Edition, 2006.
- Biegelman, Martin T. ve Joel T. Bartow. Executive Roadmap to Fraud Orevention and Internal Control, John Wiley & Sons, 2006
- Doyrangöl Nuran Cömert ve Cemal İbiş. **Genel Muhasebe Tekdüzen Hesap Planına Uygun Defter Tutma Uygulamaları**, Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları No:536/269, 2007.
- Erdoğan, Melih. **Denetim**, Maliye ve Hukuk Yayınları , 2. Baskı, Şubat 2005.
- Eren, Erol. **Yönetim ve Organizasyon, Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar**, Beta Basım A.Ş., 6. Baskı, Nisan 2003.
- Greuning, Hennie Van. **International Financial Reporting Standarts A Practical Guide** Newly Revised Edition, The World Bank, 2005.
- Güredin, Ersin. **Denetim**, 5. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Haziran 1993.
- Hasan, Gürbüz. **Muhasebe Denetimi**, Bilim Teknik Yayınevi, 4. Baskı, 1995.
- Hodgetts, Richard M. **Yönetim, Teori Süreç ve Uygulama**, Çevirenler, Canan Çetin, Esin Can Mutlu, Beta basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2. Baskı, 1999 İstanbul.
- Kepekçi, Celal. **Bağımsız Denetim**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Şubat 2000.
- Kızıl, Ahmet. **Genel Muhasebe ve Vergi Uygulamaları**, Der Yayınları, İstanbul 2001, s.351.
- Koçel, Tamer. **İşletme Yöneticiliği, Yönetim ve Organizasyonlarda Davranış Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar**, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 10. Baskı, 2005.

- Mathews, M.R. ve M.H.B. Perera. **Accounting Theory and Development**, Chapman&Hall, 1991.
- Mobius, Mark. **On Emerging Markets**, FT Pitman Publishing, London 1996.
- Mulford, Charles W. ve Eugene Comiskey. **The Financial Numbers Game Detection Creative Accounting Practices**, 2002 John Wiley&Sons Inc.
- Önal, Güngör. **Temel İşletmecilik Bilgisi**, 3. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul 2000.
- Önder, Türkan. **Batan Bankalar Bağımsız Denetim ve Meslek Ahlakı**, Beta Basım Yayın, 2001.
- Rezaee, Zabihollah. **Financial Statement Fraud Prevention and Detection**, John Wiley&Sons Inc., 2002.
- Schilit, Howard M. **Financial Shenanigans How to Detect Accounting Gimmicks and Fraud in Financial Reports**, McGraw Hill Companies, 1.Edition, 1993.
- Schilit, Howard M. **Financial Shenanigans**, McGraw Hill Companies, 2.Edition, 2002.
- Stiglitz, Joseph E. **90'ların Yükselişi**, CSA Global Yayın Ajansı, 2003.
- Şensoy, Necdet. **Nakit Akış Tabloları**, Yaylın Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Wells, Joseph T. **Corporate Fraud Handbook Prevention and Detection**, John Wiley&Sons, 2004.

Makaleler

Aksoy, Tamer. **Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Bağlamında İç Kontrol ve İç Kontrol Gerekliliği: Analitik İnceleme**, Mali Çözüm, Yıl:15, Sayı:72, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005.

Anonymous. **36 Red Flags to Look for When Reiewing Financial Reporting Controls**, IOMA's Report on Financial Analysis, Planning&Reporting New York, Aug 2004, Vol.04, Iss.8, 2005.

Ayres, Frances L. **Perceptions of Earnings Quality: What Manager Need to Now**, Strategic Finance, Management Accounting, March 1994.

Bieldman, Carl R. **Income Smoothing: The Role of Management The Accounting Review**, Vol. XLVIII, No.4, October 1973.

Birch, Michael. **Küreselleşme-Yol Ayrımındaki Muhasebe Mesleği**, Çeviren: Yıldız Öztürk, Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Globalleşmenin Muhasebe Mesleği Üzerine Etkileri ve Toplum Çıkarlarının Korunması, Yayın No:49, İstanbul 2004.

Bondy, Coleen. **Fraud's Changing Dynamic**, Vol.65, Issue 4. 2005.

Bozkurt, Nejat. **Mali Tablolarda İşletme Yönetimleri Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri**, T.C. Marmara Üniversitesi Muhasebe Araştırma ve Uygulama Merkezi Muhasebe Finansman Dergisi, Yıl:9, Sayı:12, Nisan 2000.

Bukics, Rose Marie L. **Improper revenue recognition-A problem for the profession**, Pennsylvania CPA Journal, Vol.70, Iss.4., 2000

Dechow, Patricia M. ve Douglas J. Skinner. **Earnings Management: Reconciling the Views of Accounting Academics, Practitioners, and Regulators**, Vol.14, No.2, June 2000.

Elitaş, Cemal ve Berfu İlter. **Türk Ticaret yasa Tasarısına Göre Ticari Defterler**, Mali Çözüm Dergisi, Yıl:15, Sayı:72, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005.

Francis Kerry ve Albert Lilienfeld. **Why Understand Financial Accounting and Reporting Fraud?**, Professional Liability Underwriting Society 15. Annual International Conference Orlando, Florida, November 2002.

Geriesh, Lotfi. **Organizational Culture and Fradulent Financial Reporting**, The CPA Journal New York, Vol.73, Iss.3, Proquest Veritabanı, 2005

- Guerra, Jorge E. **The Sarbanes-Oxley Act and Evolution of Corporate Governance**, The CPA Journal New York, Vol.74, Iss.4, April 2004,,
- Hansen, James D ve Thomas A. Buckhoff. **To Catch A Thief**, Journal of Accountancy, March 2000.
- Healy, Paul M. ve James M. Wahlen. **A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standart Setting**, 1999 American Accounting Association, Accounting Horizons, Vol.13 No.4, December 1999.
- Holmes, Beth. **Uygulamada Denetim Teknolojisi**, Çev:Mehmet ÖZBİRECİKLİ, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD) Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:16, Ekim 2002.
- Kaminski, Kathleen, T.Sterling Wetzel ve Guan Liming. **Can Financial Ratios Detect Fradulent Financial Reporting?**, Managerial Auditing Journal Bradford, Vol.19, Iss.1, 2004.
- Kardeş, Seval. **Denetimin Etkinliğinin Artırılmasında Analitik İnceleme Prosedürlerinin Kullanımı ve Türkiye'deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma**, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:29, 1996.
- Kayacan, Murad. **Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Ulusal Finansal Raporlama Standartları Açısından Gelişmeler**, İzmir Serbest Mali Müşavirler Odası, Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu-X, 6-10 Aralık 2006, Kıbrıs.
- Kırlioğlu, Hilmi ve Nermin Akyel. **Enron Sonrasında Bağımsız Denetimde Yaşananlar**, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD), Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:23, Temmuz 2004.
- Maddox, Chad. **SAS 99 Consideration of Fraud In a Financial Statement Audit**, Construction Accounting &Taxation Boston, Vol.14, Iss.1, Jan/Feb 2004.
- Magrath Lorraine ve Leonard G. Weld. **Abusive Earnings Management and E,arly Warning Signs**, CPA Journal, 2002.
- Martin, Jimmy W. **Auditor Skepticisim and Revenue Transactions**, The CPA Journal, Vol.72, Iss.8, August 2002.

Murali, D. **Wiggle Room in a Accounting to Stage Fiscal Gimmicks**, Businessline, 30 Aralık 2004.

Nalbantoğlu, Rifat T. **Türk Bankacılık Sektöründe Krediler ve Muhasebe Denetim Mesleği**, İSMMO Yayınları-32, TÜRMOB Yayınları-172, 2001.

Öndeş, Turan. **KOBİ'lerde Verimliliği Artırmak İçin İç Kontrol Sisteminin Kurulması ve Yürütülmesi İle İlgili Bazı İpucu Soruları**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:1, Sayı:2, Ekim 2000.

Örerler, Esin Okay. **Finansal Değerlendirme Açısından Finansal Tabloların Şeffaflığı**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:5, Sayı:15, Mayıs 2005.

Özbirecikli, Mehmet. **Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:5, Sayı:18, Nisan 2006.

Saltoğlu, Müge. **Yaratıcı Muhasebede Özel Amaçlı Şirketlerin Rolü ve Enron Örneği**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:3, Sayı:10, Eylül 2003.

Schilit, Howard M. **Can We Eliminate Fraud and Other Financial Shenanigans?**, [USA Today Magazine](#), Vol:123, Issue:2592, September 1994.

Singleton-Green Brian. **Enron:Dolandırıcılık Sistemi Nasıl Çalıştı?**, Çev:Cengiz Toraman, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD) Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:16, Ekim 2002.

Sipahi, Barış. **SAS 82 Çerçevesinde Muhasebe Denetiminde Hile Riskini Ortaya Çıkaran Faktörler**, Mali Çözüm Dergisi, Yıl:14, Sayı:67, Nisan-Mayıs-Haziran 2004.

Şensoy, Necdet. **Muhasebede Gerçekleşme Kavramı ve Yansımaları Kapsamlı Kar**, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, MÖDAV, Cilt:4, Sayı:2, Haziran 2002.

Talu, Hülya. **Muhasebe Mesleğinin Para ve Sermaye Piyasalarındaki Yeri ve Önemi**, İSMMO Yayınları-32, TÜRMOB Yayınları-172, 2001.

Tekinalp, Ünal. **Türk Ticaret Kanunu Tasarısının Merkez Kurumu Bağımsız Denetimin, Denetçi, Denetimin Konusu ve Yöntemi Yönünden Analizi**, İzmir Serbest Mali Müşavirler Odası, Türkiye Muhasebe Standartları Sempozyumu-X, Kıbrıs, 6-10 Aralık 2006.

- Thomas, Arleen R. ve Kim M. Gibson. **Management is Responsible, too** Journal of Accountancy New York, Vol.195, Iss.4, April 2003.
- Timmons, Heather. **Creative Accounting At Century**, Business Week, Issue 3669, 21.02.2000.
- Toraman Cengiz, **'Enron Olayı ve Bu Olaydan Çıkarılması Gereken Dersler**, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği (MUFAD) Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:15, Temmuz 2002.
- Toraman, Cengiz. **Yeni Çağın Finansal Analizin İstihbari (Mali İstihbarat) Boyutunda Meydana Getirdiği Değişiklikler**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:2, Sayı: 6, Şubat 2002.
- Uşul, Hayrettin, İsmail Bekçi ve Kadir Kahraman. **Denetim Raporunun Bireysel Yatırımcı Kararına Etkileri**, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi MÖDAV, Cilt:4, Sayı:4, Aralık 2002.
- Uyar, Süleyman. **Denetim Komitesi Oluşumunu Etkileyen Düzenlemelerin Değerlendirilmesi**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:4, Sayı:12, Nisan 2004,
- Uysal, Özgür Özmen. **Sarbanes Oxley Yasası ve Sermaye Piyasası ve Borsa Kurulunun (SEC) Düzenlemeleri Açısından Bağımsız Denetçi Olgusu**, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:4, Sayı:13, Eylül 2004.
- Uzay, Şaban. **Yolsuzlukların Ortaya Çıkartılması ve Önlenmesinde Denetçilerin Sorumluluğu**, Yirmibirinci Yüzyılda Türk Muhasebe Mesleğinin Vizyonu ve Misyonu, İSMMO Yayınları-32, TÜRMÖB Yayınları-172, 2001.
- Uzun, Ali Kamil. **Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve İç Denetim**, İç Denetim, Sonbahar 2006, Sayı:16.
- Vanasco, Rocco R. **Fraud Auditing**, Managerial Auditing Journal, Volume.13 Number:1, MCB University Press, 1998.
- Yurtsever, Gündoğan. **Banka İç Kontrol Birimleri**, İç Denetim Dergisi, Kış 2007, Sayı:17.

DİĞER KAYNAKLAR

İnternet Kaynakları

Amat, Oriol, John Blake ve Ester Oliveras. **The Struggle Against Creative Accounting: Is 'True and Fair View' Part of The Problem or Part of The Solution?**, Working Paper. <http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/363.pdf>, (10.05.2004).

Amat, Oriol ve Catherine Gowthorpe. **Creative Accounting: Nature, Incidence and Ethical Issues**, <http://www.econ.upf.edu/docs/papers/downloads/749.pdf>.

Haq, Armaghan Ul. **Creative Accounting and Off-Balance-Sheet Activities**, Pricewaterhouse Coopers, <http://www.pwc.com>.

Coşkun, Aslan. **Denetim ve Denetime Talep, Denetim Faaliyetleri**, Meslek Tekniği", (http://www.tmud.org.tr/denetim_denetime.doc).

Delikanlı, İhsan Uğur. **Türk Bankacılık Sektöründe Kapasite Analizi (1981-2000) ve AB ile Mukayesesi**, BDDK Yayın no,K01-01, 2005, <http://www.bddk.org.tr>.

Florio, Carlo Di. **Coso Study On Fraud In Financial Reporting**, The 9th International Anti-Corruption Conference, October 1999. <http://www.coso.org>.

Farrell, Greg. **Enron Law Firm Called Accounting Practices 'Creative, Enron Directors Waived Code of Ethics in 1999**, USA TODAY, www.usatoday.com.

Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997 - An Analysis of U.S. Public Companies, http://www.coso.org/publications/FFR_1987_1997.PDF

Good Practices Guidelines for Assessing the Risk of Fraudulent Financial Reporting, <http://www.coso.org>.

Iwata, Edward. **Did Banks Play Role in Enron Scandal, J.P. Morgan Chase, Citigroup Execs Face Questions**, USA TODAY, www.usatoday.com.

Marczewski, Donald C. ve Michael D. Akers. **CPAs' Perceptions of The Impact of SAS 99**, The CPA Journal , June 2005. <http://www.nysscpa.org/cpajournal/2005/605/essentials/p38.htm>.

Overview of the financial reporting system and fraudulent financial reporting
The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission,
s.18 <http://www.coso.org/Publications/NCFFR.pdf>.

Sandlin Max; **Statement for Financial Services Committee Hearing,
Wrong Numbers: The Accounting Problems at Wordcom**, 8
July 2002, <http://financialservices.house.gov/media/pdf/070802sa.pdf>.

Sermaye Piyasası Kurulu. **Kurumsal Yönetim İlkeleri**, Düzeltilmiş İkinci
Yayınlanma Tarihi Şubat, 2005,
www.spk.gov.tr/ofd/kurumsal/yonetim/kurumsal_yonetim_ilkeleri.pdf.

Sermaye Piyasası Kurulu. **Hisse Senedi Piyasasında Manipülasyon,
Kullanılan Yöntem Örnekleri Manipülatif İşlem Kalıbı Örnekleri
Korunma Yolları**, Aralık 2003, www.spk.gov.tr.

The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission,
Report of National Commission on Fraudulent Reporting,
Background to the Report
<http://www.coso.org/Publications/NCFFR.pdf>.

The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission,
Report of National Commission on Fraudulent Reporting, The
Responsibility of the public Company for Financial Reporting,
<http://www.coso.org/publications/NCFR.Part.3html>.

Stowoly, Hervé ve Gaétan Breton. **A Framework For The Classification Of
Accounts Manipulations**, 28 Haziran 2000.
<http://ideas.repec.org/p/ebg/heccah/0708.html>,

<http://www.coso.org>

www.coso.org/publications/executive_summary-integrated framework.htm

<http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk>

<http://www.tide.org.tr>.

Kanunlar, Tebliğler ve Standartlar

ACFE Association of Certified Fraud Examiners, Fraud Examiners Manuel, 2003.

BDDK, Bankalar Kanunu, No:5411, Resmi Gazete, 01.11.2005, 25983 Mükerrer, md.1.

Sarbanes Oxley Act, 2002.

SAS 82 Statement on Auditing Standarts No.82, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit.

SAS 99 Statement on Auditing Standarts No.99, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit, s.277.

SPK "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ" Seri: X, No: 22.

The ACFE's Report to the Nation on Occupational Fraud & Abuse, the Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), 2006.

Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS/IAS) İle Uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları, TMSK Yayınları, 2006.SAS 99 Statement on Auditing Standarts No 99, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit,

2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu

Seminer Notları

Doyrangöl, Nuran. **İşletmelerde İç Kontrol ve İç Denetim**, Deloitte Academy Eğitim Notları, Haziran 2007.

Tezler

Atik, Asuman. **Detecting Income Smoothing Behaviour of Turkish Listed Companies Through Empirical Tests Using Accounting Changes**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 2005, s.120.

Demir, Şeref. **A Tax Review of Financial Statement Items and Correlating Field Study To Determine Common Tax Evasion Issues**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.3.

Küçüksözen, Cemal. **Finansal Bilgi Manipölasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004, s.498.

Çatıkkaş, Özgür. **Bankalarda İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonunun Etkililiği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, 2005, s.6.

Sözlükler

Dictionary of Accounting, Bloomsbury Publishing, Third Edition 2004.

Lynn, Guy. **A Dictionary of Accounting and Auditing**, Mason Publishing Company, 2005.

Siegel, Joel G. ve Jae K. Shim. **Dictionary of Accounting Terms**, Fourth Edition, Barron's Educational Series, 2005.